T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

18.YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ VE KORUMA SORUNLARI

RUKİYE BOSTAN GÜNER

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RÖLÖVE-RESTORASYON PROGRAMI

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ BANU ÇELEBİOĞLU

İSTANBUL, 2019

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ VE KORUMA SORUNLARI

Rukiye BOSTAN GÜNER tarafından hazırlanan tez çalışması 17.07.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Banu ÇELEBİOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi Banu ÇELEBİOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Doç. Dr. Aynur ÇİFCİ

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüde KAPTI

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi _____

ÖNSÖZ

"Deniz görmeden yaşayamamak" diye bir olgunun gerçekten var olduğuna inanan birisi olarak Boğaziçi'nden daha ideal bir çalışma alanı bulunamazdı. Eşsiz güzelliğiyle tüm dönemlerde dikkat çeken Boğaziçi kıyılarında geçmişin izlerini arayarak, gelecek için bir adım atma fikri yeni bir keşif yapmak kadar önemliydi.

Tez çalışmam boyunca her zaman bana yol gösteren, tüm çalışmalarımı titizlikle inceleyen ve bulduğum her tarihi belgede yaşadığım heyecana ortak olan değerli hocam Banu Çelebioğlu'na ve bilgi birikimlerini bize aktaran Restorasyon Anabilimdalı'ndaki kıymetli hocalarımıza çok teşekkür ederim.

Varlıkları ve destekleriyle hiçbir zaman beni yalnız bırakmayan değerli aileme, yardımları ve fikirleri ile katkı sağlayan biricik arkadaşım Sena'ya ve bütün nazımı çekip şikayet etmeyen sevgili eşime teşekkürü borç bilirim.

Zamanın bizi tez yazan üç yoldaş haline getirdiği sevgili çalışma arkadaşlarım Sema ve İrem'e ve desteklerini eksik etmeyen tüm sevdiklerime ayrıca teşekkür ederim.

Temmuz, 2019

Rukiye BOSTAN GÜNER

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ viii

ÇİZELGE LİSTESİ xvi

ÖZET xvii

ABSTRACT xix

BÖLÜM 1

GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti 1
1.2 Tezin Amacı 3
1.3 Hipotez 3

BÖLÜM 2

18.YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ VE DÖNEM MİMARİSİNE ETKİ EDEN OLAYLAR 5

2.1 18. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Sosyo - Politik Durumu 5
2.2 18. Yüzyılda Mimari Ortam 11

BÖLÜM 3

İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ 19

BÖLÜM 4

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ 39

4.1 18. Yüzyılda Boğaziçi 41
4.2 18. Yüzyıl Boğaziçi Anadolu Yakası Kıyı Camileri 45
4.2.1 Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi 45
4.2.2 Kandilli Camisi 55
4.2.3 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi 67
4.2.4 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi 78
4.3 18. Yüzyıl Boğaziçi Avrupa Yakası Kıyı Camileri 97

4.3.1 Ali Pertek Camisi 97
4.3.2 Tezkereci Osman Efendi Camisi 112
4.3.3 Hacı Kemalettin Camisi....125
4.3.4 Emirgan Camisi....138
4.3.5 Kaptanı-Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi 155
4.3.6 Kara Mehmet Kethüda Camisi 168

BÖLÜM 5

KORUMA SORUNLARI VE MÜDAHALE ÖNERİLERİ 177

5.1 Koruma Sorunları 177
5.1.1 Dış Nedenler 178
5.1.1.1 Zeminden Kaynaklanan Sorunlar 179
5.1.1.2 Rüzgar....180
5.1.1.3 Yağmur - Kar Suyu, Topraktaki Su, Nem ve Rutubet 182
5.1.1.4 Yangın....186
5.1.1.5 Korumaya Yönelik Olmayan Yasal Düzenlemeler 188
5.1.1.6 Mülkiyet Sorunu 191
5.1.1.7 Bilinçsiz Kullanım/Müdahaleler 193
5.1.1.8 Bakımsızlık 196
5.1.1.9 Kullanıcısının Az Olması....199
5.1.1.10 Turizm Aktivitelerinin Yönetilememesi....199
5.1.1.11 Hırsızlık 200
5.1.1.12 Fonksiyon Değişikliği 202
5.1.2 İç Nedenler / Yapı Kaynaklı Koruma Sorunları 202
5.1.2.1 Malzemeye Bağlı Oluşan Sorunlar 203
5.1.2.2 Strüktürel Sorunlar....206
5.1.2.3 Niteliksiz Ekler....208
5.2 MÜDAHALE ÖNERİLERİ....210
5.2.1 Kapsamlı Restorasyon 211
5.2.1.1 Niteliksiz Eklerin Kaldırılması....212
5.2.1.2 Malzemelerin Sağlamlaştırılması ve Temizlenmesi 212
5.2.1.3 Bezeme Temizliği, Onarım, Yeniden Uygulama....216
5.2.1.4 Güçlendirme 216
5.2.1.5 Çağdaş Ek....217
5.2.1.6 İklimlendirme Gereklerinin Sağlanması 217
5.2.2 Düzenli Denetim....217
5.2.3 Düzenli Bakım Onarım....218
5.2.4 Gönüllü Yardım Kuruluşlarının Oluşturulması ve Din Görevlilerinin Eğitimi....221
5.2.5 Kamulaştırma, Çevre Düzenleme ve Aydınlatma Çalışmaları 222

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER 226

KAYNAKLAR 233

EK-A

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ 238

ÖZGEÇMİŞ.....257

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1 28. Mehmet Çelebi ve Sefaret mensuplarının 21 Mart 1721'de Tuileries Sarayı'na gelişini gösteren Charles Parocel'in tablosu [23]. 7
Şekil 2. 2 Yeni Valide Cami'nin kat planı (solda) ve hava fotoğrafı (sağda)[31] 12
Şekil 2. 3 L'Espinasse' nin Sadabad Sarayı ve mesire yerlerini gösteren 1790 yılında Paris'te basılmış gravürü [26] 13
Şekil 2. 4 Çağlayan Kasrı [69] 13
Şekil 2. 5 Soldan sağa sırasıyla Bab-ı Hümayun önündeki III. Ahmet Çeşmesi, Üsküdar'daki III. Ahmet Çeşmesi ve Galata Kulesi yanındaki Bereketzade Çeşmesi [41] 14
Şekil 2. 6 Nuruosmaniye Cami [53] 16
Şekil 2. 7 Selimiye Kışlası'nı gösteren XVIII. yüzyıla ait bir gravür, [45] 17
Şekil 4. 1 Katip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserinde Boğaziçi. 1733, [79] 43
Şekil 4. 2 Melling tarafından gravürü yapılan Boğaz kıyısındaki Hatice Sultan Sahilsarayı, [67] 44
Şekil 4. 3 Kuleli Askeri Lisesi ve sağda Kaymak Mustafa Paşa Camisi, Thomas Allom [70] 45
Şekil 4. 4 Kuleli Askeri Lisesi ve Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi, 2017, [41] 46
Şekil 4. 5 Harimin güneydoğu yönündeki mihrap, minber ve kuzeydoğu duvarına bitişik vaaz kürsüsü [40] 47
Şekil 4. 6 Harimin kuzeybatı yönünde yer alan müezzin mahfilleri ve üst katında yer alan hünkar ve kadınlar mahfilleri [40] 48
Şekil 4. 7 Harimin kubbeli tavanı [40] 48
Şekil 4. 8 Caminin güneydoğu cephesi, tarih bilinmiyor [38] 50
Şekil 4. 9 Caminin kuzeybatı cephesi, tarih bilinmiyor [38] 50
Şekil 4. 10 Kuleli Askeri Lisesi'nden, Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi'ne bakış, tarih bilinmiyor [62] 51
Şekil 4. 11 Boğaz yönünden Kuleli Askeri Lisesi ve Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi, tarih bilinmiyor [62] 51
Şekil 4. 12 Boğaz'dan Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi kuzeybatı ve güneybatı cepheleri, 2009, [40]. 52
Şekil 4. 13 Boğaz'dan Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi güneybatı ve güneydoğu cepheleri, 2009, [40]. 53
Şekil 4. 14 Kandilli Camisi kuzeydoğu cephesi, 2010, [40] 56

Şekil 4. 15 Kandilli Camisi güneybatı cephesi ve şadırvan, 2018, [41].....57
Şekil 4. 16 Boğaz yönünden Kandilli Camisi, 2017, [41].....58
Şekil 4. 17 Kandilli Camisi harimi, 2018, [41].....59
Şekil 4. 18 Kandilli Camisi müezzin ve kadınlar mahfilleri, 2018, [41].....60
Şekil 4. 19 Kadınlar mahfiline bağlanan merdiven bölümü ve duvar üzerindeki günümüzde yerinde bulunmayan elemanın izi, 2018, [41].....61
Şekil 4. 20 Kandilli Camisi muhdes giriş bölümü, 2018, [41].....62
Şekil 4. 21 Kandilli Camisi güneydoğu cephesi, 2018, [41].....63
Şekil 4. 22 Kandilli Camisi'nin çini mihrabı (sağda) ve revzen- menkuş penceresi (solda), 2018, [41].....64
Şekil 4. 23 Kandilli Camisi ve Kandilli sarayı, tarih bilinmiyor, [62].....66
Şekil 4. 24 Kandilli Camisi (Kandilli sarayı ve diğer çevre yapılar yok olmuş), tarih bilinmiyor, [62].....66
Şekil 4. 25 Pervititch haritalarında Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve çevresi,[16].68
Şekil 4. 26 2017 uydu görüntüsünde Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve çevresi, [71].....69
Şekil 4. 27 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi kuzeybatı cephesi, 2012, [40].....69
Şekil 4. 28 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim güneydoğu yönü 2016, [40].....70
Şekil 4. 29 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim kuzeybatı yönü 2016, [40].....71
Şekil 4. 30 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim kuzeybatı yönü, 1991, [8].....71
Şekil 4. 31 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim güneydoğu yönü 1991, [8].....73
Şekil 4. 32 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim kuzeydoğu yönü, 1991, [8].....73
Şekil 4. 33 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve caminin kuzeyindeki Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi, tarih bilinmiyor, [6].....74
Şekil 4. 34 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve çevresi, tarih bilinmiyor, [6].....74
Şekil 4. 35 Süheyl Ünver'e ait 1968 tarihli tabloda Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi, 1968, [35].....75
Şekil 4. 36 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim güneybatı yönü ve kaide üzerindeki güneş saati, 2012 [40].....77
Şekil 4. 37 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin farklı dönemlere ait kuzeybatı cephesi fotoğrafları [24].....77
Şekil 4. 38 1814 yılında padişah maiyetiyle beraber Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi önünde saltanat kayığında, [57].....78
Şekil 4. 39 1/2000 ölçekli Anadolu Ciheti haritasında Beylerbeyi Hamidi Evvel Camisi, [15].....79
Şekil 4. 40 1/500 ölçekli Anadolu Ciheti haritasında Beylerbeyi Hamidi Evvel Camisi, [15].....79
Şekil 4. 41 W. H. Barttlett 'ın Beylerbeyi kıyı sahiline ait bir gravürü, 1836, [80].....80
Şekil 4. 42 Beylerbeyi Camisi ve Günümüze Ulaşamamış Su Terazisi,1850, [62].....81
Şekil 4. 43 Yalıboyu Caddesi tarafındaki avludan caminin güneydoğu cephesi, 2018, [41].....81
Şekil 4. 44 Boğaz yönünden Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi, 2017, [41].....82
Şekil 4. 45 Hünkar kasrına giriş merdivenleri, 2018, [41].....83
Şekil 4. 46 Bir kısmı Yalıboyu Caddesindeki tretuara gömülü halde bulunan özgün binek taşı, 2018, [41].....83
Şekil 4. 47 Cami, Şadırvan ve Muvakkıthane, 2018, [41].....84

Şekil 4. 48 Avludan son cemaat yerine doğru bakış, 2018, [41].....85
Şekil 4. 49 Camiye giriş kısmındaki son cemaat yerinden görünüm. 2018, [41].....85
Şekil 4. 50 Harim mihrap bölümü, 2018, [41]. 87
Şekil 4. 51 Son cemaat yerinde ve harime giriş kapıları üzerinde yer alan kitabeler, 2018, [41].....88
Şekil 4. 52 Kubbe içten görünüm, 2018, [41]. 88
Şekil 4. 53 2017 Uydu Görüntüsü üzerinde işaretli alan Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'ni göstermektedir [71] 89
Şekil 4. 54 20.02.2007 tarih ve 2296 sayılı İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun Beylerbeyi Camisi hakkında aldığı kararı, [6]. 90
Şekil 4. 55 Amadeo Preziosi, "Sultan Abdülmecid'in Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'ne Gelişi" , [72] 91
Şekil 4. 56 Diyarbakırlı Tahsin'in tablosunda Beylerbeyi Cami, 1924, [57].....91
Şekil 4. 57 Beylerbeyi, Maurice Meys fotoğrafı, tarih bilinmiyor [62].....92
Şekil 4. 58 İskeleden görünüm, 2018, [41] 92
Şekil 4. 59 Yalıboyu Caddesi tarafından görünüm, 2018, [41] 93
Şekil 4. 60 İskeleden camiye doğru bakış, 2018, [41] 93
Şekil 4. 61 Deniz tarafındaki avludan görünüm, 2018, [41] 94
Şekil 4. 62 Minber, 2018, [41] 94
Şekil 4. 63 Kadınlar mahfili ve hünkar mahfili görünüm, 2018, [41] 95
Şekil 4. 64 Kadınlar mahfilinden mihraba doğru bakış, 2018, [41] 95
Şekil 4. 65 2017 Uydu görüntüsünde Ali Pertek Camisi ve yakın çevresi, [71] 98
Şekil 4. 66 Rumeli Ciheti haritasında Ali Pertek Camisi ve yakın çevresi, [14]. 99
Şekil 4. 67 1970'li yıllarda Ali Pertek Camisi ve yakın çevresi, [62] 100
Şekil 4. 68 Ali Pertek Camisi'nin avlusu ve son cemaat yeri, 2018, [41] 101
Şekil 4. 69 Ali Pertek Camisi'nin harimi, 2018, [41] 101
Şekil 4. 70 Ali Pertek Camisi'nin güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri, 2018, [41] 102
Şekil 4. 71 Ali Pertek Camisi'nin güneybatı cephesi, 2018, [41] 102
Şekil 4. 72 Ali Pertek Camisi'nin avlusu,2018, [41] 103
Şekil 4. 73 Ali Pertek Camisi giriş kapısı ve son cemaat yeri, 2018,[41] 104
Şekil 4. 74 Ali Pertek Camisi mihrap ve minare detayı,2018, [41] 105
Şekil 4. 75 Ali Pertek Camisi'nin harimi tavan ve iç mekan detayları, 2018, [41] 106
Şekil 4. 76 Ali Pertek Camisi'nin çeşmesi (Rakım Paşa Çeşmesi), 2018, [41] 107
Şekil 4. 77 Ali Pertek Camisi çeşmesinin kitabesi, 2018, [41] 107
Şekil 4. 78 Ali Pertek Camisi'nin haziresi ve avlusu, 2018, [41] 108
Şekil 4. 79 Süheyl Ünver'in İstanbul'u kitabında Ali Pertek Camisi, [35] 108
Şekil 4. 80 Ali Pertek Camisi, 1968, [7].....109
Şekil 4. 81 Ali Pertek Camisi güneybatı cephesi, 1968, [7] 109
Şekil 4. 82 Ali Pertek Camisi mihrabı, 1960 , [7]. 110
Şekil 4. 83 Ali Pertek Camisi 1938 sonrası, [42].....110
Şekil 4. 84 Ali Pertek Camisi, tarih bilinmiyor, [42].....111
Şekil 4. 85 1938 yılı yeni sahil yolu için yıkımlar yapılmadan önce Ali Pertek Camisi ve çevresi, [37] 111
Şekil 4. 86 Rumeli Ciheti haritasında Tezkereci Osman Efendi Camisi ve yakın çevresi, [14]. 112

Şekil 4. 87 Kuruçeşme'de yer alan eski kömür depoları, Galatasaray Adasının eski hali (Sarkis Bey Adası) ve sol alt köşede Tezkereci Osman Efendi Camisi'ni gösteren fotoğraf, [62] 113
Şekil 4. 88 Minaresi ve çatısı görünen Tezkereci Osman Efendi Camisi, [62] 114
Şekil 4. 89 1960 yılına ait fotoğrafta Galatasaray adası ve Kuruçeşme Mahallesi, [73] 114
Şekil 4. 90 Tezkereci Osman Efendi Camisi, güneydoğu ve kuzeydoğu cephesi, tarih bilinmiyor, [38] 115
Şekil 4. 91 Tezkereci Osman Efendi Camisi Camisi, güneydoğu ve güneybatı cephesi, tarih bilinmiyor, [38] 115
Şekil 4. 92 Tezkereci Osman Efendi Camisi ve dükkanlara ait mülkiyet gösteren belge, [6]. 116
Şekil 4. 93 Tezkereci Osman Efendi Camisi ve çevresini gösteren harita, [71] 117
Şekil 4. 94 Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin yağlı boya tablosu, Hikmet Onat, 1958, [74]. 118
Şekil 4. 95 Caminin zemin katında yer alan dükkanların farklı dönemlerdeki durumları, [40] 119
Şekil 4. 96 Caminin zemin katındaki Köprülü Hemşiresi Çeşmesi, [40]. 120
Şekil 4. 97 Caminin kuzeybatı cephesi, 2018, [51] 122
Şekil 4. 98 Tezkereci Osman Efendi Camisi kadınlar mahfilinde bulunan korint üsluplu ahşap sütun başlığı, 2018, [41] 124
Şekil 4. 99 Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin haziresi ve Hamidiye Çeşmesi, 2018, [41]. 124
Şekil 4. 100 Hacı Kemalettin Camisi ve günümüze uylaşamayan hünkar kasrı, tarih bilinmiyor, [42] 125
Şekil 4. 101 Hacı Kemalettin Camisi ve Rumeli Hisarı, 2010, [40] 126
Şekil 4. 102 Harimin kuzeybatı yönündeki kadınlar mahfili, 2018, [41] 127
Şekil 4. 103 Hacı Kemalettin Camisi'nin kuzeydoğu cephesi, 2018, [41] 128
Şekil 4. 104 Hünkar mahfili özgün tavan detayı, 2016, [75]. 128
Şekil 4. 105 Hacı Kemalettin Camisi'nin güneydoğu cephesi, 2018, [41] 130
Şekil 4. 106 Kadınlar Mahfili bölümünde yer alan pencerelerin dışarıdan ve içeriden görünümü, 2018, [41] 131
Şekil 4. 107 Rumeli Hisarı ve Hacı Kemalettin Camisi, tarih bilinmiyor, [37] 131
Şekil 4. 108 Hacı Kemalettin Camisi'nin harim güneydoğu yönü, 2018, [41] 132
Şekil 4. 109 Harime giriş kapısı ve üzerinde yer alan kalemişi, 2018, [41] 133
Şekil 4. 110 Harim güneybatı duvarı üzerindeki kalemişleri ve alçı revzenler, 2018, [41] 134
Şekil 4. 111 Hacı Kemalettin Camisi'nin yok olan hünkar kasrı ve muvakkıthanesi, tarih bilinmiyor, [37] 135
Şekil 4. 112 Rumeli Hisarı İskelesi ve Hacı Kemalettin Camisi, tarih bilinmiyor, [76] ..135
Şekil 4. 113 Hünkar kasrı yok olduktan sonra Hacı Kemalettin Camisi (solda) [38], ve Rumeli Hisarı İskelesi (sahil yolu henüz açılmamış)(sağda), tarih bilinmiyor,[37].....136
Şekil 4. 114 Rumeli Hisarı ve Hacı Kemalettin Camisi (hünkar mahfili üzerindeki cumba henüz yok olmamış), 1920, [62] 136
Şekil 4. 115 Rumeli Ciheti haritasında Hacı Kemalettin ve Ali Pertek Camileri [14].....137

Şekil 4.116 Rumeli Ciheti Haritasında Emirgan Camisi'nin konumu, [14]. 139
Şekil 4.117 Son cemaat yerinin kuzeydoğu (solda) ve güneybatı (sağda) yönü, 2018, [41]. 141
Şekil 4.118 Kadınlar Mahfilinde kuzeydoğu yönüne doğru bakış, 2018, [41] 142
Şekil 4.119 Hünkar Mahfili şebekesinin dıştan (solda) ve içten (sağda) görünümü, 2018, [41]. 143
Şekil 4.120 Mihrap (solda) ve mimber (sağda) detayları, 2018, [41]. 145
Şekil 4.121 Ahşap vaaz kürsüsü, 2018, [41]. 145
Şekil 4.122 Yapı içerisinde yer alan sülüs hatlı çerçeveler, 2018, [41]. 145
Şekil 4.123 Caminin kuzeybatı yönündeki ana giriş kapısı kitabesi, 2018, [41]. 146
Şekil 4.124 Caminin güneyinde Şerifler Yalısı tarafındaki avlu kapısı kitabesi, 2018, [41]. 147
Şekil 4.125 Hünkar kasrına bitişik kapı kitabesi, 2018, [41]. 147
Şekil 4.126 Yapının kuzeybatı cephesi panoramik fotoğrafı, 2018, [41]. 148
Şekil 4.127 Yapının güneydoğu cephesi fotoğrafı, 2018, [41]. 149
Şekil 4.128 Caminin minaresi (solda) ve güneybatı cephesi (sağda), 2018, [41]. 151
Şekil 4.129 Yapıda kullanılan 3 farklı tipteki sütun fotoğrafları, 2018, [41]. 151
Şekil 4.130 Caminin batı yönündeki şadırvan ve çeşmesi, 2018, [41]. 152
Şekil 4.131 Doğru Muvakkıthane Caddesi üzerinde bulunan I. Abdülhamit Çeşmesi, 2018, [41]. 153
Şekil 4.132 Sahil yolu yapılmadan önce cami ve deniz ilişkisi, tarih bilinmiyor, [38] ...154
Şekil 4.133 Emirgan Camisi'nin kuzeybatı cephesi, tarih bilinmiyor, [38] 154
Şekil 4.134 Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi, 2017 hava fotoğrafı, [71] 155
Şekil 4.135 Rumeli Ciheti Haritasında caminin konumu, [14] 156
Şekil 4.136 Çayırbaşı, Sébah ve Joaillier Fotoğrafı, [62] 157
Şekil 4.137 Caminin harimi ve oluşturulan muhdes mahfil katı, 2018, [41]. 158
Şekil 4.138 Caminin mihrabı, 2018, [41]. 159
Şekil 4.139 Muhdes elemanlarla kapatılmış son cemaat yeri(altta) ve muhdes kadınlar mahfili), 2018, [41]. 160
Şekil 4.140 Muhdes abdesthane ve namaz kılma alanı, 2018, [41]. 160
Şekil 4.141 Caminin güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri, 2018, [41]. 161
Şekil 4.142 Caminin kuzeydoğu yönünde yer alan hazire ve çeşme, 2018, [41]. 161
Şekil 4.143 Caminin kuzeybatı cephesi, 2018, [41]. 162
Şekil 4.144 Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi ve kitabesi, 2018, [41]. 163
Şekil 4.145 Caminin güneydoğu cephesi ne ait geçmiş dönem fotoğrafı, tarih bilinmiyor, [53]. 164
Şekil 4.146 Caminin yağlı boya tablosu [53] 164
Şekil 4.147 Caminin minare ve son cemaat yerinin farklı olduğu bir döneme ait fotoğraf, tarih bilinmiyor, [6] 165
Şekil 4.148 Caminin kuzeybatı cephesine ait geçmiş dönem fotoğrafı, tarih bilinmiyor, [6] 165
Şekil 4.149 Cami ile aynı parsel içerisindeki kurs yapısı, tarih bilinmiyor, [6] 166
Şekil 4.150 Caminin kuzeyinde günümüze ulaşamayan "Han"yapısı, tarih bilinmiyor, [6] 166

Şekil 4.151 Kaptan- Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi ve çevre yapılarının tescil kararı, [7] 167
Şekil 4.152 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin Rumeli Ciheti haritalarında konumu, [14]. 168
Şekil 4.153 Kara Mehmet Kethüda Camisi, 2018, [61].....169
Şekil 4.154 Cami giriş kapısı, 2018, [41].....170
Şekil 4.155 Kara Mehmet Kethüda Camisi, 1. katından harime doğru bakış, 2018, [41]. 170
Şekil 4.156 Yapının 1992 yılına ait fotoğrafı. [6] 170
Şekil 4.157 Yapının kuzeybatı cephesi 2018 yılına ait fotoğrafı, [41] 170
Şekil 4.158 Cami harimi güneydoğu yönü, 2018, [41]. 171
Şekil 4.159 Cami, harim iç mekanına ait fotoğraf, tarih bilinmiyor, [7]. 171
Şekil 4.160 1. Katta bulunan muhdes kadınlar mahfili, 2018, [41]. 172
Şekil 4.161 1. Katta bulunan mahfilden kuzey yönüne doğru bakış, 2018, [41] 172
Şekil 4.162 Kara Mehmet Kethüda Camisi minaresi (solda) ve güneybatı cephesine ait fotoğraflar(sağda), tarih bilinmiyor, [7].....173
Şekil 4.163 Kara Mehmet Kethüda Camisi, ahşap tavan kaplamasına ait fotoğraflar, tarih bilinmiyor, [7].....173
Şekil 4.164 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin avlusunda yer alan hazire, 2018, [41]..174
Şekil 4.165 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin kuzeybatı cephesine ait fotoğraflar, tarih bilinmiyor, [7]. 175
Şekil 4.166 Kara Mehmet Kethüda Camisi, kuzeybatı vegüneybatı cepheleri, 2018, [61]. 176
Şekil 4.167 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin Boğaz tarafından görünen güneydoğu cephesi (solda) ve kuzeydoğu cephesi (sağda), 2018, [41]. 176
Şekil 5. 1 Ali Pertek Camisi'nin yıkılan kuzeybatı duvarı, [7]. 179
Şekil 5. 2 Ali pertek Camisi'nin yıkılan kuzeybatı duvarı, [7]. 179
Şekil 5. 3 Hacı Kemalettin Cami'nin kuzeydoğu cephe duvarındaki çatlak, 2018, [41]. 180
Şekil 5. 4 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi 'nin 1964 yılında çıkan şiddetli rüzgar sonrası yıkılan hünkar kasrı çıkmaları ve rüzgardan etkilenen kurşun örtüler. 181
Şekil 5. 5 Hacı Kemalettin Camisi'nin minare külahında kuzeydoğu yönünde eğilme, 2018, [41]. 182
Şekil 5. 6 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin minare külahında güneydoğu yönünde eğilme, 2018, [41]. 182
Şekil 5. 7 Kandilli Camisi'nin dış cephesinde (solda) ve beden duvarı minare birleşim noktasında (sağda) yağmur ve kar suyu etkisiyle oluşan bozulmalar, 2018, [41]. 183
Şekil 5. 8 Hacı Kemalettin Camisi'nin güneybatı yönünde su nedeniyle duvar yüzeyinde meydana gelen bozulmalar (solda) hünkar mahfili tavanında çatıdan gelen suyun kalemişlerinde meydana getirdiği bozulmalar (sağda), 2018, [41].....184
Şekil 5. 9 Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin ahşap pasalı tavanında çatıdan gelen suyun etkisiyle oluşan bozulma 2018, [41] 184

Şekil 5. 10 Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin zemin katında bulunan çeşmenin basit bakım onarım sonrası rutubetin giderilmiş ve taş temizliği yapılmış hali, 2018, [41]. 184
Şekil 5. 11 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde rüzgar ve dalgalar aracılığıyla taşınan su ve tuzun cephe, merdiven ve avlu taş zemininde oluşturduğu bozulmalar, 2018, [41] 185
Şekil 5. 12 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'de restorasyon öncesinde, beden duvarlarındaki tuz ve rutubet, 2018, [41]. 185
Şekil 5. 13 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'de restorasyon sonrası, rutubetin uzaklaştırıldığı beden duvarları. 2018, [41]. 185
Şekil 5. 14 Kaptanı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin minare (sağda) ve güneydoğu cephesinde su nedeniyle duvar yüzeyinde meydana gelen bozulmalar (solda), 2018, [41]. 186
Şekil 5. 15 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin yangın sonrası çöken kubbesi (1983), [57]. 186
Şekil 5. 16 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin yangın sonrası meşe ağacından oluşturulan yeni kubbe iskeleti (1983), [57] 186
Şekil 5. 17 Emirgan Camisi hünkar kasrı dış cephesine ait yangın sonrası fotoğrafları, [6]. 187
Şekil 5. 18 Emirgan Camisi hünkar kasrı iç mekanından yanan çatı ve duvarlara ilişkin fotoğraflar, [6].....187
Şekil 5. 19 Hacı Kemalettin Camisi ve zemin katında yer alan dükkanların parsellerini gösteren harita, [71] 188
Şekil 5. 20 Tezkereci Osman Efendi Camisi ve zemin katında yer alan çeşme ile dükkanların parsellerini gösteren harita, [71] 189
Şekil 5. 21 Hacı Kemalettin Camisi'nin sahil yolu açılmadan önceki durumu, [42].....190
Şekil 5. 22 Hacı Kemalettin Camisi, sahil yolu ve kıyı düzenlemesi, 2018, [41]. 190
Şekil 5. 23 Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami'nin sahil yolu açılmadan önceki durumu, [53] 169
Şekil 5. 24 Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi ve sahil yolu, 2018, [41]. 190
Şekil 5. 25 Emirgan Camisi'nin sahil yolu açılmadan önceki durumu, [38] 190
Şekil 5. 26 Emirgan Camisi ve sahil yolu ve ve kıyı düzenlemesi. 2018, [41]. 190
Şekil 5. 27 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin çevresini saran farklı mülkiyetteki yapıların ve muhdes eklerin caminin görsel olarak algılanmasını güçleştirmesi, 2018, [41]. 191
Şekil 5. 28 Hacı Kemalettin Camisi'nin kuzeydoğu (üstte) ve güneydoğu (altta) yönlerinde bulunan kafelerin ve muhdes eklerinin caminin görsel algısına olumsuz etkisi, [61] 192
Şekil 5. 29 Kandilli Camisi'nin son cemaat yerindeki muhdes ekler, 2018, [41]. 193
Şekil 5. 30 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin restorasyon öncesi (solda) [40] ve restorasyon sonrası (sağda) durumu, 2018, [41].....194
Şekil 5. 31 Hacı Kemalettin Camisi'nin muhdes eklerinin caminin tarihi dokusuna olumsuz etkisi, 2018, [41].....194
Şekil 5. 32 Ali Pertek Camisi (solda) ve Tezkereci Osman Efendi Cami'nin (sağda) zemin katında yer alan muhdes tabela ve ekler, 2018, [41].....195

Şekil 5. 33 Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin harim(solda) ve son cemaat yeri (sağda) üzerine eklenen muhdes mahfilleri, 2018, [41]. 195
Şekil 5. 34 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin kadınlar mahfili çıkmasını taşıyan kolonu(solda) ve sonradan eklenen kat (sağda), 2018, [41]. 196
Şekil 5. 35 Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin zemin katında yer alan dükkanların muhdes eklerinin caminin görsel bütünlüğüne ve taşıyıcı sistemine olumsuz etkisi, 2018, [41].....197
Şekil 5. 36 Hacı Kemalettin Camisi'nin bakımsızlık sonucu ciddi boyutlara ulaşan kalemişi bozulmaları ve halı, çelik kapı gibi muhdes ekleri, 2018, [41]. ..198
Şekil 5. 37 Fatih Sultan Mehmet Köprüsü üzerinden Rumeli Hisarı, Hacı Kemalettin Camisi, Ali Pertek Camisi ve Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Perili Köşk), 2019, [41] 200
Şekil 5. 38 Kandilli Camisi'nin namaz vakti dışında kilitli olan hariminin kadınlar bölümünden fotoğrafı, 2018, [41] 201
Şekil 5. 39 Gazete haberinde yer alan Cami içinden çalınan levhaları gösteren fotoğraf. (Hürriyet Gazetesi, 20.11.2005) 201
Şekil 5. 40 2009 yılındaki restorasyon sonrası çalınan levhaların yerine farklı levhalar konulmuştur, 2018, [41].....201
Şekil 5. 41 Beylerbeyi Camisi'nin restorasyon öncesi çinilerin açıkta bulunduğu fotoğraf [40].....202
Şekil 5. 42 Beylerbeyi Camisi'nin restorasyon sonrası çinilerin ahşap levhalar ile koruma altına alındığı fotoğraf, 2018, [41].....202
Şekil 5. 43 Kandilli Camisi'nin minare taş yüzeylerindeki bozulma (solda), mermer avlu yüzeyindeki aşınma (sağ üstte) ve pencerelerdeki malzeme kaybı (sağ altta), 2018, [41].....203
Şekil 5. 44 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde temel yapı malzemesi olan küfeki taşlarında farklı kullanım yerlerinde görülen farklı bozulmalar, 2018, [41] 204
Şekil 5. 45 Hacı Kemalettin Camisi'nin yok olan hünkar kasrı ve cumbasını gösteren geçmiş yıllara ait fotoğrafları (tarih bilinmiyor), [42].....205
Şekil 5. 46 Hacı Kemalettin Camisi harimindeki alçı revzen içliği ve yerinde kalabilmesi için önüne sabitlenen tel, 2018, [41]. 206
Şekil 5. 47 Hacı Kemalettin Camisi kuzeydoğu cephesindeki taş yüzeylerindeki aşınma, kirlilik ve denizlik altındaki taşlarda parça kaybı, 2018, [41] 206
Şekil 5. 48 Tezkereci Osman Efendi Camisi ve güneydoğu cephesinde duvar yüzeyinde taşıyıcı sistemde oluşan sorunları ifade eden çatlaklar, 2018, [41] 207
Şekil 5. 49 Hacı Kemalettin Camisi'nin cephesinde (solda) ve kadınlar mahfilinde yer alan kirişteki (sağda) çatlaklar, 2018, [41].....207
Şekil 5. 50 Kandilli Camisi'nin bodrumundaki betonarme kiriş ve kolonlar, [8] 208
Şekil 5. 51 Kara Mehmet Kethüda Camisi hazire alanına yerleştirilen kolon ve muhdes ek yapılarla yapı avlusunun doldurulması, 2018, [41] 209
Şekil 5. 52 Sürdürülebilir koruma yaklaşımı / Koruma döngüsü,(R. Bostan Güner tarafından geliştirilmiştir.).....219

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 18 yüzyıl ve dönem mimarisini etkileyen gelişmeler.....18
Çizelge 3.1 İstanbul Kıyı Camileri 20
Çizelge 3.2 15. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 1 21
Çizelge 3.3 15. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 2 22
Çizelge 3.4 15. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri 23
Çizelge 3.5 16. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri -1 24
Çizelge 3.6 16. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 2 25
Çizelge 3.7 16. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri - 1 26
Çizelge 3.8 17. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri 27
Çizelge 3.9 17. Yüzyıl İstanbul Avrupa - Anadolu Yakası Kıyı Camileri 28
Çizelge 3.10 18. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 1 29
Çizelge 3.11 18. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 2 30
Çizelge 3.12 18. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri - 1 31
Çizelge 3.13 18. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri - 2 32
Çizelge 3.14 19. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 1 33
Çizelge 3.15 19. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 2 34
Çizelge 3.16 19. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri - 1 35
Çizelge 3.17 19. Yüzyıl İstanbul Avrupa - Anadolu Yakası Kıyı Camileri 36
Çizelge 3.18 20. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri 37
Çizelge 3.19 20 -21. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri 38
Çizelge 4.1 Boğaziçi Öngörünüm Alanı sınırları içerisinde 18. Yüzyıl İstanbul Boğaziçi Kıyı Camileri 40
Çizelge 4. 2 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin geçirmiş olduğu onarımları gösteren çizelge 77
Çizelge 5.1 Koruma sorunlarını oluşturan iç ve dış nedenler. 178
Çizelge 5.2 Periyotlara bölünmüş düzenli bakım onarım çizelgesi 220
Çizelge 5.3 18. Yüzyıl İstanbul Boğaziçi Kıyı Camilerinin Özellikleri 224
Çizelge 5.4 18. Yüzyıl İstanbul Boğaziçi Kıyı Camilerinin Koruma Sorunları 225

ÖZET

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ VE KORUMA SORUNLARI

Rukiye BOSTAN GÜNER

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Banu ÇELEBİOĞLU

18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde hayatın her alanını etkileyen değişimlerin başlangıcı olmuştur. Avrupa devletleri ile ticari ilişkilerle başlayan karşılıklı etkileşim sonrasında; Osmanlı Devleti'nde siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanlarda Batılı ulusların yakalamış olduğu gelişmişlik düzeyine erişme isteğinin, Batılı uluslarda da Doğu uygarlıklarını tanıma ve anlamaya yönelik düşünsel bir ilginin oluşmasına sebep olmuştur. Bu ilgi elçilikler vasıtasıyla düzenlenen kültürel etkinliklerle pekiştirilmiş, pek çok sanatçı ve gezginin ülkeye gelişine neden olmuştur. 1718 -1730 yıllarında İstanbul'da başlayıp daha sonra İstanbul dışına yayılan Batılı yaşam biçimini örnek alan yaklaşımın etkili olduğu Lale Devri ile sorunlardan uzaklaşıp eğlenceye yönelim başlamıştır. Saray çevresi ve zenginleşen tüccarların Kağıthane ve Boğaziçi gibi sayfiye alanlarına yerleşmeleri, bu alanlarda imar faaliyetlerinin yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Boğaziçi kıyılarında, Batı etkisindeki mimari anlayışla yapılar inşa edilmeye başlamıştır.

18. yüzyılın Osmanlı Devleti için bir geçiş evresi olması dolayısıyla sanatta ve mimarideki değişimin izlenebilmesi; dönemin gözde yerleşim yerlerinden olan Boğaziçi kıyılarındaki imar faaliyetlerinin yerli ve yabancı kaynaklara konu olması ve bunların harita, fotoğraf ve gravür gibi tarihi belgeler üzerinden değerlendirebilme imkanı tezin çalışma alanının belirlenmesini sağlamıştır. Bu bağlamda özel mülkiyetteki eserlere oranla toplumun daha büyük bir kısmının kullanımındaki vakıf eserler olan İstanbul Boğaziçi ön görünüm alanı kıyı şeridinde bulunan 18.yüzyıl camileri ve koruma sorunları tez konusu olarak seçilmiştir. Bu camiler Anadolu Yakası, Üsküdar İlçesi'nde

Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi (1720), Kandilli Camisi (1751), Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi (1766) ve Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi (1778); Avrupa Yakası'nda ise Beşiktaş İlçesi'nde Tezkereci Osman Efendi Camisi (1740), Sarıyer İlçesi'nde Ali Pertek Camisi (1712), Hacı Kemalettin Camisi (1746), Emirgan Camisi (1782), Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasanpaşa Camisi (1782) ve Kara Mehmet Kethüda Camisi (1785)' dir.

Bu tez çalışması ile, rant değeri her geçen gün yükselen Boğaziçi kıyılarında kamusal alan olarak kullanılagelen camilerin kültürel miras olarak korunması ve yaşatılması konusunda yaklaşım önerilerinin geliştirilmesi hedeflemektedir.

Tez çalışması 6 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 18.yüzyıl İstanbul Boğaziçi kıyı camileri ile ilgili literatür özeti, tezin amacı ve tezin bilim dünyasında oluşturmayı hedeflediği hipotez belirtilmiştir.

İkinci bölümde 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyo-politik durum ve bu durumun dönem mimarisi üzerine etkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde İstanbul'un fethinden günümüze kadar ulaşabilen kıyı camileri irdelenmiştir.

Dördüncü bölümde 18. yüzyılda Boğaziçi'nin durumu analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında Beşiktaş İlçesi'nde 1 adet, Sarıyer İlçesi'nde 5 adet ve Üsküdar İlçesi'nde 4 adet olmak üzere toplam 10 adet 18. yüzyıl kıyı camisinin mimari özellikleri üzerine ayrıntılı gözlem ve tespitler yer almaktadır.

Beşinci bölümde tespit edilen 10 adet 18. yüzyıl Boğaziçi kıyı camisine ait yerinde tetkik edilen koruma sorunları detaylı olarak belgelenmiştir. İncelenen her cami için, caminin sahip olduğu koruma sorunları doğrultusunda koruma yaklaşımı geliştirilmeye çalışılmıştır. Camilerin strüktürel ve fiziksel durumlarına göre müdahale öncelik sıraları belirlenmiş ve bu doğrultuda yapılması önerilen müdahaleler belirtilmiştir. Çözüm önerisi olarak geliştirilen müdahaleler kapsamlı restorasyon, düzenli denetim, düzenli bakım onarım, gönüllü yardım kuruluşları ve derneklerin kurulması, kamulaştırma - çevre düzenleme ve aydınlatma çalışmaları olarak 5 ana başlık altında sınıflandırılmıştır.

Altıncı bölümde ise 18. yüzyıl İstanbul Boğaziçi Kıyı Camileri'ne ait genel değerlendirmelerde bulunulmuş ve camilerin "korunarak yaşatılması" ilkesine yönelik hedefler belirtilmiştir.

Bu çalışma ile Boğaziçi kıyılarında vakıf sistemi ile oluşturulmuş anıt eser olgusunun sürekliliğinin sağlanması, tescilli eserlerin korunması ve yaşatılması sürecine katkıda bulunulması ve günümüz durumunun belgelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koruma sorunları, Boğaziçi kıyı şeridi, Cami, 18. yüzyıl

ABSTRACT

18TH CENTURY ISTANBUL BOSPHORUS COASTAL MOSQUES AND PROTECTION PROBLEMS

Rukiye BOSTAN GÜNER

Department of Architecture
MSc. Thesis

Adviser: Assist. Prof. Dr. Banu ÇELEBİOĞLU

The 18th century was the beginning of the changes affecting every aspect of life in the Ottoman Empire. After the mutual interaction that started with trade relations with European states; the desire of the Ottoman State to attain the level of development achieved by Western nations in political, social, economic and military fields; In Western nations, it caused a intellectual interest in recognizing and understanding Eastern civilizations. This interest was reinforced by cultural activities organized by the embassies and led to the arrival of many artists and travelers to the country. Which started in Istanbul and then spread out of Istanbul; With the Tulip Era in the years 1718 to 1730, the approach to the western life style was effective and the movement towards the entertainment started. Settlement of dynasty members and rich traders in summer areas such as Kağıthane and Boğaziçi has intensified their development activities in these areas. On the shores of the Bosphorus, buildings began to be constructed with an architectural understanding of the West.

Since the 18th century was a transition phase for the Ottoman Empire, changes in art and architecture could be observed. The development activities in the coasts of the Bosphorus which is one of the popular places of the period have been the subject of domestic and foreign resources. The possibility of evaluating these changes through historical documents such as maps, photographs and gravings; the field of study of the thesis was determined. In this context, 18 th century mosques and conservation problems along the coastline of the Bosphorus front view area, which are the foundation works used by a larger part of the society compared to private property

works, were chosen as the subject of the thesis. These mosques are in Kuleli Kaymak Mustafa Pasha Mosque (1720), Kandilli Mosque (1751), Silahtar Abdurrahman Aga Mosque (1766) and Beylerbeyi Hamid-i Evvel Mosque (1778) in the Uskudar District of the Anatolian Side; On the European side, Tezkereci Osman Efendi Mosque in Beşiktaş district (1740), Ali Pertek Mosque in Sarıyer district (1712), Hacı Kemalettin Mosque (1746), Emirgan Mosque (1782) Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasanpaşa Mosque (1782), Kara Mehmet Kethüda Mosque (1785).

With this thesis, it is aimed to develop an approach recommendations for the preservation and maintenance of the mosques that are used as public spaces on the shores of the Bosphorus, whose rent value rises with each passing day as a "cultural heritage".

The thesis consists of 6 chapters. In the first part, the literature summary about the 18th century Bosphorus mosques in Istanbul, the purpose of the thesis and the hypothesis that the thesis aims to form in the world of science are stated.

In the second part, the socio-political situation of the Ottoman Empire in the 18th century and its effects on the architecture of the period are examined. In the third part, coastal mosques that have survived from the conquest of Istanbul to the present day are examined.

In the fourth chapter, the situation of the Bosphorus in the 18th century is analyzed. Within the scope of the study, there are 10 observations in 18th century coastal mosques, 1 in Beşiktaş district, 5 in Sarıyer district and 4 in Üsküdar district.

In the fifth section, 10 on-site conservation problems of 18th century Bosphorus coastal mosques are documented in detail. For each mosque examined, conservation approach has been tried to be developed in line with the protection problems of the mosque.

According to the structural and physical conditions of mosques, the priority order of intervention was determined and the interventions proposed to be done in this direction were indicated. The interventions developed as solution proposals are classified under five main headings as comprehensive restoration, regular inspection, regular maintenance and repair, establishment of voluntary aid organizations and associations, expropriation - landscaping and lighting works.

In the sixth chapter, the general evaluations of the 18th century Bosphorus Coastal Mosques in Istanbul were made and the objectives for the principle of “survival with conservation“ were stated.

The aim of this study is to ensure the continuity of the monumental phenomenon created by the foundation system on the shores of the Bosphorus, to contribute to the preservation and maintenance of the registered works and to document the current situation.

Keywords: Protection problems, Bosphorus coastline, Mosque, 18. century.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Osmanlı 18. Yüzyılı, devleti içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtarmak üzere girişilen yenilik hareketleri ve değişime direnen kesim arasındaki mücadele içinde sürdürmüştür. Başlangıçta saray çevresinde etkili olan yenilik hareketleri zamanla devlet politikası haline getirilerek daha geniş bir kitle üzerinde etkili olmuş ve hayatın her alanında izleri sürülebilecek değişimlere sahne olmuştur. Batılı ulusları örnek alan yaklaşımlarla oluşturulan ıslahat hareketleri ulema ve yeniçeriler gibi bazı topluluklarca farklı yorumlanmış; ve dönem dönem ortaya çıkan isyanlarla bu yenilenme çabaları sekteye uğramıştır.

15 ve 16. yüzyıllarda sergilemiş olduğu güçlü siyasi otoritesini 18. yüzyılda devam ettiremeyen Osmanlı Devleti'nin; ıslahatlarla yön vermeye çalıştığı siyasi sosyal, ekonomik ve kültürel hayattaki değişimlerin cami mimarisi üzerine yansımaları tez kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Devinim içindeki bir tarihi sürece tanıklık etmeleri dolayısıyla 18. yüzyıl İstanbul Boğaziçi'nden günümüze ulaşabilmiş olan kıyı camilerinin mimari özellikleri incelenmiş, kültürel miras olarak geleceğe taşınabilmeleri için karşılaşılan sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunlara koruma yaklaşımı geliştirilmeye çalışılmıştır.

1.1 Literatür Özeti

İstanbul kıyı camilerinin tespiti ile başlanılan tez çalışmasının 18 yüzyıl İstanbul Boğaziçi kıyı camilerinin koruma sorunları belirlenmesi ve bu sorunlara çözüm önerilerinin geliştirilmesi şeklinde daha özele indirgenerek daha detaylı bir çalışma yürütülmesine karar verilmiştir.

Cami mimarisinin konum ve dönem özellikleri bakımından iki farklı değişken ile sınırlandırılmasıyla elde edilen çalışma alanında ortak ve farklılaşan nitelikler belirlenmeye çalışılmıştır. 2. Bölümde bu bağlamda İstabul'un 18. yüzyıl mimarisindeki değişimlerin analiz edildiği A. Arel'in "Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci" [2] adlı kitabı ve Osmanlı dönemindeki mimari ortamı bir bütün olarak değerlendiren D. Kuban'ın "Osmanlı Mimarisi" [3] adlı kitabı birlikte incelenerek 18. yüzyılı diğer dönemlerden ayıran özellikler ve bunların sebepleri anlaşılmaya çalışılmıştır. A. Batur'un "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı" makalesi [4] , M. Cezar'ın "Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi" [10] kitabı ve B. Bakır'ın "Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri" [5] kitabı ve U. Yergün'ün "Batılılaşma Dönemi Mimarisinde Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim" [28] adlı doktora tezi dönemi anlama ve yorumlama hususlarında yararlanılan başlıca kaynaklardandır.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyal yaşamı ve devlet politikalarına etki eden olayların irdelenmesinin ardından Boğaz kıyılarında camilerin tespiti çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 3. bölümde 15, 16, 17, 18, 19 ve 20 yüzyıllara tarihlenen tescilli camiler tespit edilmiştir. 4. Bölümde tezin çalışma alanını oluşturan Boğaziçi sınırları kapsamında 18. Yüzyıl camilerinin ayrıntılı mimari değerlendirmesi yapılmıştır. İstanbul Rumeli Ciheti Haritaları [14], ve İstanbul Anadolu Ciheti Haritaları'nda [15] camilerin konumları incelenmiştir. Her camiye tek tek yerinde incelenmiş, mekanlarda zaman geçirilerek yapı deneyimlenmiştir. Camiler plan özellikleri, cephe düzeni, taşıyıcı sistem, malzeme ve mihrap, minber gibi sahip olduğu özellikleri bakımından incelenmiştir. Kişisel gözlem ve tespitlerden oluşan bu değerlendirmelere çeşitli ansiklopedilerden kaynak taraması ile yapıların tarihçeleri de eklenmiştir. Ayrıca İstanbul Büyükşehir Belediyesi Dijital Arşivi [6], 3 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi [7] ve 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşiv'lerinde [8] yapılara ait tescil kararları, eski fotoğraf ve projeler araştırılmıştır.

5. Bölümde camilerde tespit edilen sorunlar ve bunların kaynakları ele alınmıştır. Tespit edilen sorunlara getirilen çözüm önerilerinde Z. Ahunbay' ın "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon" [13] kitabında yer alan temel ilkeler doğrultusundadır. Her yapıya kendi sorununa özgün müdahale önerileri geliştirilmiştir.

Tez kapsamında oluşturulan çözüm önerileri mevcut yasaların izin verdiği çerçevede geliştirilmiş olup, koruma konusunda yetki ve sorumluluk taşıyan kurumlara daha fazla görev yükleyerek; denetimlerin sıklaştırılması yoluyla daha etkin bir korumanın gerçekleştirilmesini hedeflemektedir.

1.2 Tezin Amacı

İstanbul'un fethinden günümüze kadar varlığını sürdüren Boğaziçi kıyı camilerinin tespiti ile başlanılan çalışma kapsamının çok geniş olması sebebiyle 18. Yüzyıl kıyı camilerinin detaylı olarak irdelenmesi şeklinde sınırlandırılmıştır. Konunun bir bütün olarak koruma sorunları bağlamında ele alınmadığı görüldüğünden Üsküdar, Beşiktaş ve Sarıyer ilçelerinde tespit edilen toplam 10 adet 18. yüzyıl Boğaziçi kıyı camisinin yerinde detaylı olarak mimari analizi ve koruma sorunlarının tespiti sağlanmıştır. Sorunlar doğrultusunda geliştirilen sürdürülebilir koruma yaklaşımı ile camilerdeki bozulma süreçlerinin yakından takibi sağlanarak en kısa sürede müdahale edilmesi ve yapıların gelecek nesillere deneyimlenebilir mekanlar olarak bırakılması sürecine katkı sağlamak temel amaçtır.

1.3 Hipotez

Teze konu yaklaşık 250 yıldır varlığını sürdüren 18. yüzyıl İstanbul Boğaziçi kıyı camileri inşa edildikleri dönemden izler taşıyan, genellikle hayırseverler tarafından yaptırılmış ve selatin camilere oranla daha küçük boyutlardadır. Osmanlı'da Batılılaşma hareketleriyle birlikte sayfiye olgusu gelişmiş ve Boğaziçi kıyılarında inşa faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Müslüman halkın yaşadığı semt merkezleri genellikle bu camilerin çevresinde gelişme göstermiştir.

18. yüzyıldan itibaren sayfiye alanı kimliğini kaybetmeyen Boğaziçi, günümüze ulaşabilen yalı ve köşklere ev sahipliği yapmasıyla her geçen gün rant değerini arttırmaktadır. Bu tez ile, Boğaz kıyısındaki kamusal alanların ve kent siluetini dolduran tarihi eserlerin yok olma sürecinin önlenmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu kapsamda vakıf mülkiyetindeki anıt eser olan ve hakkında yeterince çalışma yapılmamış olan bahse konu camilerin bozulma sürecinin detaylı analizi yapılmış ve koruma sorunları tespit edilmiştir. Geliştirilen sürdürülebilir koruma yaklaşımı ile

sorunları oluşturan nedenlerin ortadan kaldırılması ve oluşturulan önleyici - denetleyici mekanizmalarla minimum hasar ve en kısa sürede müdahale ile yapıların koruma sürecine olumlu katkı sağlanması hedeflenmektedir.

BÖLÜM 2

18.YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ VE DÖNEM MİMARİSİNE ETKİ EDEN OLAYLAR

18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Batı kaynaklı girişimlerle ve bilinçli olarak oluşturulmak istenen "beğeni kalıplarının değişmesi" şeklinde gelişen bir devinim sürecidir. Osmanlı tarihinde ilklerin yaşandığı bu dönem geri dönüşü olmayan bir sürece girildiğinin ve bazı şeylerin artık değişmesi gerektiğinin habercisidir. Bu bölümde 18. yüzyılda Osmanlı sosyal - siyasi hayatında yaşanan gelişmeler ve bunların mimariye yansımaları ele alınacaktır.

2.1 18. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Sosyo - Politik Durumu

Uzun süren savaşlar, ekonominin zayıflaması, teknik gelişmelerin takip edilememesi, ağır koşullar içeren barış antlaşmalarının imzalanması ve Avrupa'daki siyasi üstünlüğün yitirilmesiyle sona eren 17. yüzyıl, Osmanlı Devleti için Duraklama Devrini kapatırken Gerileme Devrinin başlamasına sebep olmuştur.

II. Viyana Kuşatmasının ardından Kutsal İttifak Devletleri ile (Avusturya, Venedik, Lehistan) ile imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devletinin siyasi varlığı açısından önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. Bu antlaşmayla ilk kez büyük çapta toprak kaybeden Osmanlı Devleti'nin bu durum sonrası temel politikası "kaybedilen toprakların geri alınması" ve Dünya devletleri arasında 15 ve 16. yüzyıllarda sergilemiş olduğu "güçlü siyasi otoritenin yeniden elde edilmesi" şeklinde vuku bulacaktır. Antlaşma ile maddi kayıpların yanında, prestij kaybı ve olumsuz düşüncelere de sevketmesiyle manevi kayıplar da yaşanmıştır [1].

Antlaşma sonrasında Divan-ı Hümayun'da çıkan karışıklıklar önlenememiş ve padişahın Edirne'de ikamet etmesi huzursuzlukların başlamasına sebep olmuştur. II. Mustafa 1703 yılında tarihe "Edirne Vakası" olarak geçen ve Cebecilerin etkili olduğu askeri isyan ile tahttan indirilerek yerine kardeşi III. Ahmet padişah olmuştur [30].

III. Ahmet (hd 1703 – 1730) döneminde Osmanlı – Avusturya, Venedik savaşının kaybedilmesi sonrası 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması ile ilk kez Avrupa Devletlerinden askeri ve teknik anlamda geride kalındığının fark edilmesine sebep olmuştur. Bu farkındalık Osmanlı Devleti için siyasi ve sosyal hayatı her anlamda etkileyecek Batılı ulusları tanıma ve örnek alma hareketinin hız kazanmasına yol açmıştır. Uzun süren savaşlar ve isyanlardan yorulan halk, antlaşma sonrası korku ve endişede uzak bir hayat sürmeye ve şehrin kıyı kesimlerine yerleşmeye başlamıştır [28].

Doğu'da kendine yeni pazarlar arayan Fransız ticareti için Osmanlı ülkesi bölgedeki ideal pazar alanıydı. Sömürgecilik arayışı içinde başlayan ve Avrupa'daki dengelerin değişmesi ile siyasi birlikteliğe dönüşen bu etkileşim; Fransız ürünlerinin İmparatorluğa serbestçe girişi, ülkede tüketim alışkanlıklarını ve beğeni kalıplarını değiştirmiştir. 17.yüzyıldan itibaren süregelen, ekonomik gelişmelere paralel olarak çift yönlü gelişen Batı'nın Doğu'ya duyduğu merak, ticari ve diplomatik ilişkilerle güçlenirken; Doğu'nun da Batıya olan ilgisi her geçen gün artmaktadır. Elçilikler vasıtasıyla düzenlenen kültürel etkinliklere davet edilen sanatçılar Batılı yaşam biçimine bilinçli bir hayranlık oluşturmaya çalışmışlardır. Bu yoğun ilgi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde Batı'yı tanıma, örnek alma ve onların gelişmişlik düzeyine erişme isteği başlamıştır. 1718- 1730 yılları arasında süren ve tarihçiler tarafından sonradan "Lale Devri" olarak adlandırılan bu dönem Batıya açılımın yaşandığı ve değişim hareketlerinin ivme kazandığı bir zaman dilimidir [4].

Lale Devri'nde yaşanan gelişmelerin en önemlileri Paris'te ilk geçici elçiliğin açılması ve 1727 yılında Sait Efendi ile İbrahim Müteferrika tarafından matbaanın kurulmasıdır. Bu döneme kadar Osmanlı'nın benimsemediği bir durum olan elçilik sistemi, Batılı ulusları tanımak ve ekonomi, teknik, bilim, siyaset vb. alanlarda yenilikleri takip edebilmek için elzem bir durumdur. Bu sebeplerle 1720-1721 yıllarında Sultan III. Ahmet tarafından Fransa'ya elçi olarak Yirmisekiz Mehmet Çelebi gönderilmiştir. Mehmet Çelebi Paris'te

karşılaştığı durumları anlattığı takrirnamesi ile Sultan III. Ahmet ve sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı etkileyerek dönemin mimarlık anlayışında yaşanacak önemli değişimlerin tetikleyicisi olmuş ve sayfiye olgusunun gelişmesine katkı sağlamıştır. Padişah'ın emriyle Kağıthane'de köşkler ve bahçeler yapılmak üzere burası imara açılmış; eğlence ve helva sohbetlerinin düzenlendiği bir mesire alanına dönüştürülmüştür [2].

Şekil 2. 1 28. Mehmet Çelebi ve Sefaret mensuplarının 21 Mart 1721'de Tuileries Sarayı'na gelişini gösteren Charles Parocel'in tablosu [23]

Doğu ve Batı klasiklerinin ilk kez Türkçe'ye tercüme edilmesi, kağıt, çini ve kumaş fabrikalarının açılması, yeniçerilerden oluşan ilk itfaiye teşkilatının kurulması ve ilk kez çiçek aşısının uygulanması Lale Devri'nde gerçekleşen diğer önemli olaylardır.

Ekonomik sorunların çözümlenememesi, alınan vergilerin esnafı zor duruma düşürmesi, üretimin ve gelirlerin azalarak büyük şehirlere göçün artması gibi maddi sıkıntılara rağmen devlet adamlarının israf boyutundaki lüks harcamaları ve kadrolarda kişisel kayırmalar yapılması gibi olaylar halkın tepkisini toplamıştır. Bu sebeplerle 1730 yılında Patrona Halil ve destekçilerinin başlattığı isyanda sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa öldürülmüş, III. Ahmet tahttan indirilerek yerine I. Mahmut padişah ilan edilmiştir [5].

I. Mahmut (hd 1730 – 1754) isyanların bastırılmasının ardından devletin ekonomik sıkıntılarına rağmen imar faaliyetlerine devam etmiş, bu nedenle sanatsever ve inşaat meraklısı bir padişah olarak anılmıştır. Ayrıca I. Mahmut döneminde Batılı anlamda askeri ıslahatlar yapılmış, Osmanlı hakimiyetine sığınan Fransız asıllı Comte de Bonneval (İslamiyeti seçerek Humbaracı Ahmet Paşa ismini kullanmıştır.) Humbaracılar Ocağı'nın (Özel topçu birliği) yönetimine dahil edilmiştir. Humbaracı Ahmet Paşa ordunun geliştirilmesi ve Batılı anlamda eğitim verilebilmesi için çalışmalarda bulunmuş ve orduya modern matematik dersleri vermiştir. Bu amaçla orduya subay yetiştiren Batılı anlamda ilk teknik okul olan Hendesehane (Kara Mühendishanesi) kurulmuştur [10].

Askeri alanda yapılan ıslahatlar olumlu sonuçlar vermiş ve İran ile uzun süre devam eden savaşta ve 1736-1739 yıllarında Avusturya - Rusya ile yapılan savaşta başarılı olunmuştur. Bu askeri galibiyetler sonrası imzalanan Belgrat Antlaşmaları Gerileme Devrinde olan Osmanlı için en karlı olan antlaşmadır ve Batılı etkilerle oluşturulan ıslahatların ilk faydaları burada görülmüştür. Antlaşmalar ile Belgrat alınmış, Karadeniz'in Türk egemenliği altında olduğu son kez onaylanmış ve göreceli bir refah ortamı oluşması sağlanmıştır. Antlaşmalar sırasında Fransa'nın Osmanlı lehine arabuluculuk yapması ile I. Mahmut, Fransa'ya verilen kapitülasyonları sürekli hale getirmiştir.

III. Osman'ın[1] **(hd 1754-1757)** kısa süren saltanatında ıslahat yapılmamıştır. I. Mahmut döneminde yapımına başlanan Nur'u Osmaniye Camisi'nin inşaatı III. Osman zamanında tamamlanmıştır. Ayrıca Ahırkapı Feneri (ilk deniz feneri) bu dönemde inşa edilmiştir.

Yeniçerilerin ve bazı tutucu çevrelerin tepkilerinden çekinildiği için Humbaracı Ocağı ve Hendesehane kapatılmıştır [30].

[1] III.Osman kafes sisteminde 51 yıl gözetim altında tutulan Osmanlı Padişahıdır.

III. Mustafa (hd 1757 – 1774) zamanında orduya yönelik bazı ıslahatlar yapılmıştır. Yenilik hareketlerinde Sadrazam Koca Ragıp Paşa ve Fransız olan Baron de Tott[1] öncülük etmişlerdir. Sürat Topçuları Ocağı Kurulmuştur. III. Mustafa tarafından Topçu Ocağı'nın geliştirilmesi için görevlendirilen Baron de Tott, tophanenin ıslahına ve ağır toplar yerine hafif toplar dökülmesine katkı sağlamıştır. Hasköy'de modern top dökümhanesi açılmıştır.

III. Mustafa harcamaları kısıtlayarak, "esham" (iç borçlanma) sistemini getirmiştir. Bu sistem bütçe açıklarının kapatılması ve devlete ait giderlerin karşılanması için devlet tahvillerinin satılması şeklinde uygulanmıştır. Haliç tersanesi civarında bir Hendese Odası açılarak burada eğitim verilmiş ve donanmanın personel ihtiyacının karşılanması için Cezayirli Gazi Hasan Paşa önderliğinde ilk denizcilik okulu olan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun açılmıştır [10].

1768-1774 yıllar arasında süren Osmanlı Rus savaşında, Ruslar İzmir Çeşme yakınlarında Osmanlı donanmasını yakmışlardır. Saldırıların önlenemeyeceği anlaşılınca barış istemek zorunda kalan Osmanlı ile Rusya arasında 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı.18. yüzyılda imzalanan en zorlu şartlara sahip bu antlaşma ile Osmanlı devleti dünyanın sayılı büyük devletlerinden olma özelliğini yitirmiştir. Savaş tazminatı ödenmesi, kapitülasyonlar ve Boğazlarda serbest hareket etme özgürlüğü elde eden Rusya Osmanlı iç işlerine karışma hakkı elde etmiştir [30].

Antlaşma sonrası vefat eden III. Mustafa'nın yerine I. Abdülhamit sultan olmuştur.

I. Abdülhamit (hd 1774 -1789) döneminde daha çok ekonomi ve askeri alanda çalışmalar yapılmıştır. Paranın değerini yükseltmek, üretimi denetim altında tutmak ve yerli malların kullanımına teşvik yönünde atılan adımlardan yeterince başarılı sonuçlar alınamamıştır.

Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa önderliğinde denizcilik alanında çalışmalar yapılmış, levent teşkilatı kaldırılarak denizcilik meslek haline getirilmiştir. Nitelikli

[1] Baron de Tott, Fransa tarafından Osmanlı ülkesinde ki gelişmeleri aktarması için gönderilmiştir. Doğudaki çıkarları için Avusturya ve Rusya'nın güçlenmesini engellemek isteyen Fransa, Baron de Tott aracılığıyla Osmanlı ordusunun yenilenmesine yardımcı olmuştur.

denizcilerin yetiştirilmesi ve modern gemilerin yapımı Haliç, Ege ve Karadeniz kıyılarında tersaneler inşa edilmiştir.

Baron de Tott'un kurduğu sürat topçuları, Humbaracı ve Lağımcı ocaklarının geliştirilmesi için yabancı uzmanlar getirilmiş ve çalışmalar yapılmıştır. Sadrazam Halil Hamid Paşa, kara ordusunun geliştirilmesi doğrultusunda çalışmalarda bulunmuştur. Bu kapsamda yeniçerilerle ilgili sayım ve düzenleme yapılmış, disiplinsiz olanlar ordudan atılmış, ulufe alımları yasaklanmıştır. İstihkam okulu da bu dönemde açılmıştır [10].

Osmanlı'nın Balkanlar'daki toprak bütünlüğünü korumak ve Kırım'ı geri alabilmek için 1787-1792 yıllarında arasında Avusturya ve Rusya ile savaşılmıştır. Rusya'nın Kırım'daki bölge halkına yönelik yaptığı katliamlar sonrası üzüntüsünden ölen I. Abdülhamit yerine III. Selim padişah olmuştur. Fransız İhtilalinden etkilenen Avusturya savaştan çekilmiş ve Osmanlı ile 1791 yılında Ziştovi Antlaşması imzalanmıştır. 1792 yılına kadar devam eden Osmanlı Rus Savaşı kaybedilmiş ve Yaş Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Kırım'ı geri alamamış ve başka topraklar da kaybetmiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devletinin Gerileme Devri sona ererek Dağılma Dönemi başlamıştır [30].

III.Selim (hd 1789- 1807) dönemi, padişah önderliğinde gerçekleşen bilinçli ve sistemli bir yenilenme evresidir. Ordu ve ekonominin düzeltilip geliştirilmesi için büyük ıslahat çalışmaları planlanmış ve yurtdışından bu konularda uzman mühendisler getirilmiştir. II. Selim döneminde yapılan bu ıslahatlara Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) adı verilmiş ve bu isimde Batılı yaklaşımda ilk ordu kurulmuştur. Ordunun giderlerini karşılamak için İrade-i Cedit hazinesi; eğitimleri için Levent ve Selimiye kışlaları kurulmuştur. Askeri okullarda ilk kez Fransızca öğretimi başlamıştır [10].

İlk sürekli elçilikler bu dönemde Londra, Paris, Viyana ve Berlin'de kurulmuş ve Avrupa'daki gelişmeler takip edilmiştir. Mühendishane-i Berr-i Hümayun (Kara Mühendishanesi) ve Mühendishane-i Bahr-i Hümayun geliştirilmiş, humbaracı, topçu gibi ocakları ordunun teknik sınıfları haline getirilmiştir.

1798 yılında Akdenizi kontrol altına alarak Mısır'ın zenginliklerine ulaşmak isteyen Fransa Mısır'ı işgal etmiştir. Nizam-ı Cedit Ordusunun ilk askeri başarısını burada kazanmış ve Fransa'nın ilerleyişini durdurmuştur.

İlk devlet matbaası Matbaa-i Amire kuruldu ve yeni kitaplar tercüme edildi. Yerli malının teşviki için Avrupalıların ülke içinde ticaret yapması yasaklandı [5].

Nizam'ı Cedit ıslahatlarının karşılanabilmesi için halktan yeni vergiler toplanması, yenilik anlayışına karşı olanlar ve elçilerin olumsuz propagandaları sonucu başlayan Kabakçı Mustafa Paşa isyanıyla III. Selim öldürülmüştür [9].

2.2 18. Yüzyılda Mimari Ortam

18. yüzyılda siyasi ve sosyal alanlardaki gelişmelere paralel olarak sanat ve mimariye de yansıyan önemli değişimler meydana gelmiştir. Kapitülasyonlar ve elçiliklerin yürüttükleri faaliyetlerle başlayan, önceleri süsleme ve dekoratif ürünlerde kendini gösteren Batılı etkiler zamanla geleneksel mimariye de yansıyarak somut örneklerini vermiştir. Avrupa' da gelişen ve 18. Yüzyılda Osmanlı'da da etkilerini gösteren barok ve rokoko üsluplar Osmanlı mimarisinde doğrudan kopyalanarak uygulanmamıştır. Barok ve rokoko üslup özellikleri geleneksel Osmanlı mimari biçimlerinin izin verdiği ölçüde kalıplara entegre edilerek özgün Türk Barok mimarisi yapılar inşa edilmiştir. Gerçekleşen bu olaylar bütünü, geçmişin tümüyle reddedilmesi değil, dönemin gelişmelerine uyum sağlama çabalarının bir ürünüdür [3].

18. yüzyılda yaşanan gelişmelerin mimariye yansımaları kronolojik sıra içinde ve dönemin padişahı ve politikaları çerçevesinde ele alınmıştır. Yüzyıldaki gelişmeler dönemin ilk padişahı sultan III. Ahmet'ten itibaren değerlendirme kapsamına alınmıştır.

III. Ahmet devrinde 1711 yılında tamamlanan Üsküdar Yeni Valide Camisi (Valide-i Cedit Cami) Osmanlı klasik dönem mimarlığında Batı etkilerinin yer bulduğu bir dönem yapısıdır. III. Ahmet'in annesi Rabia Gülnuş Emetullah Sultan tarafından yaptırılan kare planlı yapının iç avlusu cami ana mekanından (harim) daha büyüktür. Dördü beden duvarına bitişik toplam 8 filayağının taşıdığı merkezi kubbeye tromp ile geçiş yapılmıştır. İç içe geçmiş 2 avludan oluşan caminin 3 kapıdan giriş yapılan iç avlusu revaklar ile çevrilidir. Son cemaat yerinde bulunan kubbeler klasik dönemden farklı olarak iç avlu revaklarını örten kubbelerden daha büyüktür. Ayrıca dış avlu çeperinde türbe ve sebil yalın geometrik külliye düzeninden farklı olarak birden fazla çokgenin birbirine bağlanması şeklinde bir araya getirilmiştir. Sekizgen planlı şadırvandaki

bitkisel motifli metal şebekeler, fistolu kemerler, yoğun tezyinatlı silmeler Batı etkili oluşumlardır. Sebil ve avlu giriş kapısının arasında bulunan mermer çeşmedeki burgu sütunlar, ayna taşı üzerinde yer alan yemiş ve çiçek motifleri, istiridye formlu başlık Osmanlı Klasik dönem mimarisi ve Barok üslubun sentezlenmeye başladığının ilk göstergeleridir.

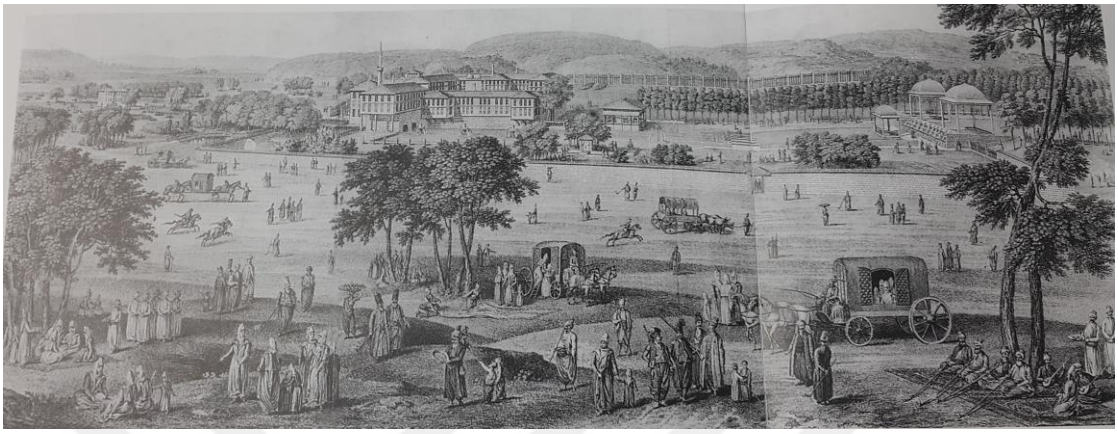

Şekil 2. 2 Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin kat planı (solda) ve hava fotoğrafı (sağda) [31]

III. Ahmet devrinin ve hatta yüzyılın en önemli imar faaliyetleri günümüze ulaşamayan Sadabad düzenlemeleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. 1720-1721 yıllarında Sultan III. Ahmet tarafından Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi batıya öykünerek gerçekleşen değişimlerin öncüsü sayılmıştır [43]. Yirmisekiz Mehmet Çelebi Versailles, Saint-Cloud, Meudon, Marly ve Triannon saraylarını gezmiştir. Elçinin seyahat dönüşü padişaha sunduğu takrirnamesinde Fransız Hanedan ve çevrelerinin yaşam biçimine, inşa faaliyetlerine yer vermiş, gözlemlediği sarayları, peyzaj düzenlemelerini, eğlence ve kutlama anlayışlarını detaylı biçimde tasvir etmiştir. Bu gözlemlerden çok etkilenen III. Ahmet ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Paris'ten saray ve bahçe planları getirtmiştir [2].

III. Ahmet'in fermanıyla Kağıthane' de köşkler ve bahçeler yapılmak koşuluyla buranın imarı saray mensuplarına verilmiştir. İnşa işleri Batıdaki yapılar örnek alınarak yapılmış olup, Mimar Mehmet Ağa tarafından gerçekleştirilen "Sadabad" düzenlemesi Kağıthane Deresi'nin ıslahı, saray ve çevre yapıları, sultana ait dış köşkler, hazine

arsasında devlet erkanına ait köşkler ve has bahçeden oluşmaktaydı. Sadabad düzenlemesi kentin tamamına hitap eden bir inşa faaliyeti olmayıp, zevk ve eğlenceye yönelik bir dekor mimarisi oluşturmuştur. Fransız Barok ve Rokokosu Osmanlı klasik mimari kalıpları içinde yerel bir yorumla yapılarda kullanılmıştır [28].

Şekil 2. 3 L'Espinasse' nin Sadabad Sarayı ve mesire yerlerini gösteren 1790 yılında Paris'te basılmış gravürü [26]

Kağıthane tasarımları Fransız saray düzenlemeleriyle genel olarak benzerlik göstermektedir. Kağıthane deresi (Cetvel-i Sim) tasarımın belirleyici öge olarak kullanılmış; derenin iki yanı mermer kaplanan yatağı batı yönünde değiştirilip, üzerinde rıhtımlar düzenlenerek bir kanal sistemine bağlanmıştır. Kanalın genişlediği yerde bir havuz oluşturulmuş ve yüksekteki çağlayanlardan dökülen sular bu havuzda toplanmıştır. Havuzun yanında tasarlanan Kasr-ı Hümayun'dan (Çağlayan Kasrı) sonra dere kendi akışına bırakılmıştır. Haliç'e kadar devam eden akış boyunca saray erkanına ait yapılar inşa edilmiştir [3]. Doğaya bilinçli bir müdahalenin söz konusu olduğu bu tasarım Fransız saray düzenlemelerinden izler taşımakla birlikte, simetrik bir düzenleme oluşturmaması, derenin belirli alanlardaki müdahalelerden sonra akışına bırakılması şeklindeki farklı yapısıyla özgün bir arayışın ifadesi olmuştur.

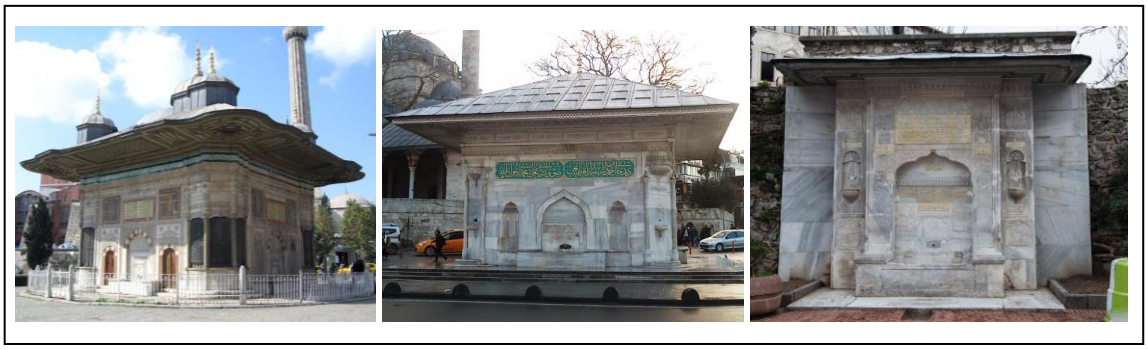
Şekil 2. 4 Çağlayan Kasrı, [69]

Padişahların ve saray erkanının yaz aylarını Boğaz kıyısında geçirmesi Boğaziçi kıyılarında yoğun imar faaliyetlerinin başlamasına sebep olmuştur. Lale devrinde Kağıthane'deki imar işlerine ek olarak aynı dönemde Kandilli, Topkapı, Eyüp, Beşiktaş, Çubuklu, Bebek ve Üsküdar'da da saray, havuz, bahçe, kasır, çeşme, sebil, sahilsaray gibi yapılar inşa edilerek Boğaz kıyıları doldurulmaya ve çevrelerinde yerleşimler oluşmaya başlamıştır. Beşiktaş Sahilsarayı, Defterdarburnu'ndaki Neşetabad Sarayı, Aynalıkavak Kasrı, Şemsipaşa ve Harem arasındaki Şerefabad Sarayı bu yapıların en bilinenlerindendir [2].

Matbaanın Avrupa'dan alınması, kitap çevirilerinin yapılması ve yeni kütüphanelerin açılması bu dönemin bir diğer önemli ıslahatlarındandır. Bunların en önemlileri Topkapı Sarayı'nda bulunan Enderun Kütüphanesi ile Yeni Cami Kütüphanesi'dir.

III. Ahmet devrinin sonlarında başlayan su yapılarına yoğun ilgi I. Mahmut döneminde de devam etmiş, pek çok çeşme ve sebil yapılmıştır. Çeşmelerin meydan ortalarında bağımsız kütlelere dönüşmesi ve külliyelerde yoğun olarak kullanılması 18. yüzyıl mimarisini etkileyen önemli gelişmelerdir. Genellikle hayırseverler tarafından yaptırılan ve "Meydan Çeşmesi" tipolojisinin oluşmasına sebep olan bu yapılar kentsel mobilya ve kent bezemesini oluştururken aynı zamanda kentsel planlama olgusunun da başlangıcı olmuştur. Bab-ı Hümayun önündeki ve Üsküdar'daki III. Ahmet çeşmeleri ve Galata'daki Bereketzade Çeşmesi bu dönemin en özgün eserlerindendir. Bunun yanında Batılı etkiler sivil mimariye de yansımış, mimaride Türk Barok ve Rokoko etkiler

gözlemlenmiştir. Bu etkiler en yoğun çeşme ve sebillerde görülürken, camilerde ve diğer yapılarda ise dış cephelerden daha çok iç dekorasyonda yer almıştır [3].

Şekil 2. 5 Soldan Sağa sırasıyla Bab-ı Hümayun önündeki III. Ahmet çeşmesi, Üsküdar'daki III. Ahmet çeşmesi ve Galata'daki Bereketzade Çeşmesi [41]

Patrona Halil İsyanı ile birlikte yakılıp yıkılan Sadabad Düzenlemeleri I. Mahmut döneminde yeniden yaptırılmıştır. Lale ve diğer çiçeklerle oluşturulan çeşitli imgesel anlamlar barındıran Lale devri dekor ve eğlenceleri, Barok üslubun gerçeküstü anlatımlarına benzer hayali biçimler canlandırması bakımından, Barok üslubun sonraki yıllarda benimsenmesi için bir zemin oluşturmuştur. I. Mahmut döneminde mimari bezemedeki farklılaşmanın yanı sıra klasik ve simetrik düzenlemelerin yavaş yavaş değiştiği gözlemlenmiştir. Hekimoğlu Ali Paşa (1734) ve Nur- u Osmaniye (1755) gibi külliyeler dönemin sanat ve mimari anlayışındaki değişimi gösteren en önemli yapılardandır [5].

Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'nde görülen, hünkar mahfilinin rampalı ve ayrı bir girişinin bulunması dönemin mimariye getirdiği yeniliklerdendir. Cami avlusunun kübik kütlesi köşelerde sebilin eğrisel formu ile yumuşatılmış ve ana eksenden kaydırılan avlu girişleri ile perspektifler oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapının subasman seviyesinin yükseltilmesiyle oluşturulan bir kaideyle olduğundan da yüksek gözüken son cemaat yeri tasarlanmış, cami girişleri yelpaze biçiminde açılan merdivenler ile avluya bağlanmıştır. Osmanlı klasik mimarisinde daha önce gözlemlenmeyen yapının farklı görünmesini sağlayan bu etkiler bazı yeni eğilimlerin başladığının göstergesidir [2].

Birçok kitap basılmış, çeviriler yapılmıştır. Matbaanın kağıt ihtiyacını karşılamak için kağıt fabrikası kurulmuştur. I. Mahmut Dönemi'nin en önemli özelliklerinden birisi de pek çok kütüphane açılmasıdır. Dönemin en bilinen kütüphanesi Ayasofya içindeki I.Mahmut Kitaplığı'dır [30].

1740 yılında inşa edilen Mehmet Emin Ağa Sebili'nde Rokoko üslubu yapının tüm elemanlarını kapsayacak biçimde yer almıştır. Daire formlu sebilde kompozit başlıklı ince sütunlar, S ve C formlu kıvrımlar, plastrlar arasında geri çekilmiş ikici bir yüzey izlenimi veren dolgu alanları Batı kaynaklı yeni oluşumlardır [5].

Osmanlı cami mimarisinde yenileşmenin en üst noktası olarak gösterilen Nur-u Osmaniye Camisi'nin yapımına I. Mahmut zamanında başlanmış III. Osman döneminde tamamlanmıştır. Cami 18. yüzyıl kültürünün yeniyi özümseme potansiyelini kanıtlayan özgün bir barok yorumdur. Külliye çok büyük ve oldukça meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiş ve kentsel çevreye uymaya çalışan ilk büyük külliyedir. At nalı formundaki avlusuyla kendinden önceki tüm avlulardan farklılaşmıştır. I.Mahmut eski cami tipinin değişmesini istediği için böyle bir formu beğenmiştir. Caminin yapılması için Simon Kalfa'yı görevlendirmiştir. Cami özgün planları, kütle tasarımı, sütun başlıkları, taç kapıları, kornişlerinin ve sebillerinin ayrıntılarıyla ender bir örnektir. Kent merkezinde bulunan külliye medrese, kitaplık, çeşme, sebil, imaret, türbe, hünkar kasrı ve arastadan oluşmaktadır [3].

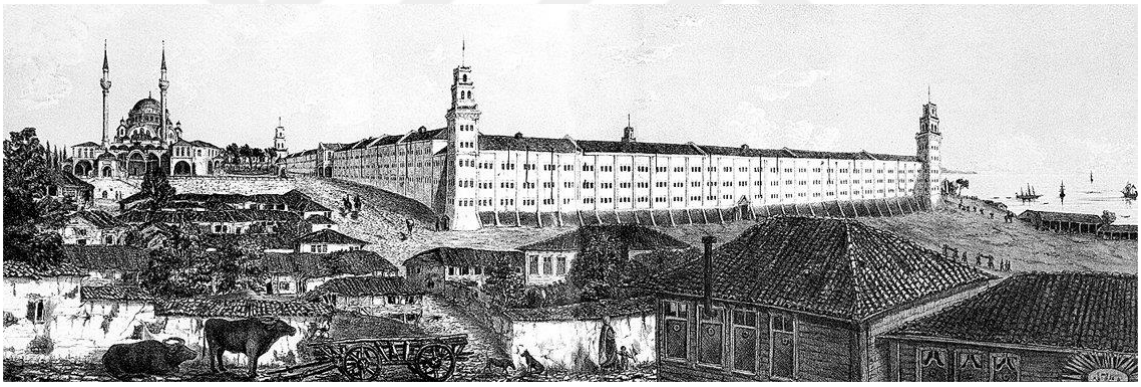
Şekil 2. 6 Nuruosmaniye Camisi [53]

III. Mustafa döneminde imar faaliyetleri ve ordunun ıslah ve yenilenmesi konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. 1766 yılındaki depremden oldukça etkilenen İstanbul'da onarım ve yenileme çalışmaları hız kazanmıştır. Laleli Külliyesi, Ayazma Camisi ve yeni Fatih Camisi bu dönemde yapılmıştır. Baron de Tott 'un desteği ile ordunun eğitimi için

Kağıthane Kışlası, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun bu dönemde kurulmuştur. Ayrıca su dağıtımı, depolama gibi ihtiyaçlar için Ayvat Bendi, zahire ambarları ve Büyük Yeni Han inşa edilmiştir [10].

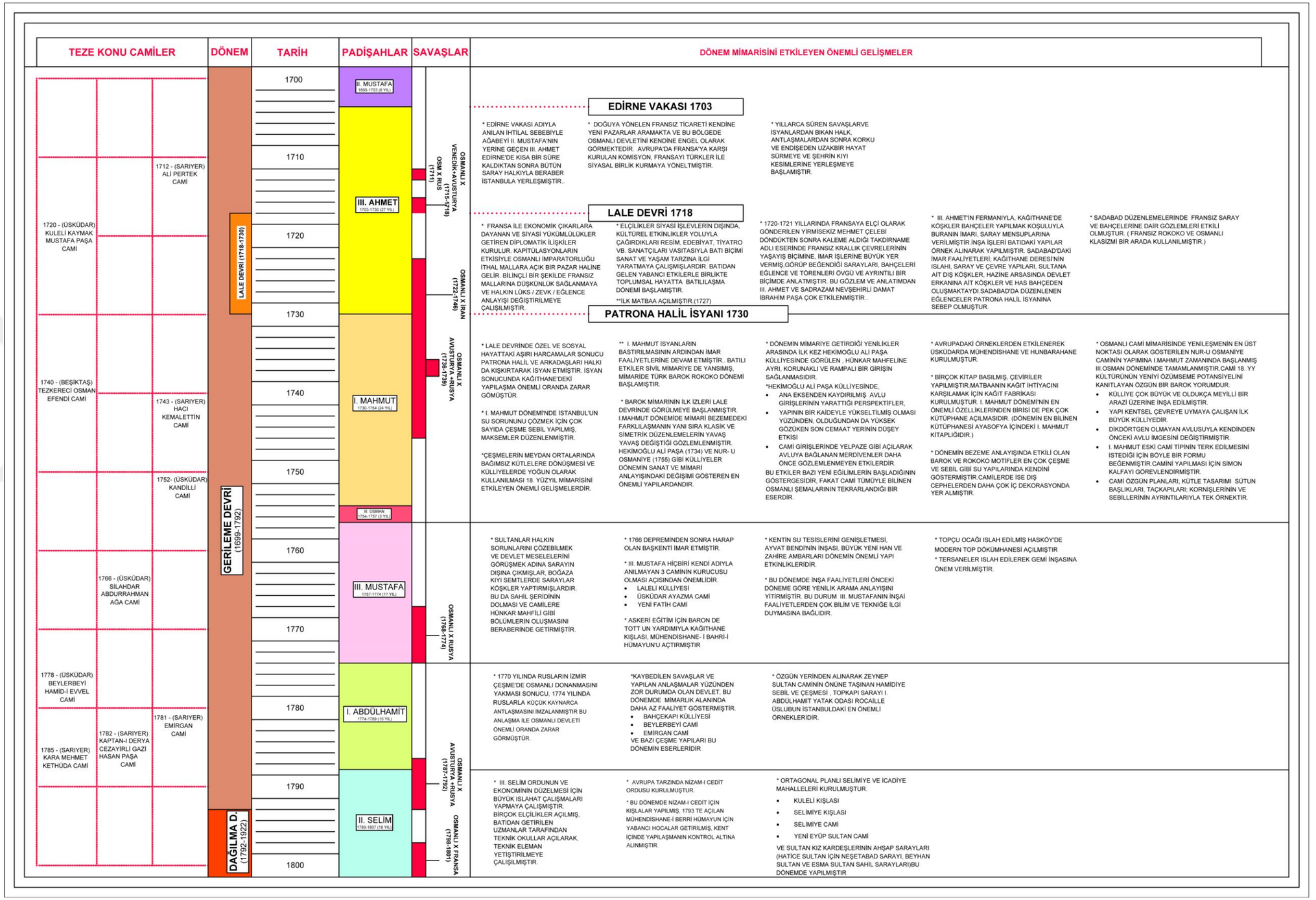
I. Abdülhamit döneminde savaşlarda alınan yenilgilerden dolayı imar faaliyetlerine önem verilememiştir. Bahçekapı Külliyesi, Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi, Emirgan Camisi, Zeynep Sultan Camisi'nin önüne taşınan Hamidiye Çeşmesi I. Abdülhamit saltanatında yapılmış eserlerdendir.

III. Mustafa'nın oğlu III. Selim'in saltanat yıllarında ekonomik sorunlar, Rusya karşısındaki yenilgiler, asayişin bozulması gibi nedenlerle devlet oldukça zor durumdadır. Sorunların çözümü için köklü reformlar yapma eğiliminde olan III. Selim yabancı uzmanlardan yararlanarak Nizam-ı Cedit ordusunu kurmuştur. Mühendishane –i Berri Hümayun ve Selimiye Kışlaları kurulmuştur. Kent planlaması doğrultusunda çalışmalar yapılmış ortogonal planlı Selimiye ve İcadiye Mahalleleri tasarlanmıştır [3].

Şekil 2. 7 Selimiye Kışlası'nı gösteren XVIII. yüzyıla ait bir gravür, [45]

Çizelge 2.1 18 yüzyıl ve dönem mimarisini etkileyen gelişmeler (R. Bostan Güner, 2017)

BÖLÜM 3

İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ

İstanbul'un coğrafi ve fiziki çekim noktalarından söz edilirken; şehrin deniz ile ikiye bölünmesiyle oluşan Boğaziçi'nin karşılıklı iki kıyısı ve bölgenin mimarisi özellikle değinilen konulardandır. Şehre gelen yabancı turistler için düzenlenen Boğaz turları bu durumu kanıtlar niteliktedir.

İstanbul'un fethi itibariyle başlayan şehrin iskanı sürecinde, Müslüman halkın yoğun olarak ikamet ettiği yerleşim yerlerinin oluşumunda camilerin inşası önemli etkenlerden biri olmuştur. Semtler, kişilerin yalnızca ibadet için değil aynı zamanda sosyalleşmek için de kullandıkları alanlar olan camilerin çevresinde yayılıp gelişme göstermiştir. Emirgan, Beylerbeyi ve Kandilli Mahallelerinin oluşumuyla örneklendirilebilecek bu durum, farklı inançtaki kişilerin kentin farklı noktalarında yoğunlaştıklarının da bir göstergesidir. Nitekim Karagümrük, Tophane'de Ermeniler, Fener'de Rumlar, Galata ve Pera' da Hristiyanlar ağırlıklı olarak ikamet etmekteydi [19].

15. yüzyıldan günümüze varlığını sürdürebilen, Boğaz ile doğrudan ilişki kurabilmiş olan camiler tespit edilmiş ve yapım yıllarına göre sınıflandırılmıştır. Camilerin konum, yapım özellikleri ve deniz ile olan ilişkilerine ait bilgilerin yer aldığı "İstanbul Boğaziçi Kıyı Camileri" çizelgeleri oluşturulmuştur. Beşiktaş, Sarıyer, Beyoğlu, Üsküdar ve Beykoz ilçelerinde kıyı şeridinde yer alan kıyı camileri tespit edilmiştir. Fatih, Eyüp ve Zeytinburnu'nda Boğaz kıyısında yer alan camiler de Boğaziçi alan sınırlarında olmamasına rağmen belgelemek amacıyla listeleme çalışmasına dahil edilmiştir.

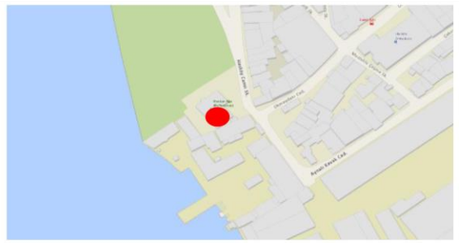
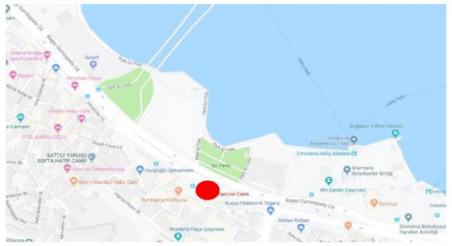
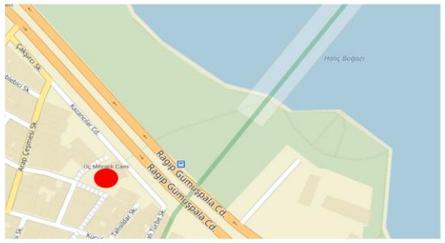
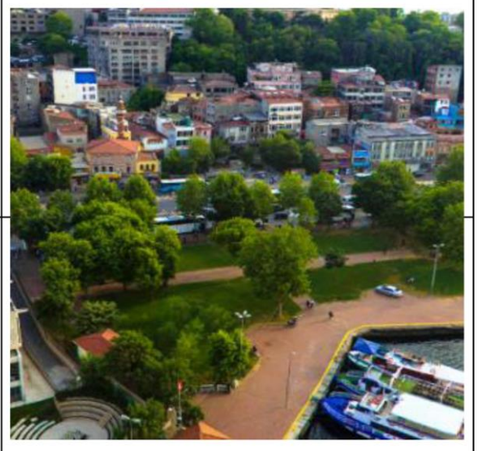
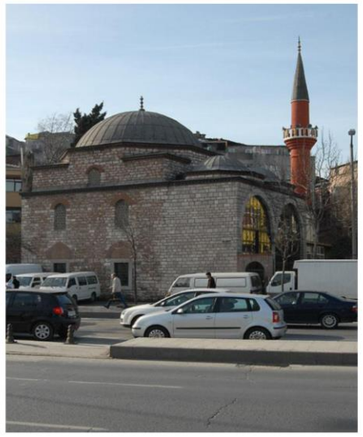
Çizelge 3.1 İstanbul Kıyı Camileri (R. Bostan Güner, 2018)

İSTANBUL KIYI CAMİLERİ

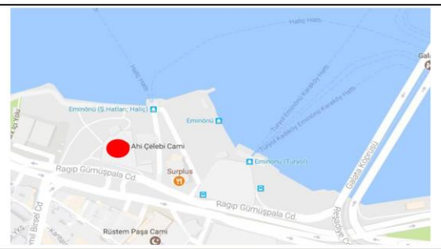
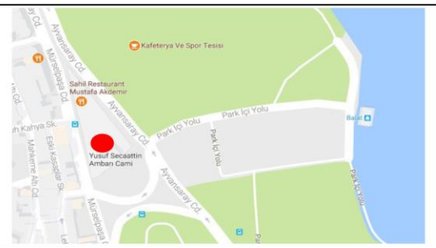
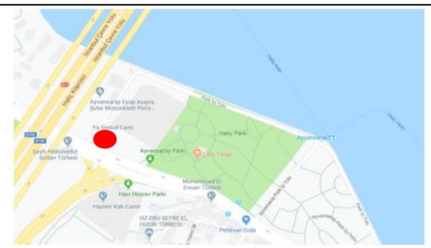
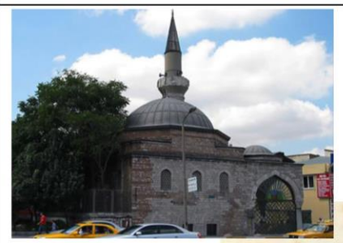
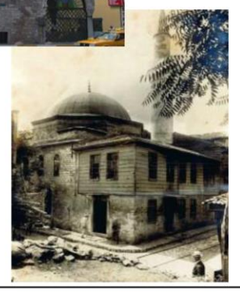
	AVRUPA YAKASI				ANADOLU YAKASI			
YÜZYIL	YIL	NO	CAMİ ADI	İLÇE	YIL	NO	CAMİ ADI	İLÇE
15. YY	1453-81	1	HANDAN AĞA (KUŞKONMAZ) CAMİ	BEYOĞLU				
					1453	2	SALACAK FATİH CAMİ	ÜSKÜDAR
	1460	3	KANTARCILAR CAMİ	FATİH				
	1460	4	KAZLIÇEŞME FATİH SULTAN MEHMET CAMİ	ZEYTİNBURNU				
	1478	5	ÜÇ MİHRAPLI CAMİ	FATİH				
	1484	6	YAVUZ SİNAN CAMİ	FATİH				
	1480	7	AHİ ÇELEBİ CAMİ	FATİH				
	15.YY	8	YUSUF ŞUCAEDDİN ANBARI CAMİ	FATİH				
	15.YY	9	YA VEDUD HATİCE SULTAN CAMİ	EYÜP				
16.YY					1506	1	SELMAN AĞA CAMİ	ÜSKÜDAR
	1530	2	MAKBUL İBRAHİM PAŞA CAMİ	BEYOĞLU				
					1547	3	MİHRİMAH SULTAN CAMİ	ÜSKÜDAR
	1555	4	SİNAN PAŞA CAMİ	BEŞİKTAŞ				
					1560	5	GAZİ İSKENDER PAŞA (KANLICA) CAMİ	BEYKOZ
	1560	6	RÜSTEM PAŞA CAMİ	FATİH				
	1577	7	KAPTAN PAŞA CAMİ	EYÜP				
	1578	8	SOKULLU MEHMET PAŞA CAMİ (AZAPKAPI)	BEYOĞLU				
					1580	9	ŞEMSİ PAŞA (KUŞKONMAZ) CAMİ	ÜSKÜDAR
	1580	10	KILIÇ ALİ PAŞA CAMİ	BEYOĞLU				
	1589	11	MOLLA ÇELEBİ CAMİ	BEYOĞLU				
17. YY					1613	1	ÇUBUKLU HALİL AĞA CAMİ	BEYKOZ
	1631	2	OSMAN REİS CAMİ	SARIYER				
	1661	3	DEFTERDAR İBRAHİM PAŞA CAMİ	BEŞİKTAŞ				
					1665	4	VANİKÖY (VANİ MEHMET EFENDİ) CAMİ	ÜSKÜDAR
	1665	5	YENİ CAMİ	FATİH				
	1695	6	ALİ KETHÜDA CAMİ	SARIYER				
	17.YY SONU	7	KAZLI CAMİ	ZEYTİNBURNU				
					17. YY	8	İNCİRKÖY SİNAN AĞA CAMİ	BEYKOZ
18.YY	1706	1	ÇORLULU ALİ PAŞA CAMİ	BEYOĞLU				
					1710	2	YENİ VALİDE SULTAN CAMİ	ÜSKÜDAR
	1712	3	ALİ PERTEK CAMİ	SARIYER				
					1720	4	KULELİ KAYMAK MUSTAFA PAŞA CAMİ	ÜSKÜDAR
	1740	5	TEZKERECİ OSMAN EFENDİ CAMİ	BEŞİKTAŞ				
	1746	6	HACI KEMALETTİN CAMİ	SARIYER				
					1751	7	KANDİLLİ CAMİ	ÜSKÜDAR
					1766	8	SİLAHDAR ABDURRAHMAN AĞA CAMİ	ÜSKÜDAR
					1778	9	BEYLERBEYİ HAMİD-İ EVVEL CAMİ	ÜSKÜDAR
	1782	10	EMİRGAN CAMİ	SARIYER				
	1782	11	KAPTANI-DERYA CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA CAMİ	SARIYER				
	1785	12	KARA MEHMET KETHÜDA CAMİ	SARIYER				
	1794	13	MİHRİŞAH SULTAN (KUMBARAHANE)	BEYOĞLU				
19.YY						1	SERBOSTANİ MUSTAFA AĞA CAMİ (BEYKOZ MERKEZ)	BEYKOZ
					1823	2	HAMDULLAH PAŞA CAMİ	ÜSKÜDAR
	1826	3	NUSRETİYE CAMİ	BEYOĞLU				
	1826	4	SERHAZİN SÜLEYMAN AĞA CAMİ	SARIYER				
	1838	5	ARNAVUTKÖY TEFVİKİYE CAMİ	BEŞİKTAŞ				
					1826	6	DEFTERDAR MEHMET TAHİR EFENDİ CAMİ	ÜSKÜDAR
	1853	7	ORTAKÖY CAMİ	BEŞİKTAŞ				
	1855	8	DOLMABAHÇE CAMİ	BEŞİKTAŞ				
					1761/1858	9	SULTAN III. MUSTAFA CAMİ	KADIKÖY
					1860/ 1889	10	ÜRYANİZADE AHMET ESAT EFENDİ CAMİ	ÜSKÜDAR
	1863	11	AZİZİYE SADABAD ÇAĞLAYAN CAMİ	KAĞITHANE				
	1877	12	KAYALAR MESCİDİ	BEŞİKTAŞ				
	1814/1887	13	HİDAYET CAMİ	FATİH				
	1891	14	ALİ YAZICI CAMİ (REKONSTRÜKSİYON)	FATİH				
					1894	15	HACI ÖMER EFENDİ CAMİ	ÜSKÜDAR
20.YY					1755/1988	1	KÜÇÜK İHSANİYE CAMİ	ÜSKÜDAR
	1726 / 1913	2	BEBEK CAMİ	BEŞİKTAŞ				
	1555 /1953	3	BAHARIYE SAH SULTAN CAMİ	EYÜP				
					1590 / 1975	4	SİNAN PAŞA CAMİ	ÜSKÜDAR
	1571 / 2015	5	SÜLEYMAN SUBAŞI CAMİ (REKONSTRÜKSİYON)	FATİH				

Çizelge 3.2 15. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 1 (R. Bostan Güner, 2018)

15. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ

	HANDAN AĞA (KUŞKONMAZ) CAMİ	KANTARCILAR CAMİ	KAZLIÇEŞME FATİH SULTAN MEHMET CAMİ	ÜÇ MİHRAPLI CAMİ
KÜNYE	BEYOĞLU	FATİH	ZEYTİNBURNU	FATİH
	1453/1481	1460	1460	1478
	3585 ADA 5 PARSEL	476 ADA 22 PARSEL	783 ADA 4 PARSEL	551 ADA 6 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR	KAGİR	KAGİR
	Yapı 3. Ahmed döneminde (1703-30) onarılmış, 3. Selim zamanında da (1789-1807) yenilenerek onarım görmüş ve bir hünkar kasrı eklenmiştir. İlk yapıldığında alt katı kayıkhane olarak kullanılmış, sonra ibadet mekânı olarak yapıya eklenmiş. Haliç kıyılarının ıslahı ile kıyıdan uzaklaşmıştır. Tek minaresi vardır. Çatısı kiremit ile örtülüdür.	1460 yılında Sarı Timurci Mevlana Muhiddin Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1848-1895 yıllarında onarım görmüş, 1968'de aslına uygun olarak yenilenmiştir. Cami, fevkani ve bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla olmak üzere almaşık düzende inşa edilmiştir.	İstanbul'un fethinden önce, kuşatma sırasında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. 2013 yılında restore edilmiştir. Kagir duvarlı, ahşap çatılıdır, tek şerefeli bir minareye sahiptir.	Kazancılar Mescidi ve Hoca Hayreddin Cami olarak da anılır. Fatih Sultan Mehmed devrinin ulemalarından Kırımlı Hoca Hayreddin Efendi tarafından 1478 yılında yaptırılmıştır. Caminin üç mihrabı bulunmaktadır. Kagir duvarlı, kubbe ile örtülü caminin tek şerefeli bir minaresi vardır.
	Cami Haliç kıyısındadır.	Cami ile Haliç arasında yol ve yeşil alanlar bulunmaktadır.	Cami denizin hinterlandında kalmakta, Marmara Denizi ile arasında yol ve yeşil alanlar bulunmaktadır.	Cami ile Haliç arasında yol ve yeşil alanlar bulunmaktadır.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.3 15. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 2 (R. Bostan Güner, 2018)

15. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ				
KÜNYE	YAVUZ SİNAN CAMİ	AHİ ÇELEBİ CAMİ	YUSUF ŞUCAEDDİN ANBARİ CAMİ	YA VEDUD HATİCE SULTAN CAMİ
	FATİH	FATİH	FATİH	EYÜP
	1484	1480	15.YY	15.YY
	607 ADA 5 PARSEL	360 ADA 15 PARSEL	2848 ADA 6 PARSEL	496 ADA 17 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR	KAGİR	
	Fatih Sultan Mehmet döneminin askerlerinden Yavuz Sinan tarafından yaptırılmıştır. 1862, 1905 ve 1960 yıllarında onarım görmüştür. Kagir duvarlı, kubbe ile örtülü caminin tek şerefeli bir minaresi vardır.	Yoğurtçular Camisi, Yemişçiler Camisi veya Kanlı Fırın Mescidi olarak da anılır. Cami dikdörtgen planlı, almaşık örgü duvarlı ve merkezi tek kubbe ile örtülüdür.Minare tek şerefelidir.	Fatih devri ulemalarından Yusuf Şucaeddin Anbari tarafından mescit olarak yaptırılmıştır. İnşa tarihi bilinmemektedir.1766, 1892 ve 1987 yıllarında onarım görmüştür. Cami kagir duvarlı, ahşap çatılı ve fevkanidir. Minare, yivli ve tek şerefelidir.	Şeyh Abdülvedud'un Fatih Sultan Mehmet döneminde yaptırdığı camidir. IV.Mehmet'in kızıHatice Sultan tarafından yenilenmiştir.Ardından 1804 de onarılmıştır. Cami fevkani, kagir duvarlı, ahşap çatılıdır, tek refeli bir minreye sahiptir.
	Cami ile Haliç arasında yol ve yeşil alanlar bulunmaktadır.	Cami Haliç kıyısındadır.	Cami ile Haliç arasında yol ve yeşil alanlar bulunmaktadır.	Cami Haliç kıyısındadır.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.4 15. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri (R. Bostan Güner, 2018)

15. YÜZYIL İSTANBUL ANADOLU YAKASI KIYI CAMİLERİ				
KÜNYE	SALACAK FATİH CAMİ			
	ÜSKÜDAR			
	1453			
	353 ADA 24 PARSEL			
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR			
	Fatih Sultan Mehmet tarafından hocası Akşemsettin adına yaptırılmıştır.Zamanla harap olan cami, 1753'te Sultan I. Mahmut tarafından yeniden yapılmış. 1894 depreminde harap olan yapı, 1898 yılında tamir edilmiş ve bugünkü şeklini almıştır. Üsküdar 'da inşa edilen ilk camidir. Kare planda yapılan cami tek minareli ve çatısı da ahşaptır.			
	Cami ile Marmara Denizi arasında farklı yapılanmalar mevcuttur.			
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

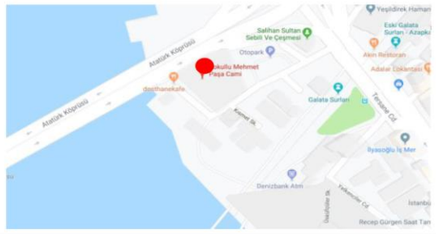
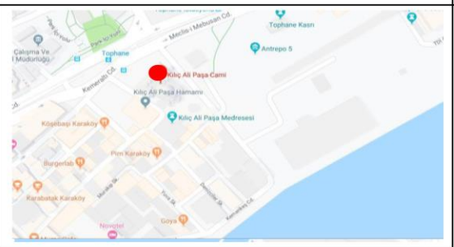
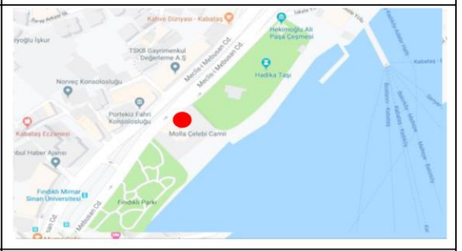
Çizelge 3.5 16. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri -1 (R. Bostan Güner, 2018)

16. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ

KÜNYE	MAKBUL İBRAHİM PAŞA CAMİ	SİNAN PAŞA CAMİ	RÜSTEM PAŞA CAMİ	KAPTAN PAŞA CAMİ
	BEYOĞLU	BEŞİKTAŞ	FATİH	EYÜP
	1530	1555	1560	1577
	1125 ADA 1-2-3….20 PARSELLER	291 ADA 50 PARSEL	430 ADA 7 PARSEL	607 ADA 5 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR	KAGİR	KAGİR
	İki katlı inşa edilen cami taş yapıdır. Tek şerefeli minaresi ahşaptır.Altında tonozlu dükkan gözleri bulunan mescit eski fotoğraflarında taş ve tuğla dizileri halinde kagir olarak inşa edilmiş, ahşap minareli klasik üslupta bir yapı olarak görülür.	Sinan Paşa külliyesi dört ana binadan meydana gelir. Külliye,cami, medrese ve günümüze ulaşmayan mektep ile çifte hamamdan oluşmaktadır.	Halil Efendi Mescidi veya Kenise (Kilise) Mescidi olarak da bilinmektedir. Mimar Sinan yapısıdır.	Kare planlı, kagir duvarlı ve çatı örtülüdür. Tek şerefeli bir minaresi vardır.
	Cami ile Haliç arasında yol ve yeşil alan bulunmaktadır.	Cami ile Marmara Denizi arasında farklı yapılar inşa edilmiştir.	Cami ile Marmara Denizi arasında farklı yapılar inşa edilmiştir.	Cami ile Haliç arasında yol ve yeşil alanlar bulunmaktadır.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

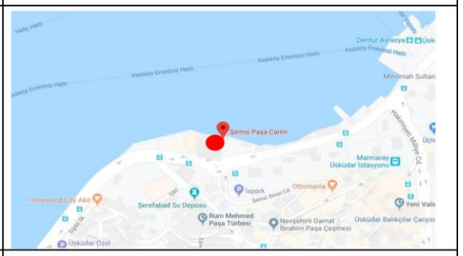
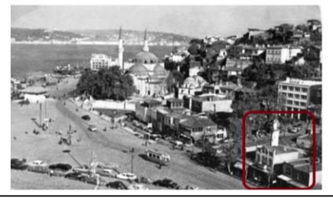
Çizelge 3.6 16. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 2 (R. Bostan Güner, 2018)

16. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ

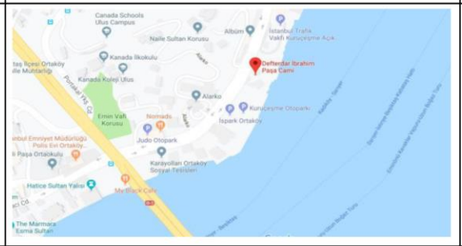
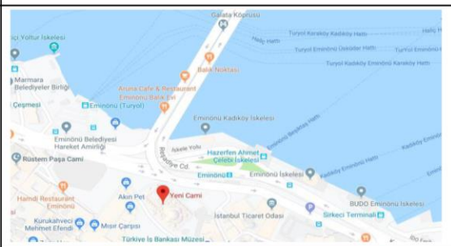
	SOKULLU MEHMET PAŞA CAMİ (AZAPKAPI)	KILIÇ ALİ PAŞA CAMİ	MOLLA ÇELEBİ CAMİ
KÜNYE	BEYOĞLU	BEYOĞLU	BEYOĞLU
	1578	1580	1589
	1518 ADA 16 PARSEL	63 ADA 17 PARSEL	21 ADA 1 PARSEL
HARİTA			
FOTOĞRAF			
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR	KAGİR
	İlk yapıldığında şu an mevcut olmayan bir mektep ve iki çeşme ile birlikte bir külliye yapısındadır. Caminin bodrum katı mahzendir. Mimar Sinan yapısıdır.	Türbe, medrese ve hamamdan oluşan bir külliye yapısıdır. Mimar Sinan yapısıdır.	Merkezi plan şemasında inşa edilmiştir. Kagir duvarlı, kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür.Son cemaat yerinin üzerinde 5 küçük kubbe bulunur.
	Cami Haliç kıyısındadır.	Cami ile Marmara Denizi arasında farklı yapılar inşa edilmiştir.	Cami Marmara Denizi kıyısındadır
			Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.7 16. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri - 1 (R. Bostan Güner, 2018)

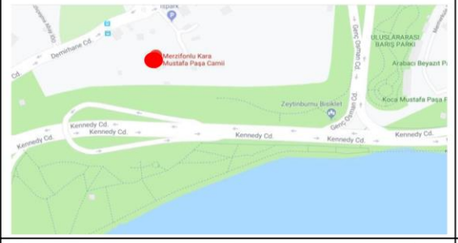
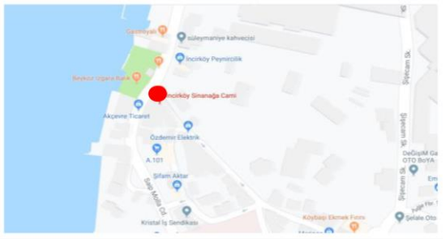
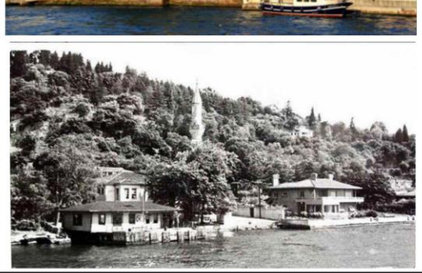
16. YÜZYIL İSTANBUL ANADOLU YAKASI KIYI CAMİLERİ

KÜNYE	SELMAN AĞA CAMİ	MİHRİMAH SULTAN CAMİ	GAZİ İSKENDER PAŞA (KANLICA) CAMİ	ŞEMSİ PAŞA (KUŞKONMAZ) CAMİ
	ÜSKÜDAR	ÜSKÜDAR	BEYKOZ	ÜSKÜDAR
	1506	1547	1560	1580
	510 ADA 2 PARSEL	526 ADA 3 PARSEL	129 ADA 1 PARSEL	431 ADA 3 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR	KAGİR + AHŞAP KARKAS	KAGİR
	Selman Ağa Cami'yi dört yönden çeviren avlu duvarları günümüzde mevcut değildir. Kagir duvarlı, kırma çatılı, tek minareli bir camidir.	Külliye bir cami, medrese, türbe, sıbyan mektebi, han, imarethane ve tabhaneden oluşmaktaydı. Mimar Sinan eseridir.	Külliye şeklinde inşa edilen yapı "Magosa Fatihi" olarak da tanınan Gazi İskender Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. İki sıra tuğla hatıllı moloz taşla örülmüş duvarlarlı cami, kiremit örtülü ahşap kırma çatı ile örtülmüştür. Her ikisi de enine dikdörtgen planlı olan bir harim ve ahşap duvarlarla çevrelenmiş bir son cemaat yerinden meydana gemiştir.	Camii, türbe ve medreseden oluşan külliyenin banisi sadrazam Şemsi Ahmet Paşa'dır. Mimar Sinan eseri olan yapı kuzey ve batı rüzgarlarının kesiştiği alanda inşa edilmiştir. Cami, kesme taş beden duvarları olan kare planlı ve merkezi kubbelidir. Kurşun kaplı kubbesi dört pencereli sekizgen bir kasnağa oturtulmuştur.
	Cami denizden uzakta ve arada farklı yapılanmalar bulunmaktadır.	Cami ile deniz arasında yol, iskele gibi yapılanmalar mevcuttur.	Cami ve Boğaz arasında muhdes yapılanmalar mevcuttur.	Cami Marmara Denizi kıyısındadır.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.8 17. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri (R. Bostan Güner, 2018)

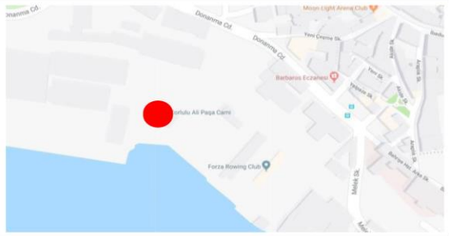
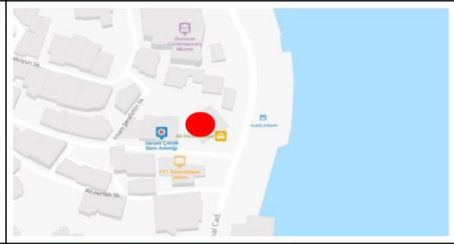
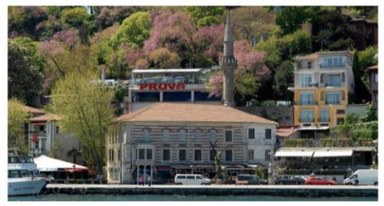
17. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ				
KÜNYE	**OSMAN REİS CAMİ**	**DEFTERDAR İBRAHİM PAŞA CAMİ**	**YENİ CAMİ**	**ALİ KETHÜDA CAMİ**
	SARIYER	BEŞİKTAŞ	FATİH	SARIYER
	1631	1661	1665	1695
	ADA PARSEL	39 ADA 9 PARSEL	414 ADA 2 PARSEL	711 ADA 1 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR + AHŞAP KARKAS	KAGİR	KAGİR
	Kare planlı, kagir, ahşap örtülü cami, I. Ulusal Mimarlık döneminin başarılı örneklerinden sayılmaktadır. Tek şerefeli bir minaresi vardır.	Fevkani bir yapıdır.Alt kat, zamanında kayıkhane olarak kullanılmıştır. Kayıkhaneler üstünde ahşaptır.Yapı kırma çatılı, dar köşeli saçaklıdır. Saçaklarda furuş vardır.	Türbe, Hünkar Kasrı, sebil, çeşme, sıbyan mektebi, darülkurra ve arastası bulunur. Külliyeye kütüphane, ve muvakkithane de sonradan yapılmıştır.	III. Mustafa dönemi Sadrazam Kethüdası Ali Efendi tarafından yaptırılmıştır.Kagir duvarlı, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü caminin tek şerefeli bir minaresi vardır.
	Cami ile Boğaz arasında farklı yapılar bulunmaktadır.	Cami Boğaz kıyısındadır.	Cami ile Marmara denizi arasında yol iskele gibi yapılanmalar mevcuttur.	Cami ile Boğaz arasında farklı yapılanmalar mevcuttur.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.9 17. Yüzyıl İstanbul Avrupa - Anadolu Yakası Kıyı Camileri (R. Bostan Güner, 2018)

17. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA- ANADOLU YAKASI KIYI CAMİLERİ				
KÜNYE	**KAZLI CAMİ (MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA CAMİ)**	**ÇUBUKLU HALİL AĞA CAMİ**	**VANİKÖY (VANİ MEHMET EFENDİ) CAMİ**	**İNCİRKÖY SİNAN AĞA CAMİ**
	ZEYTİNBURNU	BEYKOZ	ÜSKÜDAR	BEYKOZ
	17.YY SONU	1613	1665	17. YÜZYIL
	766 ADA 8 PARSEL	160 ADA 3 - 4 PARSELLER	927 ADA 27 PARSEL	272 ADA 1 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR	TESPİT EDİLEMEDİ.	KAGİR + AHŞAP KARKAS	TESPİT EDİLEMEDİ.
	17. yüzyılın sonlarında Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırılan cami, 1780 yılında geniş çaplı bir tadilattan geçmesine rağmen zamanla harap olup, kullanılamaz hale gelmiştir.Kare planlı, ahşap döşemeli ve kiremit kaplı çatıdan oluşan caminin bir minaresi vardır.	Tek minareli ve tek şerefeli olan bu cami, Çubuklu Bostancılar Ocağı'nın neferleri namaz kılsınlar diye yapılmıştır. Minberini Bostancıbaşı Ağababası Halil Ağa koymuştur.	I. Mahmut'un hünkâr mahfili ilave ettirdiği cami, dikdörtgen planlı, kâgir duvarlı, kırma çatılı bir yapıdır. Denize bakan kadınlar mahfelinin dış yüzeyi ahşaptır.	Beykoz İncirköy Sinanağa Cami, Bostancıbaşı Sinan Ağa tarafından yaptırılmıştır.
	Cami İle Marmara Denizi arasında yol ve yeşil alanlar bulunmkatadır.	Cami denizden uzak ve çevresi farklı yapılar ile çevrili durumdadır.	Cami Boğaz kıyısında bulunmaktadır.	Cami ve Boğaz arasında yol, yeşil alanlar, muhdes elemanlar bulunmaktadır.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

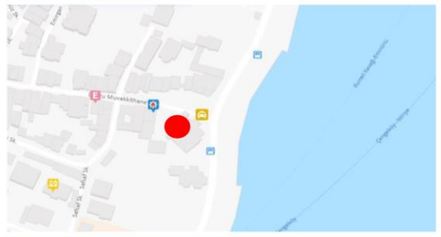
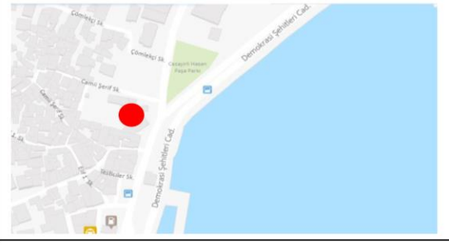
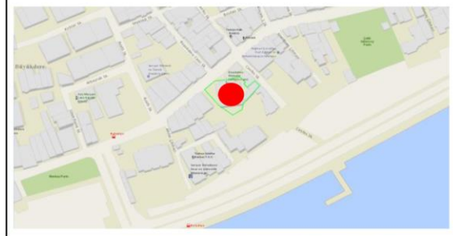
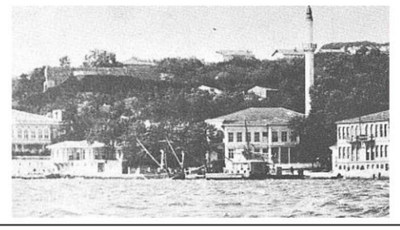
Çizelge 3.10 18. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 1 (R. Bostan Güner, 2018)

18. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ

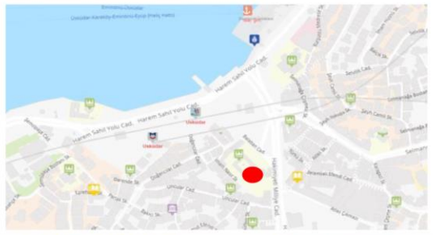
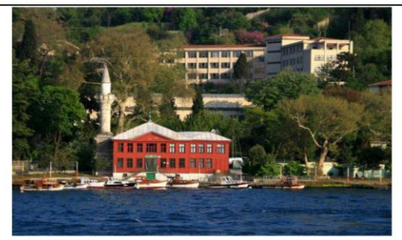
	ÇORLULU ALİ PAŞA CAMİ	ALİ PERTEK CAMİ	TEZKERECİ OSMAN EFENDİ CAMİ	HACI KEMALETTİN CAMİ
KÜNYE	BEYOĞLU	SARIYER	BEŞİKTAŞ	SARIYER
	1706	1712	1740	1746
	3585 ADA 1 PARSEL	74 ADA 6 PARSEL	365 ADA 1-2-3-4-5- PARSELLER	71 ADA 3-4-5..9 -10 PARSELLER
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	BETONARME	KAGİR	KAGİR YIĞMA + AHŞAP KARKAS (HIMIŞ)	KAGİR
	Yapının kubbesi kaldırılmış ve düz bir ahşap çatı inşa edilmiştir.Yapı kare planlıdır. Camiye son cemaat yerinden girilmektedir	Kare planlı, moloz taş yığma duvarları olan, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Tek şerefeli bir minaresi, çeşme ve haziresi bulunmaktadır.	Dikdörtgen planlı caminin, kagir zemin kat üzerinde hımış duvarları ve geniş ahşap saçaklı kırma çatısı bulunmaktadır.	Dikdörtgen planlı, tonozlar üzerinde yükselen kagir yığma duvarları olan kırma çatılı camidir. Tek şerefeli bir minaresi mermer kaplama hünkar mahfili vardır.
	Cami Haliç kıyısındadır.	Cami ve Boğaz arasından sahil yolu geçmektedir.	Boğaz ile arasında yol ve açık alan bulunmaktadır.	Cami ve Boğaz arasından sahil yolu geçmektedir.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.11 18. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 2 (R. Bostan Güner, 2018)

18. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ

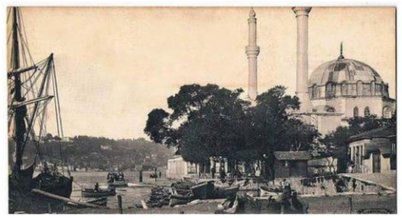
	EMİRGAN CAMİ	KAPTANI-DERYA CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA CAMİ	KARA MEHMET KETHÜDA CAMİ	MİHRİŞAH SULTAN (KUMBARAHANE) CAMİ
KÜNYE	SARIYER	SARIYER	SARIYER	BEYOĞLU
	1782	1782	1785	1794
	88 ADA 5 PARSEL	538 ADA 13 PARSEL	556 ADA 9 PARSEL	1884 ADA 4 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR YIĞMA + AHŞAP KARKAS	KAGİR	KAGİR + BETONARME	KAGİR
	Cami, hünkar kasrı, 3 çeşme, muvakkıthane ve hizmet birimlerinden oluşur. Cami kagir, dikdörtgen planlı, kırma ahşap çatılıdır, tek şerefeli bir minareye sahiptir. Hünkar kasrı ahşap karkas sistemle inşa edilmiştir.	Cami, hazire, çeşme ve muhdes hizmet birimlerinden oluşur. Özgün plan düzeni değiştirilmiş, muhdes asma kat eklenmiş ve son ceaat yerinin üzeri kapatılmıştır. Kagir duvarlı ahşap kırma çatılı caminin, tek şerefeli kısa bir minaresi vardır.	Cami özgün plan düzeni , cephe düzeni ve kat sayısı değişmiştir. Kagir duvarlı ahşap kırma çatılı caminin, tek şerefeli bir minaresi vardır.	Humbaracılar kışlasının avlusunun ortasında yer alan cami ise annesi Mihrişah Vâlide Sultan tarafından yaptırılmıştır.III. Selim ikinci minareyi ilâve ettirmiştir. Fevkanî ve tek kubbeli cami enine gelişen dikdörtgen planlıdır. Duvarları almaşık örgülü ve sıvalı olan yapının kubbesi ahşap iskeletli ve kurşun kaplıdır.
	Boğaz ile cami arasından yol geçmektedir.	Boğaz ile arasında yol ve açık alan bulunmaktadır.	Boğaz ile arasında farklı yapılar yer almaktadır.	Cami ile Haliç kıyısı arasında yol ve yeşil alan bulunmaktadır.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.12 18. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri - 1 (R. Bostan Güner, 2018)

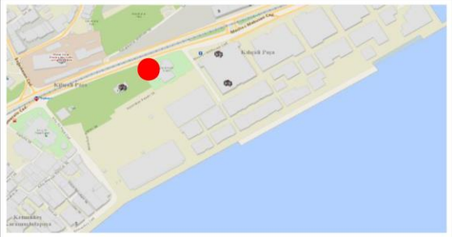
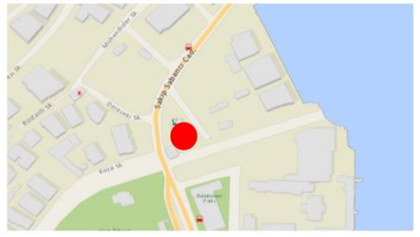
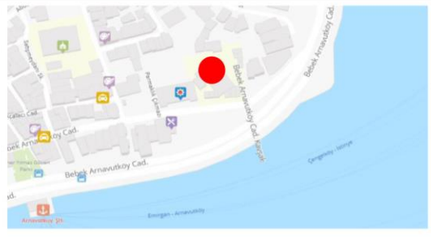
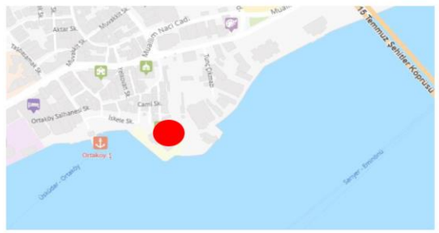
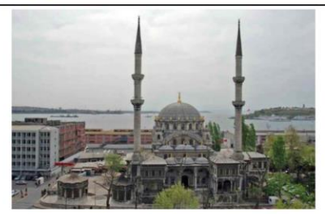
18. YÜZYIL İSTANBUL ANADOLU YAKASI KIYI CAMİLERİ				
KÜNYE	**YENİ VALİDE SULTAN CAMİ**	**KULELİ KAYMAK MUSTAFA PAŞA CAMİ**	**KANDİLLİ CAMİ**	**SİLAHDAR ABDURRAHMAN AĞA CAMİ**
	ÜSKÜDAR	ÜSKÜDAR	ÜSKÜDAR	ÜSKÜDAR
	1710	1720	1751	1766
	433 ADA 1 PARSEL	842 ADA 1 PARSEL	931 ADA 15 PARSEL	1310 ADA 76 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR YIĞMA + AHŞAP KARKAS	KAGİR	KAGİR YIĞMA + AHŞAP KARKAS
	Kare plan üzerinde merkezi bir kubbe bulunur. Kubbe kasnağı yüksek tutulduğu için kubbe kasnağına pencereler konmuştur.Külliye, cami, hünkâr mahfili, çeşme, sebil, türbe, muvakkithane, mektep, imaret, şadırvan, havuz, su deposu, çarşı, bedesten ve meşruta evlerinden oluşuyordu. Mabet oldukça büyük bir avlunun ortasındadır.	Nişancı Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Kagir duvarlı camiye sonradan ahşap karkas hünkar mahfili eklenmiştir. Cami içten kubbeli, dıştan kurşun örtülü kırma çatılıdır.	Dikdörtgen planlı caminin çatısı ahşap ve kiremit kaplıdır. Tek şerefeli bir minaresi vardır.	Dikdörtgen planlı cami kiremit kaplı kırma çatıya sahiptir. Son cemaat yeri ahşap karkas yapılmıştır, Fevkani tasarlanan yapının zemin katı bodrum olarak kullanılmaktadır.
	Denizin hinterlandında kalmakta ve arada farklı yapılar bulunmaktadır.	Boğaz kıyısındadır.	Boğaz ile cami arasında farklı yapılar yer almaktadır.	Boğaz ile arasında yol ve açık alanlar bulunmaktadır.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.13 18. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri - 2 (R. Bostan Güner, 2018)

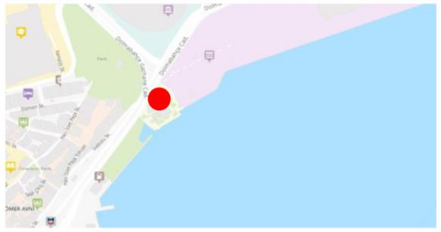
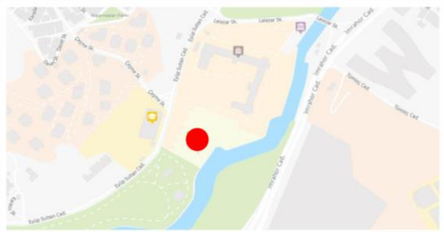
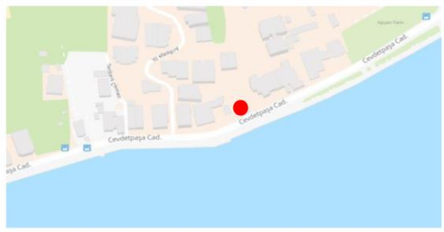
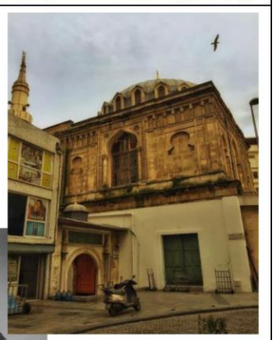
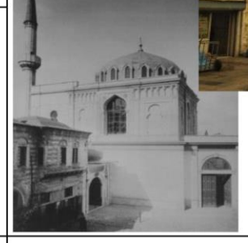
18. YÜZYIL İSTANBUL ANADOLU YAKASI KIYI CAMİLERİ

KÜNYE	**BEYLERBEYİ HAMİD-İ EVVEL CAMİ**
	ÜSKÜDAR
	1778
	766 ADA 4 PARSEL
HARİTA	
FOTOĞRAF	
ÖZELLİKLER	KAGİR
	Sultan I. Abdülhamid tarafından annesi Rabia Sermi Sultan'ın anısına yaptırılmıştır.1969, 1983 yıllarında restore edilmiştir. Merkezi planlı ve kurşun kaplı kubbe ile örtülmüştür. Hünkar kasrı, muvakkıthanesi ve 3 adet çeşmesi bulunur.
	Boğaz kıyısındadır.
	Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.14 19. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 1 (R. Bostan Güner, 2018)

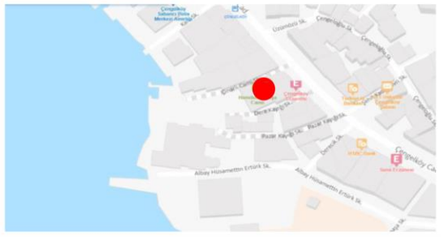
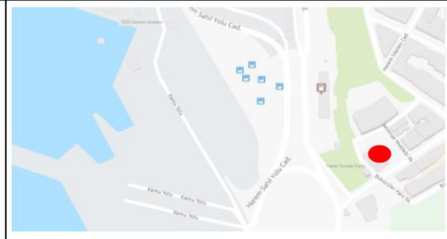
19. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ				
KÜNYE	**NUSRETİYE CAMİ**	**SERHAZİN SÜLEYMAN AĞA CAMİ**	**ARNAVUTKÖY TEFVİKİYE CAMİ**	**ORTAKÖY CAMİ**
	BEYOĞLU	SARIYER	BEŞİKTAŞ	BEŞİKTAŞ
	1826	İLK YAPIM TARİHİ BİLİNMİYOR / 1826	1838	1853
	ADA PARSEL	373 ADA 1 PARSEL	88 ADA 30 -38 PARSELLER	396 ADA 1 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR	KAGİR	KAGİR
	Mimar Kirkor Balyan'a inşa ettirilmiştir.Yüksekçe bir platform üzerinde yer alan cami dikdörtgen planlı bir harime sahiptir. Dört büyük kemer üzerine oturan ve pandantiflerle geçişi sağlanan kubbe dıştan bir dizi alemle çevrelenerek etkili bir görünüm kazanmış, köşelerde armudî formlu ağırlık kuleleri yer almıştır.	Kagir duvarlı, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.Yapı özgünlüğünü önemli ölçüde yitirmiştir.	Sultan II. Mahmud, camiyi oğlu Şehzade Tevfik adına yaptırmıştır. Akıntı Burnu Cami olarak da adlandırılır.Dikdörtgen planlı, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Barok-Rokoko Mimari özelliklerini yansıtır.	Sultan I.Abdülmecit tarafından Mimar Nikogos Balyan'a inşa ettirilmiştir. Cami mimari plan olarak kare bir mekandır. Merkezi kubbesi harimin üstünü örter. Barok üslupta yapılmıştır.
	Marmara Denizi ve cami arasına sonraki dönemlerde farklı yapılar inşa edilmiş, caminin deniz ile ilişkisi farklılaşmıştır.	Denizin hinterlandında ve önünde başka yapılar bulunmaktadır.	Boğaz ile ilişkisi önünden geçen yol ile bölünmüştür.	Cami Marmara Denizi kıyısındadır.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.15 19. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri - 2 (R. Bostan Güner, 2018)

19. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ				
KÜNYE	**DOLMABAHÇE CAMİ**	**AZİZİYE SADABAD (ÇAĞLAYAN) CAMİ**	**KAYALAR MESCİDİ**	**HİDAYET CAMİ**
	BEŞİKTAŞ	KAĞITHANE	BEŞİKTAŞ	FATİH
	1855	1863	1877	1814/1887
	1 ADA 9 PARSEL	ADA YOK 12643 PARSEL	140 ADA 46 PARSEL	406 ADA 4 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR	KAGİR	KAGİR
	Nikogos Balyan tarafından Batı akımlarının en yoğun biçimde etkisini gösterdiği bir dönemde inşa edilmiştir. Deniz kenarında bir avlu ortasında yapılmış olan camide ana hacim kubbe ile örtülmüş bir mekândan ibarettir. Kubbenin dört büyük kemerle taşındığı kare planlı yapıda mekânın enine dar, boyuna uzun bir biçimde gelişerek prizma şeklini aldığı görülür	Sarkis ve Agop Balyan tarafından inşa edilmiştir. Kare bir yapıya sahip caminin neogotik üsluba sahip minaresi bulunmaktadır.	Fevkâni, duvarları kâgir, ahşap çatılı ve minareli bir yapıdır. Altında bir ayazma ve bitişiğinde de bir çeşmesi vardır.	1813 yılında Sultan II.Mahmut tarafından yaptırılmış ahşap olarak yaptırılmıştır. Daha sonra bu ahşap caminin yerine 1887 yılında Sultan II.Abdülhamit tarafından kagir bir cami Mimar Alexandre Vallaury'e inşa ettirilmiştir. Kare planlı yüksek tavanı olan tek kubbe ile örtülü bir yapıdırr.
	Cami Marmara Denizi kıyısındadır.	Cami Kağıthane Deresi kıyısındadır.	Mescid ile Boğaz arasında yol bulunmaktadır.	Cami ile deniz arasında farklı türde yapılanmalar mevcuttur.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

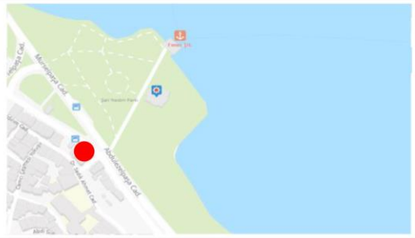
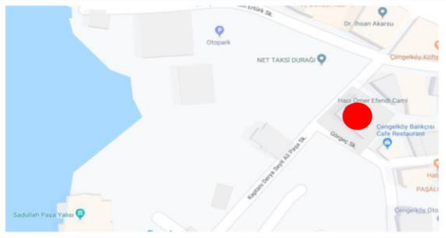
Çizelge 3.16 19. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri - 1 (R. Bostan Güner, 2018)

19. YÜZYIL İSTANBUL ANADOLU YAKASI KIYI CAMİLERİ

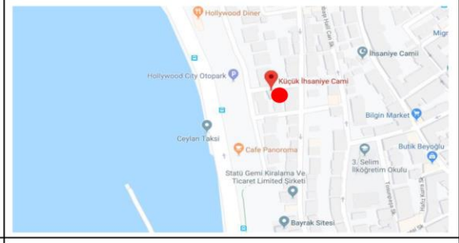
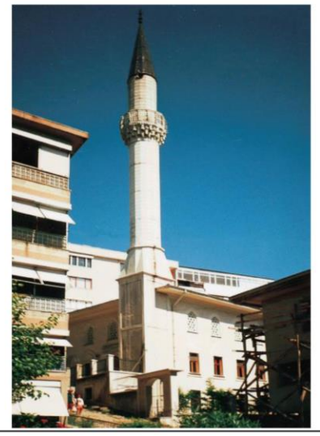
KÜNYE	**SERBOSTANİ MUSTAFA AĞA CAMİ (BEYKOZ MERKEZ)**	**HAMDULLAH PAŞA CAMİ**	**DEFTERDAR MEHMET TAHİR EFENDİ CAMİ**	**SULTAN III. MUSTAFA CAMİ**
	BEYKOZ	ÜSKÜDAR	ÜSKÜDAR	KADIKÖY
	1810	1823	1826	1761/1858
	364 ADA 1 PARSEL	820 ADA 1-2-6 PARSELLER	1335 ADA 92 PARSEL	91 ADA 16 PARSEL
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	KAGİR		KAGİR	KAGİR
	Cami kargir ve kare planlıdır. Ahşap son cemaat ve cami, aynı çatı altındadır. Kürsü, minder, iç tavan ve kadınlar mahfeli ahşaptır. Tek minareli ve tek şerefeli olan bu caminin bahçesinde şadırvan bulunmaktadır.	Kubbesiz bir camidir. Minaresi, diğer camilere nazaran küçük ve şerefesizdir.Kubbesiz bir camidir. Minaresi, diğer camilere nazaran küçük ve şerefesizdir.	Cami aynı alandaki harap durumdaki mescidin yerine 1826 yılında Defterdar Tahir Efendi tarafından yaptırılmıştır. Cami, kare planlı, düz çatılıdır, iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan yapılmıştır. Son cemaat yeri ise ahşaptır. "Harem İskele Cami" olarak da anılıyor.	1858 yılında caminin yanmasından dolayı, zamanın Padişahı Sultan Abdülmecit tarafından kağır olarak yeniden inşa ettirilmiştir. 1975 yılında bir onarım daha geçirmiştir.
	Cami ile Boğaz arasında farklı yapılar bulunmaktadır.	Cami Boğaz kıyısındadır.Önünde muhdes elemanlar bulunmaktadır.	Cami yüksek bir tepenin üzerindedir.Denizin doldurulması ve yollar nedeniyle kıyıdan uzakta kalmıştır.	Denizin hinterlandında kalmakta ve arada farklı yapılar bulunmaktadır.
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.17 19. Yüzyıl İstanbul Avrupa - Anadolu Yakası Kıyı Camileri(R. Bostan Güner, 2018)

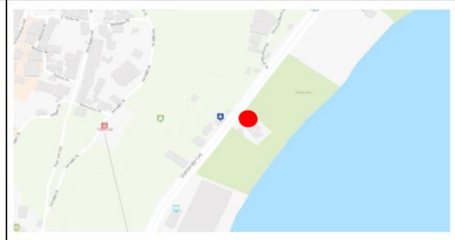
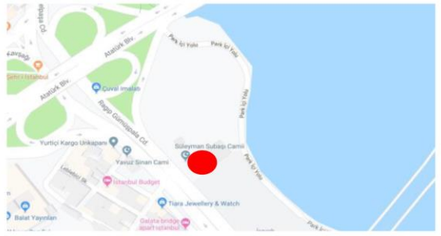
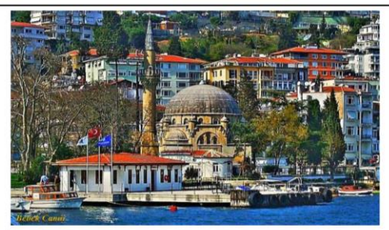
19. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA - ANADOLU YAKASI KIYI CAMİLERİ

KÜNYE	ALİ YAZICI CAMİ (REKONSTRÜKSİYON)	ÜRYANİZADE AHMET ESAT EFENDİ CAMİ	HACI ÖMER EFENDİ CAMİ (REKONSTRÜKSİYON)
	FATİH	KADIKÖY	ÜSKÜDAR
	1891	1860/1889	İLK YAPIM TARİHİ BİLİNMİYOR/ 1894
	2305 ADA 30 PARSEL	689 ADA 4 PARSEL	814 ADA 2 PARSEL
HARİTA			
FOTOĞRAF			
ÖZELLİKLER	KAGİR		KAGİR
	1891 tarihinde Hacı Raşit Efendi tarafından yeniden yapılmıştır. Fevkani olup altında iki dükkan ile tuvalet ve abdest alma yerleri vardır. Duvarları kagir, minber ve tavanı ahşap, mihrabı beton sıvalı olup dışarıya taşkıncadır. İç kısmı 55 metrekaredir. Avlu, bahçe ve mezarlığı bulunmamaktadır.	Cami küçük bir köşkü andırır. Yanında bulunan Cemil Molla köşkünün etkilenmiştir.Fevkani olan yapının alt katı kayıkhane olarak taştan yapılmıştır.	Caminin 1878 yılında tamamen yandığı,1894 yılında II. Abdülhamid döneminde Çengelköy halkının yardımlarıyla tekrar yaptırıldığı kaynaklarda yer almaktadır.Dikdörtgen planlı cami, ahşap çatılı ve kargirdir.Tek şerefeli bir minaresi olan bu caminin bahçesinde, caminin banisi Hacı Ömer Efendi ve ailesine ait hazire bulunmaktadır.
	Cami ile Haliç kıyısı arasında yol ve yeşil alan bulunmaktadır.	Cami Boğaz kıyısındadır.	Cami ile Boğaz kıyısı arasında farklı yapılar mevcuttur.
			Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.18 20. Yüzyıl İstanbul Anadolu Yakası Kıyı Camileri (R. Bostan Güner, 2018)

20 . YÜZYIL İSTANBUL ANADOLU YAKASI KIYI CAMİLERİ				
KÜNYE	KÜÇÜK İHSANİYE CAMİ	SİNANPAŞA CAMİ		
	ÜSKÜDAR	ÜSKÜDAR		
	1755 / 1988	1590 /1975		
	346 ADA 3 PARSEL	367 ADA 18 PARSEL		
HARİTA				
FOTOĞRAF				
ÖZELLİKLER	AHŞAP KARKAS (HIMIŞ)	KAGİR		
	Caminin banisi Sultan III.Osman'dır.1988 yılında yeniden yaptırılmıştır.	Cami dörtgen bir formda yapılmış fevkani bir yapıdır. Son Cemaat yeri sonradan kapatılmıştır. Cami de 1924 yılında yıkılıp harap olmuşken, 1975 yılında bir hayırsever tarafından, arta kalan duvarları ve temelleri üzerine yeniden inşa edilmiş. Cami, hamam, çeşme ve bütün bir mahalle, Yemen Fatihi Sinan Paşa'nın kendi parası ile yapılmıştır.		
	Denizden uzak yüksek bir tepededir ve önünde yapılar bulunmaktadır.	Cami denizden uzakta yüksek bir tepe üzerindedir.		
			Hazırlayan	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

Çizelge 3.19 20 - 21. Yüzyıl İstanbul Avrupa Yakası Kıyı Camileri (R. Bostan Güner, 2018)

20 - 21. YÜZYIL İSTANBUL AVRUPA YAKASI KIYI CAMİLERİ			
KÜNYE	BEBEK (HÜMAYUN ABAD) CAMİ	BAHARİYE ŞAH SULTAN CAMİ	SÜLEYMAN SUBAŞI CAMİ (REKONSTRÜKSİYON)
	BEŞİKTAŞ	EYÜP	FATİH
	1726 / 1913 - 20. YY	1555 - 1953	1571 /2015 - 21. YY
	144 ADA 1 PARSEL	45 ADA 97 PARSEL	2709 ADA 4 PARSEL
HARİTA			
FOTOĞRAF			
ÖZELLİKLER	KAGİR	KAGİR	KAGİR
	Hümayun abad Cami olarak da adlandırılır.Merkezi kare planlı, bir kasnak üzerinde yükselen kurşun kaplama kubbe ile örtülmüştür. Neo-klasik akım içinde değerlendirilir.	Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan tarafından inşa ettirilmiştir. Bugünkü yapı dikdörtgen planlı, taş-tuğla karışımlı duvarlı, kırma çatılı, üçer pencerelidir. Son cemaat yeri ahşap sütunludur. (1953 yılındaki rekonstrüksiyon aslına uygun yapılmamıştır.)	Haliç'teki Atatürk Köprüsü'nün inşaat çalışmaları sırasında 1950'li yıllarda yıkılmıştır.Mimar Sinan eseri olan yapının rekonstrüksiyonu 2015 yılında tamamlanıp, ibadete açılmıştır.
	Marmara denizi kıyısındadır.	Cami Haliç kıyısındadır.	Haliç kıyısındadır.
			Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

BÖLÜM 4

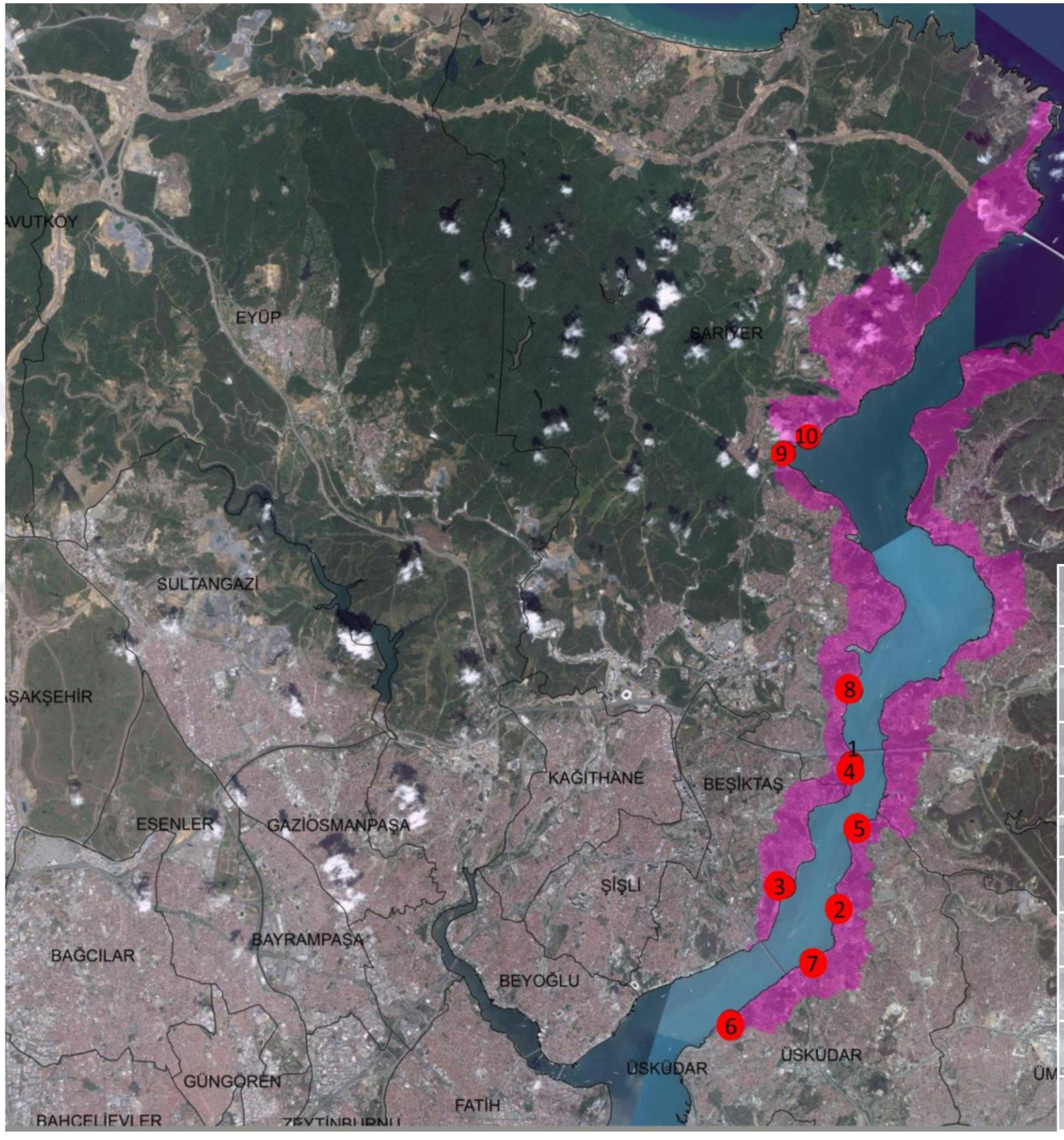
18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ

Tez çalışması kapsamında İstanbul kıyılarında 18. yüzyıla tarihlenen cami yapıları olarak Avrupa Yakası'nda Çorlulu Ali Paşa Camisi, Ali Pertek Camisi, Tezkereci Osman Efendi Camisi, Hacı Kemalettin Camisi, Kara Mehmet Kethüda Camisi, Emirgan Camisi, Kaptanı-Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi, Mihrişah Sultan Camisi; Anadolu Yakası'nda ise Yeni Valide Camisi, Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi, Kandilli Camisi, Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi, Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi tespit edilmiştir.

18.11.1983 kabul tarihli ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nca Boğaziçi sahil şeridi, öngörünüm, gerigörünüm ve etkilenme alanlarının sınırları tanımlanmıştır. Bu bağlamda kanun ile sınırları belirlenmiş Boğaziçi alanında bulunmayan Beyoğlu İlçesi'ndeki Çorlulu Ali Paşa Camisi ve Mihrişah Sultan Camisi ve Üsküdar İlçesi'ndeki Yeni Valide Camisi tez kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Boğaziçi alanının sınırları ve özellikleri incelenmiş; 18. Yüzyılda Boğaziçi'nin durumu ve inşa faaliyetleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Ardından Boğaziçi kıyılarında tespit edilen 10 adet kıyı camisi ayrıntılı irdelenmiştir. Camilerin her biri yerinde incelenmiş, fotoğrafları çekilerek kayıt altına alınmış, mekanı kullananlar ile yapı hakkında görüşmeler yapılmıştır. Camiler yapım tekniği, malzeme özellikleri, bulunduğu çevre ile ilişkisi, bölümleri ve diğer işlevsel unsurları bakımından aynı kriterler doğrultusunda ele alınmış ve aynı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Literatür taraması yapılarak yapıların tarihçeleri hakkında bilgi toplanmıştır.

Çizelge 4.1 Boğaziçi Öngörünüm Alanı sınırları içerisinde 18. Yüzyıl İstanbul Boğaziçi Kıyı Camileri (R. Bostan Güner, 2018)

NO	CAMİ ADI	YAPIM YILI	İLÇE
1	ALİ PERTEK CAMİSİ	1712	SARIYER
2	KULELİ KAYMAK MUSTAFA PAŞA CAMİSİ	1720	ÜSKÜDAR
3	TEZKERECİ OSMAN EFENDİ CAMİSİ	1740	BEŞİKTAŞ
4	HACI KEMALETTİN CAMİSİ	1746	SARIYER
5	KANDİLLİ CAMİSİ	1751	ÜSKÜDAR
6	SİLAHTAR ABDURRAHMAN AĞA CAMİSİ	1766	ÜSKÜDAR
7	BEYLERBEYİ HAMİD-İ EVVEL CAMİSİ	1778	ÜSKÜDAR
8	EMİRGAN CAMİSİ	1782	SARIYER
9	KAPTAN – I DERYA CEZAYİRLİ GAZİ HASANPAŞA CAMİSİ	1782	SARIYER
10	KARA MEHMET KETHÜDA CAMİSİ	1785	SARIYER

4.1 18. Yüzyılda Boğaziçi

18. yüzyıl İstanbul'unda sur içinde Anadolu'dan gelen göçlerle artan nüfusa yeni ikamet alanları ihtiyacı, salgın hastalıkların artışı, dar sokak dokusu ve çıkan yangınların önlenemeyişi gibi etkenlerle Haliç ve Boğaziçi'ne yönelen bir nüfus hareketi başlamıştır. Halkın mesire yerlerine olan ilgisi de bu artışın başka bir nedenidir.

Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin öncüsü kabul edildiği değişim hareketleri Sultan III.Ahmet ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın teşvikiyle ivme kazanmış ve geleneksel mimari biçimler içerisinde Batı kaynaklı motifler yer almaya başlamıştır. Boğaziçi kıyılarında Lale Devri ve onu takip eden süreçte gösterişli ve büyük boyutlarda yapılar inşa edilmiş, bazı eski yapılar da onarılmıştır. Hanedan üyeleri ve yüksek rütbeli kişilere ait saray, köşk, yalı, hasbahçe vb. yapılar ve bölgedeki sayfiye alanlarında düzenlenen eğlenceler şair ve ressam gibi sanatçıların eserlerinde yer edinecek kadar etkileyici niteliktedir [18].

Mobilya ve dekoratif ögelerle mimariye giren Batılı motifler içe dönük konut anlayışında dışa/ manzaraya yönelmeyi beraberinde getirmiş, havuz ya da deniz kıyılarına doğru taşan cephelerle hareketlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Alibeyköyü'nde Hüsrev- abad, Fındıklı'da Emin-abad ve Ümn-abad, Çırağan ve Kuruçeşme arasında Esma Sultan, Beyhan Sultan ve Hatice Sultan Sarayları, Bebek'te Humayun-abad, Ortaköy'de Neşet-abad, Üsküdar'da Şeref-abad, Beylerbeyinde Şevk-abad ve Ferah-abad gibi saray/kasırlar dönemin boğaz kıyısındaki önemli yapılarındandır [18].

Devlete ait arazilerin parsellenerek uzun süreli kullanım /kiralama hakkı verilmesi sonucu Bebek, Beylerbeyi, Kandilli ve Emirgan[1] gibi semtler kurulmuştur. Bu alanlarda yapılan cami, çeşme, iskele ve sıbyan mektebi gibi yapıların çevresinde yoğunlaşan nüfus ile bir semt çekirdeği meydana gelmiştir.[2] Hasbahçe ve mesire yerlerinin sayısının artmasıyla halkın bu alanlarda dolaşımı ve Boğaziçi'ni kullanım yoğunluğu artmıştır.

---

[1] Emirgan, Beylerbeyi ve Kandilli semtlerinin kuruluşu hakkında detaylı bilgiler 4.2.2, 4.2.4. ve 4.3.5 numaralı bölümlerde yer almaktadır.

[2] Gayrimüslim vatandaşların da yeleşimlerinde ibadethanelerin konumları kadar elçilerin sefarathanelerinin ve yazlık saraylarının da konumu önemli bir etken olmuştur.

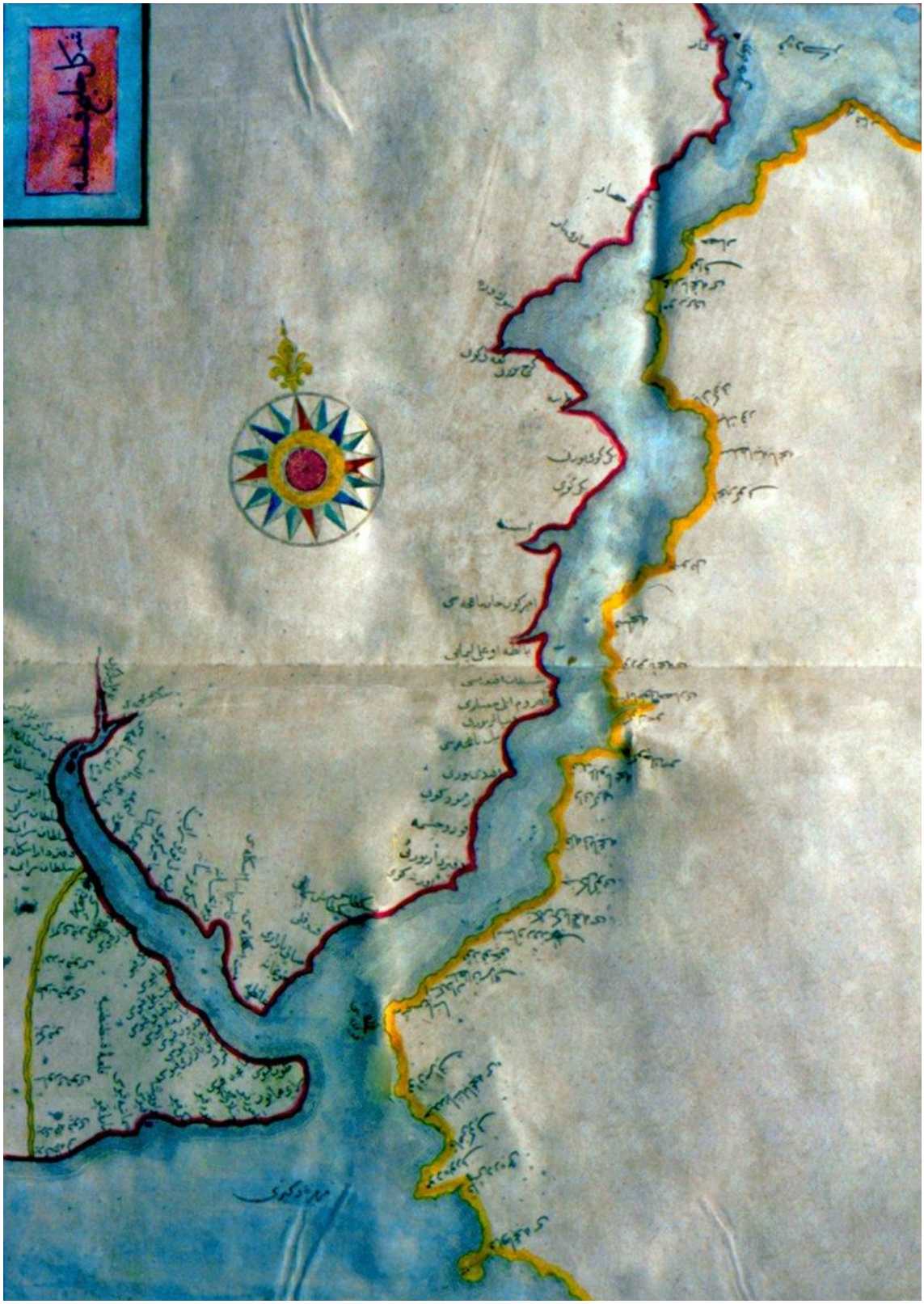
Boğaz kıyılarında ulaşım o dönemin deniz taşıtı olan peremeler (kayık) ile sağlanmaktaydı. 1680 yılında limana kayıtlı peremelerin sayısı 1444 iken, 1802 yılına ulaşıldığında bu sayının 3996'ya çıkması kentten Boğaz kıyılarına yönelimdeki bu yoğun artışı desteklemektedir [26]. Yeni kurulan semtlerin yanında, mevcut yerleşimlerin de sınırları genişlemiştir [21]. Kuruçeşme'nin Boğaz karşısındaki görüntüsünden daha geniş, Tarabya'nın kıyı ve onun hinterlandında ve Yeniköy'in ise kadı tayin edilmiş yoğun nüfuslu bir bölge olduğunu belirtmiştir [58].

Bu dönemde inşa edilen çeşmelerin kent meydanı oluşturacak şekilde alanı örgütlemesi kent planlaması anlamında önemli gelişmelerdir [3]. Bu yüzyılda inşa edilmiş çeşmelerden %22 'sinin Boğaziçi'nde bulunması da Boğaz'a yönelimi kanıtlayan başka bir örnektir [59].

Patrona Halil İsyanı ile sonlanan Lale Devri'nde, isyancılar o döneme ait yapı stoğunu tahrip ettiğinden, simge yapılardan günümüze ulaşan olmamıştır. Sur dışında çok sayıda sivil mimarlık örneğinin inşa edildiği bu dönem, dini yapıların yanında Boğaz kıyılarındaki yapıların da kent siluetinde yer edinmesi bakımından önemlidir.

Emirgan ve Beylerbeyi'nin gelişerek Türklerin yoğunluklu olarak yaşadığı semt halini alması I. Abdülhamit dönemine rastlamaktadır. Bu dönemlerde Üsküdar' da, Selimiye Kışlası ve Camisi, Ayazma Camisi, Humbarhane 'nin yapımı kentin Haydarpaşa yönünde gelişmesine imkan tanımıştır [26]. Kışlaların yapımı değişmeye başlayan ordu düzeninin Boğaziçi biçimlenişine kentsel ölçekte bir yansımasıdır.

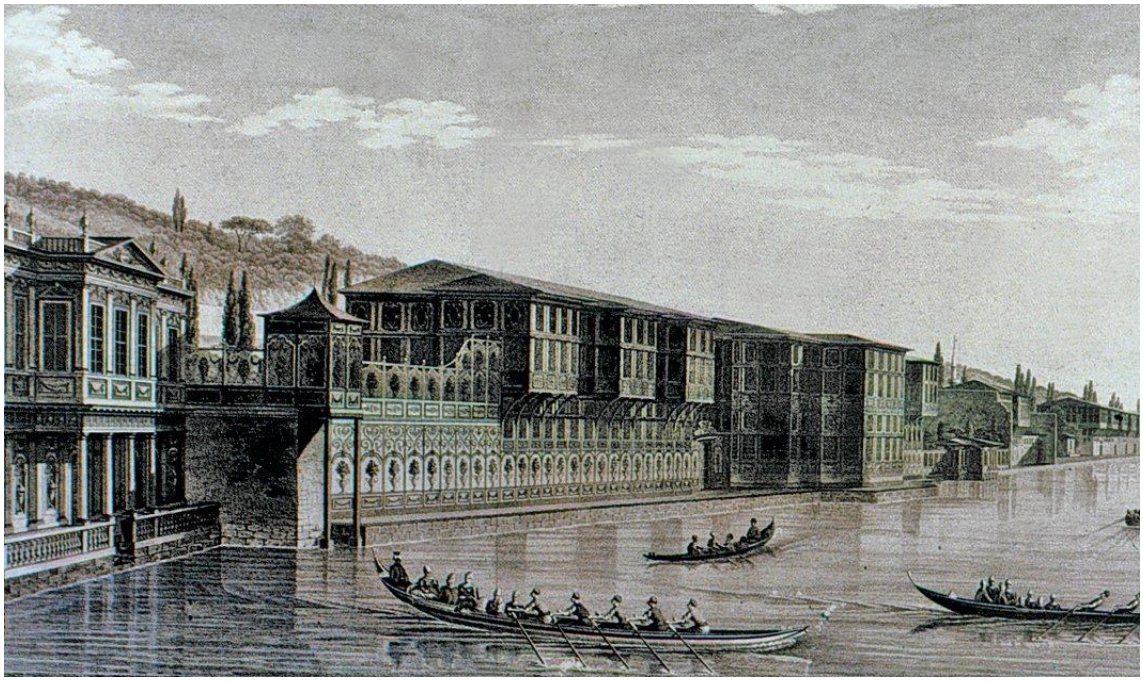
18. yüzyılda Anadolu Yakasında Kandilli, Vaniköy, İncirliköy, Avrupa Yakasında ise Baltalimanı, Kefeliköy ve Yenimahalle yeni kurulan semtlerdendir. Bu yüzyılda Türkler Anadolu Yakasında Vaniköy, İncirköy, Yalıköy ve Ermeni ve Rumlarla birlikte Kandilli'de, Avrupa yakasında ise Emirgan, Baltalimanı ve Kefeliköy'de oturmaktaydı. Ermeniler ise Anadolu yakasında Kuzguncuk, Kandilli ve Beykoz'da, Avrupa yakasında, Beşiktaş, Ortaköy ve Bebek'te, Yeniköy, İstinye ve Tarabya'da ağırlıklı olarak yerleşim göstermişlerdir. 18. yüzyılda Bebek ve Beylerbeyi Rumların yavaş yavaş yerleşmeye başladıkları alanlardan olmuştur [58].

Şekil 4. 1 Katip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserinde Boğaziçi. 1733, [79]

Marmara Denizi ve Karadeniz'i birbirine bağlayıp, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran İstanbul Boğazı (Bosphorus veya Bosphore) Yunanca "Sığır Geçidi" anlamına

gelmektedir. En dar yeri 698 metre ile Rumeli ve Anadolu Hisarları arasında olan Boğaziçi'nin sınırları geçmişten bugüne farklılaşarak gelmiştir. Geçmişte, güneyde Tophane – Salacak hattından başlayarak kuzeyde Anadolu ve Rumeli kavaklarına kadar devam eden Boğaziçi alanının sınırları, günümüzde 18.11.1983 kabul tarihli 2960 numaralı kanun ile belirlenmiştir.

Şekil 4. 2 Melling tarafından gravürü yapılan Boğaz kıyısındaki Hatice Sultan Sahilsarayı, [67]

4.2 18. Yüzyıl Boğaziçi Anadolu Yakası Kıyı Camileri

İstanbul Anadolu Yakası'nda yer alan 18. yüzyıl yapısı kıyı camileri Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi, Kandilli Camisi, Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi, Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'dir.

4.2.1 Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi

Caminin bulunduğu Çengelköy semti, İstanbul'un fethi sonrasında sahilde çok fazla çengel (çıpa)görülmesi "Çengelli Köy", "Çengel Köyü" ya da "Çenkar Karyesi" olarak adlandırılmıştır. Saray ve hasbahçelerin bulunduğu, ağırlıklı olarak Rumların yaşadığı bir yerleşim iken, 18. yüzyıl itibariyle Türkler bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. 18.yüzyılda Kazancı Yalısı, küçük Ali Efendi Yalısı, Hatice Sultan Sahilsarayı gibi pek çok yalı ve saray yapımıyla semt gelişme göstermiştir [66].

Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi, Sultan III. Ahmet'in sadrazamı ve Lale devrinin en önemli isimlerinden olan sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşanın damadı olan Nişancı Mustafa Paşa tarafından 1720 yılında yaptırılmıştır. 1837 yılında II. Mahmut tarafından camiye hünkar mahfili ve son cemaat yeri eklenmiştir [64].

Şekil 4. 3 Kuleli Askeri Lisesi ve sağda Kaymak Mustafa Paşa Camisi, Thomas Allom, [70]

Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi Üsküdar İlçesi, Çengelköy Mahallesi, Kuleli Caddesi üzerinde 147 Pafta, 842 Ada 1 Parselde yer almaktadır. Cami Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 24.06.1983 tarih ve 15175 sayılı kararı ile de sınırları belirlenen Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Alanı Öngörünüm Bölgesinde kalmakta ve aynı Kurulun 11.04.1981 tarih ve 12808 sayılı kararı ile Kuleli Camisi olarak tescil edilmiştir.

Şekil 4. 4 Kuleli Askeri Lisesi ve Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi, 2017, [41]

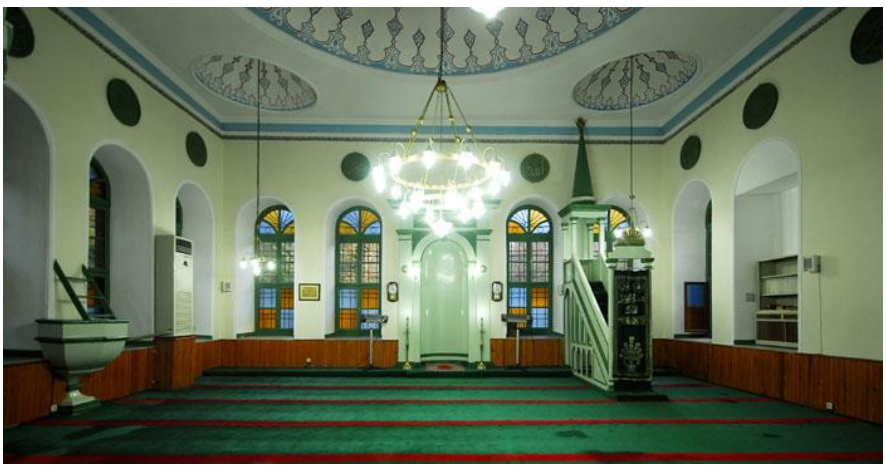
"Kule Ocağı Mescidi" , "Kuleli Bahçe Camisi" (Kuleli Bağçe Mescidi),"Kuleli Camisi" ve "Sultan Mahmut Camisi" olarak da isimlendirilen leb-i derya konumdaki cami Kuleli Askeri Lisesinin güneybatı yönünde bulunmaktadır. Hünkar kasrı ile bitişik nizamda olan cami ile aynı parsel içerisinde zemin altı muhdes şadırvan ve wc de bulunmaktadır. Günümüzde hünkar kasrı, lojman olarak kullanılmakta olup, restorasyon uygulamaları sonrası yapının özgün fonksiyonuna uygun farklı bir işlevle değerlendirilecektir.

Tez kapsamında çalışılan bu yapıya, restorasyon uygulama aşamasında girilebildiğinden yapıya ait güncel fotoğraflar, uygulamanın hassasiyeti açısından paylaşılamamış; yapının uygulama öncesi durumu üzerinden değerlendirme yapılabilmiştir. Ancak bu durum yapının yalnızca uygulama aşamasında tespit edilebilecek bazı özellikleri ile ilgili bilgi sahibi olunmasına imkan sağlamıştır.

Yapı farklı boyutlarda iki dikdörtgen kütleye kuzeydoğu yönünde minarenin de eklenmesiyle son halini almıştır. Cami, Boğaz'dan uzaklaştıkça artan arazi eğimi nedeniyle fevkani biçimde tasarlanmıştır. Bir bodrum kat üzerinde kurgulanan kagir yığma ana mekan, ahşap karkas son cemaat yeri ile hünkar kasrının üzeri kurşun kaplama ahşap kırma çatıyla örtülüdür.

Kıblenin güneydoğu yönünde olması nedeniyle caminin mihrabı Kuleli Caddesi yönünde, giriş de Boğaz tarafından kuzeybatı yönünde tasarlanmıştır. Hünkar kasrının lojman olarak kullanılması diğer 2 girişten camiye girilmesine olanak tanımamıştır.

Mihrap aksında bulunan çift kanatlı ahşap kapı ile harime giriş sağlanır. Girişin sağ ve sol yanında korkuluklar ile üst kottaki mahfilleri taşıyan dörder sütun ile harimden ayrılmış müezzin mahfilleri bulunur. Harimin güneydoğu yönünde ise pencereler ile aynı yükseklikte duvar içine gömülü ahşap söveli mihrap bulunur. İkişer sütun arasında kilit taşı ile bağlanan yuvarlak kemer formunda oluşturulan ahşap mihrap üzerinde hat yazılı kitabesi bulunmaktadır.[1] Mihrabın sağ tarafında sivri külahlı ve güneş motifli taca sahip ahşap minberyer alır. Mihrap nişi içerisinde oluşturulan bir basamak yüksekliğindeki namaz kılma yeri, genişliği azaltılarak üzerine şamdan vb. elemanların koyulabilceği biçimde nişin iki yanında devam eder. Külah formlu ahşap vaaz kürsüsü ise harimin kuzeydoğu duvarına sabitlenmiştir.

Şekil 4. 5 Harimin güneydoğu yönündeki mihrap, minber ve kuzeydoğu duvarına bitişik vaaz kürsüsü, [40]

[1] Kitabe üzerinde "Küllema Dahale Aleyha Zekeriyyel Mihrab" şeklindeki Ali İmran suresinin 37. Ayetinin bir kısmı yazılıdır.

Şekil 4. 6 Harimin kuzeybatı yönünde yer alan müezzin mahfilleri ve üst katında yer alan hünkar ve kadınlar mahfilleri, [40]

Cami hariminin tavanı, merkezde bir büyük kubbe ve kenarlarda 4 küçük kubbe ile örtülmüştür. Kubbelerin içinde yer alan kalem işleri, kullanıcılar tarafından yaptırılan muhdes eklerdir.

Şekil 4. 7 Harimin kubbeli tavanı, [40]

Harim iç mekanına açılan büyük boyutlu pencereler sayesinde gün ışığını içeri yeterli düzeyde alabilmektedir. Mekanı aydınlatan yuvarlak kemerli uzun ahşap pencerelerde sarı, turuncu ve mavi renkli camlar kullanılmıştır. Güneybatı yönünde pencereler ile aynı boyut ve yüksekliğe sahip bir niş bulunmaktadır. Müezzin mahfilleri kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında da ahşap kapaklı birer niş yer almaktadır.

Kuzeybatı yönünde harime eklenen ahşap karkas son cemaat yerinde camiye girişin sağlandığı kapı çevresinde muhdes elemanlarla bir rüzgarlık oluşturulmuştur. Son cemaat yerinin sol tarafında "L" formlu kadınlar mahfiline çıkış merdiveni bulunmakta olup, muhdes metal bir kapı ile üst kata çıkış kontrol altına alınmıştır. Merdivenin altı ahşap elemanlarla kapatılarak buradan minareye çıkış düzenlenmiştir. Hünkar mahfili ve son cemaat yeri arasında geçişi sağlayan kapılardan biri de bu alanda güneybatı duvarı üzerinde yer almakta olup, geçiş muhdes demir elemanlarla engellenmiştir. Son cemaat yeri ahşap pasalı tavan ile kapatılmıştır. Zeminlerde ahşap döşeme üzerine halı kaplanmıştır.

Son cemaat yeri ve müezzin mahfillerinin üzeri kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Güneybatı duvarına bitişik ahşap şebekeye sahip mahfil, hünkar mahfilidir. Kadınlar mahfili güneybatı yönünde bulunan bir oda ile hünkar mahfiline geçiş engellenmiştir.[1] 1. kat seviyesindeki bu mahfil alanları, eğrisel biçimde harime doğru uzanan konsol oluşturup, torna korkuluklar ile sınırlandırılmıştır. Kadınlar mahfilinin tavanı ahşap pasalı tavan olup, zemin katta harim ve son cemaat yeri arasındaki duvar ile aynı aksta olan 5 adet sütun ile taşınmaktadır. Mahfilin zemini ahşap kaplama üzeri halı örtülüdür.

Yapıya restorasyon uygulaması öncesinde girilemediğinden lojman olarak kullanılan hünkar kasrının mevcut durumu hakkında gözlem yapılamamıştır. Ancak uygulama öncesine ait fotoğraflar, koruma kurulundan edinilen bilgiler ve uygulama sırasındaki inceleme esnasında bazı bilgiler edinilmiştir. Hünkar kasrının zemin ve 1. katında ikişer oda ve wc- lavabo bulunmaktadır. Kuzeybatı yönündeki giriş kapısının açıldığı mekan müstakil olup, diğer alanlarla bağlantısı bulunmamaktadır. Ayrıca restorasyon uygulamaları sırasında kapatılmış olan bazı nişler bulunmuştur. Hünkar mahfili içinde ve kasrın 1. kat seviyesi harim duvarı üzerindeki bu nişlerin içerisinde tepelerde yer alan Boğaz manzaralı köşkler ve geniş bahçe düzenlemesinin yer aldığı duvar resimleri tespit edilmiştir.

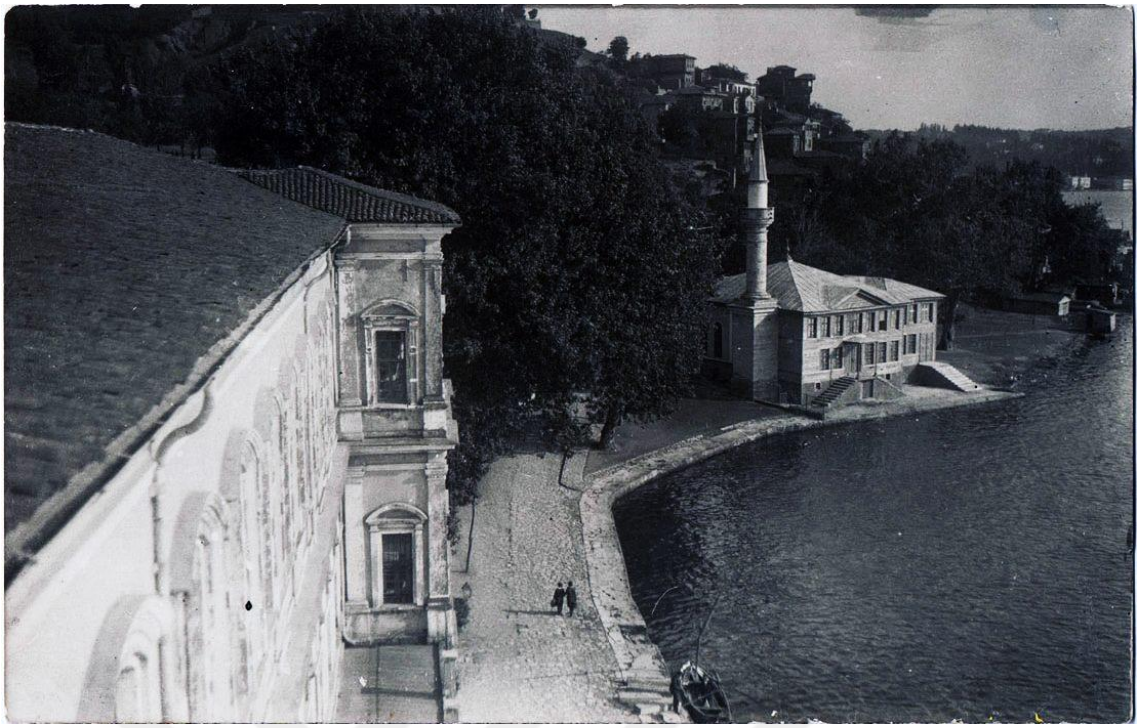
[1] Bu oda lojman tarafından kullanılmakta olan hünkar odasıdır.

Şekil 4. 8 Caminin güneydoğu cephesi, tarih bilinmiyor, [38]

Şekil 4. 9 Caminin kuzeybatı cephesi, tarih bilinmiyor, [38]

Şekil 4. 10 Kuleli Askeri Lisesi'nden, Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi'ne bakış, tarih bilinmiyor, [62]

Şekil 4. 11 Boğaz yönünden Kuleli Askeri Lisesi ve Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi, tarih bilinmiyor, [62]

Şekil 4. 12 Boğaz'dan Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi kuzeybatı ve güneybatı cepheleri, 2009, [40]

Hünkar kasrı yapının kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinde caminin ana kütlesinden geriye çekilerek daha küçük boyutlarda tasarlanmış ve cephelerde baskın olmayan yüzeyi oluşturmuştur. Yapının Boğaz yönünde ön planda tutulan son cemaat yerinin ahşap kütlesi kagir bodrum katın üzerinde yükseltilmiştir. Kütlenin zemin kat mihrap aksında bulunan çift kanatlı ahşap giriş kapısına cepheye paralel ve çift yönlü olarak düzenlenen mermer kaplama merdivenlerle ulaşılır. Bu merdivenler yüzeyin eğiminden dolayı cephenin sol tarafında 10 basamaklı sağ tarafında 12 basamaklıdır. Merdiven sahanlığının altında bodrum kata girişi sağlayan çift kanatlı döküm kapı yer alır. Caminin ahşap giriş kapısının sağında ve solunda 3 düşey aksta - alt kotta dikdörtgen formlu, ahşap söveli, demir parmaklıklı, 4 bölmeli, pvc pencere, üst kotta da aynı pencerenin parmaklıksız hali- toplam 6 pencere kullanılmıştır. Cephede görsel dengenin sağlanması için cami ana giriş kapısı ile aynı aksta, kadınlar mahfili seviyesinde, diğer pencerelere oranla daha büyük boyutta ve 7 bölmeli pvc pencere bulunmaktadır.[1] Tüm yapıyı çevreleyen profilli ahşap bir saçak sonrasında üçgen bir alınlık oluşturulmuş, kurşun kaplamalı ahşap kırma çatı ile yapı üzeri kapatılmıştır. Çatının en üst noktasına bir alem yerleştirilmiştir.

[1] Pencerelerin özgün hali olan ahşap doğramalar eskime nedeniyle değiştirilerek muhdes pvc pencere kullanılmıştır.

Cami giriş kapısı üzerinde 4 satır ve ortada II. Mahmut'un tuğrası bulunan Şair Pertev Paşa tarafından hazırlanan 1837 yılına tarihlenen kitabe bulunur [65].

Caminin kuzeybatı cephesi ahşap hünkar kasrı kısmında sağda 10 basamak ile çıkılan bir sahanlık ile çift kanatlı ahşap tablalı bir kapıya ulaşılır. Bu kapı ile aynı aks ve genişlikte üst kotta 5 bölmeli ahşap pencere yer alır. Kasrın sol tarafında ise son cemaat mahfilinde kullanılan biçimde 3 düşey aksta toplam 6 pencere[1] kullanılmıştır.

Şekil 4. 13 Boğaz'dan Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi güneybatı ve güneydoğu cepheleri, 2009, [40]

Caminin güneybatı yönü kagir subasman üzerinde hünkar kasrının uzun cephesi kurgulanmıştır. Ahşap kaplamalı kasrın zemin katında sadece cephenin ortasında demir parmaklıklı bir ahşap pencere yer alır. 1. Kat seviyesinde dikdörtgen formlu 7 adet ahşap pencere üzerinde yer alan ahşap saçak kurşun kaplama kırma çatı ile hünkar kasrı sonlanır. Kasrın çatı kısmında üçgen alınlık kullanılmamıştır. Yapının bu cephesini; sol tarafta kasır merdivenlerinin arkasında görünüşe giren son cemaat yerinin bir düşey pencere sırası ve sağ tarafta geride kalan harimin yuvarlak kemerli, dökme demir parmaklıklı bir adet ahşap penceresi ile köşe pilastrı etkilemektedir.

Yapının güneydoğu cephesinde solda hünkar kasrı, sağda kagir harim bulunmaktadır. Arazi eğiminin artmasıyla bodrum kotunun oluşturduğu subasman seviyesi bu cephede azalmıştır. Bodrum seviyesinin üzerindeki taş silme, yapının 2 köşesinde yer alan

[1] Mahfilin zemin katındaki pencereler özgün ahşap doğramalı pencereler olup, üst kottaki pencereler muhdes pvc pencere ile değiştirilmiştir.

pilastrler ve çatı saçağını oluşturan ahşap silme ile harim bir çerçeve içine alınmıştır. Bu cephede kagir kütlenin merkezinde yer alan mihrap cephede taş profillerle çevrelenen düz bir yüzey ile geçilmiştir. Mihrabın 2 yanında ikişer adet, yuvarlak kemerli, dökme demir korkuluklu[1], uzun ahşap pencere yer alır. Pencereler, yuvarlak kemerlerin altından profilli bir silme ile birbirine ve köşedeki pilastrlara bağlamıştır. Kuzeybatı cephesinde olduğu gibi bu cephede de ahşap silme üzerinde üçgen alınlık tasarlanmıştır. Cephenin hünkar kasrı bölümü kuzeybatı cephesinin simetriği olup, bu cephede kapı rengi yeşil kullanılmış ve kapıya ulaşan basamak sayısı 2 ye düşmüştür.

Caminin kuzeydoğu cephesi sağda ahşap kaplama son cemaat yerinin sağır duvarı sonrası yer alan kagir minare ve harimin güneydoğu cephesinde de bulunan 3 adet yuvarlak kemerli uzun penceresinden oluşmaktadır. Yuvarlak kemerli pencereleri birbirine ve pilastra bağlayan profilli taş silme minare kaidesi yönünde devam etmemiştir. Kesme taş ve tuğla almaşıklığıyla örülen minare kaidesi, caminin ahşap silmesi hizasındaki profilli taş silme ile sonlanmıştır. İki taş bilezik arası devam eden kesme taş gövdede üst kotta yer alan 3. taş bilezik sonrası eğrisel bir yüzeyle şerefeye geçilir. Yapının tek şerefeli minaresinde mukarnas vb. dekoratif ögeler bulunmaz. Şerefe korkulukları, profilsiz kesme taşlarla oluşturulmuştur. Kısa bir petek bölümünün ardından kurşun kaplama külah ve alem ile minare sonlanır.

1720 yılında inşa edilen camide dönemin mimarlık anlayışının izlerini sürmek mümkündür. Lale Devri itibariyle su ögesinin önem kazanmış ve Boğaz kıyılarında pek çok yapı inşa edilmiştir. Lale devrinin en önemli devlet adamlarından sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın damadı olan Mustafa Paşa'nın da dönemi etkisi altında bırakan anlayıştan etkilenmiş ve Boğaz kıyısında kendi adını taşıyan bu camiyi yaptırmıştır. Restorasyon uygulamaları sırasında bulunan nişler içindeki manzara ve bahçe resimleri de o dönemin izlerini taşımaktadır.

[1] Demir korkulukların yuvarlak kemeri kapatan kısmı "Sultan Mahmut güneşi" olarak adlandırılan ışınsal motiflere benzemektedir.

4.2.2 Kandilli Camisi

Caminin inşa edildiği Kandilli Semti, Asya ve Avrupa kıtalarının birbirine en yakın olduğu noktalardan biridir. Yerleşime Osmanlı döneminde Kandilli denmesi hakkında pek çok rivayet ortaya atılmıştır. İlki, IV. Murad'ın bu bölgede inşa ettirdiği saraya Revan Seferi dönüşünde taşınması sırasında oğlu Şehzade Mehmed doğmuştur. Bu sebeple bahçedeki ağaçlar kandillerle donatılmış ve kandiller yedi gece boyunca yandığı için semt bu ismi almıştır. İkincisi, eski dönemde akıntıları nedeniyle gemiciler için tehdit oluşturan Akıntı Burnu'nda geceleri uyarı oluşturmak için yakılan işaret fenerleri de semte Kandilli denmesinin sebeplerindendir. Bir diğer rivayet ise, Padişah hasekilerinden birinin burada denize düşerek boğulması nedeniyle Kan-dilli denmiş olabileceğidir [39].

16. yüzyıldan itibaren mesire ve eğlence yeri olarak kullanılan Kandilli'de III. Murad[1] hasbahçesini oluşturmuş, IV. Murat[2] ise bir kasır yaptırmıştır. 18. Yüzyıl ortalarından itibaren I. Mahmud[3] Kandilli arazilerini parselletip "icare-i müeccele" denilen uzun süreli kiralama ve kullanım hakkı vermek suretiyle burada imar faaliyetlerinin hızlanmasını sağlamıştır. Bu girişimler sırasında yalı köşk, çeşme, hamam gibi yapılar inşa edilirken bölgedeki Müslüman halkın ihitiyacına binaen I. Mahmud 1752 yılında buraya bir de cami yaptırmıştır. (Bazı kaynaklarda caminin ilk yapım tarihinin 1632 olduğu [17] ve 1752 yılında yeniden yaptırıldığı yer almaktadır [44] [4].

Hadikatül Cevami'de [11] " Mahfil-i hümayunu vesair levazımı olan fevkani " olarak tanımlanan bu caminin, beden duvarları ahşap, minaresi kagirdir. Biri arkada deniz tarafında erkeklerin girişine ait, diğeri Boğaz yolu üzerinde Sultan'a ait (sonraları kadınların girişi için tahsis edilmiş) olmak üzere iki giriş kapısına sahiptir. Caminin iskele yönünde bir de muvakkıthanesi bulunmaktadır [39].

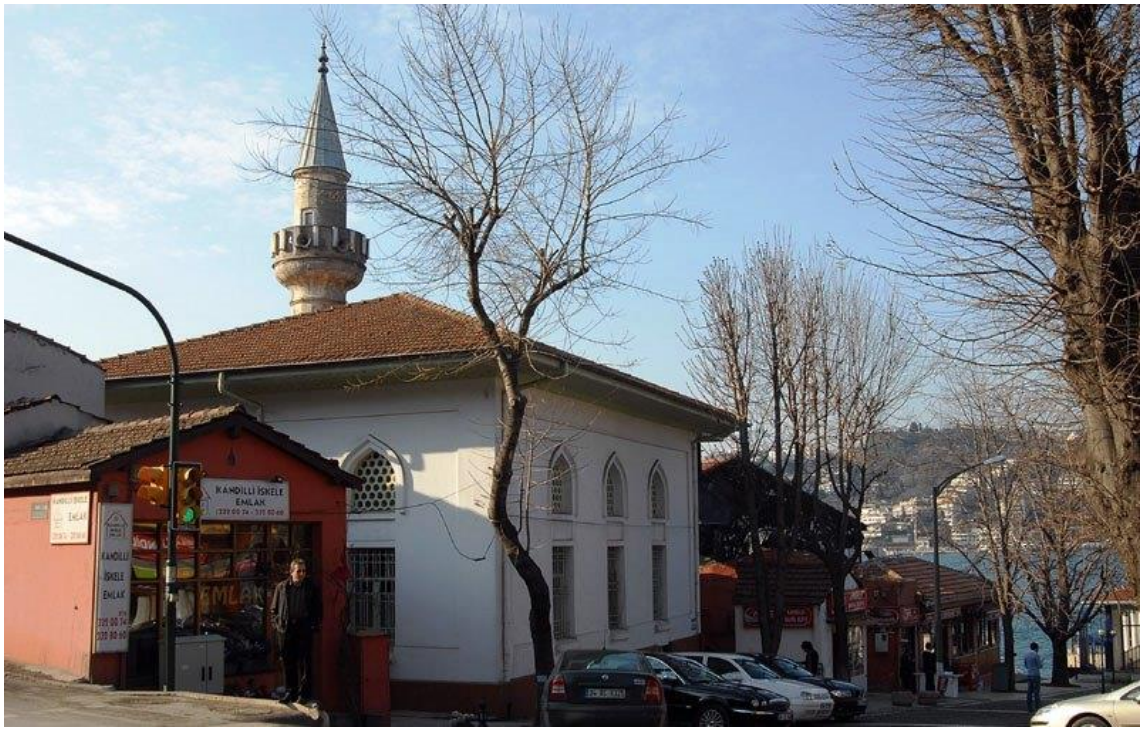
[1] III. Murad, Osmanlı Devletinin 12. Padişahı. Saltanat Dönemi : 1574 - 1595 .

[2] IV. Murat, Osmanlı Devletinin 17. Padişahı. Saltanat Dönemi : 1623 - 1640 .

[3] I. Mahmud, Osmanlı Devletinin 24. Padişahı. Saltanat Dönemi : 1730 - 1754 .

[4] Ancak Üsküdar Müftülüğü tarafından cami üzerine asılan panoda, caminin yapım tarihi 1749 olarak belirtilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında 1916 yılında çıkan gazdan kaynaklı yangında kagir minarenin kaide ve gövdesi dışında caminin ahşap bölümlerinin tamamı ve muvakkıthanesi yanmıştır. Savaş sırasındaki ekonomik yetersizlikler dolayısıyla bir süre metruk vaziyette kalan caminin 1929 yılında Vakıflar İdaresince düzenlenen yeniden yapım işini, Kurşuncu Mehmet Efendi üstlenmiş, cami 1931 yılında tamamlanmıştır. Yapı daha sonra 1961 yılında Vakıflar İdaresi tarafından onarılmıştır [39].

Şekil 4. 14 Kandiili Camisi kuzeydoğu cephesi, 2010, [40]

Kandilli Camisi, İstanbul Anadolu Yakası, Üsküdar İlçesi, Kandilli Mahallesi, Kandilli İskele Caddesi üzerinde 173 Pafta, 931 Ada, 15 Parselde bulunmaktadır. Cami; Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 14.12.1974 gün 8172 sayılı kararı ile tespit ve ilan edilen Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Alanında, 24.06.1983 gün 15175 sayılı kararı ile belirlenen Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde kalmakta, yine aynı kurulun 12.07.1974 tarih ve 7906 sayılı genel kararı tescillenmiş ve İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 05.07.2017 tarih ve 4119 sayılı kararı ile koruma grubu "1. grup korunması gereken tescilli eser" olarak belirlenmiştir.

"I . Mahmut Camisi" ve "Sultan Mahmut Han Camisi" olarak da anılan cami, Kandilli İskelesi'nin güneybatı, Cemile Sultan Korusu'nun batı yönünde kalmaktadır.

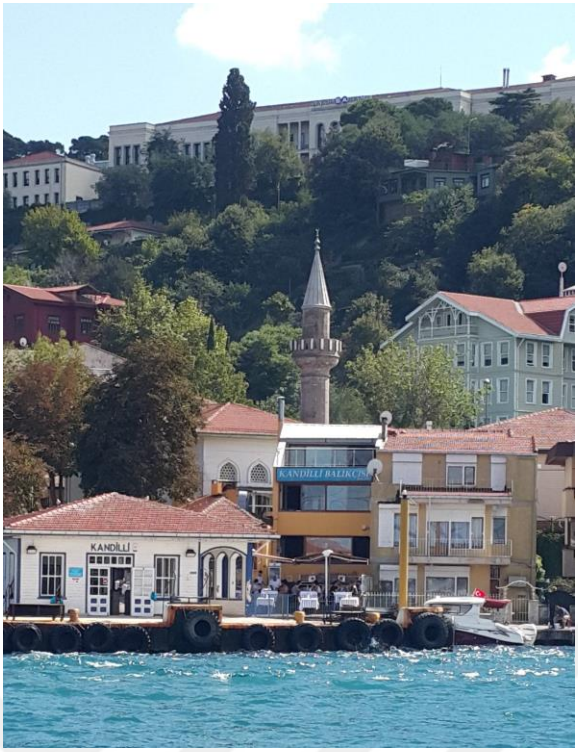
Harim ve son cemaat yeri farklı boyutlarda iki dikdörtgen kütlenin birbirine eklenmesi ile oluşturulmuştur. Geniş saçaklı kırma çatı ile örtülen yapıya, batı yönünde bir minarenin de eklenmesiyle biçimsel kompozisyon tamamlanmıştır.

Güneybatı yönünde zemini mermer kaplama avlu ve şadırvanı, kuzey yönünde kalan İskele Meydanında ise çeşmesi bulunan, kareye yakın dikdörtgen planlı cami; eğimli arazi yapısına uyum sağlaması açısından fevkani bir biçimde tasarlanmıştır. Kandilli İskelesi Caddesi yönünde yol kotundan yükseltilerek oluşturulan cami ana mekanının altında bodrum düzenlenmiştir. Kandilli Caddesi yönünde ise yol kotundan alçakta kalan avlu ile bağlantı, 10 adet basamak ile sağlanmıştır. Güney yönünde mermer kaplama bir musalla taşının yer aldığı avlunun ortasında bulunan 1969 yapım tarihli, mantar formlu şadırvanın dairesel yalak kısmının çevresinde oturma birimleri düzenlenmiştir.

Şekil 4. 15 Kandilli Camisi güneybatı cephesi ve şadırvan, 2018, [41]

Caminin 3 tarafı yapılar ile çevrilidir. Bu nedenle Boğaz yönünden bakıldığında yapının ayırt edilmesi zor olmakta, Boğaziçi siluetine caminin minare ve çatısının bir kısmı girmektedir. Caminin İskele Meydanı'na açılan ve önünde yapı olmayan kuzeydoğu cephesi, otopark olarak işgal edilmiştir.

Şekil 4. 16. Boğaz yönünden Kandilli Camisi, 2017, [41]

Kıblenin güneydoğu yönünde kalması sebebiyle, camiye girişler Boğaz tarafında, kuzeybatı cephesindeki girişten sağlanmaktadır. İskele Caddesi yönünde yol kotunu avlu kotuna bağlayan mermer kaplamalı 10 adet merdiven ile son cemaat yerinin önünde pvc elemanlar kullanılarak oluşturulan muhdes rüzgarlığa girilir. Camiye girişin sağlandığı tek kapının bulunduğu bu bölüm aynı zamanda Kandillli Caddesi yönünden gelen kullanıcıları avlu vasıtasıyla yapıya ulaştırır. Önünde metal parmaklıkların bulunduğu, basık kemer formundaki, mihrap aksındaki girişte çift kanatlı ahşap tablalı kapı bulunmaktadır.

Caminin merkezi plan şemalı harimi 13,2m x 10,7m boyutlarındadır. Çift kanatlı ahşap tablalı giriş kapısının sağ ve sol tarafında harim zemininden yükseltilmiş ve ahşap trabzanlarla çevrelenmiş iki adet mahfil düzenlenmiştir. Güneybatı duvarına bitişik olan mahfilde yer alan ahşap tablalı kapı ile minareye çıkış sağlanmaktadır.

İki kat yüksekliğindeki harimde; altta dikdörtgen formda ahşap doğramalı çift kanatlı pencereler, üst kotta sivri kemerli alçı revzen tepe pencereleri yer almaktadır. Revzenler, bu camide diğer camilerden farklı olarak içlik bulundurmamakta, sadece dışlık olarak kullanılmaktadır. Yalnızca güneydoğu duvarında bulunan tepe pencerelerinde içlik bulunmaktadır. Ayrıca yapıya daha fazla ışık alabilmek için

revzenlerin denizlik kısmı pahlı olarak yapılmıştır. Bir kısmı harimin güneydoğu duvarı içine gömülü olan mihrap, duvar dışına da taşırılarak mekan içerisinde vurgulanmıştır. Mihrap içinde bir namaz yeri ve pencerelerin bitimine değin devam eden zeminden yükseltilmiş bir basamak oluşturulmuştur. Bu basamak üzerine mihrabın sağ ve sol yanında birer adet olmak üzere saat[1] ve özgün bronz şamdan yerleştirilmiştir. Mihrabın sağ tarafında ahşap minber, sol tarafında ahşap vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Zemini halı ile kaplanmış mekan, ahşap pasalı tavan ile örtülmüştür. Beden duvarları ve tavan arasındaki bağlantı eğrisel bir silme ile sağlanmıştır. Dikdörtgen bir çerçeve, küçük boyutlu karelere bölünerek, merkezde 8 köşeli Selçuklu yıldızının[2] içerisinde altın varak kaplama dairesel bir tavan göbeği oluşturulmuş ve avize buraya sabitlenmiştir. Tavan kaplamasında oluşturulan küçük kareler çatı altı saçağında da devam ettirilmiş ve saçağın her köşe noktasında, tavan göbeğindeki gibi 8 köşeli Selçuklu yıldızı oluşturulmuştur.

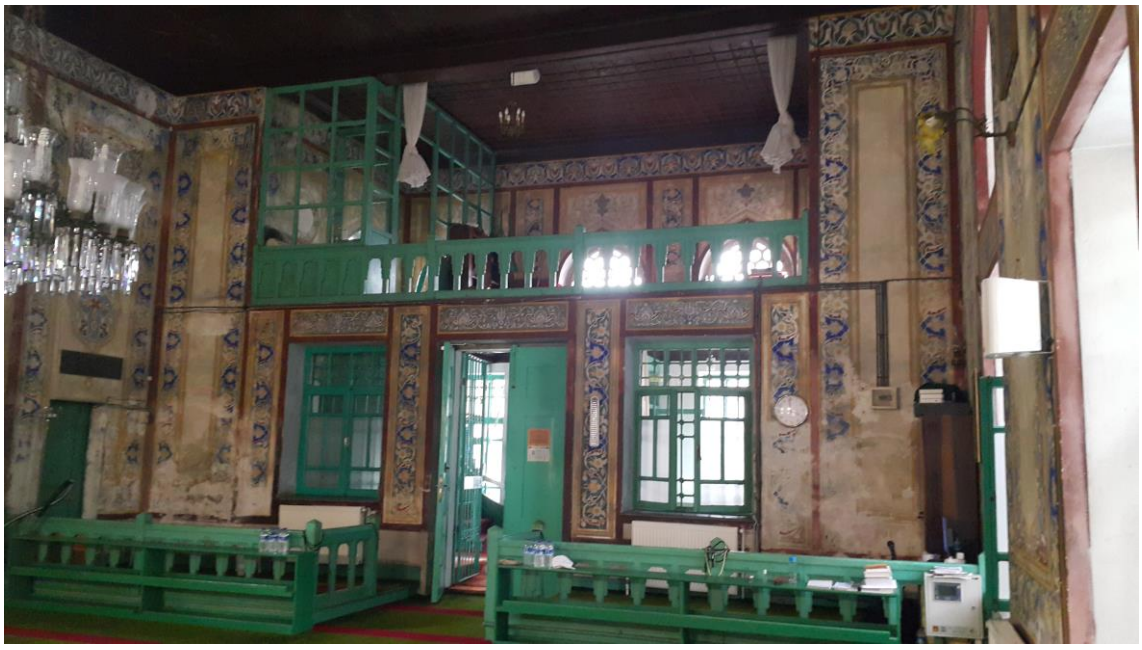
Şekil 4. 17. Kandilli Camisi harimi, 2018, [41]

[1] Mihrabın sol tarafında bulunan saat, yanan eski caminin muvakkithanesinden kurtarılmıştır.

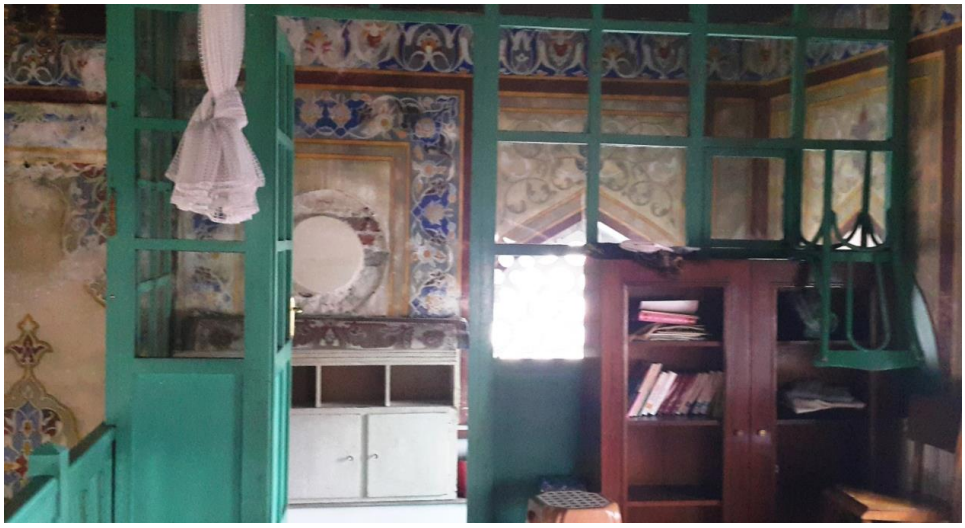
[2] Eşit büyüklükte iki karenin çapraz şekilde üst üste konmasıyla oluşturulan sekiz köşeli Selçuklu Yıldızının tasavvufta sekiz cennet kapısını işaret ettiği kabul edilir. Yıldızın köşelerinin İslam dininin temel erdemlerinden olan "merhamet ve şefkat, sabretmek, doğruluk, sır tutmak, sadakat, fakirliğini ve acizliğini bilmek, cömertlik, Rabbine şükretmeyi" simgelediği de ifade edilmektedir[81].

Muhdes rüzgarlık bölümü ile harim arasında bulunan son cemaat yerinin güneybatı yönünde kadınlar mahfiline çıkışı sağlayan ahşap merdivenler, kuzeydoğu yönünde ise ahşap elemanlarla kadınların namaz kılması için oluşturulmuş muhdes bir bölüm bulunmaktadır. Oluşturulan bu muhdes bölüm ara vakitlerde camiye gelenler için düzenlenmiştir. Burada kuzeydoğu yönündeki pencere nişinin içerisine tespit edilmiş bir kombi bulunmaktadır. Harim ve son cemaat yerini ayıran duvar üzerinde giriş kapısının iki yanında, birer adet lokma demir parmaklıklı ahşap doğramalı pencere bulunur. Harime giriş kapısının önüne ve ahşap merdivenlere muhdes metal parmaklıklar sabitlenmiştir. Namaz vakitleri dışında caminin harim bölümü ve üst kottaki kadınlar mahfili bölümü bu parmaklıklar vasıtasıyla kilitli tutulmaktadır.

Son cemaat yerinin üst kotunda düzenlenen kadınlar mahfili bir galeri biçiminde harime doğru açılır. Bu bölüme çıkışı sağlayan ahşap merdivenler ile kadınlar mahfili arasına ahşap doğramalarla muhdes bir bölücü panel oluşturularak son cemaat yeri ile olan doğrudan bağlantı engellenmeye çalışılmıştır. Zemini halı kaplanmış kadınlar mahfilinde ikisi merdiven holünde olmak üzere toplam beş adet alçı revzen pencere bulunmaktadır. Ayrıca üst kotta merdiven holüne denk gelen kısımda sıva üzerinde yok olmuş/koruma altına alınmış bir dairesel formda bir elemanın izi tespit edilmiştir.

Şekil 4. 18. Kandilli Camisi müezzin ve kadınlar mahfilleri, 2018, [41]

Şekil 4. 19 Kadınlar mahfiline bağlanan merdiven bölümü ve duvar üzerindeki günümüzde yerinde bulunmayan elemanın izi, 2018, [41]

Yapının cephe kurgusu oldukça basittir. Bodrum seviyesinden itibaren beden duvarı hizası geriye çekilerek cephede büyük bir çerçeve oluşturulmuş, pencereler de bu çerçevenin içinde konumlandırılmıştır. Tüm cepheler yatay yönde iki sıralı pencere düzeninin, düşey yönde farklı sayılarda yer almasıyla oluşturulmuştur. Bir düşey sırada; alt kotta önünde lokma demir parmaklık bulunan ahşap doğramalı pencere, üst kotta aynı aksta sivri kemerli yuvarlak motifli revzen tepe penceresi bulunur. Revzenin çevresinde, pencere ile aynı formda taş söve yer alır. Her dikdörtgen pencere ve revzen arasında bir dikdörtgen niş oluşturulmuştur. Pencerelerde kullanılan pahlı taş denizlikler suyun kolay tahliye edilebilmesini sağlamaktadır. Beden duvarlarından geniş saçaklı çatı örtüsüne, içiçe üçgenlerin yanyana dizilmesiyle oluşturulmuş dar bir silme ile geçiş yapılır. Dört yöne eğimli marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile cephe sonlanır.

Fevkani olarak tasarlanan yapının kuzeydoğu cephesinde, iskele yönüne doğru gidildikçe yapının bodrum duvarı açığa çıkmaktadır. Bodruma girişi sağlayan çift kanatlı dökme demir kapı da bu cephede bulunmaktadır. Aynı cephede yapının harim seviyesinde 3 düşey sıralı toplam 6 adet pencere bulunmaktadır. Harimden geriye doğru çekilmiş, son cemaat yeri ile kadınlar mahfiline denk gelen kısımda da alt ve üst kotta birer pencere yer alır.

Caminin mihrabının bulunduğu güneydoğu cephesi, 931 ada 16 ve 17 parselde bulunan yapılara bakmaktadır. Komşu yapılar ve cami arasındaki dar geçitten İskele Caddesi ile

avlu arasındaki bağlantı sağlanır. Bu cephe de kuzeydoğu cephesinde olduğu gibi aynı düzendedir fakat bu yüzeyde iki sıralı toplam 4 pencere bulunmaktadır. İç mekanda vurgulanan cami mihrabı dış cepheden okunamamaktadır.

Yapının avlu yönündeki güneybatı cephesinde, harim kısmında 4 ve son cemaat yerinde 2 olmak üzere alt ve üst kotta toplam 6 adet pencere yer almaktadır. Minare, son cemaat yeri ile harimi ayıran duvar aksında, bu cepheye bitişik inşa edilmiştir. Geniş saçaklı çatı örtüsü, minarenin pabuç kısmına denk geldiğinden çatı burada kesintiye uğramıştır. Çatı ve minare bağlantı noktasında suyun yapı içerisine geçmesini önleyecek detay çözülmemiş ve ek önlem de alınmamıştır. Pvc malzeme üzeri oluklu çatı kaplaması kullanılarak oluşturulan dikdörtgen planlı muhdes rüzgarlık bölümü de dar kenarı ile bu cepheyi etkilemektedir.

Şekil 4. 20 Kandilli Camisi muhdes giriş bölümü, 2018, [41]

Ana giriş kapısının muhdes rüzgarlık ile önünün kapatıldığı, yapının Boğaz'a bakan kuzeybatı cephesinde üst kotta 3 adet sivri kemerli yuvarlak motifli revzen dışlık ve üzerinde sövesi bulunur. Pencerelerin alt kotundan muhdes rüzgarlığın sundurma çatısı başlamaktadır. Son cemaat yerinin kuzeybatı yönünde basık kemerli ahşap tablalı kapının iki yanında birer adet lokma demir parmaklıklı dikdörtgen pencere bulunur. Geri planda son cemaat yerinden daha büyük boyutlardaki harim duvarları ile kuzeybatı cephesi sonlanır.

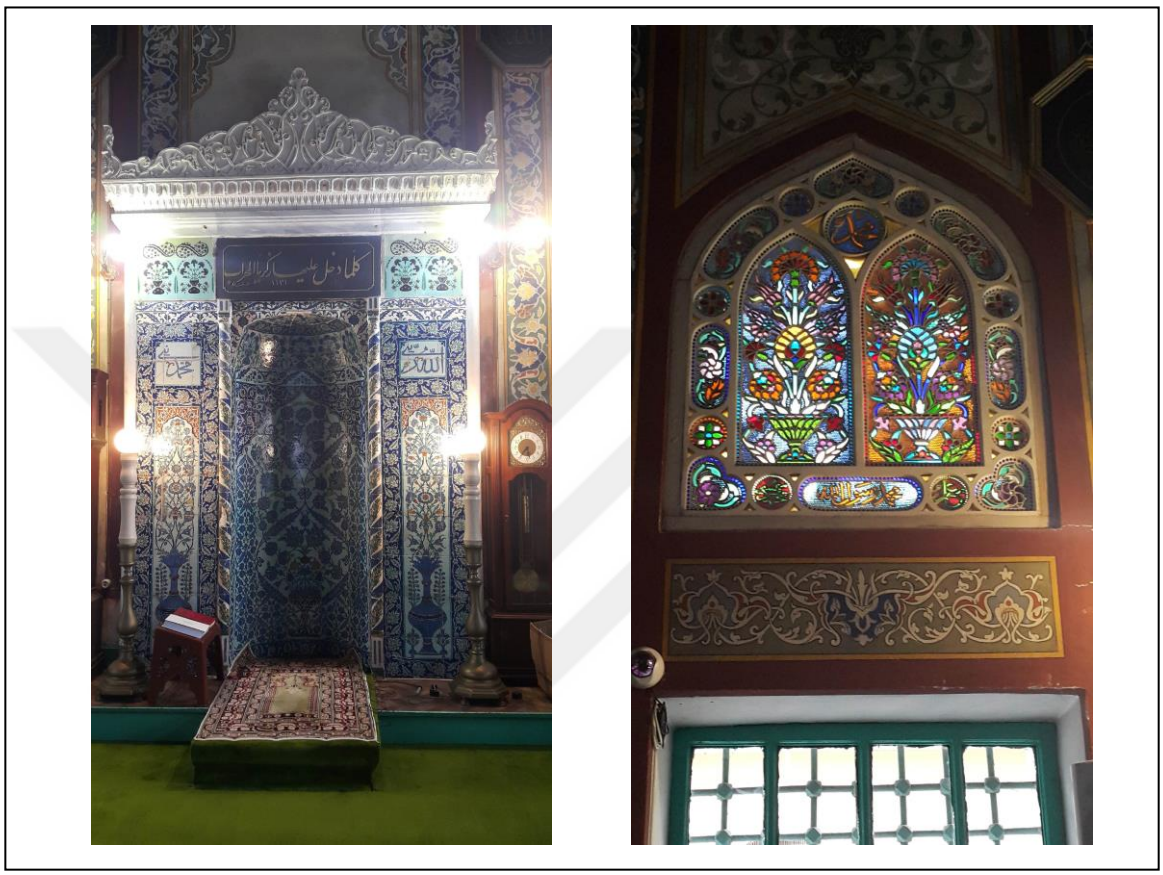
Kaide ve pabuç kısmının üzeri sıva ile kaplı bulunan minarenin üst kısımları küfeki kesme taş kullanılarak üretilmiştir. Başlangıç ve bitişinde ince birer bileziğin bulunduğu gövde kısmından şerefeye geçiş eğrisel bir yüzey oluşturarak sağlanmış, bu kısımda dekoratif bir eleman kullanılmamıştır. Şerefenin kesme taş parapet duvarları dikdörtgenlere bölünmüş, bu dikdörtgenler geometrik bir profilde oyularak tekrar edilmiştir. Kısa bir petek bölümünün üzerinde yer alan kurşun kaplama sivri külah bronz bir alem ile sonlanmaktadır. Minarenin güneydoğu yönünde şerefe altına kadar üç ışıklık penceresi bulunmaktadır.

Şekil 4. 21 Kandilli Camisi güneydoğu cephesi, 2018, [41]

Yapının güneydoğu duvarına yarı gömülü vaziyetteki mihrap nişi, kavsara kemeri dahil olmak üzere çiniler ile kaplıdır. Kemerin iki yanındaki birer sütunçenin üst kotunda siyah zemin üzerine altın renginde “Küllemâ Dahale Aleyhâ Zekeriyyal Mihrab” yazılı 1931 tarihli bir levha bulunmaktadır. Vazo içerisinde çiçek, dal ve yaprak motiflerinin işlendiği çinilerde lacivert, mavi, yeşil ve beyaz renkler ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Aynı kompoziyon içerisinde “Ya Allah” ve “Nebi Muhammed” yazılı çiniler de yer almaktadır. Yanyana dizili mukarnasların oluşturduğu bir silme takımı ve bunun da üzerinde yer alan rumi motiflerle bezenmiş alçı başlık ile mihrap sonlanır.

Mihrapta kullanılan çinilerin bir kısmının 18. Yüzyıl Tekfur Sarayı, bir kısmının da 19. Yüzyıl Kütahya üretimi olduğu; ayrıca bahse konu bu çinilerin harap duruma gelen Okmeydanı Yemen Fatihi Sinan Paşa Camisi ile Otakçılar'daki Sinan Paşa Tekkesinden sökülüp Vakıflar İdaresi deposunda korunmasının ardından 1931 yılında caminin yeniden yapımı sırasında buraya getirildiği kaynaklarda yer almaktadır [39].

Şekil 4. 22 Kandilli Camisi'nin çini mihrabı (sağda) ve revzen- menkuş penceresi (solda), 2018, [41]

Yapının yalnızca mihrap duvarında kullanılan iki alçı revzen içlik "revzen-i menkuş" olarak da tanımlanabilecek nitelikte, pek çok rengi bir arada barındıran, ince nakışlı ve hat yazılı pencerelerdir. Sivri kemerli içlikte, iki vazo içinden çıkan çeşitli çiçekler, dal ve yaprak motifleri farklı renkte vitraylar kullanılarak oluşturulmuştur. Mihrabın sağ tarafında kalan içlikte "Allah" "La İlahe İllallah" sol tarafında kalan içlikte "Muhammed" "Muhammed Resulullah" yazmaktadır.

Cami hariminin tüm beden duvarları pencere sıralarına göre kalemişi ile bezenmiştir. İki pencere sırası arasında kalan boşluk yeşil zeminli tezyinat ile çerçevelenmiş, çerçevenin içinde açık zemin üzerine kalemişi göbek oluşturulmuştur. Pencereler ve duvar

sınırlarına bordo şeritler çekilmiştir. Kalemişlerinde rumi, palmet ve hatayi (çiçek) motifleri; lacivert, yeşil, sarı bordo ve beyaz renklerde kullanılmıştır. Harimin dikdörtgen pencere alt seviyesinden zemin döşeme hizasına kadar olan kısımları çimento sıvalıdır ve bu alanlarda toplam 6 adet radyatör sabitlenmiştir.

Revzen içlikte ve mihrapta kullanılan çinilerde "lale" motiflerinin yer alması yapının Lale devri üslup özelliklerini taşıdığının bir göstergesi iken, kalemişi motiflerinde yer alan rumi, palmet gibi motifler de Osmanlı klasik dönem üslup özelliklerini yansıtmaktadır.[1]

Sade formlu ahşap minber üzerinde bir külah ve altın varak kaplamalı alem bulunmaktadır. Minber Sövesi üzerinde bulunan ahşap başlıkta da yapı iç mekanına uygun rumi motifler yer almaktadır. Ahşap minber ve ahşap vaaz kürsüsü mint yeşili boya ile boyanmıştır.

Yapının statik açıdan yük aktarım şeması; Ahşap kırma çatıdan gelen yük harim ve son cemaat yerindeki kagir beden duvarlarına, ardından bodrum duvarları aracılığıyla temellere aktarılır. Ancak 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan edinilen bilgilere göre harimi taşıyan zemin döşemesinin altında, bodrum katta betonarme kolon ve kirişler ile oluşturulmuş bir güçlendirme çalışması yapılmıştır. Dolayısıyla harimden gelen yük bodrum duvarları ve buradaki güçlendirme elamanları olan kolon ve kirişler aracılığıyla temellere ve ardından zemine aktarılır.

[1] Harimin duvarlarında sekizgen formlu çerçeveler içerisinde siyah zemin üzerine altın yazdızla "Allah" "Muhammed" "Ebu Bekir" "Ömer" "Osman" "Ali" "Hasan" "Hüseyin" yazılı levhalar, kuzeydoğu duvarında soldan sağa doğru sırasıyla;

- Siyah zemin üzerine altın yaldızla "El Hak-ku ya'li ve la yu'la aleyh" yazılı (Hicri 1331, Miladi 1912/1913 tarihli),
- Açık zemin üzerine siyah çerçeveli kenar süslemeleri olan siyah hat ile "La ilahe illallah" yazan (tarihsiz),
- Mavi zemin üzerine çiçek çerçeveli altın yaldızlı "Fa'lem ennehu La ilahe illallah Muhammedun Resulullah" yazan (Hicri 1260, Miladi 1844/1845 tarihli)hat çerçeveleri bulunmaktadır.

Ayrıca güneybatı duvarında yer alan minareye çıkış kapısı üzerinde siyah zeminli "Bismillahirrahmanirrahim" yazan (tarihsiz) çerçeve bulunur.

Şekil 4. 23 Kandilli Camisi ve Kandilli sarayı, tarih bilinmiyor, [62]

Şekil 4. 24 Kandilli Camisi (Kandilli sarayı ve diğer çevre yapılar yok olmuş), tarih bilinmiyor, [62]

4.2.3 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi

Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi İstanbul Anadolu Yakası, Üsküdar İlçesi, Sultantepe Mahallesi[1], Paşalimanı Caddesi üzerinde, 107 Pafta, 1310 Ada, 76 Parselde bulunmaktadır. Günümüzde "Paşalimanı Camisi" olarak da anılan cami, tarihi haritalarda "Ağa Mustafa Camisi" ve "Öküz Limanı Camisi" olarak da ifade edilmiştir. Cami İstanbul Devlet Tiyatrosu Üsküdar Tekel Sahneleri ile Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi arasında; Fethi Paşa Korusu'nun önünde ve Mihrimah Sultan Camisi'nin kuzeydoğusunda bulunmaktadır.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.12.1974 tarih ve 8172 sayılı kararı ile tespit ve ilan edilen Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Alanı'nda, 24.06.1983 tarih ve 15175 sayılı kararı ile Öngörünüm Bölgesi'nde bulunan, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.04.1973 tarih ve 7086 sayılı genel kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin koruma grubu İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 05.12.1991 tarih ve 3963 sayılı kararı ile I . grup olarak belirlenmiştir.

Cami Sultan III. Mustafa'nın silahtarlığını yapan Abdurrahman Ağa tarafından 1766 yılında yaptırılmış, II. Mahmut döneminde esaslı bir onarım geçirmiştir [46] .

Tez kapsamında çalışılan bu yapıya, restorasyon uygulama aşamasında girilebildiğinden yapıya ait güncel fotoğraflar, uygulamanın hassasiyeti açısından paylaşılamamıştır. Ancak bu durum yapının yalnızca uygulama aşamasında tespit edilebilecek bazı özellikleri ile ilgili bilgi sahibi olunmasına imkan sağlamıştır.

[1] Kaynaklarda Caminin Hacı Hesna Hatun Mahallesi'nde yer aldığı ifade edilmektedir. Ancak Üsküdar Belediyesi'nce mahalle sınırlarında yapılan düzenleme dahilinde Cami günümüzde Sultantepe Mahallesi olarak sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Şekil 4. 25 Pervititch haritalarında Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve çevresi, [16]

Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi, hayrat çeşmesi, avlu ve muhdes zemin altı abdesthane – wc 'den oluşmaktadır. Caminin konumlandığı arazinin kuzeybatı güneydoğu doğrultusunda eğimli olması nedeniyle yapı bir bodrum kat ile yükseltilerek fevkani biçimde tasarlanmıştır. Dikdörtgen planlı kagir harim ve ona Boğaz yönünde eklenen ahşap son cemaat yerinin üzeri, geniş saçaklı ahşap kırma çatı ile örtülmüştür. Güneybatı yönünde kagir minarenin yapı ile birleşmesi ile birlikte kütle kurgusu tamamlanmıştır.

Şekil 4. 26 2017 uydu görüntüsünde Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve çevresi, [71]

Caminin tasarlanmış bir avlusu ve girişi yoktur. Kuzeybatı yönünde Boğaza cepheli camiye 8 basamak aracılığıyla son cemaat yerinden girilir. Mihrap aksında yer alan bu çift kanatlı ahşap kapı, camiye girişin sağlandığı tek kapıdır.

Şekil 4. 27 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi kuzeybatı cephesi, 2012, [40]

Merkezi plan şemalı iki kat yüksekliğindeki harimin kuzeybatı yönünde harime giriş kapısının 2 yanında zeminden birer basamak yükseltilmiş müezzin mahfilleri oluşturulmuştur. Bu alan tornalı ahşap korkuluklar ve 2 si duvar içine yarı gömülü 6

adet sütun ile harimden farklılaştırılmıştır. Kadınlar mahfilini de taşıyan bu ince sütunlar üst kotta da devam ederek ahşap tavanın taşınmasına destek olurlar. Yapının güneydoğu yönünde yer alan yarım daire formlu mihrabı duvar içine gömülüdür. Ahşap yan söveleri ve ajurlu ahşap tepelik bölümüyle birlikte güneydoğu duvarının yaklaşık 2/3 yüksekliğinde olan mihrap dar – uzun formuyla mekan içerisinde güçlü bir düşey etki oluşturmaktadır. Muhdes ahşap minber mihrabın sağ tarafında yer alırken, 5 kenarlı ahşap vaaz kürsüsü duvar içine gömülü bir niş ile birlikte kuzeydoğu duvarına bitişik tasarlanmıştır. Harim zemininde ahşap döşeme üzeri halı kaplama, tavan ahşap pasalı tavandır. Avizenin asılı olduğu bölümde tavan göbeği düzenlenmemiştir. Harim üst kotunda bulunun büyük boyutlu dikdörtgen revzen pencerelerde sarı renkli camlar kullanılmış olup, iç mekana açılan çok sayıda pencere ile oldukça aydınlık bir ortam elde edilmiştir.

Şekil 4. 28 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim güneydoğu yönü 2016, [40]

Şekil 4. 29 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim kuzeybatı yönü 2016, [40]

Şekil 4. 30 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim kuzeybatı yönü, 1991, [8]

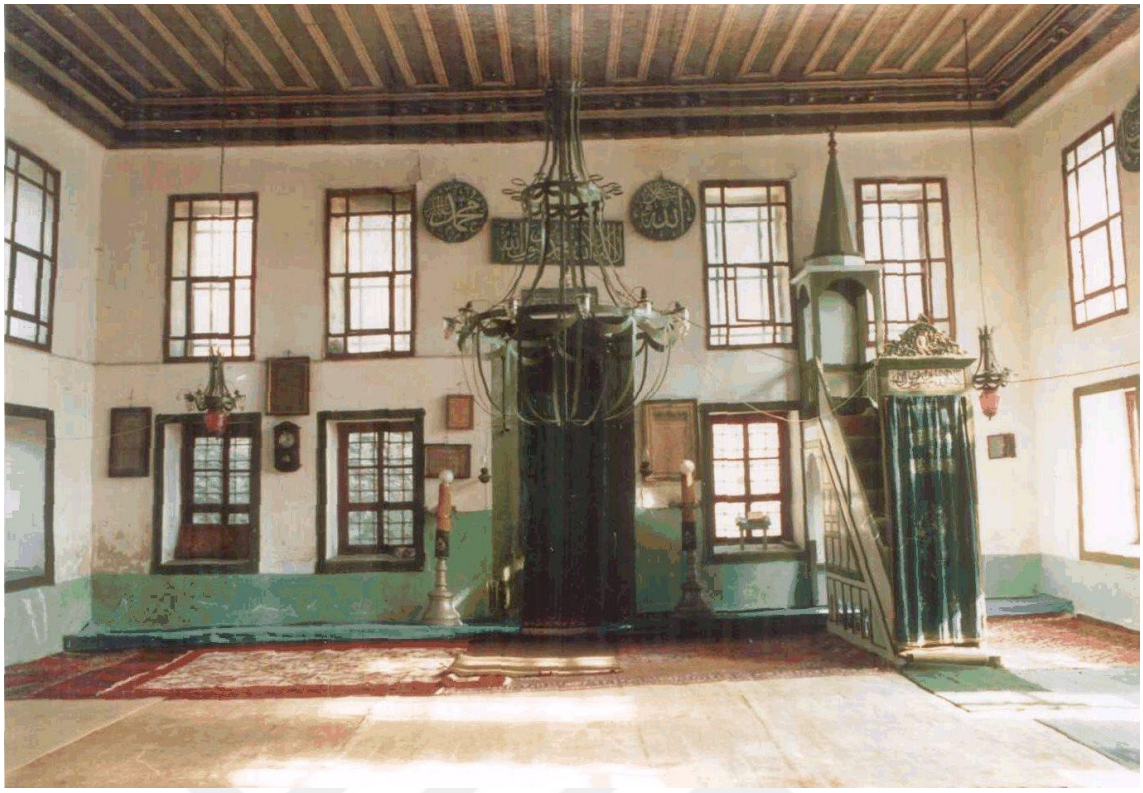
Caminin dikdörtgen planlı son cemaat yeri, harime giriş kapısı aksında zemin kotu sabit tutulup diğer kısımlar birer basamak yükseltilerek sağ ve sol tarafta birer seki oluşturulmuştur. Girişin sol tarafındaki sekide muhdes ahşap elemanlarla düzenlenmiş imam odası, sağ tarafında ise kadınlar mahfiline çıkışı sağlayan "L" formlu ahşap merdiven yer alır. Merdivenlerin sahanlıktan sonraki kısmı bir kapı ile kapatılarak üst karta çıkış kontrol altına alınmıştır. Son cemaat yeri zemini muhdes mermer üzerine ahşap kaplama ve halı, tavan ise ahşap pasalı tavan ile örtülmüştür.

Son cemaat yeri ve müezzin mahfillerinin üst kotu, kadınlar mahfili olarak düzenlenmiştir. Zeminden başlayıp bu kotta da devam eden sütunlar aracılığıyla kadınlar mahfili ile harim arasındaki ayrışma sağlanmıştır. Bir sıra müezzin mahfili aksında, bir sıra da son cemaat yeri duvarı aksında olmak üzere; tez kapsamında incelenen camiler arasında, kadınlar mahfilinde iki sıra ahşap sütun uygulamasının gözlemlendiği tek camidir.

Mahfilleri taşıyan sütun başlıklarındaki nitelikleri net olarak anlaşılamayan bezemeler dışında farklı bir tezyinat ögesi tespit edilememiştir. Mihrap ve 2 yanında yer alan duvarlarda siyah zemin üzerine hat yazılı cihar-ı yar-ı güzin metal levhaları bulunmaktadır.

Harimin kuzeybatı yönüne ait 2016 ve 1991 yıllarına ait fotoğrafları karşılaştırıldığında 1991 yılına ait fotoğrafta günümüzde kadınlar mahfili olarak kullanılan alanın kuzey yönünde hünkar mahfili olduğu görülmektedir. Ayrıca sütun başlıklarının da geçmiş döneme göre farklılaştığı açıkça belli olmaktadır.

Boğaz yönünde Cami ile Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi arasında günümüze ulaşamayan bir Bektaşi Tekkesi'nin olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Aynı kaynakta Cami'nin kuzeybatı cephesi sol tarafında hünkar mahfiline ait taş basamakların 1965 yılında kaldırıldığı ifade edilmektedir [24]. Hünkar mahfilinin ve cephede ona ait taş basamakların yok olması zemin ve mahfil katı arasında erişimi sağlayan başka bir merdivenin daha yok olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 4. 31 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim güneydoğu yönü 1991, [8]

Şekil 4. 32 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim kuzeydoğu yönü, 1991, [8]

Harimin güneydoğu yönündeki mihrap cephesinin eski fotoğrafı analiz edildiğinde mihrap tepelik bölümünün ve minberin günümüzden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca o dönemde kullanılan cihar-ı yar-ı güzin levhalarının farklı levhalar olduğu, bu yönde çerçeve içinde başka hatların da yer aldığı fark edilmektedir. Ahşap çıtalı tavanda ve pencere sövelerinde kullanılan renkler, mihrap önünde oluşturulan basamağın boyutları, şamdanlar, avizeler 1991 yılından günümüze farklılaşarak/değişerek/özgünlüğünü yitirerek ulaşmıştır.

Şekil 4. 33 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve caminin kuzeyindeki Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi, tarih bilinmiyor, [6]

Şekil 4. 34 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve çevresi, tarih bilinmiyor, [6]

1960'lı yıllarda düşen yıldırım sebebiyle caminin minaresinde yangın çıktığı ve ahşap olan gövde ve külah kısımlarının yandığı belirtilmektedir [78] .

Şekil 4. 35 Süheyl Ünver'e ait 1968 tarihli tabloda Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi, 1968, [35]

Camiyi malzeme kullanımı ve uygulama şekli bakımından 3 farklı bölümde incelemek mümkündür. Bu bölümler: Moloz taş örgülü sıvalı kagir duvarlardan oluşan harim bölümü, ahşap karkas - ahşap kaplama son cemaat yeri, farklı bölümlerinin farklı tekniklerle örüldüğü kagir minaredir.

Restorasyon aşamasında yapının moloz taş örgülü duvarlarında, taşlar arasındaki derzlerin bağlayıcılıklarını önemli ölçüde yitirdikleri; duvarın stabilizasyonunun duvar yüzeyine oldukça fazla miktarda uygulanan çimento sıva ile sağlandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca moloz taşlar arasında hatıl ve dikme görevi üstlenmek üzere kullanılan ahşap doğramalarda, ahşap karkas son cemaat yerinde taşıyıcı elemanlar ve bağdadi çıtalarda mantarlaşma, çürüme ve böcek yeniklerinin ahşabı kullanılamaz duruma getirdiği tespit edilmiştir.

Statik açıdan yük aktarım şemasında; çatıdan gelen yük moloz taş duvar ve mahfil katında bulunan sütun ve ahşap duvarlar aracılığıyla bodrum kata aktarılır. Bodrumun kagir duvarları güneydoğu yönünde büyük bir kaya kütlesine oturmuş iken diğer

yönlerde taş duvarlardan ve harim döşemesini taşıyan ahşap dikmelerden gelen yük daha alt kottaki temellere aktarılmıştır.

Cephe Düzeni : Caminin kagir kütlesinde bir düşey aksta iki farklı pencerenin yer aldığı çift sıralı düzen uygulanmıştır. Bodrum katın sağır yüzeyinin üzerinde yer alan harimde, aynı aksta alt ve üst kotta; taş söveleri olan, farklı yükseklik ve biçimdeki dikdörtgen pencereler kullanılmıştır. Alt kotta yer alan pencerelerde lokma demir parmaklıklar bulunmaktadır. Duvar ve çatı arası geçiş, silme kullanılmadan oluşturulmuştur. Ahşap çıtalı geniş çatı saçağı yapının 4 cephesinde de devam etmektedir. Alaturka kiremit kaplı 4 yöne eğimli ahşap kırma çatı ile cepheler nihayetlenmektedir.

Yapının kıble yönü olan güneydoğu cephesi günümüzde yüksek bir istinat duvarı ile karşılıklıdır. Mihrap nişinin yarım daire formu cephede vurgulanmıştır. Mihrabın sağ ve sol tarafında ikişer düşey sıralı birbirine simetrik toplam 4 pencere bulunmaktadır.

Yapının güneybatı cephesinde bodrum kata giriş sağlayan dökme demir kapı ve havalandırma penceresi bulunmaktadır. Cephenin harim seviyesinde 5 düşey sıralı toplam 10 adet pencere yer almaktadır. Yapının kagir kütlesinin sonunda eklenen tek şerefeli minare sonrasında ahşap kaplamalı son cemaat yeri başlamaktadır. Profilli bir taş silme ile sonlanan minare kaidesi almaşık duvar tekniğinde örülü ancak üzeri sıvalıdır. Kesme taş ile örülmüş pabuç bölümü; profilli, “S” “C” formlu kıvrımları olan, barok üslup özellikleri taşıyan 4 taş payanda ile desteklenmektedir. 2 taş bilezik arasında devam eden sıvalı minare gövdesi içbükey ve dışbükey 2 eğri yüzeyle şerefeye bağlanmaktadır. Şerefenin taş korkuluklarında tornalı korkuluklara benzer motif ile bzenmiştir. Sıva ile kaplı kısa bir petek bölümünün ardından kurşun külah ve alem ile minare sonlanır. Bu minare kaidesinin güneybatı yönünde güneş saati bulundurmasıyla tez kapsamında incelenen diğer camilerden farklılaşmaktadır.

Şekil 4. 36 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi harim güneybatı yönü ve kaide üzerindeki güneş saati, 2012, [40]

Yapının kuzeydoğu cephesi 1310 Ada 79 Parsel komşuluğunda olup, bu yönde avlusu bulunmamaktadır. Cephe harim seviyesinde yer alan 5 düşey pencere sırasından 3 . aksın alt seviyesindeki pencerenin kapatılarak, vaaz kürsüsüne ait nişin oluşturulması ile farklılaştırılmıştır. Ayrıca üst kat kadınlar mahfilinin kagir bölümüne denk gelen kısmında bir dikdörtgen pencere daha bulunmaktadır. Güneybatı cephesinde olduğu gibi bu yönde de ahşap bölümde pencere bulunmamaktadır.

Yapının diğer cephelerine oranla en farklılaştırılmış cephesi kuzeybatı cephesidir. Bu cephe, ahşap strüktürlü ve ahşap kaplama olarak tasarlanmıştır. Mihrap aksındaki çift kanatlı ahşap doğramalı giriş kapısının sağ ve sol tarafında ikişer adet lokma demir parmaklıklı, ahşap söveli, ahşap pencereler bulunmaktadır. Üst kottaki kadınlar mahfilinde alt kottaki pencerelerle aynı aksta, aynı formda parmaklık bulunmayan 5 adet pencere yer alır.

Şekil 4. 37 Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin farklı dönemlere ait kuzeybatı cephesi fotoğrafları, [24]

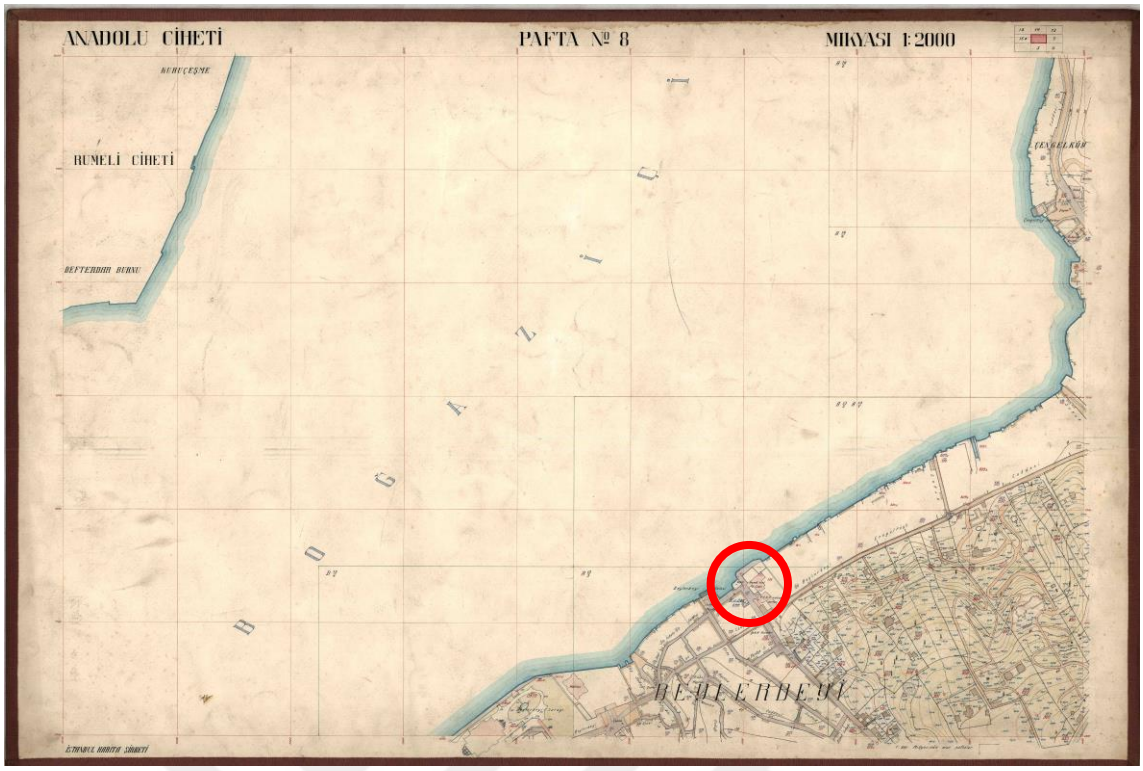
4.2.4 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi

Caminin bulunduğu Beylerbeyi semti, İmparator Konstantin'in burada inşa ettirdiği bir kilisenin üzerine koydurduğu yaldızlı haçtan dolayı İstavroz olarak anılmaktaydı. Evliya Çelebi ise bölgeye İstavroz denilmesinin sebebini, buradan bol miktarda çıkan İstavrit Balığından kaynaklandığını belirtmektedir. Osmanlı döneminde de çoğunlukla İstavroz Bahçesi olarak adlandırılan Beylerbeyi, daha sonra üst düzey yöneticiler tarafından yerleşim bölgesi olarak tercih edilmiş, burada yaşayan beyzadelerden dolayı bu ismi almıştır [34].

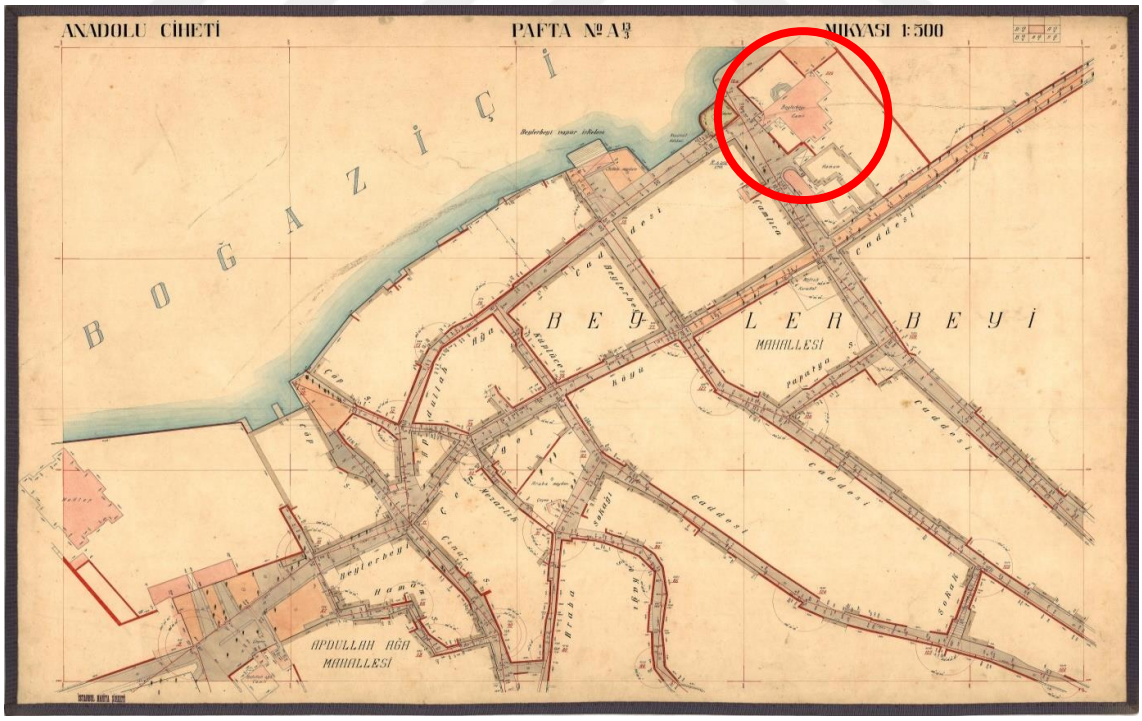
Boğaziçi'nin Anadolu Yakasında Üsküdar İlçesi, Beylerbeyi Mahallesi'nde bulunan Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi, İskele Meydanının doğusunda Boğaz kıyısında yer almaktadır. Cami, eski İstavroz (Beylerbeyi) Sarayı'nın Hırka-i Şerif Hücresi Dairesi'nin bulunduğu alanda, sarayın yıkılmasından sonra dönemin padişahı Sultan I. Abdülhamit tarafından annesi Rabia Sultan anısına yaptırılmıştır. 3 Nisan 1777'de başlayan inşaat 15 Ağustos 1778 yılında tamamlanarak, kılınan cuma namazıyla birlikte caminin açılışı yapılmıştır. Caminin mimarı Mehmet Tahir Ağa, bina emini Şehremini Hafız El-Hacc Mustafa Efendi'dir. Cami, sıbyan mektebi ve hamam ile birlikte külliye şeklinde inşa edilmiştir [47].

Şekil 4. 38 1814 yılında padişah maiyetiyle beraber Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi önünde saltanat kayığında, [57]

Şekil 4. 39 1/2000 ölçekli Anadolu Ciheti haritasında Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi, [15]

Şekil 4. 40 1/500 ölçekli Anadolu Ciheti haritasında Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi, [15]

Şekil 4. 41 W. H. Barttlett ’ın Beylerbeyi kıyı sahiline ait bir gravürü, 1836, [80]

Yapıya denizden bakıldığında mermer rıhtımı, mermer avlu duvarları, son cemaat mahali üzerinden kuzey ve batı yönlerinde çıkma yapan hünkar kasrı, çift kubbe kasnağı ve iki minaresi görülür. Cami ilk yapıldığında tek minareye sahip iken II. Mahmud’un emriyle 1810-1811 yıllarında değişikliğe uğramış, tek olan minaresi yıktırılarak iki yeni minare yapılmış ve son cemaat yeri yeniden düzenlenmiştir. Çeşme, muvakkıthane ve cami önündeki kagir rıhtım da bu düzenleme kapsamında yapılan yeni eklerdir [47].

Cami; harim, hünkar kasrı ve minareler olmak üzere 3 ana bölümden oluşmaktadır. Ayrıca Denize bakan kuzeybatı cephesinde, Beylerbeyi Çamlıca Caddesi’ne bakan batı girişinin olduğu yerde ve Yalıboyu Caddesinin olduğu güneydoğu cephesinde olmak üzere 3 ayrı iç harem avlusu bulunmaktadır. Camiye girişler batı cephesindeki giriş saçağının altındaki kapıdan ve denize bakan kuzeybatı cephesindeki avludan girilen son cemaat mahallindeki kapıdan sağlanmaktadır.

Caminin harim bölümü merkezi kubbe ve beş yarım kubbe ile örtülen 14,60 metre x 14,60 metre boyutlarında bir mekandır. Güneydoğu cephesinde çıkma yapan yarım kubbeyle örtülü mihrap nişi, denize bakan kuzeybatı cephesinde 11 basamakla ulaşılan iki katlı son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin üst kat kuzey bölümü hünkar mahfili olarak düzenlenmiştir.

Şekil 4. 42 Beylerbeyi Camisi ve Günümüze Ulaşamamış Su Terazisi, 1850, [62]

Beylerbeyi Camisi'ni dönemin diğer camilerinden ayırt eden bir özellik de hünkar kasırlarının cami bütününden ayrı düşünülmesi geleneğine son verilerek cami bünyesine dahil edilmesidir. Hünkar kasırları, namaz için camiye gelen padişahın mahfiline geçinceye kadar dinlendiği ve bazı görüşmeleri yaptığı mekanlar olarak kullanılmışlardır. Bunun için genellikle son cemaat yerlerinin üstü uygun görülerek çift katlı yapılmaya başlanmıştır.

Şekil 4. 43 Yalıboyu Caddesi tarafındaki bahçeden caminin güneydoğu cephesi,2018 , [41]

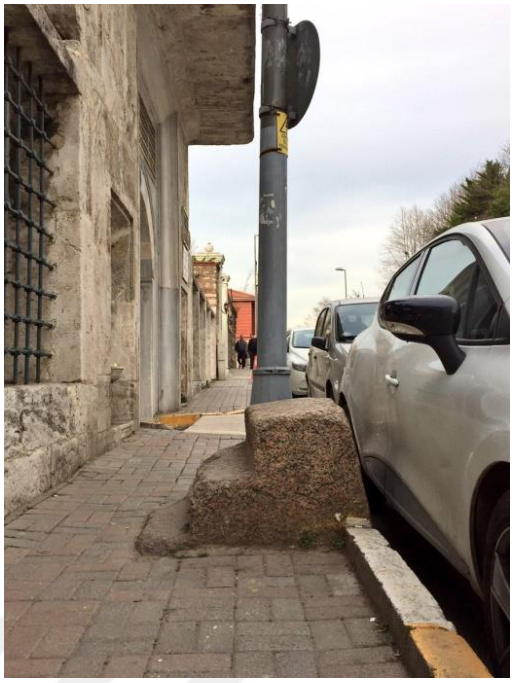
Şekil 4. 44 Boğaz yönünden Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi, 2017, [41]

Camiye hem denizden hem de karadan ulaşım sağlanabilmektedir. Yalıboyu Caddesi tarafındaki taç kapı önünde bulunan binek taşı da padişahın atına binmesi için kullanılan ve o dönemden günümüze kalan özgün örneklerden birisidir.

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin hünkar mahfiline girişi caminin kuzeydoğu cephesinde bulunan 4 kollu merdiven aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu merdivenin 2. sahanlığından harime, 3. sahanlığından hünkar kasrında padişahın dinlenmesi için ayrılan bölüme (günümüzde bu bölüm kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır) ulaşılmaktadır. Mahfile açılan kapının sağ tarafında bir manzara resmi sol tarafında bir niş bulunmaktadır. Hünkar mahfilinin harime bakan tarafı 3 sütün, sütunları birbirine ve kagir duvarlara bağlayan 4 kemer ve kemerlerin arasını örten tunç şebeke ile kapatılmıştır. Sütun başlıklarında ve kemerlerde talik yazı ile Esma'ül Hüsna yer almaktadır.

Şekil 4. 45 Hünkar kasrına giriş merdivenleri, 2018, [41]

Şekil 4. 46 Bir kısmı Yalıboyu Caddesindeki tretuara gömülü halde bulunan özgün binek taşı, 2018, [41]

Hünkar kasrına ve harime girişlerin yapıldığı, camiyi taşıyan 3 taşıyıcı ayağın oluşturduğu yarı açık mekandan aynı zamanda kuzey cephesindeki minareye giriş de sağlanmaktadır. Hünkar mahfili batı cephesi zemin katında imam odası, eski minareye çıkış merdivenleri ve yeni minare girişi bulunmaktadır.

Hünkar kasrının boyutları doğu ve batı cephelerinde farklıdır. Batı cephesindeki mahfil daha küçük tutulmuş ve bu alanda giriş saçağı düzenlenmiştir. Batı cephesinde yer alan giriş saçağı ve doğu cephesinde yer alan hünkar kasrına çıkış merdivenleri, güneydoğu cephesinin kuzeybatı cephesindeki gibi bir simetri göstermesini engellemiştir. Güneydoğu cephesinde avlu ile caddeyi birbirinden ayıran taç kapının üzerinde 2 adet çeşme yer almaktadır.

Cami suni dolgu kalın alüvyon tabakaları üzerine inşa edilmiştir. Temel altına kısa ahşap kazıklar çakılarak "ızgara" sistemiyle yapılmıştır [48].

Cami ve çevresindeki muvakkıthane, sıbyan mektebi, hamam ile çeşmeler üslup bütünlüğü gösteren bir yapılar topluluğunu meydana getirmiştir. Bazı kaynaklarda bu cami ve çevre yapılarını I. Abdülhamit'in Bahçekapısı'nda inşa ettirdiği külliyenin devamı olarak tanımlanmıştır [47].

Şekil 4. 47 Cami, Şadırvan ve Muvakkıthane, 2018, [41]

Caminin kubbesi ahşap iskeletli ve iki kasnak üzerine oturtulmuştur. Kubbenin çift kasnak kullanımıyla yükseltilerek ana mekan üzerindeki vurgusu arttırılmış, hünkar kasrının iki yanına birer minarenin eklenmesiyle cephe kompozisyonunda denge sağlanmış, ve güçlü bir anıtsal etki oluşturulmuştur.

Zeminde bir platform oluşturularak yükseltilen yapının 4 sıralı pencere düzeni vardır. Zemin kattaki ilk sıra pencereler dikdörtgen formda, önünde şebeke korkuluk ile kapatılmış ve üzeri yuvarlak atkı kemeri ile örtülmüştür. İç mekanda da ışık kontrolü için pencerelerin ahşap kapakları bulunmaktadır ve etrafı mermer söve ile kaplanmıştır. Dıştaki kemer izi iç mekanda da kalemişi motifler ile ifade edilerek korunmuştur. Deniz tarafındaki avludan girilen son cemaat yerinde pencere düzeni farklılaşmıştır. Altı sütun ve yedi kemer kullanılarak oluşturulan cephenin tam ortasında giriş kapısı ve üzerinde de yapının I. Abdülhamit'in annesinin anısın yapıldığını belirten kitabesi yer almaktadır. Günümüzde kemerlerin arkası büyük camlı doğramalar ile kapalı bir son cemaat yeri oluşturulmuştur. Bu alanda girişin sağında ve solunda olmak üzere iki de küçük mihrap nişi bulunmaktadır.

Şekil 4. 48 Avludan son cemaat yerine doğru bakış, 2018, [41]

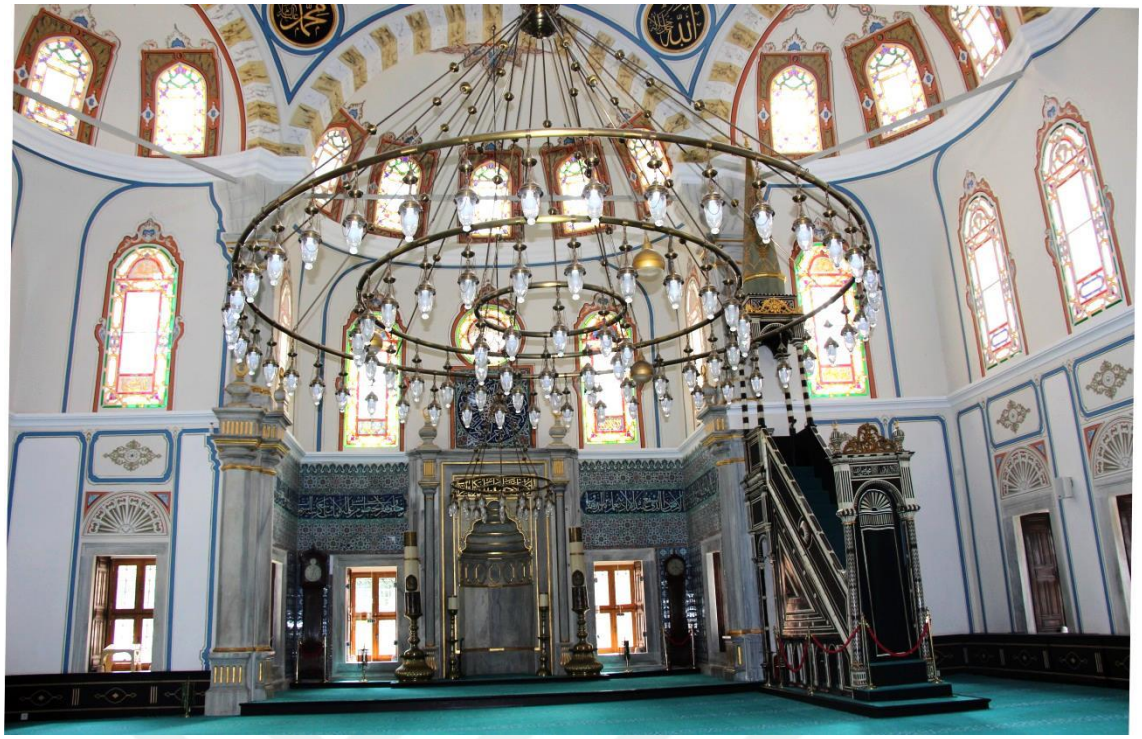
Şekil 4. 49 Camiye giriş kısmındaki son cemaat yerinden görünüm. 2018, [41]

Harimin cephesini oluşturan ikinci sıra pencereler yuvarlak kemerlidir. İç mekanda bu pencereler alçı revzen içinde vitray kullanılarak oluşturan motifler aracılığıyla örtülmüştür. Pencere üzerinde dönemin mimari anlayışında ve dekorasyondaki değişimi yansıtan "C" kıvrımlı motiflerin yer aldığı barok etkiler görülür.

Yapının içinde ve dışında pencere sıraları kat silmeleriyle bitirilmiştir. Merkezi kubbeyi taşıyan ilk kasnak hizasında; mihrap üzerini örten yarım kubbede 5, diğer yarım kubbelerde 3 pencere olmak üzere toplam 22 filgözü pencere bulunmaktadır. Yarım kubbelerde bulunan pencereler dışarı doğru çıkıntı yaparak plastik bir etki oluştururlar. Pencerelerdeki bu hareketin oluşturduğu dalgalanma etkisi barok üslubu yansıtması bakımından camiyi dönemin diğer camilerinden farklı kılar. Ayrıca bu hizadaki 4 ağırlık kulesi de strüktürel açıdan kubbeyi desteklemesinin yanı sıra görsel etkiyi de güçlendirmektedir.

Ahşap iskeletli kurşun kaplama kubbeyi taşıyan ikinci kasnak hizasında da yuvarlak kemerli 20 filgözü pencere bulunmaktadır.

Mihrap bölümü Yalıboyu Caddesi tarafından dikdörtgen biçimde çıkma yaparak vurgulanmış, mihrap hücresi ise çıkma yapan bu bölümdeki duvarın içine orta kısma yerleştirilmiştir. Beyaz mermer mihrabın alınlığında siyah zemin üzerine altın varak ile "Küllema Dahale Aleyha Zekeriyyel Mihrab" şeklindeki Ali İmran suresinin 37. Ayetinin bir kısmı yazılıdır. Mihrabın iki yanında hilal alemli sütun başlıkları olan sütunçeler ve iki büyük iki küçük olmak üzere dört pirinç şamdan bulunur. Dokuzgen planlı mihrap hücresinin kavsara kemeri "S" ve "C" kıvrımlı kemerle bezenmiştir. Mihrap bölümü 2. sıra pencerelerin başladığı kat silmesinin altına kadar çinilerle kaplanmıştır. Çinilerde lacivert, mavi, beyaz, açık yeşil ve kahve tonları ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bu çinilerde farklı yüzyıllara ait çiniler olduğu gibi, Osmanlı üretimi ve Avrupa'dan getirilmiş olanlar da mevcuttur [47]. Bu bölümün duvarlarında sağdan başlayıp sola doğru devam eden lacivert üzerine beyaz celi – sülüs yazı ile yazılmış Ayetel Kürsi'nin yer aldığı çini pano bulunur. Pencere etrafını saran çinilerde çiçek motifleri vardır.

Şekil 4. 50 Harim mihrap bölümü, 2018, [41]

Mihrabın hemen üzerinde yer alan 1.20 m x 1.20 m boyutlarındaki çini pano üzerinde İhlas Suresi yer almaktadır. Panonun üzerinde yer alan rozet pencerede de Besmele yazılıdır. Mihrabın bulunduğu duvar üzerinde yer alan diğer pencerelerde alçı revzen çerçeveli vitraylarda "Allah, Muhammed, Resulullah, La ilahe İllallah" yazıları yazmaktadır.

Yapının kuzey ve batı yönlerinde bulunan Sultan II.Mahmut döneminde inşa edilen iki minaresi kurşun kaplama sivri külahlı, tek şerefeli ve ince gövdelidir. Şerefe ve gövde kısmı yivlidir. Gövde kısmından şerefeye geçişte mukarnas bulunmaz, şerefe kısmında yivlerin oluşturduğu dilimlerin arasında aynı motif tekrarlanmıştır.

Mihrap duvarında, deniz tarafındaki ve harime bitişik olan son cemaat yerinin iç ve dış kapısında, güneybatı cephesindeki giriş kapısının iç ve dış kısmında ve aynı cephenin avlu giriş kapısının üzerinde, mimber alınlığında, kadınlar mahfiline çıkışı sağlayan kuzey yönündeki kapının üzerinde, Yalıboyu Caddesinde bulunan taç kapı üzerinde ve deniz tarafındaki avlu kapısının üzerinde kitabeler bulunmaktadır. Ayrıca kubbeyi taşıyan kasnak üzerinde siyah zemin üzerine Esma-ül Hüsna altın yaldız ile yazılmıştır. Kubbede de hacet duası yer almaktadır.

Şekil 4. 51 Son cemaat yerinde ve harime giriş kapılarında bulunan kitabeler. 2018, [41]

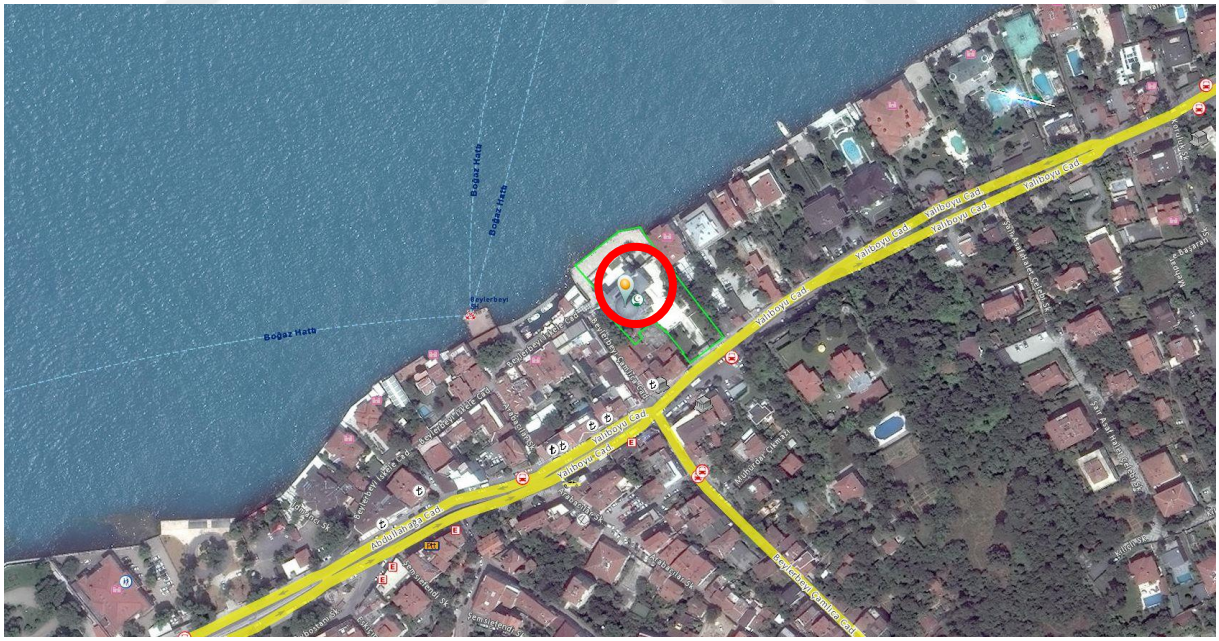

Şekil 4. 52 Kubbe içten görünüm, 2018, [41]

Caminin güney duvarında fildişi ve İstanbul işi sedef kakmalı ahşap minber, kuzeydoğu duvarında da fildişi kakmalı, şahi benek motifler ile bezenmiş ahşap vaaz kürsüsü bulunur [40].

Yapının statik açıdan yük aktarım şeması incelenecek olursa; ahşap karkas üzerine kurşun örtü ile kaplanan kubbede oluşan yük, 2 kasnak ile oluşturulan trompun sekizgen planlı şekilde, taşıyıcı kagir yığma duvarlar ile birlikte duvar içine yarı gömülmüş haldeki payelere aktarıldıktan sonra temellere iletilir. Ayrıca kübik formda yükselen taşıyıcı duvarlardan, trompu oluşturan sekizgen planlı kasnak sistemine geçişte yapı köşelerine gelen ve boşlukta kalan alanlar yarım kubbeler ile örtülmüştür.

Külliye şeklinde kurgulanan cami ve diğer yapıların düzenli bir dağılım göstermemesi, hünkar kasırlarının camiye bitişik yapılması, mihrap cephesinin vurgulanması, subasman seviyesinin yükseltilerek son cemaat yerine merdivenlerle çıkılan anıtsal nitelik kazandırılması, kubbe eteğindeki pencerelerin kurşun örtüden dışarı doğru taşkınlık yaparak plastik bir etki sağlaması, ağırlık kulelerinin kullanımı, minber külahının uzun ve sivri olması, hünkar mahfili, kavsara kemeri ve kalemişi tezyinatında “S” ve “C” kıvrımlarının görülmesi gibi özellikleri taşıyan Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camide bir değişim içerisinde olan Osmanlı klasik mimari anlayışında “Barok” etkilerin yer aldığının bir göstergesidir.

Şekil 4. 53 2017 Uydu Görüntüsü üzerinde işaretli alan Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi’ni göstermektedir, [71]

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İSTANBUL III NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU

KARAR

Toplantı Yeri
İSTANBUL

Toplantı Tarihi ve No : 20.02.2007 / 204

Karar Tarihi ve No : 20.02.2007 / 2296

İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Beylerbeyi Mahallesinde yer alan, 125 pafta, 766 ada, 4 parsel sayılı, Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine ait, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.12.1974 tarih 8172 sayılı kararıyla tespit ve ilan edilen Boğaziçi Sit Alanında, 24.06.1983 tarih 15175 sayılı kararıyla sınırları belirlenen Öngörünüm Bölgesi'nde sahil şeridinde kalan, 19.4.1974 tarih 7759 sayılı genel kararıyla korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen, İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 6.7.2004 tarih 14745 sayılı kararıyla koruma grubu I.grup olarak belirlenen, Kurulumuzun 18.01.2006 tarih 1302 sayılı kararıyla rölövesi onaylanan, restitüsyon ve restorasyon projelerinin iletilmesine karar verilen, hakkında ayrıca G.E.E.A.Y. Kurulunun 02.10.1960 tarih 1406 sayılı, 14.02.1976 tarih 8952 sayılı, İst. III nolu K.T.V.K. Kurulunun 08.01.2002 tarih 12693 sayılı, 17.10.2006 tarih 2045 sayılı kararları bulunan Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii'ne ait restitüsyon ve restorasyon projeleri ile detay paftasının onayına ilişkin İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 04.07.2005 tarih 198-2374 sayılı, 28.12.2005 tarih 413-4682 sayılı, 16.02.2006 tarih 115-494 sayılı yazıları, 23.05.2006 tarih 380 sayılı Müdürlük raporu okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler ve Kurul üyelerince yerinde inceleme sonunda;

İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Beylerbeyi Mahallesinde yer alan, 125 pafta, 766 ada, 4 parsel sayılı Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii'ne ait bu defa sunulan restitüsyon ve restorasyon (son cemaat yeri kapatılmadan ve döşemeden ısıtma sistemi kaldırılıp, proje ve raporda belirtilen şekilde ısıtma sisitemi oluşturularak) projelerinin uygun olduğuna, projeler ile birlikte sunulan malzeme inceleme teknik raporu ile restitüsyon ve koruma önerileri hakkında teknik raporun restorasyon projesinin eki olarak uygun olduğuna, uygulamanın Koruma Kurulumuzca onaylanan proje ve raporlar birlikte dikkate alınarak yapılmasına, uygulama sürecinde tüm imalat ve müdahalenin fotoğraflarla belgelenerek nihai durum ile birlikte Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün dosyasına eklenmesine, uygulamadan İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve proje müellifinin sorumlu olmasına karar verildi.

ASLI GİBİDİR

ÖZAYDIN Gülşen		**AYDIN Yusuf İzzettin**
BAŞKAN		**BAŞKAN YARDIMCISI**
İmza	**Dr. A. Metin YILDIRIMLI** MÜDÜR	**İmza**

YAŞAR Hasan Nuri	**ERUZ Fulya**	**KARA Murat Ufuk**	**BİNAN Can**
ÜYE	**ÜYE**	**ÜYE**	**ÜYE**
İmza	**İmza**	**İmza**	**İmza**
ÜYE	TURPOĞLU Hidayet İst.Büyükşehir Bld.Tems. **İmza**	ALACA Çetin İst.Vak.Böl.Md.Tems. **İmza**	BARUT Murat Boğ.İmar Müd. Tems.. **İmza**

13.03.2007 NY.

Şekil 4. 54 20.02.2007 tarih ve 2296 sayılı İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun Beylerbeyi Camisi hakkında aldığı kararı, [6]

Şekil 4. 55 Amadeo Preziosi, “Sultan Abdülmecid’in Beylerbeyi Camisi’ne Gelişi, [72]

Şekil 4. 56 Diyarbakırlı Tahsin’in tablosunda Beylerbeyi Camisi, 1924, [57]

Şekil 4. 57 Beylerbeyi, Maurice Meys fotoğrafı, tarih bilinmiyor, [62]

Şekil 4. 58 İskeleden görünüm, 2018, [41]

Şekil 4. 59 Yalıboyu Caddesi tarafından görünüm, 2018, [41]

Şekil 4. 60 İskeleden camiye doğru bakış, 2018, [41]

Şekil 4. 61 Deniz tarafındaki avludan görünüm, 2018, [41]

Şekil 4. 62 Minber, 2018, [41]

Şekil 4. 63 Kadınlar mahfili ve hünkar mahfili görünüm, 2018, [41]

Şekil 4.64 Kadınlar mahfilinden mihraba doğru bakış, 2018, [41]

Çizelge 4. 1 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin geçirmiş olduğu onarımları gösteren çizelge[1]

BEYLERBEYİ HAMİD-İ EVVEL CAMİSİ'NİN GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE NİTELİKLERİ

NO	YIL	GELİŞEN İHTİYAÇLARA CEVAP VEREMEME	ESTETİK KAYGILAR	YANGIN	RÜZGAR	DEPREM	YAĞMUR VE KAR SUYU	DENİZ AKINTILARI NEM VE RUTUBET	ZAMANA BAĞLI ESKİME VE YIPRANMA	BİLİNÇSİZ KORUMA YAKLAŞIMI	BİLİNÇSİZ / NİTELİKSİZ-MÜDAHALE/ONARIM	BASİT BAKIM- ONARIM	RESTORASYON	SONUÇ
1	1810-1811	X	X					X					X	1) Muvakkıthane ve deniz kenarındaki dört cepheli çeşme yapılmıştır. 2) Cami içindeki sıbyan mektebi kaldırılarak muvakkıthanenin yanına yeni sıbyan mektebi yapılmıştır. 3) Yapının son cemaat yeri değiştirilmiştir. 4) Mevcut minaresi yıkılarak iki yeni minare yaptırılmıştır. 5) Su akıntılarına karşı dayanımını artırılabilmek için mermer rıhtım inşa edilmiştir.
5	1859								X			X		Cami meşrutası onarılmıştır.
6	1892								X			X		İmamevleri onarılmıştır.(Söz konusu imamevleri günümüze ulaşmamıştır.)
7	1894					X							X	1) Hünkar mahfili ve onu taşıyan sütunlardaki hasarlar onarılmıştır. 2) Çöken ahşap kubbesi yeniden yapılmıştır. 3) Beden duvarlarında çatlaklar onarılmış, çöken döşemeler yeniden yapılmıştır.
8	1906								X				X	1) Caminin üst örtü sistemi esaslı onarım geçirmiştir 2) Tüm kurşun kaplamalar yenilenmiştir.
9	1913							X					X	Deniz akıntılarının yapıya etkisini azaltmak için rıhtıma demir kazıklar çakılarak betonarme döşeme yapılmıştır. Bilinçsizce yapılan bu müdahale ile yeni yapılan betonarme döşeme yapının denizden daha fazla su almasına sebep olmuş duvarlarda nem ve rutubet sorunu başlamış ve kalemişleri bozulmuştur.
10	1945					X			X				X	1) Ahşap kubbe bir kuşak ile desteklenerek yerine oturtulmuş 2) Duvarlardaki çatlaklar onarılmış, pencereler değiştirilmiştir. 3) Cami içindeki yazılar ve bezemeler değiştirilmiştir.
11	1950								X				X	1) Caminin iç kısımlarındaki sıvalar yenilenmiştir. 2) Kubbe onarılmıştır.
12	1956 -1958				X					X			X	1) Kubbenin rüzgar etkisiyle kalkan kurşun örtüsü onarılmıştır. 2) Koruma kurulu kararıyla son cemaat yeri söktürülmüştür.
13	1961-1964					X	X		X				X	Depremlerin etkisiyle şaküldünden kayan minareler küp kısmına kadar sökülerek yeniden yapılmıştır.
14	1964				X									Şiddetli rüzgarın etkisiyle cami minare bağlantı noktaları ve kubbe kurşun örtüsü hasar görmüştür. 2) Tamamen yıkılan son cemaat yeri yapıdan gelen izler takip edilerek yeniden inşa edilmiştir. (Son cemaat yerinin taban ve tavan döşemeleri nervürlü betonarme döşeme şeklinde yapılmıştır.)
15	1967-1968								X				X	Yapı bütününden düşeyde ayrılan hünkar kasrı ve kısmen çöken mermer beden duarları nın taşları sökülüp yeniden inşa edilmiştir.
16	1969-1973								X					1) Hünkar mahfilinin tavan ve taban döşemesi yenilenmiştir. 2) Şadırvan avlusu ve kapı kanatları değiştirilmiştir. 3) Sıva ve badana işleri yapılmıştır.
17	1983			X									X	1) Caminin kuzey tarafındaki yalıda çıkan yangın camiye sıçramış ve caminin ahşap kubbesinin büyük bir bölümü yanarak çökmüştür. 2) Avize enkaz altında kalmış, fildişi minber söndürme suyu etkisiyle büyük zarar görmüştür. 3) Çöken kubbe meşe ağacından tekrar yapılmış, iç kısımda bağdaki çıta ve sıva uygulaması yapılmış, alçı revzen içlik pencereler yerlerine takılmıştır. 4) Fotoğrafından orijinal ölçüde büyütülen kubbe rozeti yazısı ile Barok kalemişi uygulaması yapılmıştır. 5) Hünkar Kasrı, hünkar mahfili, üst kat galeri kısmı, son cemaat yeri gibi bölümlerin tüm elektrik tesisatı ve badana işleri yapılmıştır.
18	1999									X	X			1) Caminin yekpare halısı kaldırılmıştır. 2) Malta taşı döşeme yerine muhdes seramik kaplama yapılmıştır.
19	2005-2006	X							X				X	Caminin Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon projeleri hazırlatılmış ve İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca onaylanmıştır.

[1] Bu tablo Ahmet Hamdi Bülbül'ün Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2011- 2 sayılı Vakıf Restorasyon Yıllığı'nda yer alan "Beylerbeyi Camii (Hamid-i Evvel Camii)'nde Onarım Faaliyetleri" [57] adlı makalesindeki veriler doğrultusunda oluşturulmuştur.

4.3 18. Yüzyıl Boğaziçi Avrupa Yakası Kıyı Camileri

İstanbul Avrupa Yakası'nda yer alan 18. yüzyıl yapısı kıyı camileri Ali Pertek Camisi, Tezkereci Osman Efendi Camisi, Hacı Kemalettin Camisi, Emirgan Camisi, Kaptanı-Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi ve Kara Mehmet Kethüda Camisi,'dir.

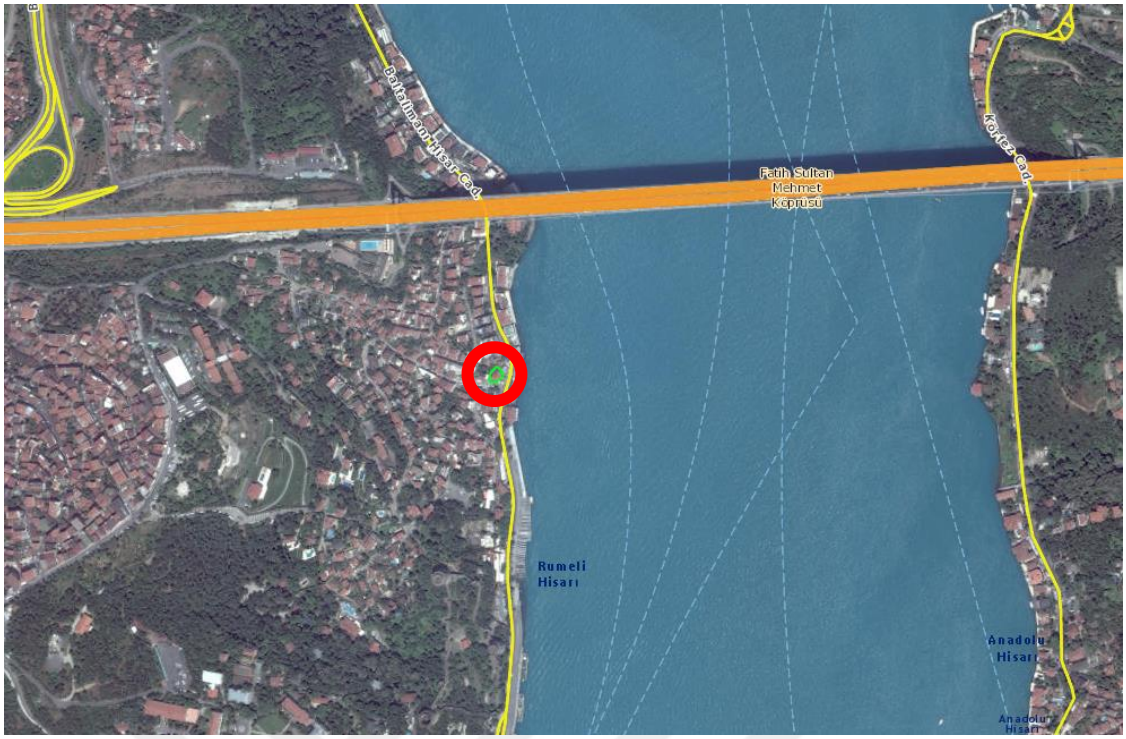
4.3.1 Ali Pertek Camisi

Caminin bulunduğu Rumelihisarı semti İstanbul Ansiklopedisinde, Türklerin, yaklaşık 1450 yıllarında Rumeli yakasında ilk kez yerleştikleri, mezarlık yeri belirledikleri ve cami inşa ettikleri yöre olarak tanımlanmaktadır. Evliya Çelebi ise bu yerleşim bölgesini 17. Yüzyılda Rumelihisarı dışında, deniz kıyısındaki dar bir alanda, kayalar üzerinde kot farklarıyla düzenlenmiş, bağ ve bahçesi bulunmayan yaklaşık 1060 hane olduğunu belirtmiştir. 3 cami, 11 mescid, 7 okul, 1 hamam, 200 dükkan, Durmuş Dede Tekkesi ve yaklaşık 7 Rum hanesi olduğunu eklemiştir. 18. Yüzyılda ise Rumelihisarı Köyü, Hacı Kemaleddin Mahallesi, Kaleiçi ve Meydan Mahallelerini kapsamaktadır [49].

Kıyı – kenar ilişkisi açısından büyük önem taşıyan ve yerleşmenin önünden geçen sahil yolu 1939-1941 yıllarında açılmıştır. Kıyı şeridi ile yapı ilişkisinin değişmesine neden bu yol 1958-1960 arasında yeniden genişletilmiştir.

Ali Pertek Camisi Sarıyer İlçesi, Rumelihisarı Mahallesinde, Baltalimanı Hisar Caddesi ile Arpacı Çeşme Sokak kesişiminde, 4 Pafta 74 Ada 6 Parselde bulunmaktadır. "Hamam Camisi" olarak da anılan cami Türk Denizcilerinden Pertek Ali Bey tarafından 1712 yılında yaptırılmıştır. Cami GEEAYK'ın 14.12.1974 gün 8172 sayılı kararı ile Boğaziçi Sit Alanı olarak tespit ve ilan edilen, 24.6.1983 gün 15175 sayılı kararla uygun bulunarak 22.7.1983 tarihinde yürürlüğe giren 1/5000 ölçekli Boğaziçi Nazım İmar Planında Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde kalmakta ve Vakıf mülkiyetinde bulunmaktadır.

GEEAYK'ın 22.9.1979 gün 11445 sayılı genel kararı ile tescilli olan Ali Pertek Camisi'nin İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.5.2007 gün 2488 sayılı kararı ile " I. Grup " korunması gerekli anıt eser niteliğinde olduğu belirtilmiştir.

Şekil 4.65 2017 Uydu görüntüsünde Ali Pertek Camisi ve yakın çevresi, [71]

Boğaz yönünden yapıya yaklaşıldığında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün ve Perili Köşk olarak da bilinen Yusuf Ziya Paşa Köşkü'nün solunda, Rumeli Hisarına göre de sağda kalmaktadır. Yapının köşe noktası kıble yönü nedeniyle Baltalimanı Hisar Caddesine denk gelecek biçimde çapraz konumlandırılmıştır. Bu durum, cami mihraplarının kıble yönünde olması gereği doğrultusunda yapının tasarlandığının bir göstergesidir.

Yapı; cami ana mekanı, hazire, çeşme ve iki küçük avlu olmak üzere toplam beş bölümden oluşmaktadır. Arazi eğimi nedeniyle fevkani biçimde inşa edilen caminin iki cephesinde yüksek avlu duvarları yer alır. Cami avlusuna Arpacı Çeşme Sokak üzerindeki avlu duvarındaki kapıdan giriş sağlanmaktadır. Avlunun sağ tarafında yine duvar ile sınırları belirlenmiş hazire yer almaktadır. Caminin güneybatı duvarına bitişik inşa edilen minare ile arkadaki yüksek avlu duvarı arasında yer alan 88 santimetre genişliğindeki açıklıktan koridor biçimindeki ikinci avluya geçiş yapılır. Cami girişi bu ikinci avludandır.

Şekil 4.66 Rumeli Ciheti haritasında Ali Pertek Camisi ve yakın çevresi, [14]

Alaturka kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile örtülen merkezi planlı cami 14,70 metre x 13,20 metre ebatlarındadır. Kıyı şeridine yerleştirilmiş çapraz duran bir küpü andıran yapının yatayda oluşturduğu kompozisyon, minarenin düşey yöndeki konstrat etkisiyle görsel bir denge oluşturmuştur.

Şekil 4.67 1970'li yıllarda Ali Pertek Camisi ve yakın çevresi, [62]

Caminin harimi iki kat yüksekliğinde olup, güneydoğu yönünde beden duvarı içine gömülü mihrap nişi bulunmaktadır. Mihrabın sağında ahşap minber, solunda ahşap vaaz kürsüsü yer alır. Harimin kuzeybatı yönünde giriş kapısının sağında ve solunda olmak üzere ahşap dikmeler ve trabzanlar ile ana mekandan ayrılmış iki bölüm vardır. Kapının sağ tarafında muhdes müezzin odası, sol tarafında da üst kottaki kadınlar mahfiline çıkış merdivenleri bulunmaktadır. Burada kapı ile pencere arasında yer alan taş söveli dikdörtgen bir niş içerisine ahşap bir dolap yerleştirilmiştir.

Caminin kuzeybatı yönünde üzeri sundurma ile kapatılmış yarı açık son cemaat yeri düzenlenmiştir. Mihrap ekseninde camiye girişin sağlandığı tek kapı da burada bulunur. Son cemaat yeri bu ahşap kapının iki yanında koridor biçimindeki dar avlunun zemin kotundan yaklaşık 40 santimetre yüksekte düzenlenmiştir. Kademeli olarak yükselerek, caminin saçak altı kotuna yaklaşan bir yüksekliğe sahip duvarı olan poligonal planlı dar

avlunun köşedeki pahlı kısmında dört abdestliğin üzerinde sundurma çatı ile örtülü şadırvan düzenlenmiştir.

Şekil 4.68 Ali Pertek Camisi avlusu ve son cemaat yeri, 2018, [41]

Şekil 4.69 Ali Pertek Camisi'nin harimi, 2018, [41]

Moloz taş ve yer yer tuğla ile birlikte horosan harç kullanılarak oluşturulan duvarlar cephelerde sıvasız olarak kurgulanmıştır. Arazi eğiminden dolayı fevkani biçimde tasarlanan yapının güneydoğu cephesinde yol kotundan taş silmeye kadar olan bölümü

sağır duvardır. İki sıralı pencere düzeninin uygulandığı yapının bu cephesinde, altta taş söveli önünde lokma demir parmaklık bulunan ahşap doğramalı iki pencere bulunur. Bu pencerelerin üzerinde tuğla sivri kemerler yer almakta olup, dikdörtgen pencere ile tuğla kemer arasında kalan bölümler de tuğla ile örülmüştür. Üst kotta filgözü motifli iki adet alçı revzen dışlık ile üzerinde basık tuğla kemer bulunur. Yapının beden duvarlarından alaturka kiremit örtülü çatıya geçişte iki sıra tuğla kirpi saçak kullanılmıştır.

Şekil 4.70 Ali Pertek Camisi'nin güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri, 2018, [41]

Şekil 4.71 : Ali Pertek Camisi'nin güneybatı cephesi, 2018, [41]

Caminin güneybatı ve kuzeydoğu cepheleri pencere düzeni bakımından birbirine simetriktir. Altta kesme taş söveli, önünde lokma demir parmaklıkları bulunan üç adet dikdörtgen pencere vardır. Bu üç pencereden birinci ve üçüncüsünün üzerinde kemer boşluğu tuğla dolgulu, sivri tuğla kemer bulunur. Ortada yer alan pencerenin üzerinde kemer yoktur. Dikdörtgen pencerelerin üst kotunda üzeri tuğla kemer ile geçilen 3 adet alçı revzen filgözü motifli dışlık bulunur. Kuzeydoğu cephesini güneybatı cephesinden ayıran tek fark, arazi eğimi nedeniyle yol kotu üzerinden başlayıp taş silmeye kadar devam eden sağır duvarın bu cephede görünür halde olmasıdır. Güneybatı cephesinde hazireyi avludan ayıran kagir duvar cami beden duvarı ile birleşir. Minarenin de yapının güneybatı cephesine bitişik inşa edilmesi bu cepheyi kuzeydoğu cephesinden farklılaştıran bir özelliktir.

Şekil 4.72 Ali Pertek Camisi'nin avlusu,2018, [41]

Caminin kuzeybatı cephesini, kademeli olarak yükselen moloz taş avlu duvarı nedeniyle bir bütün olarak algılamak mümkün olmamaktadır. Bu cephede mihrap ekseninde kesme taştan basık kemer içinde çift kanatlı ahşap tablalı kapı yer alır. Kemerin etrafı kesme taştan dikdörtgen bir söve oluşturacak biçimde kaplanmış olup, bu söve üzerinde de yapının 1712 yılında yapılıp, 2009 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edildiğini ifade eden mermer kitabesi bulunmaktadır. Kapının sağ ve sol tarafında birer adet diğer cephelerde de bulunan lokma demir parmaklıklı

dikdörtgen pencere ve üzerinde tuğla ile örülmüş sivri kemer bulunmaktadır. Son cemaat yeri ve giriş kapısının üzerini örten sundurma çatının hemen üst kotunda üç adet tuğla kemerli filgözü motifli alçı revzen dışlık bulunur. Güneybatı cephesine bitişik yapılan minare, kuzeybatı cephesi ile hemyüzdür. Bu birleşim noktasında dört basamak ile çıkılarak ulaşılan basık kemerli dökme demir kapı ile minareye giriş yapılır.

Şekil 4. 73: Ali Pertek Camisi giriş kapısı ve son cemaat yeri, 2018, [41]

Minarenin, cami saçak altı seviyesine kadar olan kaide ve pabuç kısımları kesme taş kullanılmıştır. Şerefe altına kadar tuğla ile örülen minarenin gövde kısmında üç adet, kaide kısmında iki adet ışıklık penceresi yer alır. Bir bilezik ile tuğla gövdeden ayrılan şerefe bölümü tamamen tamemen taş kullanılarak inşa edilmiştir. Mukarnas vb. elemanların yer almadığı şerefenin parapeti dikdörtgenlere bölünerek oldukça yalın bir form oluşturulmuştur. Şerefeye çıkış kapısının üzerinde petek kısmında kullanılan diğer tuğlalardan farklı boyutlarda tuğla kullanılarak bir kemer oluşturulmuştur. Sivri kurşun külah üzerinde yer alan alem ile minare sonlanır.

Cami iç mekanı oldukça yalın bir biçimdedir. Beden duvarları açık renk boya ile nihayetlenmiş olup, üzerinde kalemişi, mukarnas, kitabe vb. diğer dekoratif elemanlar

bulunmaz. Yanlnızca duvar içine gömülmüş mihrap nişinin içinde barok ve rokoko üsluplarının özelliklerini yansıtan “asma kandil ve ‘S ve C’ kıvrımlı perde motifinin” işlendiği “duvar resmi” vardır. Mihrabın sağ ve sol yanında da “Allah” ve “Muhammed” yazılı iki şamdan bulunur. Cami içinde renk kullanımının görüldüğü diğer bir eleman da alçı revzen içindeki kırmızı, sarı, mavi ve yeşil renkte camlar kullanılan vitraylardır. [1]

Şekil 4.74 Ali Pertek Camisi mihrap ve minare detayı, 2018, [41]

[1] Mihrabın nişinin üzerinde siyah zemin üzerine altın yaldız ile “Küllema dehale aleyha zekeriyyel mihrab” yazılı ahşap çerçeve bulunur. Aynı duvar üzerinde siyah bombeli zemin üzerine “Allah Celle Celaluhu”, “Muhammed Aleyhisselam” yazılı metal levhalar bulunur. Aynı tür levhalardan güneybatı cephesinde “Ebu Bekir Sıddık Radiyallahu anh”, “Osman Radiyallahu anh” “Hasan Radiyallahu anh”, kuzeydoğu cephesinde “Ömer Faruk Radiyallahu teala anh” “Ali Radiyallahu anh” “Hüseyin Radiyallahu anh” yazılı olanlar bulunur.

Şekil 4.75 Ali Pertek Camisi'nin harimi tavan ve iç mekan detayları, 2018, [41]

Yapının tavanı krem ve yeşil renkler ile boyanmış, çıtakari tavandır. Tavanın merkezinde dikdörtgen bir göbek oluşturularak büyük bir avize asılmıştır.

Merkezi planlı yapının yük aktarım şeması da oldukça basittir. Alaturka kiremit kaplı ahşap kırma çatıda oluşan yük kagir yığma beden duvarlarına aktarılır. Kapı ve pencereler üzerinde oluşturulan kemerler, bu noktalarda oluşan yükü duvarın diğer kısımlarına aktarır. Kagir yığma yapılarda yatay yöndeki stabilizasyonu sağlamak üzere kullanılan gergi vb. elemanlara bu yapıda rastlanılmamıştır. (Yapıda herhangi bir raspa veya kazı çalışması yapılmamıştır, bu nedenle duvar içlerinde kullanılmış olan /olabilecek elemanlar tespit edilememiştir.)

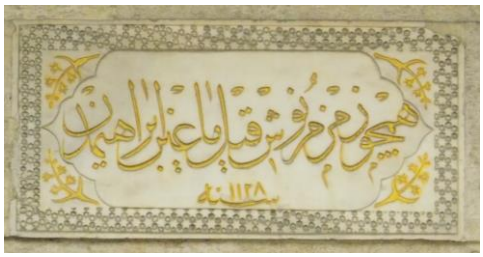
Arpacı Çeşme Sokak üzerindeki taş harpuşta bitişli avlu duvarındaki taş söveli lokma demir parmaklıklı pencere boşluklarının yanında ön cephedeki çeşmeye bitişik bir dükkan bulunur. Dükkanın üzerinde alaturka kiremitle kaplı küçük bir sundurma çatı bulunur. Dükkan çevresinde tabela ve dolap gibi muhdes eklentiler görünmektedir. Caminin ön cephesinde de muhdes bir konteyner bulunur.

Yapının boğaz yönünde güneydoğu duvarına bitişik üç cepheli bir çeşmesi bulunmaktadır. Bu çeşme küfeki kesme taş kullanılarak klasik üslupta inşa edilmiştir. Çeşme 1715 yılında Rakım Mehmet Paşa tarafından babası İbrahim Efendi için yaptırılmıştır. Bu nedenle Rakım Paşa Çeşmesi olarak da anılmaktadır [49] .

Şekil 4.76 Ali Pertek Camisi'nin çeşmesi (Rakım Paşa Çeşmesi), 2018, [41]

Sarıyer Belediyesi mülkiyetindeki çeşme, 22.09.1979 tarih ve 11445 sayılı G.E. E.A.Y.K. kararı ile tescillenmiştir. Amorf dörtgen planlı su haznesinin ön yüzeyindeki çeşme profilli kesme taşlar kullanılarak dikdörtgen bir çerçeve şeklinde öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Kenarlarda birer sütunçe ve üzerinde bir silmenin bulunduğu çerçevenin merkezinde sivri kemer formunda bir niş düzenlenerek çeşmenin ayna taşı buraya yerleştirilmiştir. Sivri kemerin kilit taşı üzerinde bitkisel bir motifli bir rozet bulunmaktadır. Kemerin üzengi taşlarının altında profilli taşlar kullanılarak sütun başlığını anımsatan bir yüzey oluşturulmuştur. Kemerin ortasında düz mermer ayna taşı, pirinç bir musluk ve bunların önünde kemer açıklığı boyunca devam eden mermer tekne bulunur. Çeşmenin kilit taşının üzerinde sülüs yazı ile yazılmış bir mermer kitabesi bulunur. Kitabesinde;*"Hem-çu zemzem nûş kıl mâ-i ayn-ı İbrahim'den" (H: 1128 M:1715*) yazmaktadır.

Şekil 4.77 Ali Pertek Camisi çeşmesinin kitabesi, 2018, [41]

Çeşmenin Arpacı Çeşme Sokak yönünde kalan kısmında 3 adet abdest alma yeri düzenlenmiştir. Çeşme duvarı ile hemyüz biçimde, herbirinde bir musluğun bulunduğu 3 mermer ayna taşının önünde bir düşük kotta bir yalak oluşturulmuştur. Her musluğun

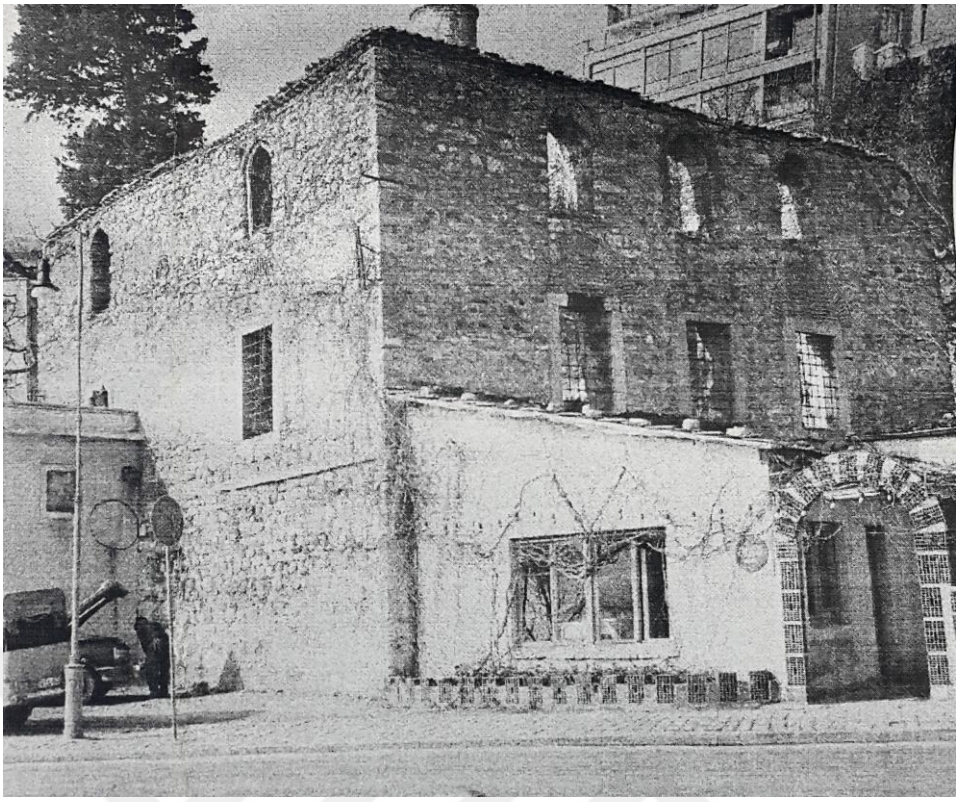
karşısına birer adet denk gelecek şekilde toplam 3 adet mermer oturma taşı yerleştirilmiştir. Çeşme haznesinin kuzeydoğu cephesinde metal bir kapak, ve mermer bir çörten bulunmaktadır. Çeşme ve haznesinin üzerini çepeçevre dolaşan muhdes betonarme bir saçak vardır.

Şekil 4.78 : Ali Pertek Camisi'nin haziresi ve avlusu, 2018, [41]

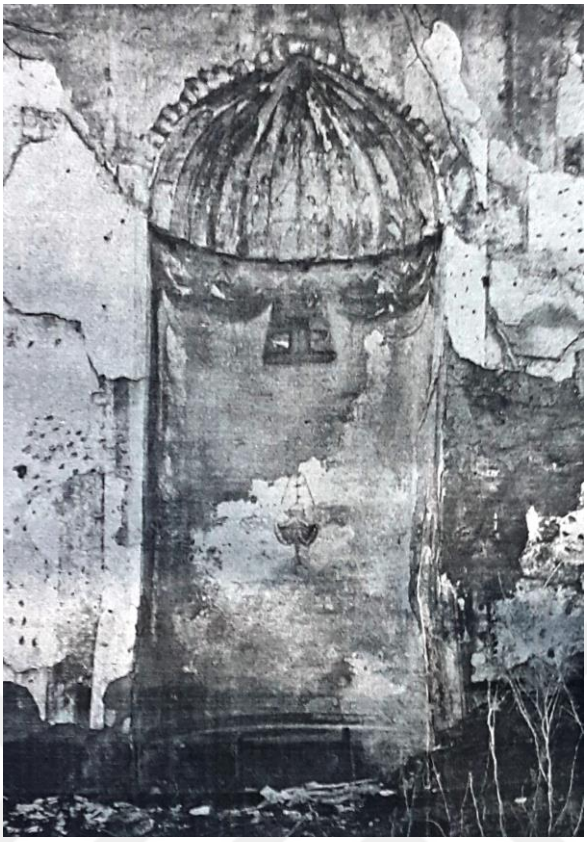

Şekil 4.79 Süheyl Ünver'in İstanbul'u kitabında Ali Pertek Camisi, [35]

Şekil 4.80 Ali Pertek Camisi, 1968, [7]

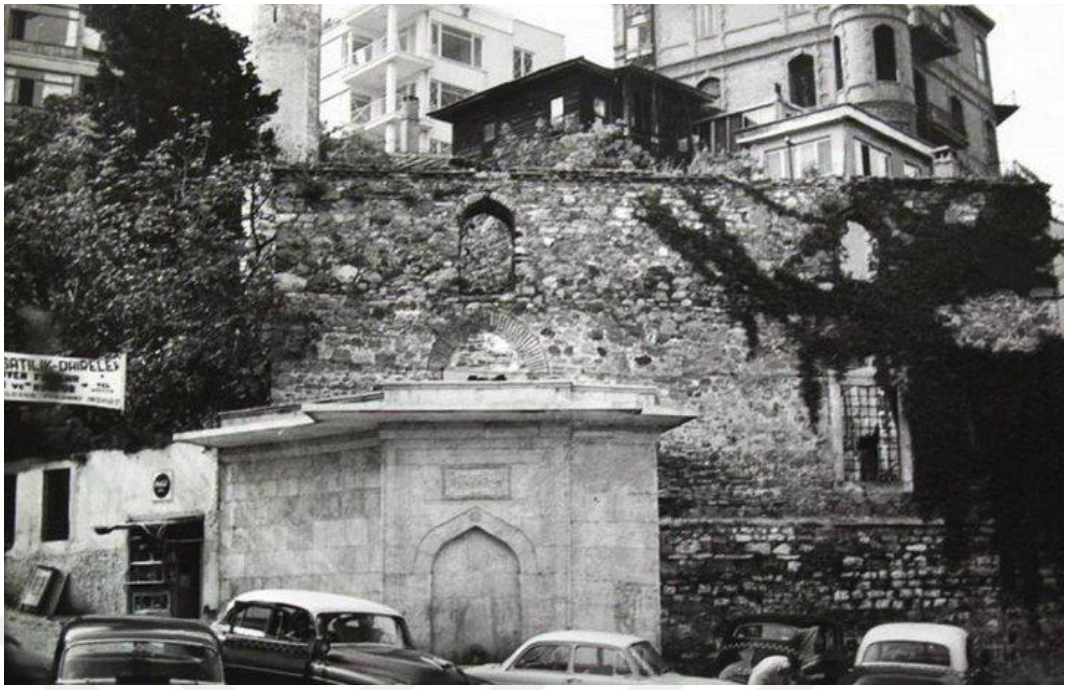
Şekil 4.81 Ali Pertek Camisi'nin güneybatı cephesi, 1968, [7]

Şekil 4.82 Ali Pertek Camisi'nin mihrabı, 1960 , [7]

Şekil 4.83 Ali Pertek Camisi 1938 sonrası, [42]

Şekil 4.84 Ali Pertek Camisi, tarih bilinmiyor, [42]

Şekil 4.85 1938 yılı yeni sahil yolu için yıkımlar yapılmadan önce Ali Pertek Camisi ve çevresi, [37]

4.3.2 Tezkereci Osman Efendi Camisi

Tezkereci Osman Efendi Camisi, Boğaziçi'nin Avrupa Yakası, Beşiktaş İlçesi, Kuruçeşme Mahallesi'nde, Kuruçeşme Caddesi ve Alayemini Sokak kesişiminde, 365 Ada 1 Parselde bulunmaktadır. Hadikatü'l Cevami'de "Kuruçeşme Camisi" olarak anılan yapı Sultan I. Mahmut'un tezkirecisi "Osman Efendi" tarafından 1740 yılında yaptırılmıştır [50] .

Şekil 4.86 Rumeli Ciheti haritasında Tezkereci Osman Efendi Camisi ve yakın çevresi, [14]

Şekil 4.87 Kuruçeşme'de yer alan eski kömür depoları, Galatasaray Adasının eski hali (Sarkis Bey Adası) ve sol alt köşede Tezkereci Osman Efendi Camisi'ni gösteren fotoğraf, tarih bilinmiyor, [62]

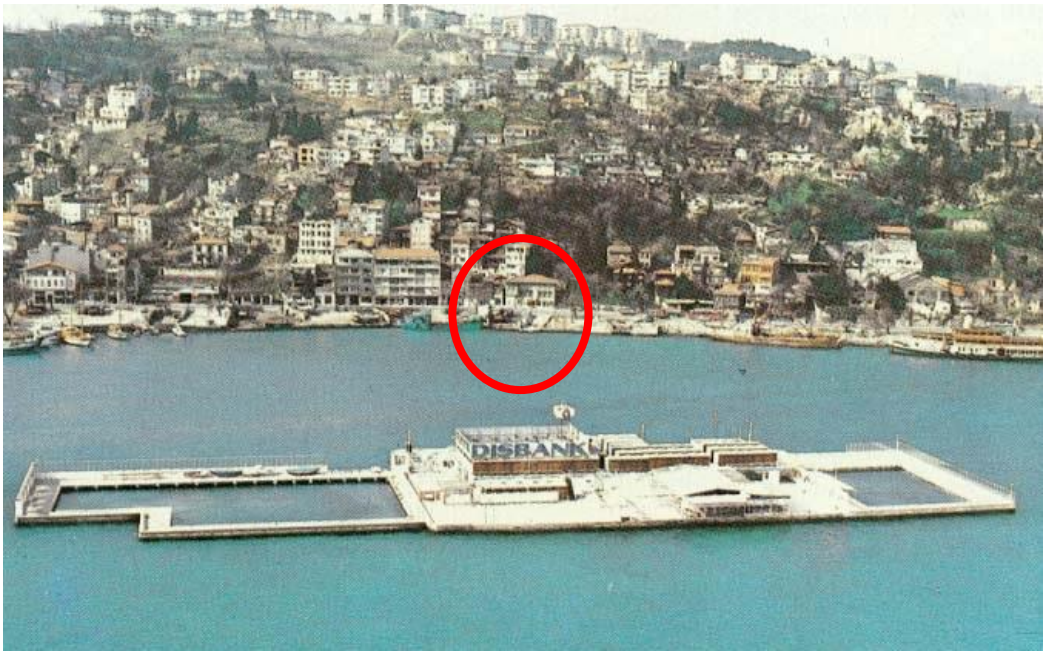
Caminin bulunduğu Kuruçeşme Mahallesi, Ortaköy'den Defterdarburnu ile, Arnavutköy'den Sarrafburnu ve Çorlulu Ali Paşa Yalısı ile ayrılan; sahil boyundan arkasındaki sarp kayalık tepelerde uzanan bir semttir. Kömür ve kum depolama yeri olarak da kullanılan Kuruçeşme'nin koruları ve bol akarsuları yüzünden, eski isminin "Koruçeşme" olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Semt "Kuruçeşme" adını caminin zemin katında bulunan ve günümüzde de suyu akmayan Köprülü Hemşiresi Çeşmesi'nden almaktadır [52].

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.12.1974 gün ve 8172 sayılı kararı ile Doğal ve Tarihi Sit Alanı olarak tespit ve ilan edilen Boğaziçi Sit Alanı'nda, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 24.06.1983 gün ve 15175 sayılı karan çerçevesinde Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde bulunan, İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 6.9.1995 tarih ve 7618 sayılı karanyla 1 parsel üzerindeki Tezkereci Osman Efendi Camisi ile 4 parseldeki Köprülü Hemşire Çeşmesi olarak tescil kararları bulunmaktadır.

Tezkereci Osman Efendi Camisi, 3 dükkan, 2 çeşme, sıbyan mektebi ve haziresi ile bir yapı kompleksi şeklinde, kendi sistemini idame etmek üzere kurulmuş bir düzendedir. Caminin alt katında yer alan dükkanların gelirleri, caminin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, banisi Tezkereci Osman Efendi tarafından cami vakfına bağışlanmıştır.

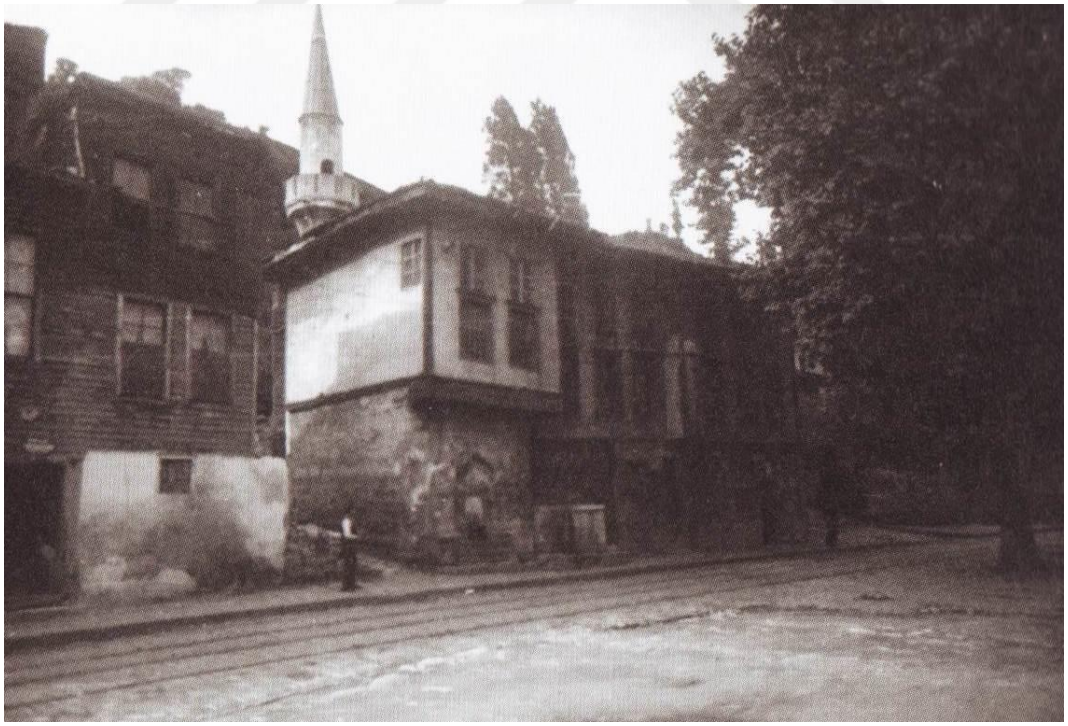
Şekil 4.88 Minaresi ve çatısı görünen Tezkereci Osman Efendi Camisi, [62]

Şekil 4.89 1960 yılına ait fotoğrafta Galatasaray adası ve Kuruçeşme Mahallesi, [73]

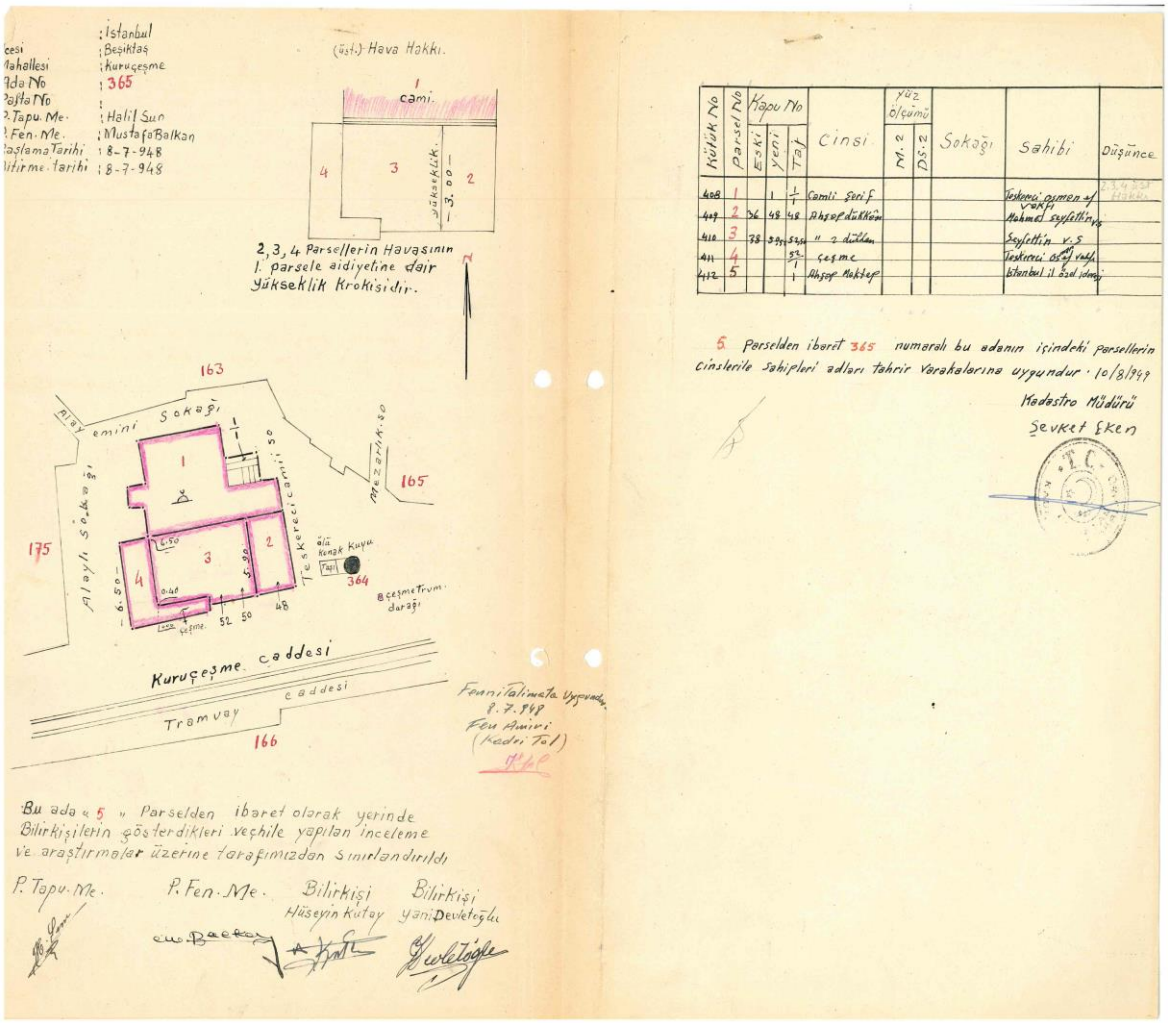

Şekil 4.90 Tezkereci Osman Efendi Camisi, güneydoğu ve kuzeydoğu cephesi, tarih bilinmiyor, [38]

Şekil 4.91 Tezkereci Osman Efendi Camisi, güneydoğu ve güneybatı cephesi, tarih bilinmiyor, [38]

Kuruçeşme Caddesi yönünde Boğaz'a cephesi olan caminin zemin katında 365 ada 2 ve 3 parsellerde 3 adet dükkan, 365 Ada 4 Parselde Köprülü Hemşiresi Çeşmesi, 365 Ada 5 Parselde Sıbyan Mektebi bulunmaktadır. Çeşmenin 3 metre yüksekten sonraki havai hakkı camiye ait sıbyan mektebine, 2 ve 3 Parsellerin 3 metre yükseklikten sonra havai hakkı Tezkereci Osman Efendi Camisi'ne aittir.

Şekil 4.92 Tezkereci Osman Efendi Camisi ve dükkanlara ait mülkiyet gösteren belge, [6]

Caminin tasarlanmış bir açık alanı yoktur; çevre duvarları ve avlusu bulunmamaktadır. Bu nedenle camiye giriş yapının kuzeybatı cephesindeki Alayemini Sokak'tandır. Sonradan inşa edilen muhdes bir rüzgarlık aracılığıyla, yol kotunu son cemaat yeri kotuna bağlayan merdivenlerin ve ayakkabılıkların olduğu bölüme giriş sağlanır. Rüzgarlığın sağ tarafında yer alan çift kanatlı ahşap tablalı kapıdan son cemaat yerine

ulaşılır. Yapının kuzey yönünde kalan bu açıklık camiye girişin sağlandığı tek kapı olup, mihrap ekseninde değildir.

Son cemaat yerinin, sağ tarafında kadınlar mahfiline çıkış merdivenleri, sol tarafındaki duvar üzerinde de harime giriş kapısı bulunur. Aynı duvar üzerinde yer alan, önünde metal parmaklıkları olan 2 ahşap doğramalı pencere, harimden gelen ışığı son cemaat yerine aktararak, mekanın aydınlatılmasına katkı sağlar.

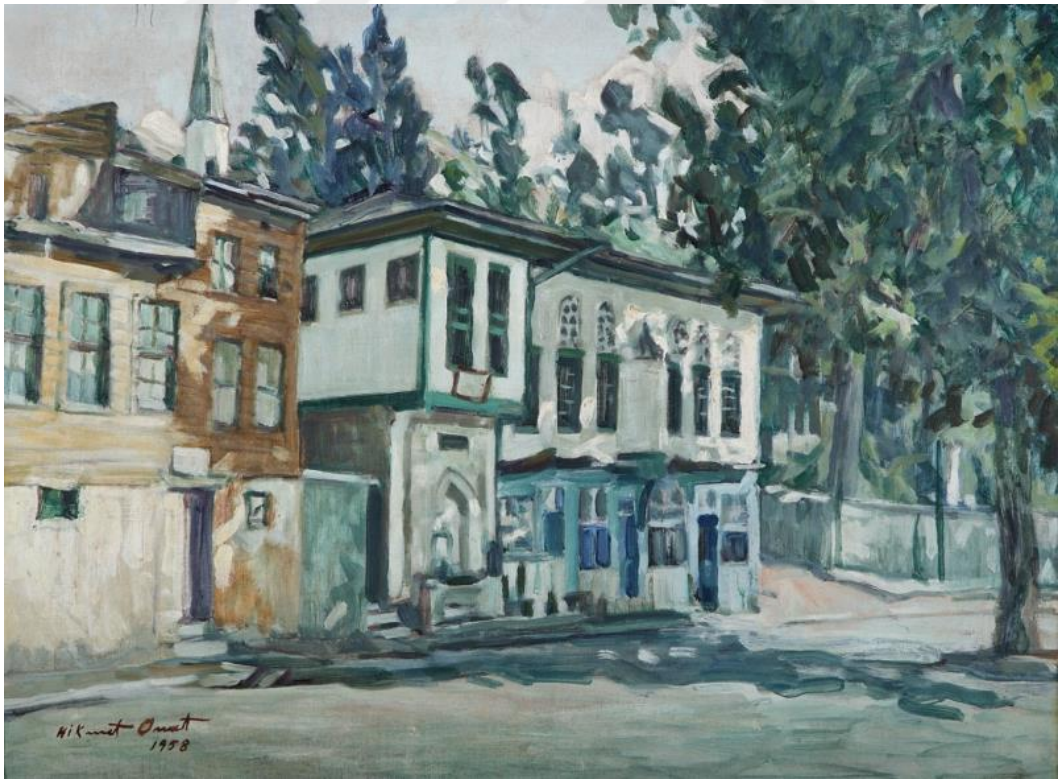

Şekil 4.93 Tezkereci Osman Efendi Camisi ve çevresini gösteren harita, [71]

Mihrap eksenindeki yuvarlak kemerli ahşap tablalı kapı ile son cemaat yeri harime bağlanır. Kapının iki yanında sütunlar ve trabzanlar ile ayrılmış iki mahfil bulunur. Güneybatı yönünde olan mahfilde muhdes imam odası, kuzeydoğu tarafında muhdes kitaplık düzenlenmiştir. Caminin harim bölümü dikdörtgen planlıdır.

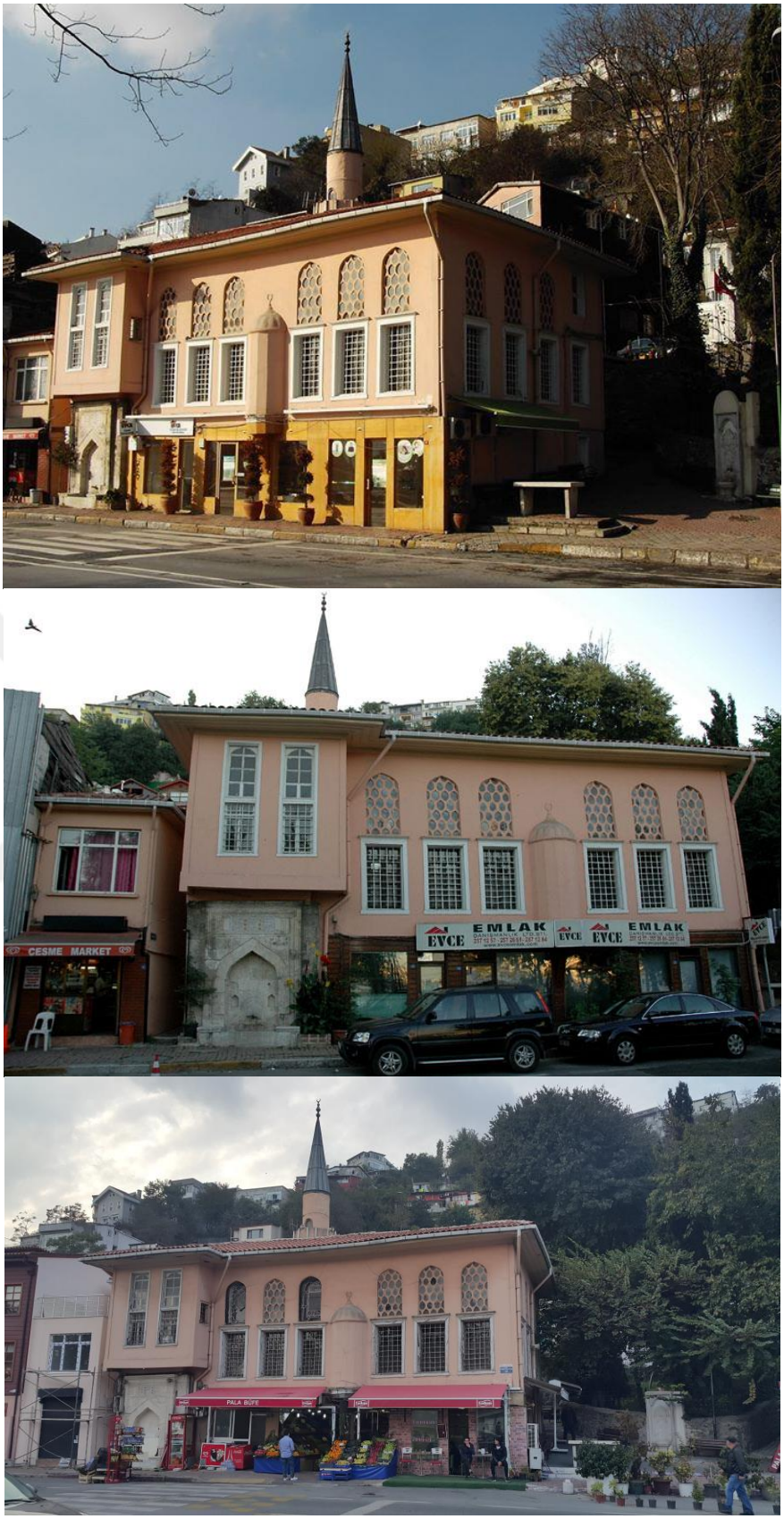
Caminin zemin katında yer alan Köprülü Hemşiresi Çeşmesi'nin üst kotunda kalan ve yapının güneybatı cephesini oluşturan kısımda yapının ilk yapıldığı dönemde Sıbyan Mektebi olarak kullanılan bölüm bulunur. Bu bölüm harim zemin kotundan 120 santimetre daha yüksektedir. Harimde üst kotta yer alan bir kapıdan girişin sağlandığı mekana, Alaylı Sokak üzerinde yer alan merdivenler vasıtasıyla dış mekandan da girilebilmektedir. Cemaatin yoğun olarak bulunduğu Cuma ve Teravih namazları dışında

bu alan genellikle depo olarak kullanılmaktadır. İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 07.12.2010 tarih ve 4838 sayılı kararı ile 5 parsel üzerindeki sıbyan mektebinin boşaltılarak, kitaplık olarak kullanılması kararı alınmıştır.

Dikdörtgen planlı son cemaat yerinde üç sıra namaz kılma alanı ve arkasında ayakkabılık düzenlenmiştir. Son cemaat yeri ve harimin giriş bölümünün üst kotunda yer alan kadınlar mahfili mihrap ekseninde harime doğru eğrisel bir çıkma yapar. Harim giriş duvarı hizasında üst kotta kadınlar mahfilinde yer alan ahşap sütunlar çatı döşemesi ve strüktürünü taşırlar. Ahşap sütunlardan mahfilin uç noktasında yer alan ahşap trabzanlara kadar olan bölüm galeri biçiminde harime açılır. Boğaz yönüne bakan caminin güneydoğu cephesinde 3 sıralı pencere düzeni okunmaktadır. Yapının zemin katında yer alan dükkanların özgün cephe düzeni bozulmuş, muhdes elemanlarla büyük cam yüzeyler oluşturulmuştur. Dükkanlara girişlerin de sağlandığı bu cephenin değişimini, Şekil 4.95 'te yer alan yapının farklı zamanlarda çekilen fotoğraflarından yola çıkarak izlemek mümkündür.

Şekil 4.94 Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin yağlı boya tablosu, Hikmet Onat, 1958, [74]

Şekil 4.95 Caminin zemin katında yer alan dükkanların farklı dönemlerdeki durumları, [40]

Yapının güneyinde yer alan Köprülü Hemşiresi Çeşmesi ve su haznesi 1683 yılında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın kızkardeşi tarafından yaptırılmıştır [52]. Çeşme klasik üslupta küfeki kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Plan düzleminde çeşmenin orta kısmı beden duvarlarından ön tarafa doğru çıkarılarak mermer tekne kısmı oluşturulmuştur. Taşların ileri ve geri hareket ettirilmesiyle cephede vurgulanmaya çalışılan sivri kemer üzerinde 4 satırdan oluşan mermer kitabe bulunmaktadır. Kemer ve kitabe üzerinde bir alınlık bulunan profilli kesme taşlarla dikdörtgen bir çerçeve içerisindedir. Sivri kemerin merkez aksında mermer ayna taşı, onun da iki yanında su içme gereçlerinin koyulması için tasarlanan iki küçük niş bulunur. Sivri kemer ve üzerinde dikdörtgen bir çerçeve formunun yinelendiği ayna taşının sökülmüş olan musluk kısmının iki yanında yaprak motifi ve orta üst kısımda geometrik desenlerle oluşturulan bir rozet bulunur. [1]

Şekil 4.96 Caminin zemin katındaki Köprülü Hemşiresi Çeşmesi, [40]

[1] Çeşmenin kitabesinde

" Hazret-i hemşire-i sadr-ı cihan"," Eylemiş Hak devletiyle kam-yab"

" Sa'y-ı hayrat olub itmekdedür"," Bezl-i mahdur-ı reh-i hayr-u sevab"

" İşbu cay -ı huşkı ihya eyledi"," Akıdub bir çeşme-i pakize-ab"

"Teşnegan-ı dehr içüp bu çeşmeden"," Bula bu cay-ı müferreh ab u tab."

"Hayrını Bari te'ala eylesün","Cavidan-ı ba-hürmet ümmü'l-küttab"

" Düşdi bir tarih-i ra'na Behçetî"," Çeşme-i dil-cû güzel 'ayn-ı sevâb" (1093) yazmaktadır [51].

Cami mihrabı boğaza bakan güneydoğu cephesindeki dükkanların üst kotundan yediye bölünmüş bir yarım daire biçiminde çıkma yapmaktadır. Mihrap çıkıntısı profilli bir silme ile sonlanmakta, silme üzerinde ise hilal şeklinde alemi olan bir yarım kubbe ile beden duvarına bağlantı sağlanmaktadır. Cephenin harim seviyesindeki duvarı üzerinde mihrabın her iki yanında üçer adet olmak üzere metal şebekeli, ahşap söveli dikdörtgen pencere açılmıştır. Bu pencerelerin üst seviyesinde 6 adet filgözü formlu alçı revzen dışlık pencereler yer alır. Bu pencerelerden 2 tanesinin dışlığı kaybolmuştur. Köprülü hemşiresi çeşmesinin üzerinde yer alan sıbyan mektebi döşeme kotunun harime göre daha yüksekte yer alması nedeniyle pencere seviyeleri harim bölümündekilerle aynı kota eş gelmemektedir. Yine harim kısmında yer alan pencerelerin ikili düzeni sıbyan mektebinde kullanılmamış olup, buradaki pencereler yekpare olarak düzenlenmiştir. Dar ve uzun formdaki pencereler arada geniş bir kayıt ile ikiye bölünmüş; alt kısımda görsel bütünlüğün sağlanması amacıyla metal şebeke kullanımış, üst tarafta da yuvarlak kemerli revzen pencereler ile uyum için pencerenin üst başlığı yuvarlak formda düzenlenmiştir.

Arnavutköy Kuruçeşme Caddesi ile Alay Emini Sokak kesişiminde yükselen yol kotu ile yapının kuzeydoğu cephesinin bir kısmı toprak altında kalmaktadır. Zemin katta yer alan ahşap doğramalı bir kapı ile zemin kattaki dükkana ait buzhaneye girilir. Harimin kuzeydoğu cephesinde, önünde metal şebeke bulunan ahşap söveli 4 adet dikkörtgen pencere, bu pencerelerin üst kotunda da yuvarlak kemerli filgözü desenli 3 adet revzen tepe penceresi bulunmaktadır. Yapı iç kısmında kadınlar mahfilinin galeri bölümüne denk gelen duvarda pencere düzeni değişmiş, alçı revzen pencere yerine denizlik seviyesi daha yüksek kotta olan ahşap doğramalı dikdörtgen pencere vardır.

Yapının kuzeybatı cephesinde sonradan inşa edilen ahşap doğramalı muhdes rüzgarlık ile camiye girilir. Bu cephenin zemin kotu, 4 basamaklı mermer kaplama merdiven ile son cemaat yeri kotuna bağlanmıştır. Camiye giriş bölümünün üzerinde kadınlar mahfili seviyesinde 2 adet ahşap doğramalı pencere yer almaktadır. Yapının son cemaat yeri kuzeybatı cephesini tamamen sağır bir duvar oluşturur. Burada duvar üzerinde 2 adet muhdes ahşap pano bulunmaktadır. Üst kotta kadınlar mahfiline denk gelen kısımda ise bir adet ahşap doğramalı pencere vardır.

Şekil 4.97 Caminin kuzeybatı cephesi, 2018, [41]

Kurşun külahlı, tek şerefeli bir minare yapının kuzeybatı cephesinde ve son cemaat yerine bitişik inşa edilmiştir. Minareye giriş son cemaat yerinde bulunan bir kapı ile sağlanmaktadır. Kısa gövdeli ve sıvalı minare oldukça sade bir forma sahip olup, üzerinde bezeme elemanları yer almamaktadır. Minarenin gövde kısmından şerefe bölümüne eğrisel bir yüzey oluşturarak geçiş sağlanmıştır. Yapının bu cephesinde minarenin kaide/kürsü kısmının arkasından başlayarak sıbyan mektebi ulaşan merdivenler ve buraya dışarıdan girişi sağlayan ahşap doğramalı bir kapı bulunmaktadır. Bu kapının plan düzleminde minarenin arka kısmında kalması, sıbyan mektebi girişinin görsel olarak algılanmasını güçleştirmektedir.

Yapının güneybatı cephesi, İstanbul'un en dar sokaklarından biri olan 92 santimetre genişliğindeki Alaylı Sokak'a bakmaktadır. Çeşme haznesinin bulunduğu cephede, üst kotta da sıbyan mektebinin 3 adet ahşap doğramalı penceresi yer alır. Bu cephede ayrıca muhdes bir depo da bulunmaktadır.

Yapıya Boğaz yönünden bakıldığında beden duvarları üzerinden çıkma yapan geniş ahşap saçakları ve bu saçaklar üzerinde yükselen alaturka kiremit örtülü ahşap kırma çatısı görülür. Üst örtüde kullanılan kiremitlerin çok yeni olması, pvc oluklar kullanımı, kiremitler arasındaki çimento sıva yapının yakın zamanda bir çatı onarımı geçirdiğini

göstermektedir. Kubbe yerine ahşap çatı kullanımı, yapının mevcut çevresi ile uyumlu bir görsel bütünlük oluşturmaktadır.

Çatı strüktürü, harim içerisinde ahşap pasalı tavan ile örtülüdür. Harimi aydınlatan avizenin bağlandığı yerde ahşap çıtalardan yıldız formunda tavan göbeği oluşturulmuştur. Tüm iç mekanda tavan - duvar birleşim yerleri üçgen saçaklı kornişler ile geçilmiştir.

Yapının iç mekanında kalemişi, stalaktit, mukarnas, çini vb. dekoratif eleman kullanılmamıştır. Fildişi ve mint yeşili renkte muhdes boyayı pencereler hariç tüm yüzeylerde görülür. Harimin güneydoğu cephesinde çokgen formlu yarım daire biçiminde çıkma yapan mihrap, yapı içerisinde de sade bir formda düzenlenmiştir. Mihrabı çevreleyen bir alınlık ve kavsara kemeri bulunmaz. [1] Harim zemin kotundan 7 santimetre yüksekteki mihrap bölümünde sağda ve solda olmak üzere iki adet şamdan yer alır.

Alçı revzen içliklerde vitray kullanımı sadece mihrap üzerindeki 2 tepe penceresinde görmek mümkündür. Mihrabın sağ tarafındaki içlik pencerede renkli vitraylar ile "Allah" "La İlahe İllallah", sol tarafındaki pencerede "Muhammed" "Muhammed Resulullah" yazıları yazmaktadır. Vitraylarda sarı, kırmızı, mavi ve yeşil renkli camlar kullanılmıştır. Diğer içlik pencerelerde renkli cam kullanımı kenarlarda ince bir çerçeve şeklinde sınırlandırılmış, filgözü formda renksiz camlar kullanılmıştır.

Mihrabın sağ tarafında ahşap minber, sol tarafında da ahşap vaaz kürsüsü konumlandırılmıştır. Muhdes boya ile boyanmış mihrabın üzerinde bir adet uzun, sivri ve oymalı külah, dört adet kısa külah bulunur. Her bir ahşap külahın üzerinde de alem bulunmaktadır.[2] Cami içerisindeki sütunlarda 2 farklı formda sütun başlığı kullanılmıştır. Müezzin mahfili önünde bulunan sütunların başlıkları kare formlu

[1] Mihrabın üzerinde siyah zemin üzerine altın yaldız ile Ali İmran Suresi 37. ayetin bir bölümü "Küllema dehale aleyha zekeriyyel mihrab" yazılı çerçeve bulunur.

[2] Mihrap duvarında tepe pencereleri arasında 6 adet daire formlu ahşap hat yazılı levha yer almaktadır. Bu levhalarda hat yazısı siyah zemin üzerine altın yaldız ile yazılmıştır. Mihrap üzerinde ortada "Allah Celle Celaluhu", "Muhammed Aleyhisselam", mihrabın sağ tarafında "Ebu Bekir Sıddık Radiyallahu anh", "Osman Radiyallahu anh" mihrabın sol tarafında "Ömer Faruk Radiyallahu teala anh" "Ali Radiyallahu anh" yazıları yazmaktadır. Harim ve sıbyan mektebini ayıran duvarda "Hasan Radiyallahu anh", harimin kuzeydoğu duvarında "Hüseyin Radiyallahu anh" yazmaktadır.

bileziklerin üst üste dizilmesiyle oluşturulmuştur. Kadınlar mahfilinde bulunan sütunların başlıkları ise korint sütun başlıklarına benzemektedir. Ahşap daire formlu sütun, papatya motifli bilezik ile sonlanmıştır. Bileziğin üzerinde akanthus yaprakları ve köşelerde volütler bulunmaktadır. Son cemaat yerinden harime girişin sağlandığı yuvarlak kemer iç yüzeyinde dal ve yaprakların oluşturduğu ahşap oyma sarmaşık motifi bulunur.

Şekil 4.98 Tezkereci Osman Efendi Camisi kadınlar mahfilinde bulunan korint üsluplu ahşap sütun başlığı, 2018, [41]

Şekil 4.99 Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin haziresi ve Hamidiye Çeşmesi, 2018, [41]

Yapının statik açıdan yük aktarım şeması; ahşap karkas alaturka kiremit örtülü kırma çatıda oluşan yük, kadınlar mahfilindeki ahşap sütunlara ve harimdeki ahşap karkas hımış dolgulu beden duvarlarına, buradan da zemin kattaki kagir duvarlar aracılığıyla temellere aktarılır.

Alaylı Sokak'a cephe veren 43 kapı numaralı yapının zemin katında cami kullanımına bırakılmış abdesthane, wc ve görevli odası bulunmaktadır. Gasilhane için ayrılmış bir mekan bulunmamakla birlikte, caminin kuzeydoğu yönünde kalan açık alanda musalla taşı yer almaktadır.

Yapının kuzeybatı yönünde Alayemini Sokak tarafındaki camiye ait hazire önünde Hamidiye çeşmesi bulunmaktadır.

4.3.3 Hacı Kemalettin Camisi

Hacı Kemalettin Camisi Sarıyer İlçesi, Rumelihisarı Mahallesi, Yahya Kemal Caddesi üzerinde, 71 Ada 3 Parselde bulunmaktadır. Kitabesinde 1746 (H 1159) yılında yapıldığı ifade edilen Cami önce mescit olarak yapılmış, sonra cuma namazlarında bölgedeki ihtiyaca binaen I. Mahmut tarafından daha büyük boyutlarda yeniden inşa edilmiştir. Yapı bulunduğu çarşı alanına uygun olarak fevkani biçimde düzenlenmiş, zemin katı camiye akar olması için dükkan olarak tasarlanmıştır. Konumundan dolayı "Çarşı Camisi" ve "İskele Camisi" olarak da anılmaktadır.

Şekil 4.100 Hacı Kemalettin Camisi ve günümüze ulaşamayan hünkar kasrı, tarih bilinmiyor, [42]

Rumeli Hisarının kuzey yönünde kalan Hacı Kemalettin Cami, dükkanlar, imam evi, avlu çeşme, şadırvan ve hazireden oluşan bir komplekstir. Yahya Kemal Caddesi üzerinde bulunan dükkanların arasındaki giriş kapısından caminin son cemaat yerine; güneybatı yönünde araç trafiğine kapalı olan Kemalettin Cami Sokağı üzerindeki muhdes kapıdan ise kadınlar mahfiline girilir. Caminin zemin katındaki ve çevredeki diğer kafelerin muhdes ekleri caminin görsel algısına ve bütünlüğüne önemli oranda zarar vermekte, cami girişi anlaşılmamaktadır.

Yapının güney yönünde caminin banisi Hacı Kemalettin ve ailesine ait hazire ve onun hemen yanında Benlizade Ahmet Raşit Efendi Çeşmesi, şadırvan, muhdes abdesthane bulunmaktadır. Yapıya ait musalla taşı günümüzde bir kafenin servis masası olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.101 Hacı Kemalettin Camisi ve Rumeli Hisarı, 2010, [40]

Caminin kagir harim bölümü 13 metre x19 metre boyutlarında dikdörtgen planlı, ahşap pasalı tavan ile örtülü bir mekandır. Güneybatı yönündeki mihrap dış cephede vugulanmamış, renkli mermerlerle dikdörtgen bir çerçeve içinde duvar içine gömülü biçimde tasarlanmıştır. Harimde bulunan iki sıralı toplam 28 adet pencere, mekanın oldukça aydınlık ve ferah olmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanında kapı, pencere vb. her bir elemanın etrafını kuşatan kalem işleri ve onlarla uyumlu alçı revzen pencere içlerindeki vitraylar, iç mekanda güçlü bir görsel etki oluşturmuştur. Mekanın kuzeybatı yönü iki katlı olarak düzenlenmiştir. Bu katta harime giriş kapısının iki yanında ahşap trabzanlar ve 3'er adet sütunun bulunduğu iki mahfil, üst kotta ise bu sütunların taşıdığı kadınlar mahfili bulunmaktadır. Harimi son cemaat yerinden ayıran duvar üzerindeki pencerelerin yanlarında birer adet ahşap kapaklı niş düzenlenmiştir. Harimin batı yönünde kalan kısımda, kadınlar mahfiline erişimi sağlayan merdiven, pencere ve ahşap kapaklı nişin kullanımını engellemiştir. Dikdörtgen planlı kadınlar mahfili içerisinden yükselerek devam eden minareye, kadınlar mahfilinin güneydoğu yönünde bir çıkış kapısı bulunmaktadır. Ayrıca bu kotta güneybatı duvarı içerisine yerleştirilmiş ahşap kapaklı bir niş bulunmaktadır. Kadınlar mahfilinin en önemli özelliklerinden biri de müstakil bir girişinin olmasıdır. Kemalettin Cami Sokak üzerinde bulunan muhdes çelik kapıdan 3 basamak inilerek kadınlar mahfiline ulaşılır. Yapının bu kotunda harim içerisindeki alçı revzen pencereler, kadınlar mahfilinde yerini ahşap doğramalı dikdörtgen pencerelere bırakmıştır.

Şekil 4.102 Harimin kuzeybatı yönündeki kadınlar mahfili, 2018, [41]

Fevkani tasarlanmış caminin kuzeybatı yönündeki girişinde merdivenler ile ulaşılan bir hol oluşturulmuştur. Bu holün sağ tarafında imam evine giriş kapısı, sol tarafında ise ahşap trabzanlarla çevrelenmiş son cemaat yeri ve ayakkabılık bulunmaktadır. Harime girişin sağlandığı mihrap eksenindeki, kesme taş ile örülmüş yuvarlak kemerin üzerinde yapının kitabesi yer alır. Çift kanatlı ahşap kapının iki yanında birer adet, taş söveli, lokma demir parmaklıklı ahşap doğramalı pencere harimden gelen ışığı son cemaat yerine aktarmak üzere tasarlanmıştır.

Boğaz'a bakan kuzeydoğu cephesi yapının özelleştirilmiş ve en nitelikli cephesidir. Bu cephede konumlandırılan hünkar mahfili, diğer selatin camilerdeki hünkar mahfillerine oranla oldukça küçük boyutlardadır. Dikdörtgen planlı küçük bir nişi anımsatan mahfilin denize bakan ön tarafında iki ve yanlarda birer adet olmak üzere toplam dört adet pencere bulunmaktadır. Günümüzde duvarları ahşap ile kaplanmış ve üç kanatlı muhdes pvc bir kapı ile harimden ayrılan mahfilin, özgün haline ait veri bulunamamıştır. İmam odası ve kamera kayıtlarının saklandığı bölüm olarak kullanılan hünkar mahfilinin tavan detayı özgün olarak günümüze ulaşabilmiştir. Pencere üst kotundan başlayarak mahfilin dört kenarını dolaşan yazı kuşağı ve üzerinde bitkisel bir motifle oluşturulmuş korniş detayı bulunur. Ahşap pasalı tavan her birinin içinde aynı

çiçek motifinin bulunduğu 48 adet eş büyüklükte kareye bölünmüş, bu kareler yine bitkisel motiflerin oluşturduğu bir çerçeve içine alınmıştır.

Şekil 4.103 Hacı Kemalettin Camisi'nin kuzeydoğu cephesi, 2018, [41]

Şekil 4.104 Hünkar mahfili özgün tavan detayı, 2016, [75]

Yapının boğaza bakan kuzeydoğu cephesi bir sıra kesme taş iki sıra tuğla ile almaşık örgü duvar sistemi ile oluşturulmuştur. Caminin doğu ucunda, ahşap son cemaat mahalinin başlangıcında, zeminden itibaren devam eden, kesme taştan yapılmış bir pilastr yer alır. Pilastr üzerinde eğrisel bir tavan silmesiyle çatı saçağı oluşturularak

cephe ve çatı bağlantısı sağlanmıştır. Üç katlı yapının zemin katında geniş açıklıklı yedi adet kemer ve camiye giriş kapısı yer alır. Bu kapının yanında imam evinin zemin katındaki mekana giriş kapısı bulunur. Caminin birinci kat seviyesinde zeminde üç mermer sütun ile taşınan, mermer kaplamalı hünkar mahfili düzenlenmiştir. Hünkar mahfilinin bu cephesinde lokma demir parmaklıklı iki adet ahşap pencere ve bu pencerenin alt ve üst kotlarında hünkar mahfilini çepeçevre kuşatan; biri dar biri geniş olmak üzere dört farklı profilde silme bulunur. Harimin birinci kat seviyesinde kesme taş söveli, lokma demir parmaklıklı beş adet ahşap doğramalı dikdörtgen pencere ve üzerindeki açıklığı da tuğla ile örülü yuvarlak kemer bulunur. Harimin ikinci kat seviyesinde pencere düzeninde farklılıklar görülür. Üzeri tuğla ile örülü sivri kemerlerin altında filgözü motifli beş adet alçı revren dışlık bulunur. Aynı seviyenin kadınlar mahfiline denk gelen kısmında ise revzen pencere kullanılmamış, mahfilin diğer kısımlarındaki pencere düzenine uyacak şekilde burada da taş söveli ahşap doğramalı dikdörtgen pencere kullanılmıştır. Plan şemasının kuzeydoğu cephesinde, harimden geriye doğru çekilerek ahşap olarak tasarlanan son cemaat mahali ve kadınlar mahfili kısmında her katta ikişer adet olmak üzere toplam dört adet ahşap söveli dikdörtgen pencere bulunur.

Mihrabın bulunduğu güneydoğu cephesi, kuzeydoğu cephesine oranla daha sade bir biçimde tasarlanmıştır. Üç kat yüksekliğindeki cephenin doğu yönünde kalan köşesinde kesme taş pilastr, güney köşesinde ise almaşık örgü ile oluşturulmuş pilastr yer alır. Zemin katta dükkanların olduğu kısımda taş söveli lokma demir parmaklıkları olan üç adet küçük kare pencere, harim seviyesinde de aynı tür pencerelerden daha büyük boyutlarda üç adet dikdörtgen pencere bulunur. Harim seviyesinde, yapının beden duvarı içinde yer alan mihrap nişi dış cephede vurgulanmamasına rağmen pencere düzenini etkilemiştir. Zemin katta yer alan küçük pencereler ile harim seviyesindeki pencereler aynı aksta değildir. Nitekim üst seviyede yer alan beş adet alçı revzen pencere de diğer pencereler ile aynı aksta olmamakla birlikte, bu pencereler kuzeydoğu cephesindeki revzen pencerelerde olduğu gibi üzerinde tuğladan imal edilmiş sivri kemer de bulundurmaz. Ayrıca güneydoğu cephesi, kuzeydoğu cephesindeki gibi almaşık duvar örgülü değil, son katman sıva üzeri boyanarak oluşturulmuştur.

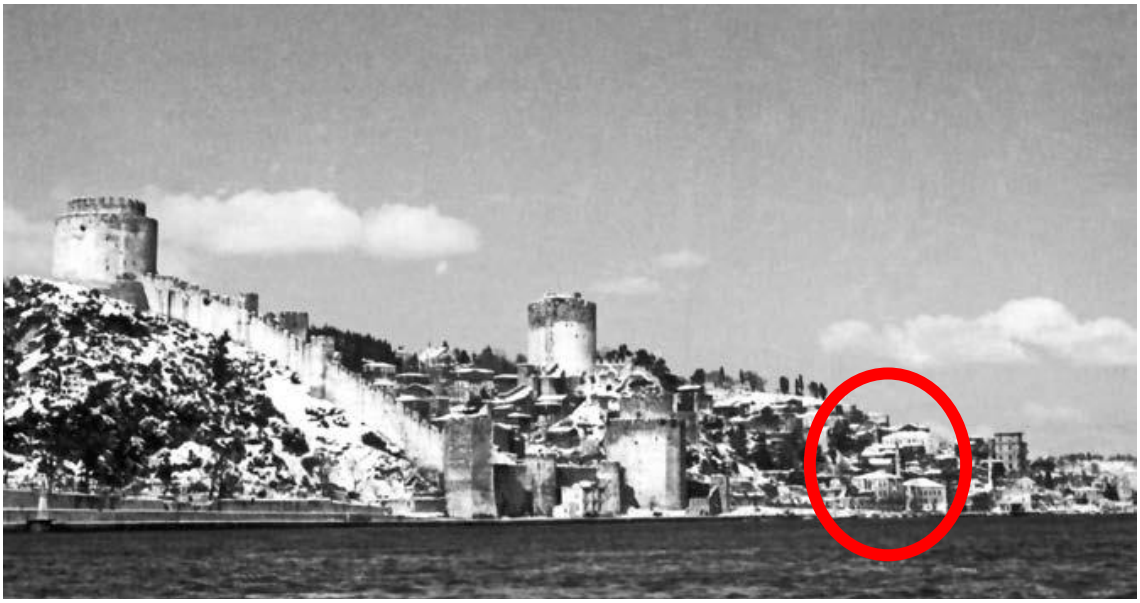
Şekil 4.105 Hacı Kemalettin Camisi'nin güneydoğu cephesi, 2018, [41]

Yapının güneybatı cephesi kadınlar mahfili seviyesine kadar kademelenerek yükselen taş harpuştalı kagir istinat duvarına bakmaktadır. Cami ile bu duvar arasında küçük avluda, muhdes abdesthane, şadırvan ve çeşme düzenlenmiştir. Hazire ise caminin güney yönünde, çeşmenin yanında kalmaktadır. Güneybatı cephesinde zemin kotu, dükkan pencerelerinin alt seviyesine kadar yükselmiştir. Zemin katta taş söveli, lokma demir parmaklıklı iki küçük pencere vardır. Harimin bu cephesinde altta taş söveli demir parmaklıkları bulunan ahşap doğramalı beş adet pencere, üst kotta da alttaki pencereler ile aynı aksta 5 adet alçı revzen dışlık bulunur. Bu cephe de güneydoğu cephesi gibi son katman sıva üzeri boyanarak oluşturulmuştur. Avlu sınırını belirleyen istinat duvarı minare kaidesine kadar devam eder. Merdivenlerin kademelendirilmesiyle oluşturulan Kemalettin Cami Sokak ile cami bağlantısını sağlayan muhdes çelik kapı da bu cephede minare kaidesinin yanındadır. Giriş kapısının üzerinde betonarme küçük bir saçak oluşturulmuştur.

Yapının kuzeybatı cephesi imam evi ile bitişiktir. İmam evinin çatısının muhdes elemanlarla yükseltilmesi sonucu, yapının kadınlar mahfili bölümünde yer alan ahşap söveli dört adet pencere büyük oranda kapanmıştır.

Şekil 4.106 Kadınlar Mahfili bölümünde yer alan pencerelerin dışarıdan ve içeriden görünümü, 2018, [41]

Şekil 4.107 Rumeli Hisarı ve Hacı Kemalettin Camisi, tarih bilinmiyor, [37]

Yapının ahşap olarak inşa edilen kadınlar mahfilinden çatıya geçişte, kagir kısımlardaki gibi silme kullanılmamıştır. Kötü bir işçilikle oluşturulmuş marsilya kiremit kaplı kırma çatının, çözümlenemeyen bağlantı noktaları, muhdes elemanlar ile kapatılmış, pvc oluk kullanılarak su tahliyesi sağlanmıştır.

Mihrabın sağ tarafında ahşap minber, sol tarafında duvar içine gömülü ahşap kapaklı bir niş bulunmaktadır. İnce işçilikle oluşturulmuş ahşap vaaz kürsüsü, ahşap nişin önüne yerleştirilmiştir. Ahşap minber kapısı üzerinde dal, sarmaşık ve çiçek motifleriyle oluşturulumuş altın varak kaplama bir başlık bulunur. Minberin uzun ve sivri külahının

üzerinde de yapı içerisinde kullanılan dal ve sarmaşık motiflerine benzer “S ve C” kıvrımlarına sahip motifler bulunmaktadır. [1]

Şekil 4.108 Hacı Kemalettin Camisi’nin harim güneydoğu yönü, 2018, [41]

Yapının kapı, pencere, dolap gibi ahşap elemanları özenli bir işçilikle oluşturulmuş kalem işi detayına sahiptir. Harimin alt kotundaki ahşap pencerelerin etrafında su yeşili renkte boyanmış, altın yaldız kaplama profilli ahşap söve bulunur. Sövenin etrafında bir kırmızı şerit ve üzerinde lale motifini andıran yaprak dizisi yer alır. Her bir pencere üzerinde “merkezde daire formlu bir sarmaşık içinde sekiz kollu bir yıldız ve onları kuşatan ‘S ve C’ kıvrımlı renkli yaprak, dal ve sarmaşıklardan” oluşan bir başlık bulunmaktadır. İki pencere arasında küçük yapraklardan oluşan bir çerçeve içerisinde ‘S ve C’ kıvrımları ve ortada lacivert ya da turuncu renkli bir elipsin bulunduğu farklı bir motif uygulanmıştır.

Son cemaat yerini harimden ayıran kuzeybatı yönündeki duvar üzerinde kapının ve iki yanında bulunan ahşap kapaklı nişlerin üzerinde de farklı bir kalem işi motif uygulanmıştır. Bu motif, bir vazo içerisinde çiçekler ve onların etrafını saran farklı büyüklükte ve farklı renkte yaprak ve sarmaşıklardan oluşur. Motifler üzerinde ışık ve gölge yönlerine göre renk tonlarında farklılıklar oluşturulmuştur.

[1] Yapının güneydoğu duvarında bulunan mihrabın üzerinde altın varaklı bir çerçeve içerisinde siyah bir zemin üzerine beyaz harflerle “Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir" anlamındaki, Bakara suresinin 149 ve 150. ayetlerinde geçen "Fevelli vecheke şatral-Mescidi'l-Haram" yazmaktadır.

Dairesel bir form ve onun içerisinden birbirine bağlanan “S ve C” kıvrımlarının olduğu bir diğer motif de son cemaat yerinde kullanılmıştır.

Şekil 4.109 Harime giriş kapısı ve üzerinde yer alan kalemişi, 2018, [41]

Harimde kullanılan alçı revzen içliklerde mavi, turuncu, kırmızı ve yeşil renli vitraylar kullanılmıştır. Yapı içerisinde kullanılan sarmaşık motifleri ile uyumlu bir biçimde revzen içerisinde de farklı kıvrımlarla birbiri içerisine geçmiş bir form kullanılmıştır. Her bir revzenin formu aynıdır fakat ortasında yer alan yazı farklıdır. Kullanılan vitray renkleri genel olarak aynı olmakla birlikte, her renk her revzende farklı yoğunlukta kullanılmıştır. Güneydoğu duvarında sağdan sola doğru sırasıyla “Allah Hu”, “Allah”, “Allah”, “Muhammed” yazmaktadır.

Güneybatı ve kuzeydoğu duvarlarında, her revzenin yanında yer alan kalemişi panonun merkezinde revzende yer alan yazı, altın yaldızla yazılmış dairesel formlu ahşap levha içinde de yer alır. Güneybatı duvarında “Allah” “Ebu Bekir” “Osman” “Hasan” “Zübeyr”, kuzeydoğu duvarında “Muhammed” “Ömer” “Ali” “Hüseyin” “Sayid” yazıları yazmaktadır. “Zübeyr“ ve “Sayid” yazan revzenler teze konu diğer camilerde rastlanılmayan özelliklerdendir.

Şekil 4.110 Harim güneybatı duvarı üzerindeki kalemişleri ve alçı revzenler, 2018, [41]

Yapının ahşap pasalı tavanı, altın varak kaplama çıtalarla küçük karelere bölünerek çıtakari tavanoluşturulmuştur. Harimin merkezinde kare formlu küçük bir göbek oluşturulmuştur. Tavana bağlı beş adet avize harimi aydınlatır. Yapının tüm iç mekanında kullanılan su yeşili formu tavanda da kullanılmıştır. Beden duvarlarından tavana geçişte çift eğrili beyaz bir korniş kullanılmıştır. Kadınlar mahfilinde bu korniş yerini küçük ahşap bir tavan silmesine bırakır.

Yapının ince gövdeli, uzun sivri külahlı ve tek şerefeli bir minaresi vardır. Kuzeybatı yönünde kadınlar mahfili bölümüne bitişik olan kare planlı minaresi kesme küfeki taş kullanılarak inşa edilmiştir. Minarenin kaide kısmının 3 tarafı kadınlar mahfilinin üzerini örten çatı ile kapanmıştır ve bu noktalarda muhdes elemanlar bulunmaktadır. Kaideden pabuca ve pabuçtan gövdeye geçişte ince bir taş silme kullanılmıştır. Şerefeye geçiş dışbükey eğrili bir yüzey aracılığıyla sağlanmış, bu bölümde mukarnas vb. elemanlar kullanılmamıştır. Kısa bir petek kısmının üzerinde yer alan kurşun kaplama sivri külah, pirinç bir alemle sonlanmaktadır.

Yapının statik açıdan yük aktarımı incelenecek olursa; ahşap kırma çatıdan gelen yük almaşık örgülü kagir beden duvarlarına ve kadınlar mahfilini taşıyan sütunlara aktarılır. Bu kısımlardan gelen yük zemin kattaki kagir kemer ve duvarlardan sonra temellere iletilir.

Şekil 4.111 Hacı Kemalettin Camisi'nin yok olan hünkar kasrı ve muvakkıthanesi, tarih bilinmiyor, [37]

Şekil 4.112 Rumeli Hisarı İskelesi ve Hacı Kemalettin Camisi, tarih bilinmiyor, [76]

Şekil 4.113 Hünkar kasrı yok olduktan sonra Hacı Kemalettin Camisi (solda) [38], ve Rumeli Hisarı İskelesi (sahil yolu henüz açılmamış)(sağda), tarih bilinmiyor,[37]

Şekil 4.114 Rumeli Hisarı ve Hacı Kemalettin Camisi (hünkar mahfili üzerindeki cumba henüz yok olmamış), 1920, [62]

Şekil 4.115 Rumeli Ciheti haritasında Hacı Kemalettin ve Ali Pertek Camileri [14]

4.3.4 Emirgan Camisi

Caminin konumlandığı Emirgan Semti, İstinye Mahallesinin güneyinde, Baltalimanı Mahallesinin kuzeyinde bulunmaktadır. 16. Yüzyılın ortalarına kadar bir yerleşimin bulunmadığı Emirgan'ın Nişancı Feridun Bey' e bağışlanmasıyla semtte imar hareketleri başlamıştır. Feridun Bey Bahçesi olarak anılan semtin adı, 1635 yılında Revan Kalesi'ni hiç savaşmadan IV. Murad 'a teslim eden Emirguneoğlu Tahmasb Kulu Han'a[1] verildikten sonra "Emirgune Bahçesi" olarak ardından da zaman içinde "Emirgun" "Mirgun"isimlerini de alarak Emirgan olarak günümüze kadar gelmiştir. 1778 yılında yeniden miri arazi olan bahçe I. Abdülhamit tarafından bir imarete vakfedilmiş, çevredeki arazilerin de parsellenerek satışının ardından burası bir Boğaz köyü olmuştur [32].

I. Abdülhamit, Yusuf Paşa'nın sahilsarayının yerine 1781 -1782 yıllarında, şehzadesi Mehmet ve onun annesi Hümaşah Kadın anısına cami, meydan çeşmesi, hamam, fırın, değirmen gibi yapılarla bir külliye inşa ettirmiştir.[2] Ancak günümüze ulaşan Emirgan Cami II. Mahmud dönemi eseridir. Yapının güneydoğu yönüne bakan iki taç kapısı üzerinde yer alan kitabelerde Caminin II. Mahmut tarafından H.1254 /M.1838 yılında yeniden inşa/tamir edildiği ifade edilmektedir. H.1260/ M.1844 yılında Sultan Abdülmecit tarafından aynı meydanda caminin muvakkıthanesi yaptırılmıştır [32].

Emirgan Hamid-i Evvel Camisi, İstanbul Avrupa Yakası, Sarıyer İlçesi, Emirgan Mahallesi, Sakıp Sabancı Caddesi (eski Emirgan Boyacıköy Yolu) ile Doğru Muvakkıthane Caddesi kesişiminde, 88 Ada 5 Parselde bulunmaktadır. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.12.1974 gün ve 8172 sayılı kararıyla tespit ve ilan edilen Boğaziçi Sit Alanı ve aynı kurulun 24.6.1983 gün ve 15175 sayılı kararıyla uygun bulunan Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı kapsamında yer alan, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.6.1978

[1] Emirguneoğlu Tahmasb Kulu Han'ın adı IV.Murad tarafından "Yusuf Paşa" olarak değiştirilmiştir.

[2] Caminin ana giriş kapısı üzerinde talik hat ile yazılmış kitabesinde yaptıran ve yapım yılına ait detaylı bilgi verilmektedir.

tarih ve 10455 sayılı kararıyla tescilli, 16.04.2008 tarih ve 3006 sayılı karar ile koruma grubu I.grup olarak belirlenen caminin mülkiyeti Sultan Abdülhamidhan Evvel Vakfı'na aittir.

Şekil 4.116 Rumeli Ciheti Haritasında Emirgan Camisi'nin konumu, [14]

Günümüzde Tarihi Kentler Birliği tarafından kullanılmakta olan Şerfiler Yalısı'nın kuzey yönünde bulunan Cami, hünkar kasrı, iki avlu, üç çeşme, şadırvan, muvakkıthane, fıskiye ve muhdes abdesthane/wc gibi ek hizmet birimlerinden oluşan bir yapılar kompleksi şeklindeki Emirgan Hamid-i Evvel Camisi'nin hamam, fırın, değirmen gibi diğer ek yapıları günümüze ulaşamamıştır. Yapıya kuzeybatı yönündeki avlu aracılığıyla son cemaat yerinden ve kuzeydoğu yönünde Doğru Muvakkıthane Caddesi üzerindeki Hünkar Kasrından giriş sağlanmaktadır. Güneydoğu yönünde solda Şerifler Yalısı yanındaki taç kapı, ön ve arka avlu arasındaki geçişi; hünkar kasrına bitişik olan taç kapı ise Sakıp Sabancı Caddesi ile yapının bodruma giriş kotu arasındaki geçişi sağlamaktadır.

Cami farklı malzeme ve boyutlarda iki kütlenin arada geçişler düzenlenerek birbirine bağlanması ile kurgulanmıştır. Son cemaat yeri ile harimi kapsayan caminin ana kütlesi ve hünkar kasrı müstakil girişleri olan ve geçmişte birbirinden bağımsız olarak da kullanılmış olan iki ayrı mekandır.

Yapının kare plan şemalı harimi iki kat yüksekliğinde olup, kuzeybatı yönünde son cemaat yeri, kuzeydoğu yönünde ise hünkar kasrı ile bağlantı kurar. Son cemaat yerinin üst kotunda düzenlenen kadınlar mahfili "L" biçimli bir galeri formunda, harime doğru açılır ve yapının doğu köşesinde bulunan hünkar mahfili ile birleşir. Bu mahfil alanları harimin kuzeydoğu yönünde alt ve üst kotta düzenlenen toplam 16 adet sütun ile taşınır. Sütunların oluşturduğu bu bölüm yapıyı meydana getiren iki kütle arasında yarı geçirgen bir koridor görevi üstlenmiştir. Harim zemin katında ve birinci kat kadınlar mahfili bölümünde, kuzeydoğu duvarı üzerinde yer alan çift kanatlı ahşap kapılardan hünkar mahfiline geçiş yapılabilmektedir.

Yapının güneydoğu duvarı içine gömülü mihrabı iç mekanda duvar yüzeyinden dışarı taşırılarak ön plana çıkarılmıştır. Mihrabın sağ tarafına ahşap minber, sol tarafına ahşap vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Mihrap nişi önünde imamın namaz kılması için oluşturulan bir basamak yüksekliğindeki dar alan minber ve vaaz kürsüsüne kadar devam etmektedir. Harimin kuzeybatı yönünde mihrap aksındaki giriş kapısının sağ tarafında, ahşap bir küpeşte ile harimden farklılaştırılan müezzin mahfili bulunur.

Müezzin mahfilinin; girişin iki yanında ve simetrik düzenlenmeyişi ve zemin ile aynı kotta olması, caminin ayırt edici özelliklerdendir.

Mihrap aksındaki ahşap çift kanatlı ana giriş kapısıyla avlu ile harim arasındaki bağlantıyı sağlayan son cemaat yerinden, aynı zamanda kadınlar mahfiline de çıkış sağlanmaktadır. Son cemaat yerinin kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde birer depo kadınlar mahfiline çıkış merdivenleri tasarlanmıştır. Bunlardan kuzeydoğu yönünde kalan merdiven bir kapı ile kapatılarak üst kata çıkış kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Zemini kısmen mermer, kısmen halı kaplama olan son cemaat yerinde harime giriş kapısının sağ ve sol tarafında ikişer adet olmak üzere mermer söveli, dikdörtgen formlı ahşap pencereler bulunur. Bu pencerelerin önünde baklava desenli ve kesişim noktalarında çift taraflı yıldızın yer aldığı dökme demir şebekeler bulunur.

Şekil 4.117 Son cemaat yerinin kuzeydoğu (solda) ve güneybatı (sağda) yönü, 2018, [41]

Yapının birinci kat seviyesinde yer alan kadınlar mahfili, harime giriş kapısı üzerinden yarım daire formunda çıkma yapar. Bu çıkma alt tarafta kavisli bir yüzey ile geçilmiş ve üzeri altın varak kaplama akanthus yaprakları ile bezenmiştir. “L” formundaki birinci kat seviyesinde kadınlar mahfili ile hünkar mahfili arasında düzenlenen bir duvar ve üzerindeki ahşap çift kanatlı kapı ile kuzeydoğu yönünde iki bölüm arasındaki geçiş kontrol altında tutulmuştur.

Şekil 4.118 Kadınlar Mahfilinde kuzeydoğu yönüne doğru bakış, 2018, [41]

Harim iç mekanında zemin ve birinci kat seviyelerinde dikdörtgen söveli ahşap doğramalı pencereler kullanılmıştır. Alt kotta yer alan pencerelerin etrafındaki mermer sövelerin dört köşe noktasında altın varak kaplama bitkisel bir motif bulunur. Üst kotta yer alan pencereler yapı dış cephesinde yuvarlak kemerli olmasına rağmen, iç mekanda alt kottaki pencereler ile uyum sağlaması için dikdörtgen söve ile çerçeve içine alınmıştır. Ancak bu sövelerde mermer yerine ahşap kullanılmış ve sövenin tüm yüzeyi gri boya ile boyanmıştır. Yuvarlak kemerli pencerelerin oval kısımlarında sarı, mavi, yeşil ve pembe renkte camlar kullanılmıştır. Harim birinci kat seviyesi kadınlar ve hünkar mahfili bölümlerinin bulunduğu kuzeybatı ve kuzeydoğu yönlerinde sütunlar vasıtasıyla taşınan ahşap tavan, harimin diğer yönlerinde beden duvarlarına oturmakta olup; sütunlarla oluşturulan görsel etkinin beden duvarlarında da sağlanması amacıyla aynı tip sütunlar beden duvarlarına gömülü biçimde tasarlanmışlardır. Güneydoğu ve güneybatı yönlerinde pencereler ile ritmik bir düzen oluşturan sütunların arasında kadınlar mahfili ve hünkar mahfili boyunca tekrarlanmakta olan ‘yuvarlak çerçeve içinde iç içe geçmiş yıldızlar ve lotus çiçeklerinin” oluşturduğu ajurlu ahşap küpeşte de harimin dört kenarı boyunca devam etmektedir.

Harimin doğu ucunda bulunan hünkar mahfiline, kadınlar mahfilinden ve hünkar kasrında bulunan hünkar odasından girilebilmektedir. Güneydoğu ve kuzeydoğu yönlerinde boğaza doğru bakan mermer söveli iki ahşap penceresi, ve bunların üzerinde yaprak, çiçek, dal ve yemiş desenli kabartmalar içeren dikdörtgen çerçeveler bulunur. (Aynı kottaki diğer pencerelerin mermer sövelerinde bulunan altın varak kaplama çiçek motifli kabartmalar bu pencerelerde bulunmamaktadır. Bahse konu bu kabartmalar restorasyon uygulaması sırasında sökülüp başka bir alanda koruma altına alınmış ya da çalınmış olabileceği düşünülmektedir.) Mahfilin harime bakan yönünde yer alan altın varak kaplama şebekeler yapının en dikkat çeken ögelerinden birisidir. Dört sütun arasında yer alan üç adet madeni şebekede bitkisel ve ışınsal motifler ile "Sultan Mahmud Güneşi" olarak nitelendirilen motif bir arada kullanılmıştır[32].

Ahşap ajurlu küpeşte hünkar mahfilinin iç kısmında sıvanarak yarım duvar haline getirilmiştir. Bu duvar üzerinde yer alan şebekelerin sütunlarla birleşim noktalarında, köşelerinde çiçek motifleri olan dikdörtgen çerçeveler bulunmaktadır. Dikdörtgen çerçevelerin en önemli özelliği ise; mahfil içinde yemiş ve yaprak desenleriyle, harime bakan arka yüzeyinde baklava dilimi içindeki yıldız motifi ile bezenmiş olmasıdır.

Şekil 4.119 Hünkar Mahfili şebekesinin dıştan (solda) ve içten (sağda) görünümü, 2018, [41]

İki mermer sütunçenin arasında yer alan mermer kaplama mihrap nişinin iç yüzeyinde rumi ve hatayi motiflerle kalemişi tezyinat uygulanmıştır. Ortada zincirlerle asılmış bir kandil motifinin de yer aldığı mihrap nişinde, altta kıble yönünü gösterdiği düşünülen iç içe geçirilmiş kahverengi, beyaz ve kırmızı renkte daire formlu kalemişi yer alır. Mihrabın üst seviyelerinde altın varak kaplama kilit taşı, yaprak ve çiçek motifleri bulunur. İki silme takımı arasında siyah zemin üzerine altın varak ile "*Küllema dehale aleyha Zekeriyyal Mihrab*" yazısı ile mermer mihrap nihayetlenir.

Ahşap minberin ve vaaz kürsüsünün üzerindeki bezemelerin, yapının diğer bölümlerinde kullanılan motiflerle uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Yerine özgün tasarlanan minberde dairesel ve çokgen çerçeveler içerisinde yaprak ve çiçek motifleri altın varak kaplanarak uygulanmıştır. Minber kapısı üzerinde yer alan altın varak kaplama başlıkta çiçek, yemiş ve ışınsal motifler bir arada kullanılmıştır. Kasnak ve sivri külah başlangıcında da bezeme unsurları barındıran minber bitki motifli bir alem ile sonlanır.

Doğu yönünde merdiveni olan ahşap vaaz kürsüsü, dikdörtgen bir kaide üzerine yerleştirilmiş yarım kadeh formundadır. Eliptik yüzeyler akantus yapraklarıyla bezenmiş, üst kısımda ajur tekniğinde farklı bir bitkisel motif uygulanmıştır.[1]

---

[1] Yapı içerisinde camilerde genellikle kullanılan siyah zemin üzerine altın varak kaplama "Allah Celle Celaluhu" "Muhammed Aleyhisselam" "Ebu Bekir El Sıddık r.a" "Ömer ElFaruk r.t.a" "Osman r.a" "Ali r.a" "Hasan r.a" ve "Hüseyin r.a" yazılarının işlendiği ahşap hat levhaları bulunur.

Ayrıca mihrap üzerinde

- "Kad eflehal mü'minun. Ellezine hüm fi salatihim haşiun"

  ('Müminler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki namazlarında derin saygı içindedirler.' Anlamındaki Muminun Suresi 1-2. ayetleri)

- "Ve inneke le 'ala hulukin azîm"

  ('Hiç şüphesiz sen pek yüce, azim bir ahlak üzeresin' anlamındaki Kalem Suresi'nin 4. Ayeti),

Güneybatı duvarında ve hünkar kasrından hünkar mahfiline giriş kapısı üzerinde

- "La İlahe İllallah Muhammeden Resulullah"

Birinci kat kadınlar mahfilindeki harime uzanan balkon üzerinde

- "Ya Hazreti Bilal-ı Habeşi"

yazan siyah zemin üzerine altın varaklı sülüs hatlı çerçeveler bulunur.(Yazılar R.Bostan Güner tarafından okunmuştur.)

Şekil 4.120 Mihrap (solda) ve mimber (sağda) detayları, 2018, [41]

Şekil 4.121 Ahşap vaaz kürsüsü, 2018, [41]

Şekil 4.122 Yapı içerisinde yer alan sülüs hatlı çerçeveler, 2018, [41]

Harimin ahşap pasa ile örtülü tavanının merkezinde dikdörtgen bir çerçeve içinde çiçekler, girland ve ışınsal desenler ile oluşturulmuş dönemin Ampir üslubunu yansıtan altın varak kaplama tavan göbeği yer almaktadır. Bu alanda merkezde bir büyük ve köşelerde daha küçük olmak üzere toplam 5 avize tavana sabitlenmiştir. Harimin kiremit ile kaplanmış ahşap kırma çatısı, hünkar kasrının ahşap kırma çatısından daha yüksektedir. Suyun tahliyesi çinko oluklar ile sağlanmış, cephelerde yağmur iniş boruları düzenlenmiştir.

Yapının güneydoğu yönündeki iki taç kapısı üzerinde ve kuzeybatı yönündeki giriş kapısı üzerinde olmak üzere 3 kitabesi bulunmaktadır.[1]

Şekil 4.123 Caminin kuzeybatı yönündeki ana giriş kapısı kitabesi, 2018, [41]

[1] Kitabenin tercümesi

İmam-ı cami-i ümmet hatib-i minber-i iman, Emiru'l Mü'minun 'Abdul Hamid Han melik-ünvan
Emirgun sahasın hali görüp asar-ı umranda, Velikin her mahallin iltifat u rağbete şayan
Hüma Şah Kadın ol kim mader-i Sultan Muhammed'dir, Biemrillah edince her biri 'azm-ı reh-i Rıdvan
Zehi şefkat-i mürüvvet kim mahabbet etdiği zatı, Vefat eylerse de etmez feramuş ol şeh-i Zişan
Serir saltanatda padişahı Hakk edüp daim, Vire şehzadegan u duhterana 'ömr-i bi payan
Du'a-yı hayrı halka beş vakitde farz-ı 'ayn oldı, Nice evkaf u hayrata muvaffak eylemiş Yezdan
Mükemmel Cami'u hamam vü menziller binasıyle, Yeniden bir güzel şehr-i dil-ara eyledi Bünyan
Edüp anlara bu nev- cami'i ihda sevabıyle, İkisinin de ruh-ı pür-fütuhun eyledi şadan
Ne cami' kim musalliler olup müstağrik-i envar, Ederler revzeninden gülistan-ı cenneti seyran
Dedi tarih-itmamın kemine bendesi Tevfik, Yapıldı ma'bed-i nev Hakk ede ecr u sevab ihsan
H 1196 / M 1781-1782 şeklindedir [12].

Şekil 4.124 Caminin güneyinde Şerifler Yalısı tarafındaki avlu kapısı kitabesi, 2018, [41]

Şekil 4.125 Hünkar kasrına bitişik kapı kitabesi, 2018, [41]

İki katlı ve yol kotundan yükseltilmiş bir platform üzerinde bulunan Hünkar Kasrına 6 adet basamak ile ulaşılır. Doğru Muvakkıthane Caddesine paralel doğrultuda düzenlenen sahanlık kasra ulaşımı sağlarken aynı zamanda bodrum kotuna inen merdivenlere de bağlıdır. Hünkar kasrının üst katından konsol olarak dışarı taşan ve 6 adet sütunla taşınan oda, sahanlığın ve giriş kapısının üzerini örterek rüzgarlık işlevi de görmektedir. Kasrın zemin katında giriş holünün solunda imam odası, sağ tarafında üst kata çıkışı sağlayan çift kollu ahşap merdiven yer almaktadır. Bu merdivenlerin bağlandığı geniş holden hünkar odasına ve harimin birinci kat seviyesindeki hünkar mahfili ile kadınlar mahfiline bağlanılabilmektedir. Ahşap pasa ile örtülü tavanlar ve tavan silmeleri harime göre daha özenli ve detaylı işçilikle oluşturulmuştur. Emirgan Cami hünkar kasrı, kasrın zemin ve birinci katlardaki odaların içlerinde müstakil girişleri olan lavabo ve wc bulundurması ile tez kapsamında incelenen diğer camilerden farklılaşmaktadır.

Caminin en yalın cephesi kuzeybatı cephesidir. Alt ve üst kottaki iki sıralı pencere düzeni, bu cephede kadınlar mahfili ve son cemaat yerinde dikdörtgen formlu

pencerelerin kullanılmasıyla elde edilmiştir. Son cemaat mahali seviyesindeki pencerelerde diğer cephelerde olduğu gibi döküm şebeke kullanılmış, taş söve kullanılmamıştır. Üst kottaki pencerelerde ise şebeke bulunmayıp, pencere etrafında taş söve oluşturulmuştur. Mihrap aksındaki iki yanında mermer birer sütun bulunan çift kanatlı ahşap giriş kapısı cepheden hafif öne çıkarılmış ve sütun başlıklarının üzerinde taşınan mermer silmelerin arasında yer alan 5 satırlık kitabesi ile birlikte gösterişli bir taç kapı etkisi oluşturulmaya çalışılmıştır. Avlu kotundan bir basamak yüksekte bulunan giriş kapısına engellilerin erişimi için rampa düzenlenmiştir. Bu cephede diğer cephelerde olduğu gibi gömme sütunlar bulunmamakta olup, kagir kütle boyunca devam eden 4 farklı kotta silme düzenlenmiştir. Bu cephede kagir kütle ile hemyüz olan hünkar kasrının, iç mekanda merdiven sahanlığına denk gelen yuvarlak kemerli büyük bir penceresi yer almaktadır. Ahşap karkas sistemin unsurlarından olan taşıyıcı dikmeler pencere doğramasının bir parçası gibi kurgulanmıştır. Kagir kütlede pencere aralarında devam eden taş silme hünkar kasrında profilli ahşap silme ile sürdürülmüştür. Alt kotta ahşap söveli baklava dilimli şebekesi olan küçük dikdörtgen bir pencere yer almaktadır. Kasrın giriş kapısına ulaşan 4 mermer basamak ve sütunlar üzerinde taşınan kütlesinin ahşap kepenkli bir penceresi de kuzeybatı cephesini meydana getiren ögeler arasındadır.

Şekil 4.126 Yapının kuzeybatı cephesi panoramik fotoğrafı, 2018, [41]

Caminin kıble yönü olan güneydoğu cephesi İstanbul Boğaz'ı yönündedir. Bu yönde yapıya ait bodrumun açığa çıkması ile birlikte cami cephesi diğer cephelere oranla daha yüksektir. Mihrap aksının yapının simetri ekseninde bulunmaması ve kuzeydoğu yönünde bulunan mahfil alanının güneybatı yönünde devam etmemesi cephe düzeninde de simetrik bir düzen sağlanmasına engel olmuştur. Sağır duvarla geçilen mihrap yüzeyinin dış cephede vurgulanması için kagir kütlenin merkezinde kalan 4 pencerelik bölüm diğer duvarlardan yaklaşık 30 cm daha kalın örülerek cephede öne çıkarılmıştır. Bodrumun sağır duvar yüzeyindeki 2 sıra taş silmenin üzerinden başlayan kaide ve başlığı bulunan plastrlar ile, iç mekanda pencerelerin iki yanında gömme sütunlarla oluşturulan ritmik düzen dış cephede de sağlanmıştır. Yapının harim seviyesinde dış cephede önünde bakla/baklava desenli ve kesişim noktalarında çift taraflı yıldızın yer aldığı dökme demir şebekeler bulunan ahşap doğramalı dikdörtgen pencereler yer alır. Bu pencereler ile aynı aksta üst kotta yuvarlak kemerli ve kemer üzerinde duvar yüzeyinden taşırılarak vurgulanan kilit taşı bulunmaktadır. Sütunlar arasından geçen taş silme ile cephe ikiye bölerken, çatı altında bulunan silme bir başlık gibi yapı çevresini sarar. Güneydoğu cephesinde caminin sağında ve mihrap aksına göre daha geri plandaki iki katlı ahşap kaplama ve strüktürlü hünkar kasrı ahşap kepenkli pencereleri ile bölgenin sivil mimari özelliklerini yansıtmaktadır [32].

Şekil 4.127 Yapının güneydoğu cephesi fotoğrafı, 2018, [41]

Kasrının zemin ve birinci kat seviyelerinde üçer adet ahşap doğramalı ve kepenkli pencere yer alır. Ahşap taşıyıcı sistem elemanları olan kiriş, dikme ve döşeme izleri cepheden okunabilmektedir.

Yapının kuzeydoğu cephesinin önemli bir bölümünü hünkar kasrı kaplamaktadır. Caminin kagir kütlesinin mahfil alanlarına denk gelen kısımlarında alt ve üst kottaki birer adet pencerenin sonrasında kasrın ahşap kütlesi başlamaktadır. Zeminde sütunlar ile taşınan ve cepheyi farklı büyüklükte iki parçaya ayıran çıkmanın bu yönünde 3 adet ahşap kepenkli pencere bulunmakta olup bu kısmın altında merdivenlerle erişimin sağlandığı sahanlık bölümü oluşturulmuştur. İki yanında ahşap birer sütunçe ve üzerinde düz bir başlık bulunduran çift kanatlı ahşap giriş kapısının sağ ve sol yanında da birer ahşap pencere yer almaktadır. Sahanlığın sol tarafında bulunan 13 adet basamak ile bodruma giriş kapısına ulaşılabilir. Sahanlık önünden başlayarak taç kapıya kadar uzanan yarım duvar ile cephede bodrum girişi gizlenmiştir. Çıkmanın sol tarafında zemin ve birinci kat pencere düzeni taç kapının olduğu yerde düzenlenmeyen bir adet pencere dışında birbirinin aynısıdır. Birinci kat hünkar odasına denk gelen alanda ahşap kepenkli 4 pencere ve wc alanına denk gelen daha küçük boyutlu ve kepenksiz bir pencere bulunur. Kat döşemesi hizasında ve saçak altında yer alan silmeler tüm mahfil boyunca devam eder. Hünkar kasrının çatı seviyesi caminin çatı kotunun altından başlamaktadır. Bu nedenle kagir kütleyi çepeçevre saran çatı silmesi hünkar kasrının bulunduğu kuzeydoğu yönünde kesintiye uğramaktadır.

Caminin Şerifler Yalısı'na bakan güneybatı cephesi diğer cephelere oranla daha az kullanıldığı için bu cephede yapının mekanik fonksiyonları çözümlenmiştir. Pencere ve plastr düzeni olarak güneydoğu cephesi ile aynı olan bu cephe alt ve üst kotta toplam 12 adet pencere bulunmakta olup üstteki pencerelerden klima boruları çıkarılmıştır. Cephenin sol tarafında kaidesi kuzeybatı cephesi ile hemyüz oluşturacak şekilde tek şerefeli minare konumlandırılmıştır. Ayrıca avlu kotundan 11 basamak inilerek bu cephede yer alan bodrum kapısına erişilebilmektedir.

Şekil 4.128 Caminin minaresi (solda) ve güneybatı cephesi (sağda), 2018, [41]

Şekil 4.129 Yapıda kullanılan 3 farklı tipteki sütun fotoğrafları, 2018, [41]

Yapı bütününde 3 farklı tipte sütun kullanılmıştır. Şekil 4.129 'da solda olan sütun cami zemin katında kullanılan tip olup; iki bilezik ile sütun gövdesi ve kaidenin birbirine bağlanmıştır. Bu sütun, bir bilezik üzerinde dairesel biçimde sıralanmış akantus yaprakları ve girland motifi ile dörtgen abaküs kısmından oluşan sütun başlığına sahiptir.

Şekil 4.129 ‘da ortadaki sütun, caminin birinci kat seviyesinde mahfil alanlarında ve duvar içlerinde yarı gömülü halde kullanılmaktadır. Önünde varak ile kaplanmış çiçek olan ahşap profilli ve yüksekçe bir kaidenin üzerine oturan sütun korint nizam başlığa sahiptir. Dairesel olarak dizilmiş bir sıra akanthus yaprağının üzerinde ortada bir çiçek motifi ve köşelerde volütler yer alır.

Şekil 4.129 ‘da sağda olan sütun hünkar kasrı girişinde kullanılan sütundur. Dış mekanda kullanılması sebebiyle diğer sütunlara oranla daha az detay barındırmaktadır. Bilezik ve dörtgen bir tabandan oluşan sütun başlığı ve kaide bölümleri de dahil olmak üzere sütun tamamen mermerden oluşmaktadır.

Yapının batı köşesinde yer alan kesme taş minaresi, harimin kuzeybatı cephesi ile hemyüz oluşturur. Çatı seviyesine kadar sağır bir duvar olarak yükselen minarenin kaide bölümü bu hizada yapının etrafını saran taş silme ile birleşir. Silme sonrasında bir geniş ve bir dar bilezik arasında çiçek motiflerinin yer aldığı pabuç kısmının ardından minarenin silindirik gövdesi başlar. Şerefe altında iki ince taş bilezik arasında farklı bir çiçek motifinin uygulandığı bir bölüm bulunmaktadır. Şerefe, ters volüt ve akantus motifinin bir arada sentezlenerek oluşturulan payandalar tarafından taşınmakta olup, bu payandalar arasında kalan alanlarda yine akantus motifli kabartmalar bulunmaktadır. Taş şerefe korkuluğunda çerçeve içinde yaprak desenleri yer alır. Petek bölümünden kurşun kaplama külaha geçişte bilezikler arasında girland ve yaprak motifleri bulunan minare pirinç bir külah ile sonlanır.

Şekil 4.130 Caminin batı yönündeki şadırvan ve çeşmesi, 2018, [41]

Kuzey yönünde iki girişi olan avlunun batı köşesinde şadırvan ve önünde çeşmesi bulunur. Çeşmenin, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa merhumun haremi Mümtaz Kadın

Efendi'nin kalfalarından Rengigül Hanım tarafından H 1322/M1904 yılında yaptırıldığını belirten iki satırlık sülüs yazılı kitabesi bulunur [32].

Güneybatı yönünde avlu duvarına bitişik mermer ayaklar üzerine oturan teknesi ve mermer ayna taşı bulunan bir duvar çeşmesi bulunur. Akantus yaprakları ile bezeli iki sütunçenin arasında saksıdan çıkan 3 boyutlu çiçek çiçek motifleri çeşmenin mermer ayna taşına işlenmiştir. Yapının ana giriş kapısının sağ tarafında iki adet musalla taşı bulunmaktadır.

Caminin Doğru Muvakkıthane Caddesi üzerinde sekizgen planlı geniş saçaklı, kurşun kubbeli ve barok üslup özelliklerini taşıyan mermer kaplama çeşmesi bulunur. Emirgan'ın simgelerinden olan bu çeşme, I. Abdülhamit tarafından zevcesi Hümaşah Hatun ve oğlu Şehzade Mehmet anısına 1782 (H.1197) yılında yaptırılmıştır. Köşelerde yivli plastrlar ve yatay düzlemde profilli iki silme arasında düzenlenen ve her yüzeyde farklı bir hat yazısının yer aldığı kitabeler kuşağı oluşturulmuştur. I. Abdülhamit'in tuğrasının da yer aldığı çeşmede, stilize yaprak ve 'S ve C' kıvrımlı kemerler ile ayna taşları oluşturulmuştur [54].

Şekil 4.131 Doğru Muvakkıthane Caddesi üzerinde bulunan I. Abdülhamit Çeşmesi, 2018, [41]

Yapının statik açıdan yük aktarım şemasında hünkar kasrı ve harimi, yapım malzemesi farklılığından dolayı ayrı kütleler olarak değerlendirmek gerekir. Ahşap kırma çatıda oluşan yük harimin kagir beden duvarlarına ve mahfilleri taşıyan sütunlar aracılığıyla

önce bodrum duvarlarına ardından temellere aktarılır. Benzer durum hünkar kasrında da bulunmakta olup, yükler ahşap iskelet taşıyıcı sistem ve konsolu taşıyan sütunlar aracılığıyla kagir bodruma ve ardından temellere aktarılır.

Şekil 4.132 Sahil yolu yapılmadan önce cami ve deniz ilişkisi, tarih bilinmiyor, [38]

Şekil 4.133 Emirgan Camisi'nin kuzeybatı cephesi, tarih bilinmiyor, [38]

4.3.5 Kaptanı-Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi

Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi, İstanbul Avrupa Yakası, Sarıyer İlçesi, Çayırbaşı Mahallesi, Çayırbaşı Caddesi üzerinde, 95 Pafta, 538 Ada 13 Parselde bulunmaktadır. "Cerrah Mahmut Efendi Camisi" ve "Çayırbaşı Camisi" olarak da anılmaktadır. Cami ilk olarak Sultan III. Murat döneminde Kaptan-ı Derya görevindeki Kılıç Ali Paşa'nın doktoru Cerrah Mahmut Efendi tarafından 16. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır. Zamanla harap olan cami Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından 1782 yılında yeniden yaptırılmıştır [55]. (Bazı kaynaklarda caminin Hasan Paşa tarafından büyük bir onarımdan geçtiği belirtilmektedir. Cami üzerinde yer alan kitabesinde yapım tarihi olarak geçen 1782 yılı esas alınarak, tez kapsamında değerlendirmeye alınmıştır.)

Şekil 4.134 Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi, 2017 hava fotoğrafı, [71]

Şekil 4.135 Rumeli Ciheti Haritasında caminin konumu, [14]

Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi, çeşme, hazire, avlu, sonradan inşa edilen namaz kılma yeri, Kuran kursu, abdesthane ve wc'den oluşan bir komplekstir. Caminin bulunduğu 538 Ada 13 Parsel içerisinde, günümüze ulaşamayan bir "Han" tescili bulunmaktadır.

Şekil 4.136 Çayırbaşı, Sébah ve Joaillier Fotoğrafı, [62]

Cami harimi merkezi plan şemalı ve 6 sıra namaz kılma alanına sahip, dikdörtgen formda küçük bir mekandır. Son cemaat yerinde bulunan dikdörtgen çerçeveli kesme taş kemer içerisindeki çift kanatlı ahşap giriş kapısından harime girilir. Mihrap aksındaki giriş kapısının sağ tarafında müezzin mahfili sol tarafında üst kattaki muhdes mahfile çıkış merdivenleri yer almaktadır. Harim zemin katında 4 adet taşıyıcı ayakla oluşturulan ve mekanın yarısından fazlasını kapatan üst kottaki "L" formlu muhdes mahfil alanı, bütüncül bir iç mekan algısını bozmuştur. İki sıralı ve toplam 16 adet pencerenin bulunduğu yapı iç mekanı sonradan yapılan müdahaleler ile oldukça karanlık ve basık hale getirilmiştir. Betonarme kiriş ve kolonlarla oluşturulan mahfil alanı zemin katta çelik taşıyıcılar ile güçlendirilmiştir. Mahfil ile çatı arasında yer alan 5 adet ahşap dikme ile muhdes ahşap kaplama tavan taşınır. 4 Dikme ile tavan arasında bulunan ahşap kiriş kemerli bir revak oluşturacak biçimde düzenlenmiştir. Ancak güneybatı ve kuzeydoğu duvarlarını birbirine bağlamadığı için rijit bir sistem oluşturmamaktadır. Dikmeler arasındaki muhdes ahşap korkuluklar ile, mahfil ve harim arasındaki sınır belirlenmiştir. Kagir minareye çıkış kapısı üst katta mahfilin kuzeydoğu yönündedir.

Şekil 4.137 Caminin harimi ve oluşturulan muhdes mahfil katı, 2018, [41]

Harim ile son cemaat yerini ayıran duvar yüzeyinde çift kanatlı ahşap giriş kapısının iki yanında birer kesme taş söveli lokma demir parmaklıklı pvc pencere yer alır. Harim içerisinde yer alan merdiven bu yöndeki pencerenin bir kısmını kapatmaktadır. Üst kotta ise 3 adet yuvarlak kemerli alçı revzen pencere yer almaktadır. Revzen içliklerde yeşil ve kırmızı renkte camlar kullanılmıştır. Harim iç yüzeyinde kalemişi vb. tezyinat oluşturulmamış, yalnızca duvarlara "Allah", "Muhammed", Dört Halife ve Peygamber torunlarının isimlerinin yer aldığı metal levhalar sabitlenmiştir. Duvarlar belli bir yüksekliğe kadar muhdes ahşap ile kaplanmış, üst kısım sıva üzeri boyanarak bırakılmıştır. Güneybatı ve kuzeydoğu duvarlarının mahfil altındaki kolon akslarında kalan kısımlarında gömme sütunlar bulunmaktadır.

Harimin güneydoğu duvarının merkezinde palmet motifli tepeliğe sahip muhdes mermer mihrap yer almaktadır. Farklı renkte mermerler kullanılarak oluşturulan mihrap nişi yarım daire formlu olup, alın kısmında daire içinde "Allah" ve "Muhammed", bu ikisinin arasında sülüs hatla besmele ve "fe velli vecheke şatral mescidil haram" yazısı rölyef biçiminde yazılmıştır. Mihrabın önünde iki adet şamdan, sağ tarafında muhdes minber sol tarafında muhdes vaaz kürsüsü bulunmaktadır.

Şekil 4.138 Caminin mihrabı, 2018, [41]

Harimin arka kısmına kuzeybatı yönünde eklenen son cemaat yeri muhdes pvc ve betonarme taşıyıcı elemanlarla iki katlı olarak düzenlenmiştir. Harim giriş kapısının iki yanında zeminden yükseltilmiş sekiler ile oluşturulan son cemaat yerinin sol tarafında imam odası ve kadınlar mahfiline girişi sağlayan hol ve merdiven bulunmaktadır. Son cemaat yerinin üzerinde düzenlenen muhdes kadınlar mahfili girişi avludan sağlanmakta olup harim ve son cemaat yerinden doğrudan erişilememektedir. Kadınlar mahfili tavanı muhdes ahşap pasalı tavan, zemini ise ahşap kaplama üzeri halıdır.

Yapının güneybatı yönünde, parsel sonuna kadar devam eden düzgün olmayan dörtgen formda muhdes namaz kılma alanı ve batı yönünde muhdes abdesthane düzenlenmiştir. Kuzeydoğu yönünde çeşme ve cami arasında kalan alanda yapının ilk banisi Cerrah Mahmut Efendi'nin haziresi ve muhdes çay ocağı yer almaktadır. Parselin kuzeyinde tescilli fakat özgünlüğünü yitiren iki katlı imam evi, Kuran kursu ve wc yer almaktadır. Cami ve hizmet birimlerinin yer aldığı külliye şeklindeki bu komplekse giriş kuzeydoğu yönündeki muhdes demir kapı aracılığıyla sağlanmaktadır.

Şekil 4.139 Muhdes elemanlarla kapatılmış son cemaat yeri(altta) ve muhdes kadınlar mahfili (üstte), 2018, [41]

Şekil 4.140 Muhdes abdesthane ve namaz kılma alanı, 2018, [41]

Kuzeydoğu yönünde camiye bitişik olan tek şerefeli kısa minare zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Eski fotoğraflarında sivri kurşun külahlı olduğu tespit edilen minare günümüzde basık ve kıvrımlı bir külaha sahiptir. Mermer kaplanan kaide bölümünün üzerinde sıva ve boya kaplamalı pabuç, gövde ve petek bölümleri yer almaktadır. Şerefe bölümü kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir.

Caminin güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri Boğaz'a bakacak şekilde parsel içerisinde çapraz konumlandırılmıştır. Güneydoğu yönünde mihrap dikdörtgen bir şekilde çıkma yaparak cephede vurgulanmıştır. Mihrabın iki yanında kesme taş söveli lokma demir parmaklıkları olan dikdörtgen formlu muhdes pvc pencereler yer alır. Güney yönünde

devam eden avlu duvarı nedeniyle mihrabın bu yönündeki pencere cadde tarafından bakıldığında görülmemektedir. Dikdörtgen pencerelerin üst kotunda yuvarlak kemerli, daire motifli oldukça küçük boyutlarda iki revzen dışlık yer almaktadır.

Şekil 4.141 Caminin güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri, 2018, [41]

Şekil 4.142 Caminin kuzeydoğu yönünde yer alan hazire ve çeşme, 2018, [41]

Caminin kuzeydoğu duvarına bitişik olan minare çatı saçağını bu noktada delerek yükselmektedir. Bu cephede minarenin sağ ve sol yanında birer adet alt kotta kesme

taş söveli lokma demir parmaklıklı dikdörtgen formlu pvc pencere üstte yuvarlak kemerli revzen tepe penceresi yer almaktadır. Pencerelerin sağ tarafında muhdes pvc elemanlarla oluşturulan son cemaat yeri bulunmaktadır.

Yapının güneybatı cephesinde sadece üst kotta 3 adet yuvarlak kemerli revzen tepe penceresi bulunmaktadır. Bu alanda günümüzde muhdes namaz kılma bölümü yer almaktadır.

Caminin kuzeybatı cephesi tamamen muhdes elemanlarla kapatılmıştır. Dört adet muhdes taşıyıcı kolon ile oluşturulmuş 3 bölüme ayrılan cephenin merkezinde çift kanatlı harime giriş kapısı ve ahşap elemanlarla taşınan rüzgarlık; sol tarafta ise kadınlar mahfili giriş holüne açılan tek kanatlı kapı yer alır. Caminin ilk yapıldığı dönemden günümüze kadar işleyen süreçte yol kotunun yükselmesiyle yapı zemin kotu aşağıda kalmıştır. Bu nedenle avlu ile cami arasında bir kot farkı oluşmuş bu fark da engelli erişiminin de sağlanmasını içeren rampa düzenlemesiyle çözülmüştür.

Şekil 4.143 Caminin kuzeybatı cephesi, 2018, [41]

Geniş saçaklı, kiremit kaplama ahşap kırma çatı ile örtülü caminin eski fotoğraflarında üst kotunda günümüzde yer alan revzen pencereler yerine taş söveli lokma demir parmaklıklı dikdörtgen pencereler ve taş söve üzerinden saçak altına kadar devam eden silme görülür. Bu silme mevcutta yerini daha dar boyutta ve profilsiz bir silmeye

bırakmıştır. Çatının son cemaat yerinin de üzerini kapatmasıyla boyutları ve eğimi değişmiştir. Camide iklimlendirme elemanı olarak 2 adet klima tespit edilmiştir.

Caminin kuzeydoğu yönünde kalan çeşmesi kilit taşı vurgulanmış kesme taş kemerli ve mermer ayna taşına sahiptir. Çaşme haznesinin duvarları moloz taş örgülü ve üzeri kiremit kaplı ahşap beşik çatı ile örtülüdür. Çeşmenin ön cephesi köşe noktaları kesme taşlarla pilastr oluşturacak şekilde örülmüştür. Çeşmenin ayna taşının merkezinde 4 satırlık taş bir kitabesi ve onun altında kabartma olarak yazılmış "Bu çeşmede asla saka kedizi yoktur." ifadesi ve altında bir çapa motifi yer almaktadır. Çeşmenin kitabesinde ise

"Hala Kapudan-ı Derya Cezair'li Gazi Hasan Paşa Hazretleti

İşbu çeşmenin ve ma-i lezizinin yollarının ta'mir-i küllî ile müceddeden ta'mir-I küllî ile

müceddeden ta'mir ve termimine muvaffak olmalarıyla nam-ı nam-ı müşirileri

hayr ile tezkir olunmak niyaziyle bu mahalle işaret olunmuştur. (1197)" yazmaktadır [56].

Çeşmenin tekne kısmı tretuar kotu altında kalmış, musluğu bulunmamakta ve suyu akmamaktadır.

Şekil 4.144 Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi ve kitabesi, 2018, [41]

Şekil 4.145 Caminin güneydoğu cephesi ne ait geçmiş dönem fotoğrafı, tarih bilinmiyor, [53]

Şekil 4.146 Caminin yağlı boya tablosu [53]

Şekil 4.147 Caminin minare ve son cemaat yerinin farklı olduğu bir döneme ait fotoğraf, tarih bilinmiyor, [6]

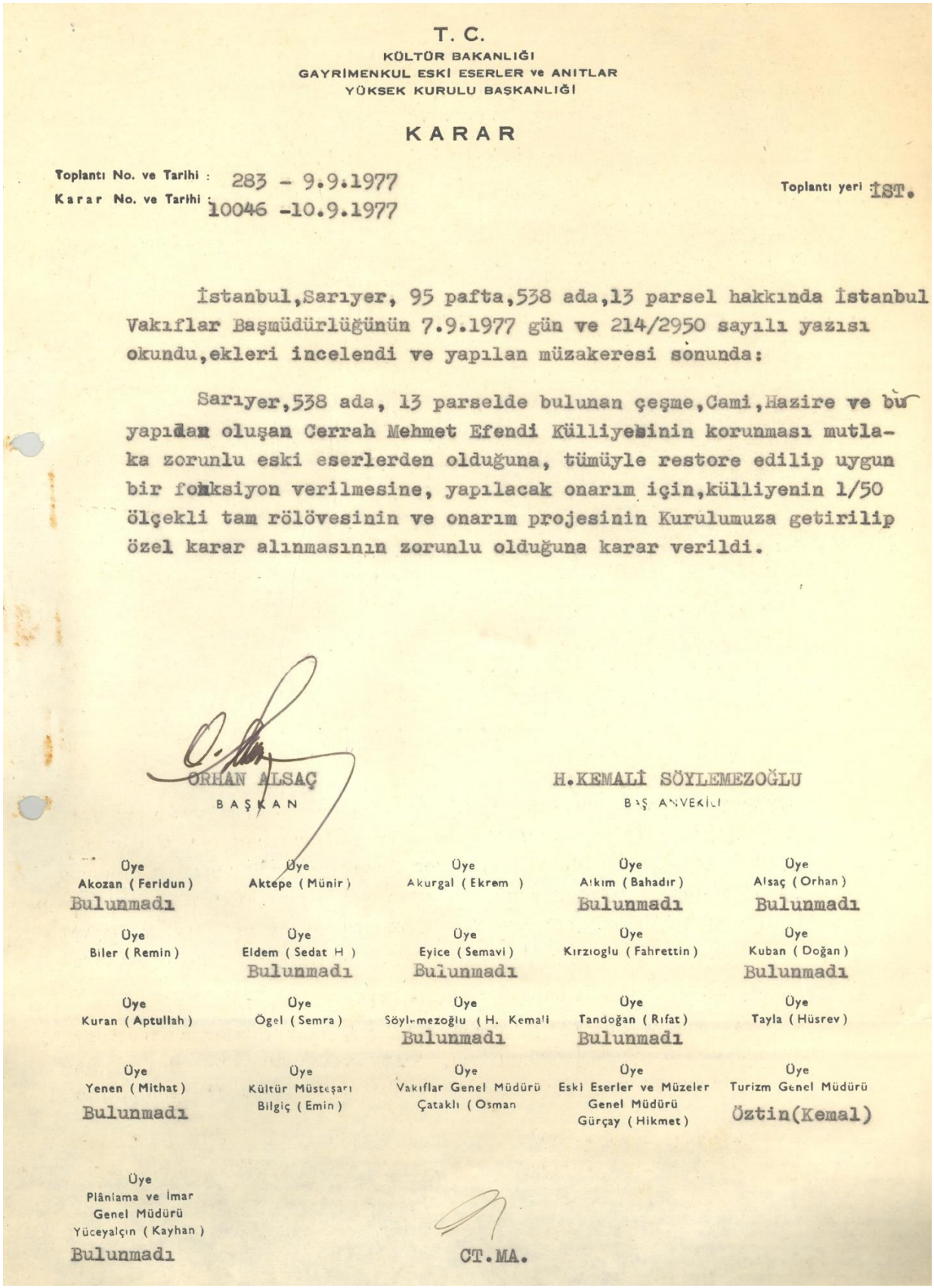
Şekil 4.148 Caminin kuzeybatı cephesine ait geçmiş dönem fotoğrafı, tarih bilinmiyor, [6]

Şekil 4.149 Cami ile aynı parsel içerisindeki kurs yapısı, tarih bilinmiyor, [6]

Şekil 4.150 Caminin kuzeyinde günümüze ulaşamayan “Han”yapısı, tarih bilinmiyor, [6]

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 283 - 9.9.1977
Karar No. ve Tarihi : 10046 -10.9.1977

Toplantı yeri İST.

İstanbul,Sarıyer, 95 pafta,538 ada,13 parsel hakkında İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğünün 7.9.1977 gün ve 214/2950 sayılı yazısı okundu,ekleri incelendi ve yapılan müzakeresi sonunda:

Sarıyer,538 ada, 13 parselde bulunan çeşme,Cami,Hazire ve bu yapıdan oluşan Cerrah Mehmet Efendi Külliyesinin korunması mutlaka zorunlu eski eserlerden olduğuna, tümüyle restore edilip uygun bir fonksiyon verilmesine, yapılacak onarım için,külliyenin 1/50 ölçekli tam rölövesinin ve onarım projesinin Kurulumuza getirilip özel karar alınmasının zorunlu olduğuna karar verildi.

ORHAN ALSAÇ
BAŞKAN

H.KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU
BAŞ ANVEKİLİ

Üye Akozan (Feridun) Bulunmadı	Üye Aktepe (Münir)	Üye Akurgal (Ekrem)	Üye Atkım (Bahadır) Bulunmadı	Üye Alsaç (Orhan) Bulunmadı
Üye Biler (Remin)	Üye Eldem (Sedat H) Bulunmadı	Üye Eyice (Semavi) Bulunmadı	Üye Kırzıoglu (Fahrettin)	Üye Kuban (Doğan) Bulunmadı
Üye Kuran (Aptullah)	Üye Ögel (Semra)	Üye Söyl-mezoğlu (H. Kemali Bulunmadı	Üye Tandoğan (Rıfat) Bulunmadı	Üye Tayla (Hüsrev)
Üye Yenen (Mithat) Bulunmadı	Üye Kültür Müsteşarı Bilgiç (Emin)	Üye Vakıflar Genel Müdürü Çataklı (Osman	Üye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Gürçay (Hikmet)	Üye Turizm Genel Müdürü Öztin(Kemal)

Üye
Planlama ve İmar
Genel Müdürü
Yüceyalçın (Kayhan)
Bulunmadı

CT.MA.

Şekil 4.151 Kaptan- Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi ve çevre yapılarının tescil kararı, [7]

4.3.6 Kara Mehmet Kethüda Camisi

Caminin bulunduğu Büyükdere semti geçmişte Çayırbaşı ve Kocataş Mahallelerini de kapsayarak Boğaz'dan tepelere doğru uzayan bir yerleşim karakteri taşımaktaydı. Boğaziçi'nin gür bitki örtüsüyle kaplı olan Büyükdere, Belgrat Ormanlarının Boğaz ile buluştuğu bir devamı niteliğindeydi. Çevre genişliği 45 metreyi bulan Yedi Kardeşler Çınarı ve Büyükdere Çayırı Mesiresi ile ünlü semt III. Selim'in tahttan indirilmesine sebep olan Kabakçı Mustafa İsyanına sahne olmuştur [63].

Kara Mehmet Kethüda Camisi Sarıyer İlçesi, Büyükdere Mahallesi, Çayırbaşı Caddesi üzerinde 556 Ada, 9 Parselde yer almaktadır. Cami, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 24.06.1983 tarih ve 15175 sayılı kararı ile de sınırları belirlenen Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Alanında yer almakta ve aynı Kurulun 08.09.1978 tarih ve 10625 sayılı genel kararı ile cami 1, 2, 3, 13, 14 ve 17 parsellerdeki yapılar ile birlikte tescil edilmiştir. "Büyükdere Camisi", "Kara Kethüda Camisi" ve "Kara Kethüda Mehmet Ağa Camisi" gibi isimlerle de anılmaktadır.

Şekil 4.152 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin Rumeli Ciheti haritalarında konumu, [14]

Cami sadaret kethüdalığı görevini yürüten Mehmet Ağa tarafından 1785 yılında yaptırılmıştır. Yapı, Latin alfabesine geçiş sonrası Sarıyer'de Millet Mektebi olarak ilk kullanılan yapıdır. Farklı bir fonksiyonla bir süre kullanılmış olan cami, bu özelliği bakımından da tarihte önem bir yer tutmaktadır [60].

Şekil 4.153 Kara Mehmet Kethüda Camisi, 2018, [61]

Kara Mehmet Kethüda Camisi, avlu, hazire, wc – abdesthane, Kuran kursu, gasilhane ve koruma derneğinden oluşan bir yapılar kompleksidir. Cami mihrabın bulunduğu güneydoğu yönü hariç kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde muhdes betonarme eklerle genişletilerek büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir. Doğu yönünde İstanbul Boğazı'na bakan caminin çevresi, muhdes ek hizmet binaları ile çevrili durumdadır. Dahası caminin muhdes 1. kat kadınlar mahfilini taşıyan kolon doğu yönünde yer alan hazire alanına denk gelmektedir.

Yapıya; kuzeybatı yönünde mermer kaplama bir niş içerisindeki, üzerinde ayet yazılı kitabesi bulunan, yuvarlak kemerli, çift kanatlı, ahşap kündekari kapı ile girilir.[1] Burada caminin tüm bölümlerine erişimin sağlandığı dikdörtgen planlı bir giriş holü düzenlenmiştir. Bu holde mihrap aksında yer alan çift kanatlı ahşap tablalı kapı ile harime girilirken; holün sağ tarafından muhdes ahşap elemanlarla oluşturulmuş kadınlar bölümüne, sol tarafında yer alan çift kollu betonarme merdivenler aracılığıyla muhdes kadınlar mahfiline erişim sağlanabilmektedir.

1 Kitabede Nisa Suresi'nin 103. Ayetinin "innes salate kanet alal muminine kitaben mevkuta" olan kısmı yer almaktadır. Ahşap kapı kanatları üzerinde bir hadis yer almaktadır. (Yazılar R.Bostan Güner tarafından okunmuştur.)

Şekil 4.154 Cami giriş kapısı, 2018, [41]

Şekil 4.155 Kara Mehmet Kethüda Camisi 1. katından harime doğru bakış, 2018, [41]

Cami 2 kat yüksekliğindeki özgün kütlesinin kuzeybatı yönüne eklenen 3 adet dairesel kolon sonrası harimin sonradan eklenen kısmı başlamaktadır.[1] Kuzeydoğu yönündeki hazire ve güneybatı yönündeki minare sonrasında harimin boyutları bu yönlerde de arttırılmıştır. Yapının birinci katı ise, özgün hariminin çevresinin "L" biçiminde genişletilmesiyle son halini almıştır. Kuzeydoğu yönünde hazirenin üst kotunda betonarme sistemle oluşturulan kadınlar mahfili bölümü, harime galeri biçiminde açılan diğer mahfil bölümü ile birleşir. Yapının 1992 yılına ait fotoğrafında bulunmadığı belirlenen çelik elemanlarla taşınan muhdes bir çatı arası katı da camiye eklenmiştir.

Şekil 4.156 Yapının 1992 yılına ait fotoğrafı, [6]

Şekil 4.157 Yapının kuzeybatı cephesi 2018 yılına ait fotoğrafı, [41]

[1] İstanbul 3 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde yapılan incelemede camiye ait onaylı tadilat projesi bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak 1. katta bulunan kadınlar mahfili ve daha sonradan ilave edilen çatı arası katı bu projede bulunmayan eklerdir.

Cami hariminin güneydoğu yönünde bir kısmı duvar içine gömülmüş ve üzeri içi kaplı mihrap bulunmaktadır. Mavi ve beyaz tonlarının hakim olduğu ve çiçek motifllerinin yer aldığı çinilerde Kuran'dan ayetlerin yer aldığı yazı kuşağı üzerine 1983 yılı tarihlenmiştir. Mihrabın sağında muhdes ahşap minber ve sol tarafında duvara bitişik olarak tasarlanmış külah formu ahşap vaaz kürsüsü yer almaktadır. Harimin ek bölümü kuzeydoğu kısmında muhdes pvc elemanlarla oluşturulmuş okuma salonu ve imam odası bulunmaktadır. Batı köşesinde harim zemininden yükseltilmiş müezzin mahfili oluşturulmuştur. İç mekana ait eski fotoğrafta mihrabın duvarın içine gömülü sade bir niş şeklinde olduğu, mihrap önünde yer alan şamdanların günümüze ulaşmadığı, minberin yenilendiği, 1. Kat mahfil korkuluklarının değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Minareye çıkış güneybatı yönünde zemin katta çift kanatlı ahşap kündekari kapı, 1. katta ise muhdes pvc kapı ile gerçekleştirilebilmektedir.

Şekil 4.158 Cami harimi güneydoğu yönü, 2018, [41]

Şekil 4.159 Cami, harim iç mekanına ait fotoğraf, tarih bilinmiyor, [7]

Caminin 1. kat güneydoğu yönündeki mahfil, konsol olarak taşınan, "U" planlı alanıyla 2 kat yüksekliğindeki harime açılır. Zemin katta bulunan sütunlar bu katta da devam ederek, torna korkuluklar ile birlikte mahfil ve harim ilişkisini düzenler. Bu mahfil alanının kuzeybatı yönünde muhdes çatı arası katına çıkış merdivenleri yer almaktadır. Muhdes kadınlar mahfili bölümünün kuzeydoğu yönünde yer alan kapı ile avluda bulunan kurs binasına geçilebilmektedir. Yapı iç mekanının zemini halı kaplama, 2 kat yüksekliğindeki harimin tavanı ahşap pasalı tavan, diğer ek bölümlerin tavanları ise sıva üzeri boya ile kapatılmıştır.

Şekil 4.160 1. Katta bulunan muhdes kadınlar mahfili, 2018, [41]

Şekil 4.161 1. Katta bulunan mahfilden kuzey yönüne doğru bakış, 2018, [41]

Yapı iç mekanı pencerelerden yeterli düzeyde ışık alınamaması nedeniyle oldukça karanlıktır.[1] Zemin katta önlerinde muhdes demir parmaklıkları bulunan dikdörtgen formlu, mermer söveli pvc pencereler yer alır. 1 kat seviyesinde güneydoğu duvarı mihrap üst seviyesinde 2 adet revzen-i menkuş[2] , güneybatı ve kuzeydoğu yönündeki harim duvarlarında daha büyük boyutlu detaylara sahip farklı bir revzen kullanılmıştır. Sonradan yapılan ek bölümlerde ise içte yuvarlak kemerli pvc pencerelerin yer aldığı filgözü motifli dışlıklar bulunmaktadır. Ancak yapının kurul arşivinden edinilen fotoğraflarında zemin katta dikdörtgen formlu taş söveli, önünde lokma demir parmaklık bulunan ahşap giyotin pencerelerin, üst kotta da aynı formlu pencerelerin parmaklıksız ve ahşap söveli olarak kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde günümüzde muhdes çatı katının da eklenmesiyle farklılaşan marsilya kiremitli ahşap kırma çatının, geçmişte daha faklı kırımlara sahip ve alaturka kiremitle kaplı olduğu görülmektedir.

[1] Bu duruma yapının kuzeydoğu ve güneybatı yönlerine eklenen muhdes eklerin pencereleri kapatması sebep olmuştur.

[2] Birden fazla renkli camın çeşitli motifler oluşturmak üzere bir arada kullanıldığı revzen çeşididir.

Şekil 4.162 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin minaresi (solda) ve güneybatı cephesine ait fotoğraflar(sağda), tarih bilinmiyor, [7]

Şekil 4.163 Kara Mehmet Kethüda Camisi, ahşap tavan kaplamasına ait fotoğraflar, tarih bilinmiyor, [7]

Yapının ek bölümlerinin betonarme sistem ile inşa edildiği kolon ve kirişlerden anlaşılabilmekte iken, yapının ilk inşasından günümüze ulaşan kısmının kesme taş ve tuğla ile üzeri sıvanmış almaşık duvarlı kagir yığma sistemle oluşturulmuş olduğunu yapıya ait eski fotoğraflarda görebilmek mümkündür.

Cami avlusunun batı yönünde 2 girişi bulunmaktadır. 556 Ada 10 Parseldeki tescilli fırın tarafındaki ana giriş aktif olarak kullanılmaktadır. Musalla taşının bulunduğu alandaki diğer giriş kapısı ise cenaze töreni zamanlarında kullanıma açılmaktadır.

Caminin doğu yönündeki hazirede Kocaeli Hüdavendigar Sancağı Kaymakamının ve İbrahim paşanın hizmetinde bulunmuş 1821 - 1822 yıllarında vefat etmiş diğer 4 kişiye ait toplam 5 adet mezar taşı yer alır.

Şekil 4.164 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin avlusunda yer alan hazire, 2018, [41]

Yapının cepheleri, muhdes yapı ve elemanlarla çevrildiğinden bir bütün olarak algılanamamaktadır. Kuzeybatı cephesinde öne çıkarılmış giriş bloğunda ortada niş içerisinde ahşap giriş kapısı ve 2 yanında dikdörtgen formlu demir parmaklıklı pvc pencereler; bunların üzerinde 1. kat seviyesinde 3 adet filgözü motifli revzen dışlık bulunur. Giriş bloğunun gerisinde planlanan, kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde genişleyen harim kısımlarında kuzeybatı cephesini oluşturan altta birer dikdörtgen pencere, üstte filgözü revzen yer alır. Bu seviyeden sonra caminin eski çatı kotunun izi olarak tüm cephelerde devam eden bir saçak bırakılmış ve bunun üzerindeki 2 adet bant pencere sonrası marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile cephe tamamlanmıştır. Şekil 4.153 'te cephenin güncel hali bulunan caminin eski fotoğrafları ile karşılaştırıldığında kuzeybatı cephesinin tamamıyla değişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yapı özgün niteliği hiçbir cephede korunamamıştır.

Şekil 4.165 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin kuzeybatı cephesine ait fotoğraflar, tarih bilinmiyor, [7]

Caminin güneybatı cephesi duvarların 3 farklı aksta düzenlenmesiyle oluşmuştur. En arka planda cephenin sol tarafındaki giriş bloğunun sağır duvarı yer alır. Minare ile hemyüz oluşturan harimin ek bölümü cephede öne çıkmaktadır. Zeminde lokma demir parmaklıklı pvc pencere ile 1. kat seviyesinde yer alan filgözü dışlık 1 düşey sıra pencere düzenini oluşturmaktadır. 2 düşey sıralı pencere düzenini minare sonrası geri planda kalan özgün harim kütlesinde farklılaşmaktadır. Bu kısımda zemindeki 2 dikdörtgen pencereyi üst kotta 2 ahşap dikdörtgen pencereler[1] takip etmektedir. Muhdes çatı arası katında, bu cephede minarenin solunda, bir kuşgözü oluşturulmuştur. Yapının tek şerefeli sivri külahlı kurşun kaplama minaresi ise gövde kısmında muhdes çatı arası katını geçerek yükselmektedir. Sıva ile kaplanmış kaide ve pabuç kısmı sonrasında minare gövdesinde iki bilezik arası devam eden zikzak motifleri yer alır. Gövde ve şerefe arası bir sıra mukarnas ile birleştirilmiştir. Şerefe korkulukları oyma taş panolar ile oluşturulmuştur. Yapının eski fotoğraflarından farklılaşan pencere düzeninin yanı sıra minarenin de özgün niteliğine uyulmaksızın yenilendiği görülmektedir. Minarenin taş külahlı hali Şekil 4.165' te görülmektedir.

[1] Kuzeybatı cephesinde dikdörtgen pencere kullanılarak geçilen bu duvar açıklığı, yapı iç mekanında alçı revzen ile kapatılmıştır.

Şekil 4.166 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin, kuzeybatı vegüneybatı cepheleri, 2018, [61]

Yapının güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri, muhdes yapı ve elemanlarla çevrildiğinden bir bütün olarak algılanamamaktadır.

Şekil 4.167 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin Boğaz tarafından görünen güneydoğu cephesi (solda) ve kuzeydoğu cephesi (sağda), 2018, [41]

BÖLÜM 5

KORUMA SORUNLARI VE MÜDAHALE ÖNERİLERİ

Tez çalışması kapsamında İstanbul Boğaziçi kıyı şeridinde 4'ü Anadolu Yakası, 6'sı Avrupa Yakasından olmak üzere toplam 10 adet, 18. yüzyıla tarihlenen cami ele alınmıştır. Camilerin her biri yerinde analiz edilmiş ve koruma sorunları belirlenmiştir. Bozulmaya sebep olan etkenler saptanarak, incelenen tüm camilerde de benzer sorunların var olup olmama durumu irdelenmiştir. Koruma sorunları doğrultusunda, mevcut sorunu ortadan kaldırıp, tescilli eserlerin mevcudiyetlerinin devamlılığını sağlayacak müdahale önerileri geliştirilmiştir.

5.1 Koruma Sorunları

Camilerde bozulma meydana getirerek sorunun kaynağını teşkil eden etkenler "dış nedenler" ve "iç nedenler" olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Koruma sorununun dış nedenleri yapıya sonradan bilinçsizlik veya kötü niyetli kasıtlar sonucu oluşan veyahut doğal afetler gibi etkenlerin meydana getirdiği dışarıdan müdahaleler ile gerçekleşen bozulmaları kapsamaktadır. Koruma sorununun iç nedenleri ise tescilli eserlerin malzeme, tasarım, konum, strüktür gibi yapının özniteliğinden kaynaklanan sorunlardır.

Tez kapsamında ayrıntılı olarak incelenen koruma sorunları iç ve dış nedenler olarak iki ayrı başlık altında incelenmiş olmasına rağmen gerçekte birbirine entegre bir şekilde büyüyüp gelişen sorunlar bütününü oluşturmaktadır.

İncelenen camilerden Avrupa Yakasındaki Emirgan Camisi, Ali Pertek Camisi ve Anadolu Yakasındaki Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin yakın zamanda restore edilmesi

sebebiyle diğer camilere nazaran daha az koruma sorunu tespit edilmiştir. Ancak literatür araştırması sonucu elde edilen bilgiler ışığında camilerin geçmişte maruz kaldığı sorunlara da yer verilmiştir. Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi ve Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nde restorasyon çalışmaları sürdüğünden, uygulamanın hassasiyeti açısından yapıların güncel fotoğraflarına yer verilememiştir.

Çizelge 5.1 Koruma sorunlarını oluşturan iç ve dış nedenler. (R. Bostan Güner, 2018)

KORUMA SORUNLARI		
DIŞ NEDENLER		
	1	Zeminden Kaynaklanan Sorunlar
	2	Rüzgar
	3	Yağmur - Kar Suyu, Topraktaki Kapiler Su, Nem ve Rutubet
	4	Yangın
	5	Korumaya Yönelik Olmayan Yasal Düzenlemeler
	6	Mülkiyet Sorunu
	7	Bilinçsiz Kullanım/ Müdahaleler
	8	Bakımsızlık
	9	Kullanıcısının Az Olması
	10	Turizm Etkinliklerinin Yönetilememesi
	11	Hırsızlık
	12	Fonksiyon Değişikliği
İÇ NEDENLER		
	1	Malzemeye Bağlı Nedenler
	2	Strüktürel Nedenler
	3	Niteliksiz Ekler

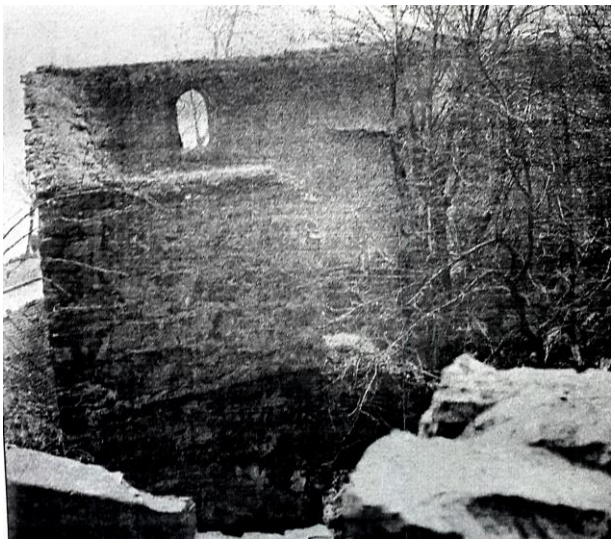
5.1.1 Dış Nedenler

Dış nedenleri yapıda bozulma oluşmasına neden olan dış faktörler olan doğal afetler, kar, yağmur, rüzgar gibi klimatik etkiler ve insan etkisiyle ortaya çıkan bozulmalar oluşturmaktadır.

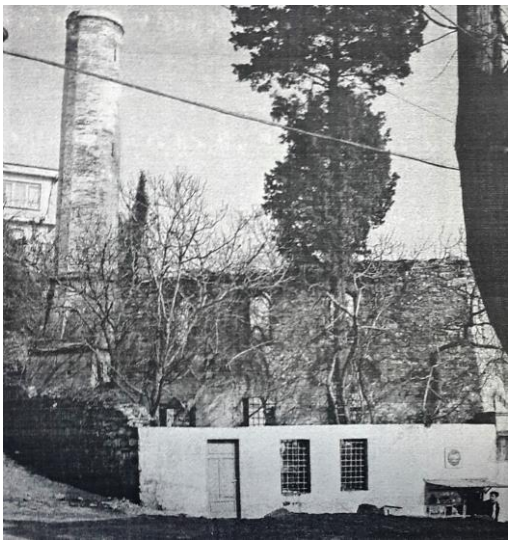
5.1.1.1 Zeminden Kaynaklanan Sorunlar

Deprem riski açısından dört farklı derecedeki alanları barındıran İstanbul'da teze konu camileri içine alan Boğaziçi kıyıları 2. derecede deprem bölgesi alanındadır [77]. Tarih boyunca pek çok deprem ile sarsılan İstanbul'da yapılar 1766, 1894, 1963, 1999 yıllarında meydana gelen depremler ile büyük oranda hasar görmüştür. Özellikle 1894 depreminde Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi büyük hasar görmüş, beden duvarlarında çatlaklar oluşmuş, ahşap strüktürlü kubbe yerinden oynamış ve döşemelerin bazıları çökmüştür [57]. 2009 yılında restorasyon geçirmiş olan Ali Pertek Camisi'nin eski fotoğraflarında tespit edilen çökme ve çatlaklarda etkili olan faktörlerden birisi de depremdir. Hacı Kemalettin Camisi, Tezkereci Osman Efendi Camisi'nde tespit edilen çatlakların da deprem etkisi ile oluştuğu ya da zemin yapısından/hareketlerinden kaynaklanabilecek etkenlerle oluşmuş mevcut çatlakların deprem etkisiyle daha da büyüdüğü düşünülmektedir.

Zeminden kaynaklanan çeşitli sorunlar ve depremlerden teze konu diğer camiler de etkilenmiş olmasına rağmen, bu camilerde bu etkilere ilişkin bir oluşum tespit edilememiş, kaydına rastlanamamıştır. Bunun nedeni zaman içinde gerçekleştirilen bakım onarım ve nitelikli veya niteliksiz restorasyonlarla bu etkilerin giderilmiş olmasıdır.

Şekil 5. 1 Ali Pertek Camisi'nin yıkılan kuzeybatı duvarı, [7]

Şekil 5. 2 Ali Pertek Camisi'nin yıkılan kuzeybatı duvarı, [7]

Şekil 5. 3 Hacı Kemalettin Camisi'nin kuzeydoğu cephe duvarındaki çatlak,2018, [41]

5.1.1.2 Rüzgar

Boğaz kıyısında bulunan camilerin hakim rüzgarların şiddetine doğrudan maruz kalmaları dolayısıyla, yapı bütününde veya bazı elemanlarda birtakım deformasyonlar meydana gelmiştir. Ayrıca rüzgar ve dalgalar aracılığıyla taşınan deniz suyu ve tuz da yapı cephelerinde rutubet ve kirlenmelere yol açmıştır. Rüzgar etkisiyle gerçekleşen bozulmaların belirgin örneği Hacı Kemalettin Camisi'nde tespit edilmiştir. Caminin tek şerefeli minaresinin kurşun kaplamalı sivri külahında rüzgar etkisiyle kuzeydoğu yönünde eğilme gözlenmiştir. Kara Mehmet Kethüda Camisi'nde ise güneydoğu yönünde eğilme vardır. Bu iki bozulmanın ortak özelliği ise eğilmelerin camilerin Boğaz'a bakan yönlerine doğru gerçekleşmesidir.

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin de 1964 yılında çıkan şiddetli rüzgar etkisiyle minare bağlantı noktalarında çökme ve kubbe kurşun kaplama bağlantılarında deformasyonlar yaşanmış; hünkar kasrı çıkmaları yıkılmıştır.

Şekil 5. 4 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin 1964 yılında çıkan şiddetli rüzgar sonrası yıkılan hünkar kasrı çıkmaları ve rüzgardan etkilenen kurşun örtüler

Şekil 5. 5 Hacı Kemalettin Camisi'nin minare külahında kuzeydoğu yönünde eğilme, 2018, [41]

Şekil 5. 6 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin minare külahında güneydoğu yönünde eğilme, 2018, [41]

5.1.1.3 Yağmur - Kar Suyu, Topraktaki Su, Nem ve Rutubet

Yağmur - kar suyu, topraktaki kapiler su ve deniz akıntıları yapılara çeşitli şekillerde nüfuz ederek bozulmalara yol açmaktadır. Suyun etki ettiği yere göre farklı tipte bozulmalar gerçekleşmiştir. Yağmur ve kar suyunun oluşturduğu bozulmalar ağırlıklı olarak çatı ve tavan döşemesinde gözlenirken, yapıların farklı bölümlerinde malzeme birleşim noktalarındaki detayların iyi çözülmemesi ile de bu alanlardan içeri giren su bozulmaya yol açmıştır. Boğaz kıyısında bulunan camilerin deniz akıntıları etkisi altındaki temelleri ile ilgili sondaj çalışması yapılamadığından ayrıntılı bilgi edinilememiştir. Ancak rüzgâr ve dalgalar ile taşınan deniz suyu ve tuz cephelerde kirlenme, yeşillenme ve rutubet oluşturmaktadır. Topraktaki kapiler suyun yükselmesi ile oluşan bozulmalar ise duvarlarda rutubet, renk değişimi ve kalem işlerinde bozulmaya sebep olmuştur.

Kandilli Camisi'nde güneybatı yönündeki minare ve beden duvarı birleşim noktasında doğru çözümlenemeyen detaylar nedeniyle yapı bu bölümden su almaktadır. Yağmur

ve kar sularının bu zayıf noktalardan yapı içerisine girmesiyle birlikte iç mekanda yer alan kalemişleri suyun etkisiyle bozulmuştur. Ayrıca çatının geniş saçaklarına rağmen duvar yüzeyine ulaşan yağmur suları yapının tüm cephelerinde boyada aşınmaya neden olmuştur. Minare gövde ve şerefe bölümündeki taş yüzeylerde su etkisiyle beyaz küfler oluşmuştur.

Şekil 5. 7 Kandilli Camisi'nin dış cephesinde (solda) ve beden duvarı minare birleşim noktasında (sağda) yağmur ve kar suyu etkisiyle oluşan bozulmalar, 2018, [41]

Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve Kuleli Kaymak Mustafa Camisi'nin ahşap karkas bölümlerinde suyun etkisiyle çürüme ve renk değişimi gözlenmiştir. Ayrıca tavan ve döşemelerde rutubet oluşmuştur.

Hacı Kemalettin Camisin'de batı yönünde toprakla temas eden yapı bu noktadan suyun kapilarite ile yükselmesi sonucu yapının bu yöndeki duvarları su almıştır. Suyun etkisiyle harim son cemaat mahfili ve kadınlar mahfilinde sıva - boya dökülmeleri, rutubet ve kalemişlerinde bozulmalar meydana gelmiştir. Ayrıca yapının kuzeydoğu yönünde bulunan hünkar mahfilinin kötü bir işçilikle oluşturulmuş kurşun çatı kaplaması suyun içeri girişini önleyememiş ve çıtakari tavan ve edirnekari kalemişleri bozulmuştur.

Şekil 5. 8 Hacı Kemalettin Camisi'nin güneybatı yönünde su nedeniyle duvar yüzeyinde meydana gelen bozulmalar (solda) hünkar mahfili tavanında çatıdan gelen suyun kalemişlerinde meydana getirdiği bozulmalar (sağda), 2018, [41]

Beşiktaş Tezkereci Osman Efendi Camisi'nde çatıdan gelen su nedeniyle ahşap pasalı tavanda renk değişimi tespit edilmiştir. Caminin zemin katındaki Köprülü Hemşiresi Çeşmesi de deniz suyu ve tuz ile rutubete maruz kalmıştır.

Şekil 5. 9 Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin ahşap pasalı tavanında çatıdan gelen suyun etkisiyle oluşan bozulma 2018, [41]

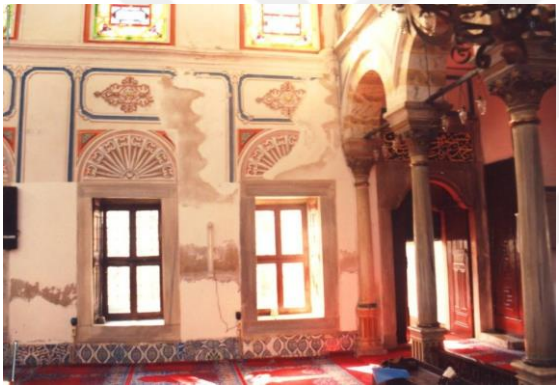

Şekil 5. 10 Tezkereci Osman Efendi Camisi' nin zemin katında bulunan çeşmenin basit bakım onarım sonrası rutubetin giderilmiş ve taş temizliği yapılmış hali, 2018, [41]

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde restorasyon öncesinde beden duvarlarındaki nem ve rutubet etkisiyle kalemişlerindeki bozulmalar 2014 yılındaki restorasyon ile giderilmiştir. Yapının güncel koruma sorunu ise deniz yönündeki mermer avlu duvarları ve taş merdivenlerinde taşınan su ve tuz etkisiyle gerçekleşen rutubet ve renk değişimidir. Ayrıca suyun kapilaritesi ve hamam yönünden gelen suyun hızlı tahliye edilememesi de güneybatı yönündeki avlu zemininde rutubet, renk değişimi ve taşlarda aşınmaya yol açmıştır.

Şekil 5. 11 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde rüzgar ve dalgalar aracılığıyla taşınan su ve tuzun cephe, merdiven ve avlu taş zemininde oluşturduğu bozulmalar, 2018, [41]

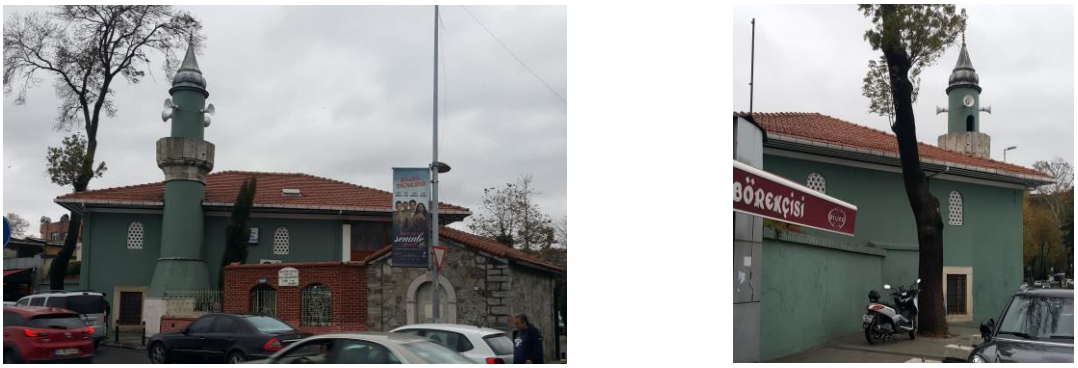

Şekil 5. 12 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde restorasyon öncesinde, beden duvarlarındaki tuz ve rutubet, 2018, [41]

Şekil 5. 13 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde restorasyon sonrası, rutubetin uzaklaştırıldığı beden duvarları. 2018, [41]

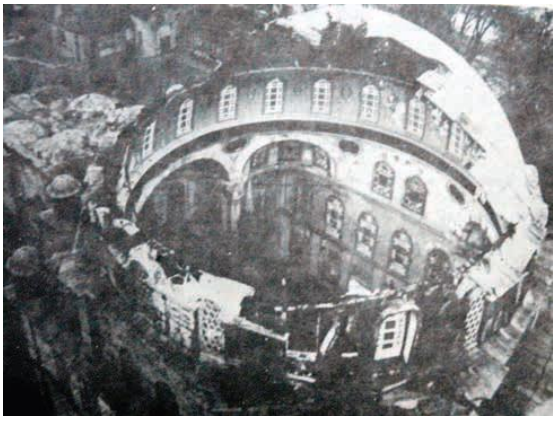
Sarıyer Çayırbaşı'nda bulunan Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin özellikle denize bakan güney yönündeki duvar yüzeylerinde suyun absorbe edildiği gözlenmiştir. Minarenin taş şerefesinde rutubet ve kirlenme oluşmuştur.

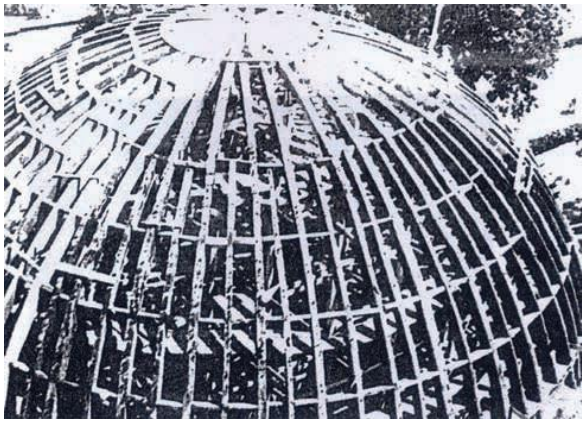

Şekil 5. 14 Kaptanı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin minare (sağda) ve güneydoğu cephesinde su nedeniyle duvar yüzeyinde meydana gelen bozulmalar (solda), 2018, [41]

5.1.1.4 Yangın

İncelenen 10 camide ağırlıklı olarak kagir malzeme kullanılmış olmasına rağmen çatı iskeletinde, döşemelerde, ek yapılarda ve çeşitli detaylarda ahşap malzemeler kullanılmıştır. Yapıların geçmiş dönemlerine ait verilerinden edinilen sonuçlara göre 13 Mart 1983 gecesi Üsküdar İsmail Paşa Yalısı'nda çıkan yangının, yalının bitişiğindeki Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'ne de sıçramasıyla caminin ahşap iskeletli kubbesi çökmüş ve cami hasar görmüştür.

Şekil 5. 15 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin yangın sonrası çöken kubbesi (1983), [57]

Şekil 5. 16 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin yangın sonrası meşe ağacından oluşturulan yeni kubbe iskeleti (1983), [57]

Emirgan Camisi 6 Mayıs 2006 tarihinde restorasyon uygulamaları sırasında çıkan yangında, hünkar kasrı çatısının büyük bir kısmı yanarak çökmüş ve bazı hat eserleri zarar görmüştür. Caminin kagir harim bölümü yangından etkilenmemiştir. Yapının 2009

yılında tamamlanan restorasyonunda, yanan bölümleri aynı cins ve boyutta ahşap elemanlar kullanılarak aslına uygun olarak yeniden imal edilmiştir.

Şekil 5. 17 Emirgan Camisi'nin hünkar kasrı dış cephesine ait yangın sonrası fotoğrafları, [6]

Şekil 5. 18 Emirgan Camisi hünkar kasrı iç mekanından yanan çatı ve duvarlara ilişkin fotoğraflar, [6]

Tezkereci Osman Efendi Camisi, Hacı Kemalettin Camisi, Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve Kuleli Kaymak Mustafa Camisi de ahşap bölümler barındırması sebebiyle yangın riski taşımaktadır. Bu nedenle yapılarda gerçekleştirilecek restorasyon uygulamalarında yangın riskine karşı önlem alınması elzemdir. Camilerin geçmiş dönemlerine ilişkin yangın kaydına rastlanılmamıştır.

Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin minaresine düşen yıldırım nedeniyle ahşap iskeletli kurşun külahının yandığı kaynaklarda yer almaktadır [78].

5.1.1.5 Korumaya Yönelik Olmayan Yasal Düzenlemeler

Korumaya yönelik olmayan yasal düzenlemeler doğrudan kasıtlı bir korumamayı hedeflemeyen, ancak yapıların korunarak geleceğe aktarılması noktasında engel teşkil eden hususları kapsamaktadır.

Korumaya yönelik olmayan yasal düzenlemeler kapsamında ilk dikkat çeken, zemin katı akar olarak tasarlanan camilerin ticari mahallerinin yapı parselinden farklı parselde olması, dolaylı yoldan yapının korunmasına engel teşkil eden hususlardan birisidir. Yapının zemin katındaki dükkanların farklı parsellerde, üst katında yer alan cami bölümünün farklı bir parselde olması; dükkanların yasal olmayan bir şekilde satılmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca bu ticari alanları kullananların kendi özerkliğini ilan edip yapı cephelerinde istediği şekilde tabela ve tente bulundurmaları da kontrol mekanizmalarının yeterince caydırıcı olamadığının bir göstergesidir.[1]

Şekil 5. 19 Hacı Kemalettin Camisi ve zemin katında yer alan dükkanların parsellerini gösteren harita, [71]

[1] Durumun bu şekilde gelişmesinde dükkanların özel mülkiyete geçmiş olması en büyük etkendir. Ayrıca denetimler sırasında muhdes eklerin kaldırılıp, denetim bittikten sonra yeniden aykırı eklerin yerine konulması da diğer bir etkendir.

Şekil 5. 20 Tezkereci Osman Efendi Camisi ve zemin katında yer alan çeşme ile dükkanların parsellerini gösteren harita, [71]

Yapıların özgün halleri ile belgelenmesini ve korunmasını denetleyici mekanizmalardan olan Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları da tescilli eserleri korumadaki olumlu misyonunun yanında; proje onay süreçlerinin uzaması, her kurulda farklı bir uygulamaya yönlendirilmesi ve mevzuat gereklerinin yapılmasında karşılaşılan sorunlar gibi etkenlerle de yapılara acil müdahale edilmesini engellemektedir.

1956 -1960 yılları arasında İstanbul imar hareketleri kapsamında açılan "Boğaziçi Sahil Yolu" da yapıların denize olan konumlarını değiştiren önemli bir unsurdur. Yapıların avlu ve deniz ile olan ilişkisinin değişmesine neden olmuştur. İlk yapıldığında Leb-i derya konumdaki Hacı Kemalettin Camisi sahil yolunun geçmesiyle, bu özelliğini kaybetmiştir. Caminin deniz ile arasındaki geniş alandan yol geçmesiyle buradaki meydan/avlu niteliği kaybolmuş; cami önünde bulunan çeşme de caminin arkasına taşınmıştır. Bu yol, teze konu Avrupa Yakasındaki tüm camilerin deniz ile olan ilişkilerini değiştirmiştir. Yolun sahil şeridinden geçirilmesi yapıların "Boğaziçi" tanımındaki yerlerini de belirlemiştir. Kıyı şeridinde bulunan bazı camiler, "Boğaziçi Ön Görünüm" alanına dahil edilmiştir. Tüm bunlara ek olarak bir ihtiyaç programı dahilinde açılan bu yolun, zamanla trafik yoğunluğunu karşılamakta yetersiz kaldığı ve alanda otopark sorunlarının baş gösterdiği tespit edilen sorunlar arasındadır.

Şekil 5. 21 Hacı Kemalettin Camisi'nin sahil yolu açılmadan önceki durumu, [42]

Şekil 5. 22 Hacı Kemalettin Camisi, sahil yolu ve kıyı düzenlemesi, 2018, [41]

Şekil 5. 23 Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin sahil yolu açılmadan önceki durumu, [53]

Şekil 5. 24 Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi ve sahil yolu, 2018, [41]

Şekil 5. 25 Emirgan Camisi'nin sahil yolu açılmadan önceki durumu, [38]

Şekil 5. 26 Emirgan Camisi ve sahil yolu ve ve kıyı düzenlemesi. 2018, [41]

5.1.1.6 Mülkiyet Sorunu

Osmanlı' da vakıf sistemi bir mülkün ebediyen kamu yararına tahsis edilmesi esasına dayanıyordu. Padişah, hanedan üyeleri ve devletin çeşitli ileri gelenlerinin bağışladıkları çeşitli kaynaklarla, devletin herhangi bir harcama yapmasına gerek kalmadan vakıf sistemi sayesinde sosyal ve kültürel hayatla ilgili birçok hizmet yerine getiriliyordu.

Günümüzde Osmanlı devrinde kurulan bu özel vakıfların büyük bir çoğunluğunun Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanması; gelirlerin ortak bir fonda toplanmasına, dolayısıyla kendi akarı bulunan tescilli eserlerin doğrudan gelirinin kesilmesine yol açmıştır.[1] Bu durum kendi sistemini devam ettirmesi düşüncesiyle oluşturulan hayır kurumunun işleyişini değiştirmiştir.

Akar olarak tasarlanan ticari mekanların kiraya verilmesi ya da sisteme aykırı bir şekilde şahıslara satışı, camilerin anıt niteliğini ikinci plana atacak nitelikte kullanımlara zemin hazırlamış, muhdes eklerle cami cephelerinin görsel bütünlüğü ve plan şemaları bozulmuştur. Denetlenmeyen ya da özel mülkiyete geçtiği için müdahale edilemeyen ticari alanlarda yapıların taşıyıcı sistemini bozabilecek ve bazı fonksiyonların gerçekleşmesini engelleyen uygulamalar tespit edilmiştir.

Şekil 5. 27 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin çevresini saran farklı mülkiyetteki yapıların ve muhdes eklerin caminin görsel olarak algılanmasını güçleştirmesi, 2018, [41]

[1] Vakfa bağlı vakıf eserlere ait giderler Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce karşılanmaktadır. Ancak bu durum sorunların çözülmesi için gereken azami süreyi uzatmaktadır.

Sarıyer Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin kendi parselinde ve çevre parsellerde olan yapılarla çevresi tamamen örtülmüştür. Muhdes binaların üzerindeki tabela, afiş vb. ekler görsel kirlilik oluşturmakta ve caminin tarihi dokusuna zarar vermektedir. Boğaz tarafındaki yalı ve aile hekimliği binası ile denize olan cephesi büyük ölçüde kapanmıştır.

Hacı Kemalettin Camisi'nin zemin katında bulunan dükkanların özel mülkiyette olması yapıya en büyük zararı veren etkenlerden birisidir. Caminin zemin kat kuzeydoğu cephesi dükkanların muhdes ekleri ile tamamen kapatılmış olup bu cephede yer alan cami girişi algılanmamaktadır. Ayrıca caminin kuzeydoğu yönünde bulunan musalla taşı dükkanlar tarafından işgal edilmiştir. Dükkanların musalla taşını masa olarak kullanması nedeniyle camide cenaze töreni düzenlenememektedir. Caminin arka tarafında yer alan hazire, şadırvan ve çeşmesi de güneydoğu yönünde yer alan diğer dükkanlar nedeniyle farkedilmemektedir.

Şekil 5. 28 Hacı Kemalettin Camisi'nin kuzeydoğu (üstte) ve güneydoğu (altta) yönlerinde bulunan kafelerin ve muhdes eklerinin caminin görsel algısına olumsuz etkisi, [61]

5.1.1.7 Bilinçsiz Kullanım/Müdahaleler

Bilinçsiz kullanım/ müdahaleleler kapsamında tespit edilen koruma sorunları genellikle hatalı/ niteliksiz onarımlar veya hatalı koruma kararları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Genellikle uzun süreli bakımsızlık ve ilgisizlik sonucu cami kullanıcıları öncülüğünde çeşitli müdahaleler gerçekleştirilmektedir. Yapının tarihi niteliğinin farkında olmadan ve uzman olmayan kişiler tarafından yapılan müdahaleler yapının kullanım ömrüne olumsuz katkıda bulunmaktadır. Bunların yanında yapıya ait bir fonksiyonun kötü kasıt ya da bilinçsiz bir yaklaşımla başka bir fonksiyonu etkisiz hale getirmesiyle de meydana gelen sorunlar da bulunmaktadır.

Kandilli Camisi'nde hırsızlık tehlikesine karşı harim kapısına ve 1. Kat kadınlar mahfili merdivenine muhdes demir parmaklık takılmıştır. Harimin namaz vakitleri dışında kilitli olması dolayısıyla son cemaat yerinde muhdes kadınlar bölümü oluşturulmuştur.

Şekil 5. 29 Kandilli Camisi'nin son cemaat yerinde bulunan muhdes ekler, 2018, [41]

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde 1999 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Koruma Kurulu'ndan izin alınmadan zemindeki yekpare halı kaldırılmış ve malta taşı döşeme muhdes seramiklerle değiştirilmiştir. 2014 yılında tamamlanan restorasyon ile cami zeminindeki muhdes ekler kaldırılmış ve zemin yeni halı ile kaplanmıştır.

Şekil 5. 30 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin restorasyon öncesi (solda) [40] ve restorasyon sonrası (sağda) durumu, 2018, [41]

Hacı Kemalettin Camisi'nin güneydoğu yönünde camiye bitişik olan hünkar kasrı ve çıkması günümüze ulaşamamıştır. Çıkmanın yok olmasıyla mahfil üzerine örtülen kurşun örtünün detaylarının iyi çözülmeden uygulanması yapının bu noktadan su alarak tavan detaylarında bozulmalara yol açmış, mahfil duvarları da muhdes ahşap ile kaplanmıştır. Ayrıca mahfil ve harim arasında yok olan özgün detay yerine burası pvc bir kapı ile örtülerek kamera/ imam odasına dönüştürülmüştür. Caminin 3. girişi olan kadınlar mahfilindeki kapı, muhdes çelik kapı ile değiştirilmiş duvarlarda çimento sıva ile onarım yapılmıştır. Kemalettin Cami Sokak yönündeki girişe bir de muhdes betonarme saçak eklenmiştir. Cami minaresinde geçmiş dönemlerde yapılan onarımlarda özgün taş yerine imitasyon taş kullanılmış ve bu da minare gövdesinde rutubet ve renk değişimine neden olmuştur. Minare muhdes betonarme şerefesinin korkuluklarında parça kayıpları tespit edilmiştir.

Şekil 5. 31 Hacı Kemalettin Camisi'nin muhdes eklerinin caminin tarihi dokusuna olumsuz etkisi, 2018, [41]

Hacı Kemalettin Camisi, Ali Pertek Camisi ve Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin zemin katlarındaki dükkanların muhdes eklerinin caminin estetik ve tarihi değerine olan etkisinin sebepleri diğer koruma sorunu başlıkları altında da incelenmiştir. Bu bölümde özellikle vurgulanmak istenen husus; bu olumsuz etkinin kasıtlı ve umarsız bir tavırla gerçekleştiğidir.

Şekil 5. 32 Ali Pertek Camisi (solda) ve Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin (sağda) zemin katında yer alan muhdes tabela ve ekler, 2018, [41]

Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nde, yapının özgün plan şemasına müdahale edilmiştir. Harimde düşey üst kotta "L" formlu muhdes bir mahfil düzenlenmiştir. Son cemaat yerinin üst kotuna, pvc elemanlarla duvarları oluşturulmuş bir kadınlar mahfili eklenmiştir. Harim zemininde 4 dikme ile taşınan mahfil, mekânsal kurguyu bozmuş; az sayıda penceresiyle yeterince ışık almayan mekan daha da karanlık bir hal almıştır.

Şekil 5. 33 Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin harim(solda) ve son cemaat yeri (sağda) üzerine eklenen muhdes mahfilleri, 2018, [41]

Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin plan şeması ve cephe düzeni değiştiği için yapı önemli ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir. Yapı 1. kat seviyesi kuzeydoğu yönünde genişletilmiş ve 1. katın üzerine muhdes 2. kat yapılmıştır. Yeni yapılan ekler betonarmedir ve 1. katı taşıyan kolonlardan biri yapının arka kısmındaki hazireye denk gelmektedir.

Şekil 5. 34 Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin kadınlar mahfili çıkmasını taşıyan kolonu(solda) ve sonradan eklenen kat (sağda), 2018, [41]

Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi'nin hünkar mahfili lojman olarak kullanılmış ve özgün iç mekan bozulmuştur. Ayrıca yapının harim tavanında yeralan kubbelerdeki kalemişleri de kullanıcılar tarafından yaptırılan muhdes eklerdir.

Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin hünkar mahfili 1990'lı yıllarda yapılan onarımlarda yok olmuştur.

5.1.1.8 Bakımsızlık

Vakıf eserler olan camilerin bir kültür mirası olarak geleceğe taşınması noktasında en büyük sorunlardan biri bakımsızlıktır. Dış nedenlerden kaynaklanan koruma sorunlarından "Bakımsızlık" başlığı aslında sorunların büyük bir bölümünün kaynağını oluşturmaktadır. Küçük çapta sorunlara yapılabilecek hızlı müdahaleler ile önemli ilerlemeler kaydedilebilecekken; tescilli eserlere gerekli zamanda gereken müdahalenin yapılmaması, sorunların daha da büyüyerek geri dönülemez boyutlara ulaşabilmesine neden olmaktadır.

Tezkereci Osman Efendi Camisi'nde harimin iki alçı revzen dışlığı yokmuş, revzen içlik dış ortama açık bir biçimde bırakılmıştır. Kadınlar mahfili zemin ahşap kaplamaları hareket etmektedir ve üzerindeki halı kaplama eskimiştir. Caminin zemin katında yer alan dükkanlar caminin görsel bütünlüğünü ve özgün cephe düzenini bozmaktadır.

Cephelerde eskime, sıva boya dökülmeleri bulunmaktadır. Caminin en büyük sorunlarından biri, yapının mihrabı altında bulunan ve taşıyıcı sistemin bir parçası olan payandanın zarar görmesidir. Mihrap üzerindeki duvar yüzeyinde oluşan çatlaklar payandanın zarar görmesiyle taşıyıcı sistemde sorunlar oluştuğunun göstergesidir.[1] Ayrıca semte "Kuruçeşme" adının verilmesine sebep olan Köprülü Hemşiresi Çeşmesi atık malzemelerle doldurulmuş ve suyu akmamaktadır.

Şekil 5. 35 Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin zemin katında yer alan dükkanların muhdes eklerinin caminin görsel bütünlüğüne ve taşıyıcı sistemine olumsuz etkisi, 2018, [41]

Hacı Kemalettin Camisi teze konu camiler arasında en fazla koruma sorunu bulunan yapıdır. Cami uzun yıllar ilgisiz ve bakımsız kalmış, malzemelerde eskime ve yıpranmalar meydana gelmiş, nem sorununa çözüm bulunamamış, kalemişlerinde kayıplar yaşanmıştır. Çatı detayları iyi çözülememiş, muhdes kaplama elemanları kullanılmıştır. Hünkar mahfili tavan detayları gibi bazı özgün yapı elemanları yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Duvarlarda - taşıyıcı elemanlarda çatlaklar, malzeme kayıpları ve renk değişimleri bulunmaktadır. Kadınlar mahfili döşemesi hareket

[1] Bu durum dükkanların ve caminin durumunun yeterince denetlenmediğinin bir göstergesi olduğu için bakımsızlık başlığı altında incelenirken taşıyıcı sistemi de ilgilendiren bir sorun olması bakımından yapı kaynaklı sorunlardan strüktürel sorunların da kapsamındadır.

etmekte, zemin halı kaplamaları muhdes ve çok kötü durumdadır. İmam evinde pek çok muhdes ek bulunmakta ve çatısıyla kadınlar mahfili pencerelerini kapatmaktadır.

Şekil 5. 36 Hacı Kemalettin Camisi'nin bakımsızlık sonucu ciddi boyutlara ulaşan kalemişi bozulmaları ve halı ve çelik kapı gibi muhdes ekleri, 2018, [41]

Üsküdar Kandilli Camisi'nde bakımsızlık dolayısıyla kötü durumda bulunan camilerdendir. Yapı güneybatı yönünde minare ve duvar birleşim yerlerinden su almakta ve bu durum duvarlarda rutubet etkisiyle sıva dökülmeleri, kalemişlerinde bozulma ve renk değişimlerine yol açmaktadır. Ayrıca alt kottaki pencerelerden zemin döşemesine kadar olan alanlar çimento ile sıvanmıştır. Zemin halı kaplamaları ve ahşap döşemeler oldukça kötü durumdadır. Pencerelerde cam kırıkları, cephelerde sıva ve boya dökülmeleri vardır.

Kara Mehmet Kethüda Camisi ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi hayırsever/ kullanıcıların desteğiyle rüzgarlık, abdesthane gibi pek çok muhdes ek ile çevrilmiştir.[1]

Emirgan Camisi, Ali Pertek Camisi ve Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde yakın zamanda restorasyon uygulaması gerçekleştiği için bu camilerde diğerlerine oranla daha az koruma sorunu bulunmaktadır.

5.1.1.9 Kullanıcısının Az Olması

Camilerin kullanıcısının az olması; konumlarına bağlı olarak değişkenlik gösteren bir etkendir. Cuma ve bayram namazları dışında, vakit namazlarında genellikle 15-20 kişiyi

[1] Bu durum yapı kaynaklı koruma sorunları kapsamında niteliksiz ekler başlığı altında da incelenecektir.

geçmeyen bir kullanıcı sayısına ulaşılabilmektedir. Cenaze törenlerinin yapılabilmesi ve yakın çevrede gidilebilecek alternatif cami bulunmaması sebebiyle Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi ve Kara Mehmet Kethüda Camisi, merkezi konumları nedeniyle Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi ve Emirgan Camisi diğer camilere oranla daha aktif kullanılmaktadır.

Kullanıcısının az olması parametresi doğrudan bir koruma sorunu teşkil etmemekte ancak dolaylı yoldan yapıların ilgisiz ve bakımsız kalarak yol olma süreçlerini etkilemektedir. Ayrıca camilerin namaz kılma eylemi dışında, kamu yararına çeşitli etkinlikler için kullanılması gerekirken, bu gibi faaliyetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilememesi farklı kitlelerin yapıları kullanmalarına olanak tanımamaktadır.

5.1.1.10 Turizm Aktivitelerinin Yönetilememesi

Boğaziçi kıyılarının İstanbul'un en seçkin ve rağbet gören bölgeleri olması dolayısıyla alanı deneyimleyen kullanıcı sayısı oldukça fazladır. Teze konu camilerin Rumeli Hisarı, Beylerbeyi Sarayı, Kuleli Askeri Lisesi ve Boğaz Köprüleri gibi turistlerin yoğun olarak geldiği simge yapılara çok yakın olmasına rağmen ziyaretçi sayıları ve tanınabilirliği oldukça düşüktür.

18. yüzyıldan günümüze kadar ağırlıklı olarak sayfiye ve yüksek gelirlilerin yaşam alanı olarak kullanılan Boğaziçi kıyılarının kullanıcı sayısının fazla olması yoğun trafik ve otopark sorununu da beraberinde getirmiştir. Ziyaretçilerin Boğaz'da vakit geçirip, dinlenip eğlenebileceği mekan arayışı, kıyılarda kafelerin yoğun olarak açılmasına sebep olmuştur.

Şekil 5. 37 Fatih Sultan Mehmet Köprüsü üzerinden Rumeli Hisarı, Hacı Kemalettin Camisi, Ali Pertek Camisi ve Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Perili Köşk), 2019, [41]

Hacı Kemalettin Camisi ve Ali Pertek Camisi hem Rumeli Hisarına hem de Fatih Sultan Mehmet köprüsüne çok yakındır. Tarihi alana ve Boğaz manzarasına aynı anda tanıklık etmesi sebebiyle yoğun turist sirkülasyonu ve çok sayıda kafe bulunmaktadır. Bu yoğunluk kafelerin muhdes eklerinin her geçen gün daha da artmasına, görüntü kirliliğine, araçların kaldırım üzerine park edilmesi dolayısıyla yapı girişlerine ulaşılamamasına, işgallere ve görsel yoğunluktan tarihi dokunun algılanamamasına sebep olmaktadır. Emirgan, Kandilli ve Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camilerin de çevresinde çok fazla kafe bulunmasına rağmen, bu kafelerin Hacı Kemalettin Camisi'nde olduğu gibi caminin görsel bütünlüğüne doğrudan bir olumsuz etkisi bulunmamaktadır.

5.1.1.11 Hırsızlık

Tarihi camilerin içerisinde yer alan 18. yüzyıl Osmanlı dönemine ait hat yazılı levhalar, ayetler, çiniler, şamdan, saat gibi kıymetli elemanlar tarihi eser kaçakçılarının ve hırsızların hedefi olmuştur.

Kandilli Camisi'nin mihrap önünde yer alan şamdan ve çinileri hırsızlık tehlikesine karşı korumak için harim, beş vakit namazı dışında kilitli tutulmakta, diğer zamanlarda camiye gelenler yalınızca küçük son cemaat mahalini kullanabilmektedirler.

Emirgan Camisi'nin mihrap üzerinde çerçeve içindeki ayet yazılı iki hat levhası, sabah namazı sonrası caminin kapı kilidini kırarak içeri giren kimliği belirsiz hırsızlar tarafından çalınmıştır. (Hürriyet Gazetesi, 20.11.2005)

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde bulunan 16-17 ve 18. yüzyıllara ait çiniler hırsızlık olaylarına karşı korumak ve bozulmalarını önlemek amacıyla ahşap dolaplar ile kapatılmıştır.

Şekil 5. 38 Kandilli Camisi'nin namaz vakti dışında kilitli olan hariminin kadınlar bölümünden fotoğrafı, 2018, [41]

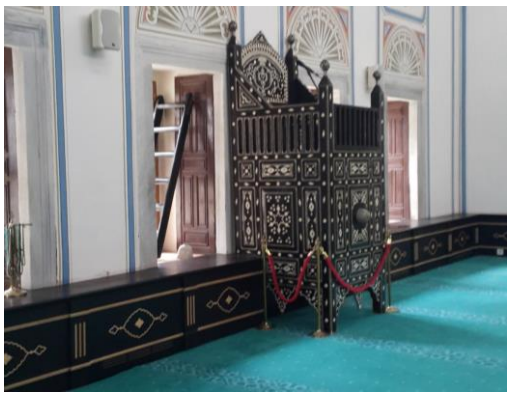
Şekil 5. 39 Gazete haberinde yer alan Emirgan Camisi'nin içinden çalınan levhaları gösteren fotoğraf. (Hürriyet Gazetesi, 20.11.2005)

Şekil 5. 40 2009 yılındaki restorasyon sonrası çalınan levhaların yerine farklı levhalar konulmuştur, 2018, [41]

Şekil 5. 41 Beylerbeyi Camisi'nin restorasyon öncesi çinilerin açıkta bulunduğu fotoğraf [40]

Şekil 5. 42 Beylerbeyi Camisi'nin restorasyon sonrası çinilerin ahşap levhalar ile koruma altına alındığı fotoğraf, 2018, [41]

5.1.1.12 Fonksiyon Değişikliği

İşlevini kaybeden yapıların farklı bir fonksiyonla yeniden kullanıma kazandırılması tercih edilen restorasyon uygulamalarından biridir. Ancak yapının özgün niteliğine zarar gelmemesi, mekânsal organizayonunun bozulmaması gereklidir.

Beşiktaş Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin harim ile bitişik kurgulanan sıbyan mektebi cemaatin fazla olduğu Cuma ve bayram namazları dışında günümüzde depo olarak kullanılmaktadır. Emirgan Camisi muvakkithanesi ise namaz vakitlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tespit ediliyor olması dolayısıyla günümüzde işlevini yitirmiş olup, büfe olarak kullanılmaktadır.

Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi'nin hünkar kasrı olarak tasarlanan bölümünün cami lojmanı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

5.1.2 İç Nedenler / Yapı Kaynaklı Koruma Sorunları

Yapı kaynaklı koruma sorunları kapsamında yapıların malzeme, zemin, tasarım, strüktür gibi kendi iç özelliklerinden kaynaklanan sorunlar ele alınmıştır. İncelenen yapıların 18. yüzyıl'dan geçirdikleri onarım ve restorasyonlar sonucu günümüze ulaşan son halleri üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Yapıların geçmiş dönemlerine ait elde edilen veriler ışığında geçmiş ve günümüzdeki durumları arasındaki farkların oluşturduğu sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

5.1.2.1 Malzemeye Bağlı Oluşan Sorunlar

Yapılarda kullanılan malzemelerde görülen zamana bağlı eskime, yıpranma ve kaybolma gibi deformasyonları kapsamaktadır. Bu deformasyonlar malzemenin kullanım ömrü ile bağlantılı olabileceği gibi, doğal etkenler ve insan etkisinin de söz konusu olabileceği malzemenin niteliğini ya da farklı malzemelerin birbiriyle çalışma ilişkisini etkileyen bozulmalar olabilmektedir. Malzemeye bağlı bozulmaların da en önemli katalizörlerinden biri bakımsızlıktır. Malzemede ya da yapı elemanında başlayan bozulma birtakım önlemlerle durdurulabilecek iken; hiç bir şey yapmadan olağan sürecine bırakmak ya da kapsamlı restorasyon yapılana kadar müdahale etmemek sorunların daha da büyümesine yol açmaktadır.

Kandilli Camisi minaresinde kullanılan taş yüzeylerinde yağmur suyu, denizden taşınan su ve tuz etkisiyle kirlenme, renk değişimi ve tuz kabuğu oluşmuştur. Su, rüzgar ve güneş etkisiyle cephede sıva ve boya dökülmeleri oluşmuştur. Pencerelerde cam kırıkları, avlu mermer kaplamalarında aşınma ve tabakalanma meydana gelmiştir.

Şekil 5. 43 Kandilli Camisi'nin minare taş yüzeylerindeki bozulma (solda), mermer avlu yüzeyindeki aşınma (sağ üstte) ve pencerelerdeki malzeme kaybı (sağ altta), 2018, [41]

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde hamam tarafında su tahliyesininde yaşanan sıkıntılar nedeniyle bu yönden gelen ve Boğaz yönünden rüzgar ve dalgalar yoluyla

taşınan su ile avlu zemininde ve cephe yüzeyinde biyolojik oluşum, renk değişimi, avlu duvarlarında heterojen dağılımlı erozyon, bozulma, kirlenme, derz kayıpları gibi doğal etkenlerle başlayan yapısal sorunlar oluşmuştur.

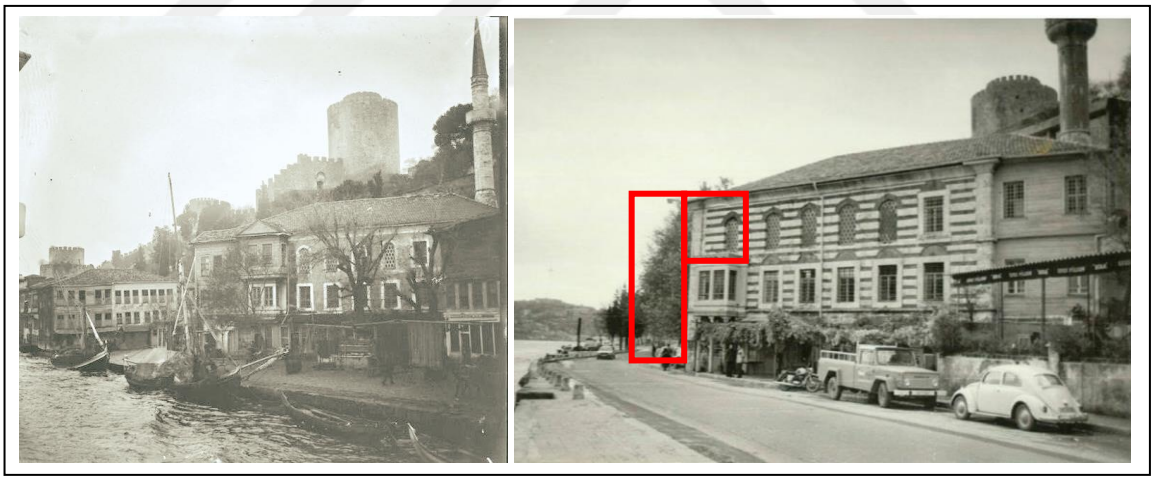

Şekil 5. 44 Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde temel yapı malzemesi olan küfeki taşlarında farklı kullanım yerlerinde görülen farklı bozulmalar, 2018, [41]

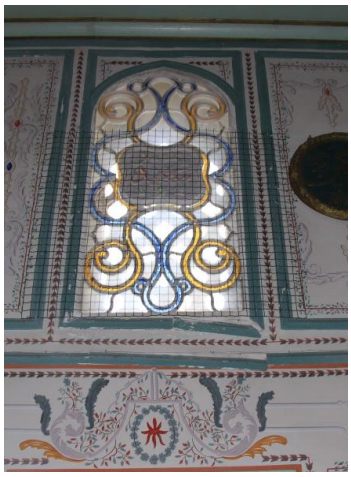
Tezkereci Osman Efendi Camisi'nde iklim olayları ve zamanın da etkisiyle ahşap elemanlarda eskime, yıpranma ve boya dökülmeleri tespit edilmiştir. Alçı revzen dışlıklardan iki tanesi yok olmuş, diğer dışlıklarda parça kayıpları meydana gelmiştir. Pencerelerde cam kırıkları ve lokma demir parmaklıklarda şekil değişimi

gözlemlenmiştir. Caminin zemin katında bulunan çeşmenin küfeki taşlarında aşınma, kılcal çatlaklar ve parça kayıpları tespit edilmiştir.

Hacı Kemalettin Camisi'nde kagir malzemelerde ağırlıklı olarak yüzey kirlenmesi, aşınma ve kılcal çatlaklar; ahşap elemanlarda ise zamana bağlı eskime, boya dökülmeleri tespit edilmiştir. Harim iç mekanında alçı revzen içliklerde çatlaklar ve bütünlüğünü devam ettirememe, alçı panolarda kopmalar tespit edilmiştir. Muhdes halı altındaki ahşap döşemeler hareket etmektedir. Caminin minaresinde geçmiş dönemlerde restorasyon çalışmalarında kullanılan imitasyon taşlarda su etkisiyle beyaz küf ve renk değişimi gözlemlenmiştir. Şerefe ve gövde arasındaki geçiş restorasyon sırasında betonarme olarak yeniden inşa edilmiş, bu da özgün - muhdes malzeme arasındaki uyumsuzluk, hava şartları ve yerçekimi ile birlikte bu kısımda parça kayıplarına ve demir donatının açıkta kalmasına yol açmıştır. Ayrıca caminin eski fotoğraflarında tespit edilen güneydoğu yönündeki hünkar kasrı ve cumbası günümüze ulaşamamış, kuzeydoğu yönünde hünkar kasrını taşıyan sütunların kaideleri tretuar altında kalmıştır.

Şekil 5. 45 Hacı Kemalettin Camisi'nin yok olan hünkar kasrı ve cumbasını gösteren geçmiş yıllara ait fotoğrafları (tarih bilinmiyor), [42]

Şekil 5. 46 Hacı Kemalettin Camisi harimindeki alçı revzen içlik ve yerinde kalabilmesi için önüne sabitlenen tel, 2018, [41]

Şekil 5. 47 Hacı Kemalettin Camisi kuzeydoğu cephesindeki taş yüzeylerindeki aşınma, kirlilik ve denizlik altındaki taşlarda parça kaybı, 2018, [41]

Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin ahşap son cemaat yerinde suyun camiden yeterince uzaklaştırılamaması nedeniyle ahşap elemanlarda çürüme ve küf gözlemlenmiş, bakımsız kalan ahşaplarda kurt ve böcek yenikleri oluşmuştur. Ayrıca yapının kuzeybatı cephesinde hünkar mahfiline ait taş basamaklar 1965 yılında kaldırılmıştır.

Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi'nin ahşap kaplama son cemaat yeri ve ahşap strüktürlü hünkar mahfilinde ahşapta mekanik aşınma, kopma ve çatlamalar ve bakteri - mantar etkisiyle bozulmalar meydana gelmiştir.

5.1.2.2 Strüktürel Sorunlar

Tezkereci Osman Efendi Camisi zemin katında yer alan dükkan cephelerinin değiştirilmesiyle, duvarlarda doluluk boşluk oranları değişmiştir. Karma yapım sistemiyle inşa edilmiş caminin zemin katındaki taşıyıcı elemanlar, üst kısımdan gelen yükler karşısında yetersiz kalmış, bu da mihrap üzeri hımış duvar yüzeyinde ve iç mekanda da devam eden derin çatlaklar oluşmasına neden olmuştur. Cephe yüzeyine sabitlenen muhdes tente, tabela gibi elemanlar da duvar yüzeyindeki yük miktarını artırarak, gerilimin artmasına ve açıklıklarda sehim oluşmasına sebep olmuştur.

Şekil 5. 48 Tezkereci Osman Efendi Camisi ve güneydoğu cephesinde duvar yüzeyinde taşıyıcı sistemde oluşan sorunları ifade eden çatlaklar, 2018, [41]

Hacı Kemalettin Camisi'nin kuzeydoğu cephesinde hünkar mahfili üzerinde çıkmanın yok olması ile buraya duvar örülmüştür. Ancak statik problemlerin çözülememesi nedeniyle büyük bir çatlak oluşmuştur. Kadınlar mahfiliyle harim arasında yer alan ve sütunlar ile taşınan kirişte de çatlaklar ve sehim oluşmuştur.

Şekil 5. 49 Hacı Kemalettin Camisi'nin cephesinde (solda) ve kadınlar mahfilinde yer alan kirişteki (sağda) çatlaklar, 2018, [41]

Kandilli Camisi'nin bodrumunda geçmiş dönemlerde 4 adet betonarme kolon ve bunları kuzeybatı güneydoğu yönünde bağlayan bir kiriş ile statik güçlendirme yapılmıştır. Bu durum binanın özgün tasarımında statik sorunların bulunduğunu göstermekteyken, Boğaz kenarında olan yapıya uygulanan bu müdahalenin de binanın kagir niteliğine çok da uyumlu olmadığı açıktır.

Şekil 5. 50 Kandilli Camisi'nin bodrumundaki betonarme kiriş ve kolonlar, [8]

Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin kagir duvarlarında moloz taş ve derz arasındaki bağların çözülmeye başladığı ve duvar üst yüzeyinde kalın bir çimento sıva tabakasının olduğu tespit edilmiştir.

5.1.2.3 Niteliksiz Ekler

Yapıların ilk yapıldıkları dönemden günümüze geçirdikleri süreç boyunca hitap ettikleri kitlelerin talepleri doğrultusunda, genellikle değişmeyen fakat gelişen bazı fonksiyonları karşılamaya yönelik birtakım ekler ilave edilmiştir. Bu ekler genellikle abdest alma fonksiyonunu sağlamak üzere oluşturulan muhdes wc- abdesthane bölümleri oluşturmaktadır.

Kara Mehmet Kethüda Camisi çevresi camiye ait muhdes yapılarla çepeçevre sarılmıştır. İlk tasarımında mescit olarak inşa edilmiş olan yapı, daha sonra yetersiz kaldığı için genişletilerek camiye çevrilmiş ve özgünlüğünü önemli ölçüde yitirmiştir. Betonarme eklerle sağlanan bu değişiklik yakın çevrede başka cami olmaması nedeniyle yeterli gelmemiş ve cami kuzeydoğu yönünde daha da genişletilmiş ve

üzerine bir yeni kat daha ilave edilmiştir. Caminin kuzeydoğu yönünde büyütülmesi sırasında çıkmayı taşıyan kolon bu yöndeki hazirenin içine denk getirilmiştir. Cami çevresinde kurs yapıları, wc ve abdesthaneler, gasilhane ve cami derneğine ait yapılar bulunmaktadır. Bu yapıların tamamı muhdes olup caminin plan şeması ve vaziyetini tamamıyla değiştirmiştir.

Şekil 5. 51 Kara Mehmet Kethüda Camisi hazire alanına yerleştirilen kolon ve muhdes ek yapılarla yapı avlusunun doldurulması, 2018, [41]

Kaptanı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nde caminin kişi kapasitesi ihtiyacı karşılamakta yetersiz kaldığı için harim içine yapıyı düşeyde ikiye bölerek bir mahfil, son cemaat yeri üzerine kadınlar mahfili ve cami güneybatı yanına da ayrı bir namaz kılma yeri daha ilave edilmiştir. Ayrıca muhdes abdesthane-wc yapıları da yapılmıştır.

Hacı Kemalettin Camisi'nin güneybatı yönünde bulunan şadırvan ve Benlizade Ahmet Raşit Efendi Çeşmesi'nin yanında muhdes wc ve abdesthane yer almaktadır. Ayrıca cami giriş kapısının üzerinde muhdes saçak, ve üst kotta kadınlar mahfiline giriş için muhdes kapı ve muhdes betonarme saçak bulunmaktadır. Caminin Boğaz'a bakan kuzeydoğu yönündeki dükkanların ön kısımları da muhdes camekan ve plastik malzemeler ile kapatılmıştır.

Tezkereci Osman Efendi Camisi'ne kuzey yönünde giriş kısmında muhdes pvc elemanlarla rüzgarlık oluşturulmuştur. Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi ve Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi avlularında zemin altına abdesthane - wc tasarlanmıştır. Emirgan Camisi ise yan parselde bulunan yapının bodrum katını aynı sebepten dolayı kullanmaktadır.

İncelenen yapıların neredeyse tamamında gözlemlenen ortak sorunlardan biri kapalı abdesthane - wc ihtiyacının yapılarda muhdes eklerin yapımına sebep olmasıdır. Türk

evi geleneğinde wc/hela genellikle yapı dışına konumdandırılmıştır. Bu gelenek ya da alışkanlığın bir devamı olarak saray ve köşk gibi önemli yapılar dışında, hela ihtiyacı yapı dışında niteliksiz ekler ile çözülmeye çalışılmıştır. Camilerde namaz kılma fonksiyonunun ön koşulu olan abdest alma ihtiyacı için yapıların ilk tasarımlarında uygun mekanlar tasarlanmamıştır. Günümüzde bu ihtiyacın karşılanması için ya muhdes yapılar inşa edilmiş, ya da farklı bir yapıya ait mekanlar bu ihtiyaç için tahsis edilmiştir. Bu durum yapıların görsel niteliğini etkilediği gibi, sirkülasyon şemalarının da değişmesine neden olmuştur.

5.2 MÜDAHALE ÖNERİLERİ

İncelenen 10 Boğaziçi kıyı camisi özelinde ve tespit edilen koruma sorunları doğrultusunda, bu yapıların hem kullanımı hem de korunmasını öngören müdahale önerileri getirilmiştir. Basit ama etkili olabilecek yaklaşımlarla Osmanlı'dan günümüze varlığını sürdüren kültürel mirasımız, Boğaziçi siluetini dolduran simge bir sanat eseri ve aynı zamanda sosyal bellekte yer edinmiş anıların bir parçası olarak değerlendirebileceğimiz bu yapıların, mekan - anı - bellek ilişkilerinin sürekliliğinin sağlanarak gelecekte de deneyimlenebilecek mekanlar olmasını sağlamak temel hedeftir.

Camilerin fiziksel ve statik açıdan durumlarına göre önerilen çözüm önerilerinden birinin/birkaçının uygulanması koruma hedeflerine ulaşılabilmesi açısından elzemdir. Bu kapsamda camilerin özgünlüğünü koruyup korumama durumu ve koruma sorunlarının boyutlarına göre hazırlanan bozulma değerlendirme formu doğrultusunda acil müdahale edilmesi gereken yapıların öncelik sırası belirlenmiştir.[1]

[1] Müdahale önerilerinden kapsamlı restorasyon başlığı altında önerilen müdahaleler Z. Ahunbay'ın Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon [13] kitabında bahsettiği genel ilkeler doğrultusunda hazırlanarak, teze konu camilere özgü olacak biçimde R.Bostan Güner tarafından geliştirilmiştir.

5.2.1 Kapsamlı Restorasyon

Geçmiş dönemlerde yapıların sadece minarelerini ya da çatılarını kapsayan onarımlar yapılmış ve gerekli koruma düzeyinin sağlanamadığı görülmüştür. Fiziksel ve statik açıdan kötü durumda olduğu tespit edilen camilere, yapının tüm birimlerini içeren kapsamlı restorasyon çalışması yapılması önerilmektedir. Avrupa Yakasından Hacı Kemalettin Camisi ve Tezkereci Osman Efendi Camisi, Anadolu Yakasından Kandilli Camisi'nin özgünlük durumunu koruyor olmaları dolayısıyla öncelik sırası 1 olarak belirlenmiş ve en kısa sürede kapsamlı restorasyon uygulamasına başlanması gereken camiler olarak tespit edilmiştir.

Kara Mehmet Kethüda Camisi ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi aktif yoğun kullanımda olan fakat özgünlüğünü önemli ölçüde yitiren camiler olması dolayısıyla restorasyon öncelik sırası 2 olarak belirlenmiştir. Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi'nde ve Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nde restorasyon uygulamaları devam ettiğinden; Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi, Emirgan Camisi ve Ali Pertek Camisi yakın zamanda restorasyon uygulamaları tamamlandığından koruma yaklaşımı bölümünde yeniden kapsamlı restorasyon uygulaması önerilmemiştir.

Yapıların rölöve, restitüsyon, restorasyon projesi ve raporları malzeme, bozulma ve dönem analizleri, sanat tarihi araştırmaları yapılıp çalışmaların ilgili Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüklerinde onayını müteakiben restorasyon uygulama çalışmalarına başlanmalıdır. Bu çalışmalarla birlikte statik performans analizleri yapılarak yapıların taşıyıcı sistem durumunun saptanması ve duvarlarda eğilme, burkulma, ayrılma ve yan yatma gibi durumların tespiti yapılmalıdır. Ayrıca temel durumlarının araştırılması için zemin analizi ve sondaj çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Restorasyon uygulamaları sırasında Hacı Kemalettin Camisi, Tezkereci Osman Efendi Camisi, Kandilli Camisi, Kara Mehmet Kethüda Camisi ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nde gerçekleştirilmesi önerilen müdahaheler aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır.

5.2.1.1 Niteliksiz Eklerin Kaldırılması

Yapıların muhdes ögelerden olabildiğince temizlemesi ve özgün elemanlarda gerekli konservasyon çalışmaları yapılabilmesi için olabilecek en yalın hale getirilmesi işlemleridir.

Hacı Kemalettin Camisi ve Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin zemin katlarında bulunan dükkanların tüm muhdes eklerinin kaldırılması hedeflenmektedir. Kara Mehmet Kethüda Camisi ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nde ise müdahaleler çok daha büyük boyutlarda, yapılara eklenen muhdes katların ve ek yapıların yıkılarak, özgün plan şemasına müdahalenin minimuma indirilmesi öngörülmektedir.(Niteliksiz eklerin kaldırılması uygulamasında koruma sorunlarına müdahale önerisi olarak sunulan "Kamulaştırma" eylemi gerçekleştirildikten, yani özel mülkiyete geçmiş vakıf eserlerin tekrar vakıf mülküne kazandırılması sonrası bazı muhdes eklerin yıkımı gerçekleştirilebilecektir. Bu doğrultuda önce kamulaştırma sonra arındırma işlemi yapılacaktır.

5.2.1.2 Malzemelerin Sağlamlaştırılması ve Temizlenmesi

Yapıda kullanılan malzeme çeşitlerine göre sağlamlaştırma ve temizleme önerileri farklılaşmaktadır.

Kagir bölümlerde/malzemede sağlamlaştırma ve temizlik: Malzemenin bütünlüğünü koruyabilecek düzeyde güçlendirilmesi, bozulan malzemelerin yenilenmesi ve temizlik çalışmalarını kapsamaktadır. Taşın cinsi ve özellikleri analiz edilmeli, kullanılan taş elemanda 5 santimetreden fazla olan hasarlarda çürütme yapılarak özgün malzeme ile yenileme, daha küçük boyutlardaki hasarlarda plastik onarım yapılmalıdır. Çimento harç ile yapılan derz ya da sıva varsa sökülmeli, özgün sıva ile enjeksiyon yapılmalı/sıvanmalıdır. Derzlerin/sıvanın bütünlüğünü koruyamadığı durumlarda katkı maddeleri eklenerek tamir harcı ile güçlendirme yapılmalıdır. Cephelerde ve patina oluşmuş diğer yüzeylerde taşın durumuna/konumuna göre basınçlı su, hassas kumlama gibi yöntemlerle temizlik yapılmalıdır.

Sıvalı cephelerde öncelikle sıva raspa ve analiz edilerek özgünlük durumu araştırılmalıdır. Sıvanın altından çıkacak duvar örgüsünün niteliğine göre (almaşık

duvar, kesme taş duvar vb.) koruma kuruluna sunulacak restorasyon tadilat projesinin onay durumu doğrultusunda uygulama yapılmalıdır. Duvarın özgün sıvalı duvar olması durumunda sıvadaki hasarlarda kimyasal katkılı güçlendirme harcı ile sıva yapılmalıdır.

Yapı cephelerinde bulunan tuğla kemer, taş söve, alçı revzen gibi elemanların fiziksel durumları kontrol edilmeli; formda bozulma, kesit kaybı, parça kaybı, terazide olmama, ve bütünlüğünü koruyamama durumlarına göre onarım veya yenileme durumlarından biri uygulanmalıdır. Alçı revzen tepe pencerelerinin içliklerinde gerekirse yeniden kalıp oluşturularak döküm yapılmalı, kullanılan renkli camlardaki hasarlarda, özgün malzeme ve kesitte yeni camlarla yenileme yapılmalıdır.

Minarelerin taş duvar ya da sıvalı duvar olup olmama durumlarına göre müdahaleler farklılaşmaktadır. Sıvalı kagir minarelerde sıva raspası yapılarak analiz edilmeli özgün sıva tespit edilmeye çalışılmalı, muhdes sıva sökülerek özgün harç ile sıvanmalıdır. Duvar örgüsünü oluşturan taş - tuğla malzemedeki bozulmanın boyutuna göre onarım ya da yenileme metodlarından uygun olanı seçilmelidir. Muhdes ekler (betonarme ek, imitasyon taş, çimento sıva vb.) varsa ayıklanmalı, minarenin özgün durumuna özdeş malzemeler kullanılmalıdır. Minarenin şerefe ve parapet bölümlerindeki özgün detaylar aslına uygun onarılmalı/yenilenmelidir. Taş malzeme ile kurgulanan minarelerde taş aralarında kullanılan metal kenet, kurşun gibi elemanların durumu kontrol edilmeli korozyon önleyici önlemler alınmalıdır. Minare külahlarında hakim rüzgar yönüne göre ek bağlantı detayları geliştirilmeli, kurşun külahlarının ve minare ahşap serenlerinin durumları kontrol edilerek gerekli onarım, emprenye ve yenileme müdahalelerinden biri seçilmelidir.

Hacı Kemalettin Camisi özelinde gerçekleştirilecek uygulamalar şu şekildedir: Hünkar mahfili üzerinde yer alan hünkar kasrına ait cumbanın yok olmasıyla boşalan alanda tümleme yapılmıştır. Zaman içerisinde meydana gelen titreşim, deprem vb. etkenlerle bu alanda derin bir çatlak meydana gelmiştir. Duvarın bu bölümünün sökülüp taşların stabilizasyonu sağlanacak şekilde yeniden örülmesi önerilmektedir.(Çatlaklara paslanmaz çelik elemanlar ile dikiş atılması yöntemi ile de müdahale edilebilmektedir. Ancak bu cephenin diğer cephelere oranla daha nitelikli olması dolayısıyla çelik dikiş önerilmemektedir.)Cumbanın yok olmasıyla açıkta kalan mahfil üzeri niteliksiz bir

şekilde kapatılmış ve bu noktalardan yapı su almıştır. Mahfil üzerinin uygun eğimde kurşun ile kaplanması gerekmektedir. Hasar gören edirnekari -çıtakari tavanda rutubetin giderilmesi, hasar gören yazı kuşağının konservasyonu yapılmalı ve teraziye alınmalıdır.

Harime giriş kapısının üzerinde bulunan kitabenin konservasyonu yapılmalıdır.

Yapının zemin katınındaki dükkanlarda muhdes eklerin kaldırılması sonrası kagir tavan döşemesinde asma tavan ile kapatılmış tonozlar açığa çıkarılmalı ve onarılmalıdır. Zemin döşemesindeki muhdes elemanların sökümü sonrası açığa çıkacak özgün zemin kaplamasına göre zeminler yeniden kaplanmalıdır. Hünkar mahfilini taşıyan mermer sütunların yol kotunun yükselmesiyle tretuar altında kalan kaideleri açığa çıkarılmalı avlu kotu yeniden düzenlenmelidir.

Kapsamlı restorasyon uygulamasına tabi tutulması öngörülen tüm cami avlularında özgün zemin döşemesinin araştırılması için belirlenecek noktalarda kazı yapılması, çıkacak sonuçlara ve alanın durumuna göre özgün kot ve zeminin yeniden gerçekleştirilmesi yoluna gidilmelidir. Ayrıca temel seviyelerinde drenaj uygulanarak suyun yapılardan uzaklaştırılması da camilerin korunması konusunda önemli bir müdahaledir.

Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi Çeşmesinin tretuar kotu altında kalan bölümlerinin açığa çıkarılması için çeşmenin tamamının yol kotunun üzerinde kalmasını sağlayacak şekilde kotlarının yükseltilmesi (çeşmenin kalıplara alınarak paketlenmesi yoluyla daha üst kota taşınması) koruma kurulunun uygun bulması sonrası uygulanabilir bir yöntemdir.(Bu yöntem bazı koruma kurullarınca uygun bulunmuş olup, dönemin sosyal hayatının bir parçası olan çeşmelerin yaşatılması konusunda uygulanması önerilen bir yöntem olarak günümüzde uygulanmaktadır.) Toprak altında kalan bölümlerin konservasyonu yapılmalı, yok olan bölümlerde tümlenmelidir. Ayrıca bu çeşmenin ve Tezkereci Osman Efendi Camisinin zemin katında bulunan Köprülü Hemşiresi Çeşmesinin mekanik projeleri hazırlanıp sularının akması sağlanmalıdır.

Ahşap elemanlarda sağlamlaştırma: Yapıların zemin - tavan döşemelerinde ve mahfil katlarında ağırlıklı olarak ahşap elemanlar kullanılmıştır. Döşemelerde kademeli açma yaparak kirişlerin ve zemin ahşap kaplamalarının durumları kontrol edilmeli,

mantarlaşma, böcek yeniği, küf, rutubet gibi durumların gözlendiği elemanlar yenilenmeli, iyi durumda olan elemanlar emprenye edilerek korunmalıdır. Tavanlarda kullanılan ahşap kaplamalarda çatıdan gelen su varlığı, rutubet durumu kontrol edilmeli; tavan ve çatı konstrüksiyonu arasında ahşap iç kubbenin var olup olmama durumu araştırılmalıdır. Mahfil katlarını taşıyan ahşap sütunların statik açıdan kontrolü yapılmalı, üzerlerinde boya sökümü ve raspa çalışmaları yapılarak bezeme elemanlarının var olma olasılığı irdelenmeli, bozulan konturları onarılmalıdır.

Kalemişi olmayan duvarlarda açma yapılarak bağdadi çıtaların durumları kontrol edilmelidir.

Yapılarda kapı, pencere, korkuluk, merdiven, dolap, tavan gibi tüm özgün ahşap elemanların fiziksel durumlarının analizinin ardından kötü durumda olan elemaların yenilenmesi, iyi durumda olanların sürme, püskürtme, daldırma gibi uygun emprenye yöntemlerinden birinin seçilerek uygulanması, sehim ve çatlakların giderilmesi, yeniden teraziye alınması gerekmektedir.

Yapıların ahşap çatı strüktürü analiz edilmeli çürüme, böceklenme, mantarlaşma görülen kısımlarda ahşabın durumuna göre onarım, emprenye ve yenileme uygulamalarından uygun olanı seçilmelidir. Çatı üst örtü elemanlarında (kiremit, kurşun) meydana gelen deformasyonlar onarılmalı ya da yenilenmelidir. Çatı birleşim, oluk ve saçak detayları iyi çözümlenmeli; yalıtım malzemeleri de kullanılarak nitelikli işçilik ve özgün malzeme ile yerinde uygulanmalıdır. İyi durumdaki saçak silmeleri onarılmalı ve yeniden teraziye alınmalıdır.

Ahşap yada kagir özgün mihraplarda boya sökümü ve raspa işlemleri yapılarak kalemişi, çini ya da mermer elemanların varlığı sorgulanmalı, muhdes mihraplarda ise özgün mihraplara ait izler takip edilmelidir. Çıkacak bulgular doğrultusunda onarım veya yenileme, tipolojik araştırmalarla kalemişi uygulanması gibi adımlar takip edilebilir.

Metal elemanlarda sağlamlaştırma: Kagir yapılarda duvarların stabilizasyonunun sağlanması için gergi gibi metal malzemelerin kullanılıp kullanılmadığının bazı bölgelerde açma yaparak tespiti; varsa metal malzemenin durumuna göre özgün malzeme ile yenileme ya da antipas ile korozyon önleminin alınması gerekmektedir.

Pencere önlerinde kullanılan lokma demir parmaklıklarda raspa, boya sökümü ve antipas işlemlerinin ardından yeniden özgün boya ile 2 kat boyanmalıdır

5.2.1.3 Bezeme Temizliği, Onarım, Yeniden Uygulama

Yapıların rutubet, aşınma, boyama gibi çeşitli etkenlerle yok olan kalemişlerinin aslına uygun olarak yenilenmesi, onarılması ya da yeniden uygulanmasının önerildiği yöntemdir. Genellikle duvarlarda, kapı pencere üstlerinde ve mihrap iç yüzeylerine uygulanan kalemişlerinin bulundukları alandaki koruma sorununun çeşidine göre farklı yaklaşım ilkeleri uygulanmalıdır. Rutubet nedeniyle yok olan kalemişi ve bezemelerde öncelikle çeşitli kimyasallarla rutubetin önlenmesinin ardından zamana bağlı aşınma ve yok olma sürecini geçiren bölümlerde olduğu gibi bu bölümlerde de özgün kalemişinin bulunduğu alandan çıkarılan motif kopyasının duvara aplike edilmesi ve özdeş boyalarla konservasyonu gerekmektedir. Mihrap iç yüzeylerinde bulunan kalemişleri genellikle muhdes boyalarla kapatılmıştır. Bu alanlarda boya sökümü ve raspa sonrası çıkacak motifin durumuna göre tamamlanması ve boyanması veya eski fotoğraf yada belgelerle varlığı tespit edilen motiflerin ileri ölçülendirme tekniğiyle birebir kopyasının çıkarılarak mihrap iç yüzeyine işlenmesi ve boyanması işlemleri yapılabilir.

5.2.1.4 Güçlendirme

Kandilli Camisi'nde yapının bodrum katında muhdes betonarme kolon ve kirişlerin varlığı tespit edilmiştir. Yapının kagir dokusuna uygun olacak biçimde muhdes elemanlar yerine caminin harim zemin döşemesi askıya alınarak daha büyük kesitlerde taş dikmeler yapılması önerilmektedir.

Beşiktaş Tezkereci Osman Efendi Camisi'nde ise zemin katta bulunan dükkanların yapının doluluk boşluk oranını değiştirmesi sonucu statik sorunlar meydana gelmiştir. Yapının mihrap altında bulunan bölümündeki kagir dikme ve ahşap payanda kesiti genişletilmeli, açıklık aksları yapının ilk tasarımındaki durumuna göre düzenlenmelidir.

5.2.1.5 Çağdaş Ek

Kara Mehmet Kethüda Camisi ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nde kaldırılan niteliksiz eklerin/bölümlerin yerine çağdaş ve tasarlanmış mekanların

eklenmesiyle talebin karşılanmasına yönelik bir uygulamada bulunulması önerilmektedir. Ek birimlerin kütlesel olarak anıt eser niteliğindeki yapıların önüne geçmemesi, yalın olması ve özgün malzemeden farklı modern bir malzeme ile uygulanması tavsiye edilmektedir. Bu bağlamda bu iki camide ek namaz kılma alanları düzenlenerek kişi kapasitesi artırılmalıdır. Niteliksiz eklerin kaldırılması uygulaması ile yıkılan muhdes hizmet birimleri yerine modern ve yapının görsel bütünlüğüne zarar vermeyecek, parseldeki sirkülasyon alanlarını kısıtlamayacak yeni ve nitelikli kapalı - açık alanların tasarlanması çağdaş ek uygulamasının temel amacıdır.

Ayrıca kapsamlı restorasyon önerisine konu 4 camiye (yan parseldeki yapıyı abdesthane olarak kullanmasından dolayı Tezkereci Osman Efendi Camisi hariç tutulmuştur.) yapı parsellerindeki vaziyet durumuna göre zemin altında ve cami giriş kapısına yakın konumlandırılacak abdesthane - wc tasarlanması öngörülmektedir.

Zemin katlarında akar bulunan camiler için standart dükkan tabelası tasarlanmalı ve tente, şemsiye benzeri aykırı uygulamalar engellenmelidir. (Çağdaş ek uygulamaları kamulaştırma uygulamalarından sonra gerçekleştirilmelidir.)

5.2.1.6 İklimlendirme Gereklerinin Sağlanması

Yapıların ısıtma ve soğutma ihtiyaçlarının sağlandığı muhdes radyatör, klima, kombi gibi elemanlar camilerin iç mekan düzenlerini olumsuz etkilemektir. İklimlendirme gereklerinin sağlanması için her yapıda özgün tasarlanacak ve koruma kurulunun onayından sonra uygulanacak zeminden ısıtma sistemi ya da VRF sistem ile sağlanacak iklimlendirme döngüsü tasarlanmalıdır.

5.2.2 Düzenli Denetim

Restorasyon uygulaması tamamlanmış yapılarda bir sonraki restorasyon sürecine kadar geçen zaman diliminde, yapıların 6 aylık düzenli aralıklarla denetlenerek meydana gelen bozulmaların tespit edilip 6 aylık ve yıllık raporlar ile belgelenmesini öngören çözüm önerisidir.

Düzenli denetimlerle yapı sürekli gözlem altında tutulacak ve sorun oluşumuna mahal verecek durumların oluşup oluşmadığı kontrol edilecektir. İlgili Belediyelerin KUDEB

bürolarınca gerçekleştirilecek olan denetimlerde bir restorasyon uzmanı yüksek mimar ve bir de inşaat mühendisinin birlikte bulunması zorunlu görülmüştür. KUDEB uzmanları tarafından hazırlanacak ve yapının güncel fotoğrafları ile desteklenecek 6 aylık "Yapı Tespit Raporları" ile koruma kurullarına havale edilcektir. Kurullarda geniş kapsamlı nihai "Yıllık Yapı Tespit Raporu" ve "6 Aylık Yapı Tespit Raporlarının" bir araya toplanmasıyla her yapıya ait "Yapı Tespit Defterleri" oluşturulacaktır.

Belediyelerin KUDEB Büroları, mülk sahibi Vakıflar Genel Müdürlüğü/Özel Vakıflar ve Koruma Kurulları vasıtasıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın koordinasyonuyla sağlanacak bu dinamik sistem korumanın sürdürülebilirliğini sağlamakla birlikte kontrol mekanizmasıyla da müdahaleleri denetim altında tutmaktadır.

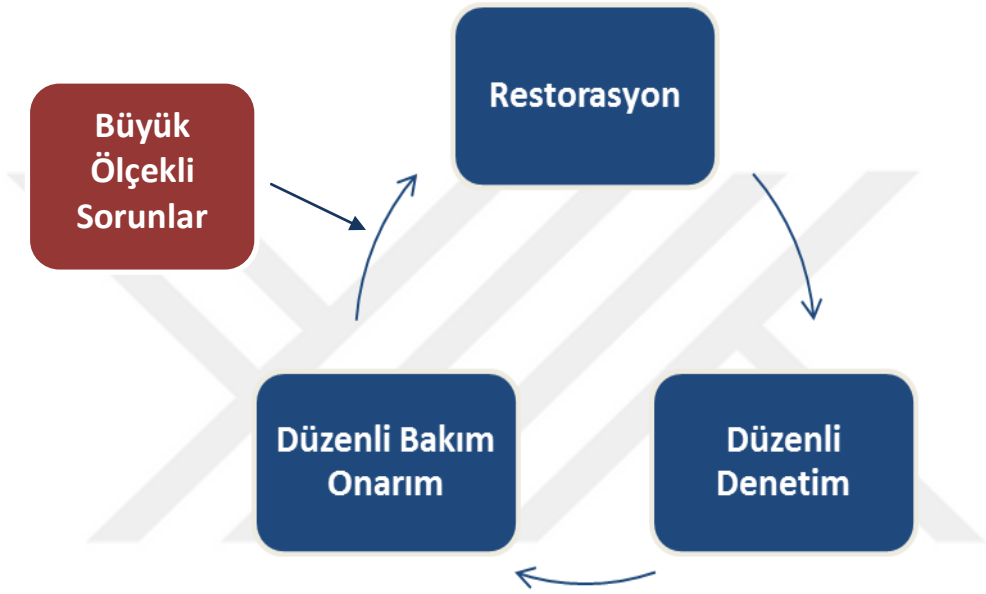
6 Aylık "Yapı Tespit Raporları" ile kayıt altına alınan sorunlara Sürdürülebilir Koruma Yaklaşımı'nın "Düzenli Bakım Onarım" önerisi ile KUDEB tarafından uygun bulunan müdahaleler gerçekleştirilebilecektir.

Tez konusu camilerden restorasyon uygulaması yakın zamanda tamamlanan Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi, Emirgan Camisi ve Ali Pertek Camisi'nde ve restorasyon uygulamaları tamamlandıktan sonra Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi ve Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nde düzenli denetim uygulamaları yapıların bir sonraki restorasyon sürecine kadar gerçekleşecek olan bozulma durumlarının takibini sağlayacaktır. Hacı Kemalettin Camisi, Tezkereci Osman Efendi Camisi, Kandilli Camisi, Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi ve Kara Mehmet Kethüda Camisi'nde yapılacak düzenli denetimlerde mevcut bozulmaların süre içinde ne kadar gelişme gösterdiği ve taşıyıcı sistemi etkileyip etkilemediğinin tespitini yapmak mümkün olacaktır.

5.2.3 Düzenli Bakım Onarım

Yapıların korunması ve yaşatılması noktasında çoğunlukla dikkat edilmeyen basit ama çok etkili bir yöntemdir. Yapının tümünü kullanım dışı bırakılma zorunluluğu bulunmadan ve sorunların büyümesine fırsat vermeden müdahale edilerek daha düşük maliyetlerle korumanın sağlanmasına imkan tanımaktadır. Örneğin yapının mahfil katında ahşap zemin kaplamasının hareketiyle meydana gelen bir bozulmanın, halı kaplamasının ve taşıyıcı sistemin etkileneceği boyutlara ulaşmadan en kısa sürede ve

yapının sadece o bölümüne müdahale edilerek önlenmesi ile korumanın sürekliliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Bu hususta en önemli nokta bozulma ile müdahale arasındaki sürenin kısa tutulması, yapılacak uygulamanın konunun uzmanları denetiminde ve özgün malzeme ile sağlanmasıdır. Böylelikle niteliksiz müdahalelerin ve muhdes eklerin yapımının önüne geçilecek, özgün detayların yok olması engellenecektir.

Şekil 5. 52 Sürdürülebilir koruma yaklaşımı / Koruma döngüsü,(R. Bostan Güner tarafından geliştirilmiştir.)

Korumada düzenli bakım ve onarım yaklaşımı, yakın zamanda restorasyon uygulaması tamamlanmış ve henüz büyük ölçekte koruma sorunu bulunmayan camiler için önerilmektedir. Düzenli denetim sonucu oluşturulan 6 aylık ve yıllık raporlar ile tespit edilen sorunlara; haftalık, 3 aylık, 1 yıllık, 5 - 10 yıllık periyodik düzende bir bakım - onarım ile azami 20 yıllık[1] süreçte yeniden kapsamlı restorasyonunu öngören bir koruma döngüsü önerilmektedir.

[1] Kapsamlı restorasyona ihtiyaç duyulmaması halinde 20 yıllık sürecin daha uzun süreye yayılması tavsiye edilmektedir.

Çizelge 5.2 Periyotlara bölünmüş düzenli bakım onarım çizelgesi (R. Bostan Güner, 2018)

DÜZENLİ BAKIM ONARIM ÇİZELGESİ	
SÜRE/ PERİYOT	**MÜDAHALE TÜRÜ**
Haftalık	•Temizlik ve Dezenfeksiyon
3 Aylık	•Halıların susuz kimyasallar ile temizlenmesi •Kapı, pencere vb. elemanların cam ve kilitlerinin temizlik, bakım ve onarımı •Isıtma ve soğutma sistemlerinin bakım ve onarımı
1 Yıllık	•Boya, badana, işleri (Kalemişi olmayan düz duvarlarda özgün boya ile) •Oluk, dere tamiri (Restorasyon projesinde belirlenen yerlerinde özgün malzeme ile)
5 - 10 Yıllık	•Derz, iç ve dış sıva işleri (Kalemişi olmayan düz duvarlarda, özgün harç ve sıva ile) •Mimari öge olarak ve sanat tarihi açısından özellik arz etmeyen döşeme, doğrama ve tavan kaplamaları onarımı •Elektrik ve sıhhi tesisat tamirleri (Nitelikli duvar ve döşemeye etki etmeyecek ve görsel bütünlüğe zarar vermeyecek biçimde) •Çatı onarımı ve kiremit aktarılması
20 Yıllık	•Restorasyon (Koruma Kurulunca onaylı projeye uygun biçimde)

Bu çizelge 03.05.1985 tarih ve 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 21.maddesi uyarınca ruhsata tabi olmayan tamirat ve tadilat işleri olarak belirtilen eylemlerin teze konu öneriler doğrultusunda süreçlere ayrılarak düzenlenmesi ile oluşturulmuştur.

Öneri düzenli bakım ve onarım faaliyetleri ilgili Belediyelerin KUDEB (Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu) birimlerinin sorumluluğunda gerçekleştirilebileceği gibi; bir restorasyon uzmanı yüksek mimar, bir sanat tarihçisi, bir inşaat mühendisinin ve bir malzeme bilimcinin (jeofizik mühendisi/ orman endüstri mühendisi) bulunması koşuluyla hayırsever/sponsor /mülk sahibi vakıf tarafından oluşturulan ekip ile KUDEB tarafından uygun bulunan müdahalelerin uygulanması şeklinde de gerçekleştirilebilir. Uygulamaların tamamlanmasının ardından yapılan müdahalelerin öncesi ve sonrasına ilişkin fotoğrafların yer aldığı uzman raporunun ilgili koruma kuruluna sunulması müdahalenin belgelenmesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

2009 yılında restorasyonu tamamlanan Ali Pertek Camisi, Emirgan Camisi ve 2014 yılında restorasyonu tamamlanan Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nde önerilen düzenli denetimlerde, raporlarla tespit edilen sorunlara; düzenli bakım onarım çizelgesinde ifade edilen müdahalelerin belirtilen periyotlarda yapılması önerilmektedir. Restorasyon uygulaması devam eden Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi ve Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin de restorasyon sonrası kullanıma açıldıktan sonraki süreçte düzenli denetim ve düzenli bakım onarım faaliyetlerinin gerçekleştirilerek problem oluşumuna mahal vermeden "kullanılarak korunması" (korumanın sürdürülebilirliğinin sağlanması) hedeflenmektedir.

5.2.4 Gönüllü Yardım Kuruluşlarının Oluşturulması ve Din Görevlilerinin Eğitimi

Koruma hedeflerinin amacına ulaşabilmesi bakımından bu süreçte faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların denetlenebileceği bağımsız mekanizmaların oluşturulması önem taşımaktadır. Bu bağlamda sürece gönüllü olarak katkı sağlayacak yardım kuruluşu, dernek ve vakıfların kurulması bozulma sürecinin daha yakından takip edilmesine imkan verip, katalizör görevi üstlenerek korumada pozitif rol oynayacaktır.

İstanbul Anadolu ve Avrupa Yakasındaki 10 adet Boğaziçi kıyı camisinin her birine gönüllüler tarafından ayrı bir dernek/vakıf kurulması önerilmektedir. Yapı kullanıcılarının üye olabildiği derneklere, yönetim ve denetim kurulları seçilerek görev yapacak ekip tayin edilmelidir. Dernek yetkililerinin tarihi eser niteliği taşıyan camiyi sık kullanan kişilerden seçilmesi; yapının sürekli gözlem altında tutulmasını ve bozulma/sorunların erken tespit edilmesini sağlayacaktır. Dernek üyeleri tarafından tespit edilen sorunların en kısa sürede koruma konusunda yetki ya da sorumluluk sahibi Koruma Kurulları, KUDEB ve Vakıflar Genel Müdürlüğü (mülk sahibi) gibi kuruluşlara bildirmesi sorunların çözülme süresini minimize ederek etkili korumanın gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır.

Derneklerin, sorunları tespit edip yetkililere bildirmesi dışında, önerilen koruma döngüsü içerisinde aksayan ya da ihmal edilen eylemlere neden olanlardan; yasal statü çerçevesinde hak talep etmesi/ şikayetçi olması temel kuruluş amaçlarındandır.

Tarihi yapılarda görev yapan din görevlilerinin tescilli eserler hakkında bilinçlendirilmesini amaçlayan eğitimler düzenlenmesi yapıların koruma sürecine katkı sağlayacak diğer önemli bir etkendir. Tarihi eser konusunda yetki ve sorumluluk sahibi kurum ve kuruluşlarca düzenlenecek eğitimlere yapılacak teşvikler ile oluşturulması beklenen "tarihi eser bilinci" din görevlileri vasıtasıyla hitap ettikleri kitlelere de aktarılarak, öncelikli olarak kullanılmakta olan tarihi yapının korunmasını/zarar görmemesini hedeflemektedir.

5.2.5 Kamulaştırma, Çevre Düzenleme ve Aydınlatma Çalışmaları

Tez kapsamında çalışılan Boğaziçi camilerinin koruma sorunları incelendiğinde sorunların önemli bir bölümünün mülkiyet durumundan kaynaklandığı belirlenmiştir. Camilerin akarlarının ya da diğer hizmet birimlerinin bulunduğu parsellerin farklı mülkiyette olması muhdes eklerin yapılmasına ve bazı fonksiyonların gerçekleştirilememesine yol açmaktadır. Yapıların bir çerçeve ile tanımlı avlularının olmaması da işgallere sebep olmaktadır. Bu bağlamda camilerin koruma sorunları doğrultusunda öneri müdahaleler aşağıdaki gibidir:

Hacı Kemalettin Camisi'nin zemin katındaki özel mülkiyete geçen cami akarlarının en kısa sürede kamulaştırılarak yeniden vakıf mülkiyetine kazandırılması ve caminin muhdes eklerden arındırılması gerekmektedir. Caminin kuzeydoğu yönündeki mevcut işletmenin işgali altındaki musalla taşı açığa çıkarılmalı, bu kısım tekrar bir toplanma alanı haline getirilmelidir. Kıble yönü dolayısıyla yola göre çapraz durumdaki caminin güneybatı yönünde kalan hazire, çeşme ve şadırvanın ön cephe ile arasındaki geçiş entegrasyonu sağlanmalı, gerekli yönlendirme, aydınlatma ve çevre düzenleme çalışmaları yapılmalıdır. Hazire ve çeşmenin boğaz yönünden algılanmasını engelleyen kafe ve ekleri de kamulaştırma kapsamında vakıf mülkiyetine kazandırılıp bu bölümde camiye avlu düzenlenmelidir. Çevre düzenleme çalışmaları kapsamında caminin güneybatı yönündeki wc ve abdesthane bölümleri yeniden tasarlanmalıdır.

Kara Mehmet Kethüda Camisi'nin parseli içerisinde ve çevresinde yer alan pek çok yapı ile kuşatılmış vaziyettedir. Cami çevresinde yer alan parsellerde kamulaştırma yapılarak bu alanların vakıf mülkiyetine kazandırılması ve söz konusu alanlarda caminin abdesthane şadırvan gibi birimlerinin yeniden tasarlanması, hazirenin muhdes

eklerden arındırılması önerilmektedir. Yakın çevrede başka bir caminin olmaması dolayısıyla cenaze törenlerindeki alan ihtiyacının karşılanmasına yönelik avlu düzenlemesi yapılmalıdır.

Beşiktaş Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin sınırlandırılmış bir avlusunun olmaması ve cami girişinin doğrudan yoldan sağlanması niteliksiz bir sirkülasyon diyagramı oluşturmaktadır. Caminin kuzeybatı yönünde araç trafiğine kapalı iki sokak kesişiminde çevre düzenlemesi yapılarak cami avlusu oluşturulmalıdır.

Kandilli Camisi'nin kuzeydoğu yönünde tretuar üzerinin otopark olarak kullanılması engellenmelidir.

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin II. Mahmut döneminde yaptırılan ve günümüzde bir kafenin içinde kalan çeşmesi için iki alternatif söz konusu olabilmektedir. İlk öneri Çeşmenin bulunduğu alanda plan tadilatı yaptırılarak çeşmenin parselizasyonunun yapılması ve çevresinin tamamen açılarak sergilenmesidir. İkinci öneri ise çeşmenin, Cami avlusuna herkesin algılayabilceği bir konuma taşınmasıdır.

Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'ne ait parselin kadastral boşluk ile bitişik olması cami önünün otopark olarak kullanılmasına yol açmıştır. Caminin sınırları çevrili bir avlusunun olmaması dağınık bir mekansal örgütlenme oluşumuna sebep olmuştur. Caminin batısında kalan İstanbul Devlet Tiyatrosu Üsküdar Tekel Sahneleri ile olan görsel ilişkisinin bozulmadan avlu içerisinde cenaze töreni alanı, wc ve abdesthane fonksiyonlarının çözülerek bir çevre düzenleme çalışması yürütülmesi önerilmektedir.

Çizelge 5.3 18. Yüzyıl İstanbul Boğaziçi Kıyı Camilerinin Özellikleri (R. Bostan Güner, 2018)

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİNİN ÖZELLİKLERİ

CAMİ ADI / ÖZELLİKLERİ		ALİ PERTEK CAMİSİ	KULELİ KAYMAK MUSTAFA PAŞA CAMİSİ	TEZKERECİ OSMAN EFENDİ CAMİSİ	HACI KEMALETTİN CAMİSİ	KANDİLLİ CAMİSİ	SİLAHTAR ABDURRAHMAN AĞA CAMİSİ	BEYLERBEYİ HAMİD-İ EVVEL CAMİSİ	EMİRGAN CAMİSİ	KAPTANI-DERYA CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA CAMİSİ	KARA MEHMET KETHÜDA CAMİSİ
KONUM	KONUM	Sarıyer	Üsküdar	Beşiktaş	Sarıyer	Üsküdar	Üsküdar	Üsküdar	Sarıyer	Sarıyer	Sarıyer
YIL	YAPIM YILI	1712	1720	1740	1746	1751	1766	1778	1782	1782	1785
YAPIM SİSTEMİ	YAPIM SİSTEMİ	Kagir Yığma Sistem	Kagir Yığma Sistem + Ahşap Karkas Ek	Karma Yapım Sistemi (Kagir + Hımış)	Kagir Yığma Sistem	Kagir Yığma Sistem	Kagir Yığma Sistem + Ahşap Karkas Ek	Kagir Yığma Sistem	Kagir Yığma Sistem + Ahşap Karkas Ek	Kagir Yığma Sistem	Kagir Yığma Sistem + Betonarme Ek
CEPHE	BOĞAZA BAKAN CEPHE YÖNÜ	Güneydoğu Kuzeydoğu	Kuzeybatı	Güneydoğu	Güneydoğu Kuzeydoğu	Kuzeybatı Kuzeydoğu	Kuzeybatı	Kuzeybatı	Güneydoğu Kuzeydoğu	Güneydoğu Kuzeydoğu	Güneydoğu
	CEPHE BİTİŞ MALZEMESİ	Moloz Taş	Sıva + Ahşap Kaplama	Sıva	Kesme Taş + Sıva	Sıva	Sıva + Ahşap Kaplama	Sıva + Ahşap Kaplama	Kesme Taş	Sıva	Sıva
	FEVKANİ	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
ÜST ÖRTÜ	KUBBE	-	+ (TAVAN İÇ YÜZEYİNDE)	-	-	-	-	+	-	-	-
	KURŞUN KAPLAMA	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-
	AHŞAP KIRMA ÇATI	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+
	KİREMİT KAPLAMA	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+
MİNARE	MİNARE SAYISI - YÖNÜ	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1
	MİNARE YÖNÜ	Güneybatı	Kuzeydoğu	Güneybatı	Güneybatı	Güneybatı	Güneybatı	Kuzeydoğu Güneybatı	Güneybatı	Kuzeydoğu	Güneybatı
HÜNKAR MAHFİLİ/ KASRI	HÜNKAR MAHFİLİ	-	+	-	+	-	- (YOK OLMUŞ)	+	+	-	-
	HÜNKAR KASRI	-	+	-	- (YOK OLMUŞ)	-	-	+	+	-	-
TEZYİNAT	BEZEME (KALEMİŞİ / STAMPA)	-	+	-	+	+	-	+	-	-	-
	KİTABE	-	+	-	+	-	-	+	+	-	+
HİZMET BİRİMLERİ	AVLU	+	+	-	+ (İŞGAL EDİLMİŞ)	+	+	+	+	+	+
	ŞADIRVAN	+	-	-	+	+	-	+	+	-	-
	ÇEŞME	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-
	AKAR / DÜKKAN	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-

Çizelge 5.4 18. Yüzyıl İstanbul Boğaziçi Kıyı Camilerinin Koruma Sorunları (R. Bostan Güner, 2018)

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİNİN KORUMA SORUNLARI

KORUMA SORUNLARI	YAPIM YILI / CAMİ ADI / KORUMA SORUNLARI	1712	1720	1740	1746	1751	1766	1778	1782	1782	1785
		ALİ PERTEK CAMİSİ	KULELİ KAYMAK MUSTAFA PAŞA CAMİSİ	TEZKERECİ OSMAN EFENDİ CAMİSİ	HACI KEMALETTİN CAMİSİ	KANDİLLİ CAMİSİ	SİLAHTAR ABDURRAHMAN AĞA	BEYLERBEYİ HAMİD-İ EVVEL CAMİSİ	EMİRGAN CAMİSİ	KAPTANI-DERYA CEZAYİRLİ GAZİ HASAN	KARA MEHMET KETHÜDA CAMİSİ
İÇ DEĞERLER	MALZEMEYE BAĞLI OLUŞAN SORUNLAR	+ (GEÇMİŞ DÖNEM)	+	+	+	+	+	-	-	-	-
İÇ DEĞERLER	STRÜKTÜREL SORUNLAR	+ (GEÇMİŞ DÖNEM)	-	+	+	+	+	-	-	-	-
İÇ DEĞERLER	NİTELİKSİZ EKLER	-	+	+	+	+	-	-	-	+	+
DIŞ DEĞERLER	ZEMİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR/ DEPREM	+ (GEÇMİŞ DÖNEM)	-	-	-	-	-	+ (GEÇMİŞ DÖNEM)	-	-	-
DIŞ DEĞERLER	RÜZGAR	-	+	-	+	-	-	+ (GEÇMİŞ DÖNEM)	-	-	+
DIŞ DEĞERLER	YAĞMUR - KAR SUYU, TOPRAKTAKİ KAPİLER SU, NEM VE RUTUBET	-	+	+	+	+	+	+	-	+	-
DIŞ DEĞERLER	YANGIN	-	-	-	-	+	-	+ (GEÇMİŞ DÖNEM)	+ (GEÇMİŞ DÖNEM)	-	-
DIŞ DEĞERLER	KORUMAYA YÖNELİK OLMAYAN YASAL DÜZENLEMELER	-	+	-	+	-	+	+	-	-	-
DIŞ DEĞERLER	MÜLKİYET SORUNU	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+
DIŞ DEĞERLER	BİLİNÇSİZ KULLANIM/ MÜDAHALELER	-	+	+	+	+	+	+ (GEÇMİŞ DÖNEM)	-	+	+
DIŞ DEĞERLER	BAKIMSIZLIK	-	-	+	+	+	+	-	-	+	+
DIŞ DEĞERLER	KULLANICISININ AZ OLMASI	+	+	-	+	+	+	-	-	-	-
DIŞ DEĞERLER	TURİZMİN YÖNETİLEMEMESİ	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-
DIŞ DEĞERLER	HIRSIZLIK	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-
DIŞ DEĞERLER	FONKSİYON DEĞİŞİKLİĞİ	-	+	+	-	-	-	+	+	-	-
DEĞERLENDİRME	ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	ÖZGÜN	ÖZGÜN	ÖZGÜN	ÖZGÜN	ÖZGÜN	ÖZGÜN	ÖZGÜN	ÖZGÜNLÜĞÜNÜ YİTİRMİŞ	ÖZGÜNLÜĞÜNÜ YİTİRMİŞ
DEĞERLENDİRME	FİZİKSEL AÇIDAN DURUMU	İYİ	-	KÖTÜ	KÖTÜ	KÖTÜ	-	İYİ	İYİ	KÖTÜ	KÖTÜ
SONUÇ	MÜDAHALE ÖNCELİK SIRASI	-	RESTORASYON UYGULAMASINA BAŞLANDI	1	1	1	RESTORASYON UYGULAMASINA BAŞLANDI	-	-	2	2

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER

18. yüzyıl Gerileme Dönemi'nde Osmanlı Devleti için 15 ve 16. Yüzyıllarda dünya devletleri arasında sahip olduğu güçlü pozisyonunu yeniden elde etme mücadelesi içinde geçen bir dönemdir. Yükselme devrinde elde etmiş olduğu başarıyı yeniden yakalamak için Lale devri itibari ile Osmanlı'da hayatın her alanını etkileyen bazı değişimler yaşanmaya başlanmıştır.

18. yüzyıl İstanbul'unda Batılı Devletler tarafından bilinçli bir şekilde oluşturulmak istenen Batı'ya yönelik hayranlık oluşturma eğilimi (kapitülasyonlar, elçiliklerin faaliyetleri, ülkeye giren yabancı malların etkisiyle lüks algısının değişmesi vb. ile) kayıtsız kalmamış Osmanlı siyasi ve sosyal hayatında önemli değişiklikler meydana getirmiştir.

O dönemde saray, köşk, kasır, bahçe gibi sivil mimari biçimler devlet desteği ile yaptırılırken, ekonomik sıkıntılar nedeniyle cami, mescit, çeşme, kütüphane gibi kamuya ait yapıların inşası ağırlıklı olarak hayırseverlere bırakılmıştır.

18. yüzyılın Osmanlı Devleti için bir geçiş evresi olması dolayısıyla sanatta ve mimarideki değişimin izlenebilmesi; dönemin en önemli yerleşim yerlerinden olan Boğaziçi kıyılarındaki imar faaliyetlerinin yerli ve yabancı kaynaklara konu olması ve bunların harita, fotoğraf ve gravür gibi tarihi belgeler üzerinden değerlendirebilme imkanı tezin çalışma alanının belirlenmesini sağlanmıştır. Bu bağlamda özel mülkiyetteki eserlere oranla toplumun daha büyük bir kısmının kullanımındaki vakıf eserler olan camiler ele alınmıştır.

Tez kapsamında 18.yüzyıl İstanbul Boğaziçi kıyı şeridi camileri ve koruma sorunları üzerine çalışılmıştır. Bu bağlamda İstanbul Boğaziçi ön görünüm alanı kıyı şeridindeki 18.yüzyıl camilerinden Avrupa Yakasında günümüzde mevcudiyetini devam ettiren Ali Pertek Camisi, Tezkereci Osman Efendi Camisi, Hacı Kemalettin Camisi, Kara Mehmet Kethüda Camisi, Emirgan Camisi ve Kaptanı-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi; Anadolu Yakasında ise Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi, Kandilli Camisi, Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi ve Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi tespit edilmiştir. Kara Mehmet Kethüda Camisi ve Kaptanı-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi özgünlüğünü önemli ölçüde yitirmiştir. Diğer camiler ise bazı değişikliklere uğrasa bile özgünlüğünü koruyarak günümüze ulaşabilmiştir. Çalışılan camilerden Kandilli Camisi ve Kara Mehmet Kethüda Camisi hariç diğer tüm camiler yağlı /sulu boya gibi farklı tekniklerle yapılmış tablo veya gravür gibi sanat eserlerinin objesi olarak günümüze ulaşabilmişlerdir. Bu durum yapıların tarihi değerlerinin yanında birer sanat eseri olduklarının da bir göstergesidir.

Restorasyon çalışmaları devam etmekte olan Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi ve Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin güncel durumları hakkında uygulamanın hassasiyeti nedeniyle bilgi verilememiştir. Uygulamalar hakkında bilgi paylaşımının yetkili kurumlarca sınırlı tutulması, restorasyon konusundaki deneyimlerin farklı kitlelere erişimini olumsuz etkilemektedir.

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi ve Emirgan Camisi Sultan I. Abdülhamit tarafından yaptırılmış olup, Sultan II. Mahmut döneminde önemli değişimler geçirmiş ve ek yapılarla bugüne ulaşan selatin camilerdir. Hacı Kemalettin Camisi'nin mescitten camiye çevrilerek yeniden inşası ve Kandilli Camisi'nin yapımı da Sultan I. Mahmut'un emriyle olmasına rağmen diğer selatin camilerindeki heybet ve ihtişamı taşımamaktadırlar. Teze konu diğer camiler paşa, denizci, cerrah gibi Osmanlı Devleti'nin ileri gelen hayırsever devlet adamlarının yaptırdıkları daha mütevazi ve boyut olarak daha küçük yapılardır.

Beşiktaş, Üsküdar ve Sarıyer'de konumlanan teze konu kıyı camilerin büyük bir bölümü kagir yığma sistemle inşa edilmiş olmasına rağmen, kagir yığma üzeri hımış dolgu duvarlı (Tezkereci Osman Efendi Camisi) ya da betonarme duvarları olan (Kara

Mehmet Kethüda Camisi) camiler de bulunmaktadır. Ahşap karkas genellikle camilerin hünkar kasrı ya da son cemaat yerlerinde, mahfilleri taşıyan döşemelerde ve doğramalarda kullanılmıştır.

Camilerin plan şemaları genel olarak birbirine benzemekle birlikte bazı farklılıklar göstermektedir. Merkezi tek mekanlı harimin sonuna eklenen son cemaat yeri ve bunun üzerinde kadınlar mahfili yer almaktadır. Ali Pertek Camisi ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin duvarlarla sınırlandırılmış kapalı bir son cemaat yeri yoktur. (Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin özgün plan şeması değiştirilmiş, açık olan son cemaat yeri muhdes pvc elemanlarla kapatılmıştır.) Plan şemalarını birbirinden farklı kılan; kadınlar mahfiline çıkış merdivenlerinin sayısı ve konumu, minare sayısı ve yönü ile varsa hünkar mahfili - hünkar kasrının konumu ve biçimlenişidir. Kadınlar mahfiline çıkış merdiveni sayısı 1-3 arasında değişmekle beraber merdivenlerin formları ve plan şemasındaki konumları birbirinden farklıdır.

Hacı Kemalettin Camisi'nin eski fotoğraflarında tespit edilen güneydoğu yönündeki hünkar kasrı ve cumbası günümüze ulaşamamıştır. Ancak kasrın cumbasının altında bulunan hünkar mahfili varlığını sürdürmektedir. Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi'nin güneybatı yönünde cami ile birleşen hünkar kasrı lojman olarak kullanılmaktadır. Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde varlığından bahsettiği Silahtar Abdurrahman Ağa Camisi'nin hünkar mahfili ve merdivenleri de yok olmuştur. Emirgan Camisi'nin kuzeydoğu ve Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin kuzeybatı yönündeki hünkar kasırları ve mahfilleri cami bünyesine dahil edilerek kullanılmaktadır.

Yapılardan yalnızca Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi'nin kuzey ve batı yönlerinde olmak üzere tek şerefeli 2 adet minaresi vardır. Ayrıca bu cami teze konu yapılar arasında üst örtüsü kubbe olan tek camidir. Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi (kubbeli ahşap tavan döşemesinin üzerinde kurşun örtülü ahşap kırma çatıya sahiptir) hariç diğer camiler kiremit örtülü ahşap kırma çatıya sahip olup; farklı yönlerde tek şerefeli bir minareleri vardır.

18. yüzyılda inşa edilen teze konu bu camilerin en önemli özelliklerinden biri de kıblenin güneydoğu yönünde olmasına rağmen, Boğaza bakan cephelerinin diğer

cephelere oranla daha itinalı tasarlanmış ve anıtsal nitelik kazandırılmaya çalışılmış olmasıdır. Bu durumu Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi, Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi, Tezkereci Osman Efendi Camisi, Hacı Kemalettin Camisi ve Emirgan Camisi'nde gözlemlemek mümkündür. Kaptanı-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi ve Kara Mehmet Kethüda Camisi hariç diğer camiler görsel etkilerini güçlendirmek adına fevkani tasarlanmış ya da zemin katlarına akar olarak dükkanlar eklenmiştir. Bunun dışında cami harim cephelerinin 2 yatay sıralı pencere düzenine (Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi hariç) sahip olması dışında ortak özelliği bulunmamaktadır.

Avlu, şadırvan ve çeşme gibi cami hizmet birimlerinin durumlarında farklılıklar gözlenmektedir. Tezkereci Osman Efendi Camisi'nin tanımlı sınırları olan bir avlusu bulunmamakta olup, yapının iki kenarı boyunca devam eden Alayemini Sokak' ı avlu olarak kullanmaktadır. Ayrıca Hacı Kemalettin Camisi'nin de İstanbul Boğazına bakan kuzeydoğu yönündeki avlusu buradaki dükkanlar tarafından işgal edilmiştir. Özgün şadırvana 5 camide rastlanamamıştır. Ancak Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisi ve Kara Mehmet Kethüda Camisi hariç her caminin kendi çeşmesi bulunmaktadır.

1956-1960 yıllarında düzenlenen "Boğaziçi Sahil Yolu" düzenlemesi yapıların deniz ile olan ilişkilerini değiştirerek, Boğaziçi'ndeki yalı olgusunun karakteristik özelliği olan topoğrafya -yapı -deniz bağlantısını kesmiştir. Tarihi kentlerin yönetimiyle ilgili Valetta İlkeleri'nde [82] devingenlik başlığı altında değerlendirilen ulaşım altyapısının tarihi dokuyu etkilememesi ilkesine aykırı olan bu duruma ve pek çok değişime rağmen bölge Nara Özgünlük Belgesi'nde [83] belirtilen özgün niteliğini günümüzde de taşımaktadır.

Tez kapsamında tespit edilen 18. yüzyıl İstanbul Boğaziçi kıyı camileri plan ve mimari ögeler bakımından benzerlik göstermekle birlikte, yapıların geleceğe taşınması noktasında karşılaşılan koruma sorunları da benzerdir. Camilerin her birinde ayrı ayrı yapılan saha çalışmaları ve kaynak taramalarında yapıların geçmişten günümüze geçirmiş oldukları koruma sorunları tespit edilmiştir. Yapının malzeme, tasarım ve strüktür gibi kendi özelliklerinden kaynaklanan sorunlar "iç nedenler" ve dışarıdan müdahaleler, doğal afetler, iklim etkileriyle oluşan sorunlar "dış nedenler" olarak ele alınmıştır. Koruma sorununun iç nedenleri malzemeye bağlı oluşan sorunlar, strüktürel sorunlar ve niteliksiz ekler olarak gruplandırılmıştır. Koruma sorununun dış nedenleri

ise zeminden kaynaklanan sorunlar, rüzgar, yağmur - kar suyu, topraktaki su, nem ve rutubet, yangın, korumaya yönelik olmayan yasal düzenlemeler, mülkiyet sorunu, bilinçsiz kullanım/ müdahaleler, bakımsızlık, kullanıcısının az olması, turizm aktivitelerinin yönetilememesi, hırsızlık ve fonksiyon değişikliği olarak tespit ve kategorize edilmiştir.

Koruma sorununun iç nedenleri olarak yapılarda tespit edilen sorunlar genellikle yapıların zaman içinde geçirdikleri onarımlar sırasında kullanılan malzemelerin özgün malzeme ile uyumlu çalışmaması ya da kullanılan imitiasyon malzemede gerçekleşen deformasyonlar şeklinde tespit edilmiştir. Ortalama 250 yıldır stabilizasyonunu sürdüren bu yapılarda taşıyıcı sistemi etkileyen sorunlar da bulunmaktadır. Statik performans analizi yapılamadığı için net veriler elde edilememiş, fiziksel gözlemlere dayanan tespitler yapılabilmiştir. "Niteliksiz Ekler" başlığı altında irdelenen 'wc-abdesthane' ihtiyacının karşılanması muhdes yapıların varlığıyla kendini gösteren ve neredeyse tüm yapılarda gözlemlenen ortak sorunlardan biridir.

Anıt eserlerde insan ve doğa etkisiyle gerçekleşen bozulma, yapısal özelliklerden kaynaklanan sorunlara oranla daha fazladır. Koruma sorunlarının oluşumuna sebep olan dış etkenlerden doğa olaylarının etkisiyle oluşanlar zemin hareketleri, rüzgar, yağmur - kar suyu, topraktaki kapiler su, nem ve rutubet; insan etkisiyle oluşanlar ise yangın, korumaya yönelik olmayan yasal düzenlemeler, mülkiyet sorunu, bilinçsiz kullanım/ müdahaleler, bakımsızlık, kullanıcısının az olması, turizmin yönetilememesi, hırsızlık, fonksiyon değişikliğidir. Doğa olaylarının etkisiyle oluşan koruma sorunlarına önlem alarak engellemek mümkünken, insan etkisiyle oluşan koruma sorunlarına iyi çözümler üretilse bile toplumda anıt eser bilincinin yeterince işlenememesi nedeniyle beklenen koruma düzeyine erişelemeyebilmektedir. Koruma sorunlarının dış nedenleri kapsamında yapılarda tespit edilen bozulmaların en büyük kaynaklarını bakımsızlık, bilinçsiz kullanım/ müdahaleler ve yağmur - kar suyu, topraktaki kapiler su, nem ve rutubet oluşturmaktadır.

Camilerin tespit edilen koruma sorunlarına "kullanarak yaşatmak" ilkesinden hareketle müdahale önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda özgünlüğünü koruyan ve en fazla bozulmaya uğrayan yapıların "müdahale öncelik sırası 1", özgünlüğünü yitiren

yapıların “müdahale öncelik sırası 2” olarak belirlenmiştir. Müdahale öncelik sıralaması belirlenen yapılara ilk çözüm önerisi olarak kapsamlı restorasyon uygulaması önerilmektedir. Yakın zamanda restorasyon uygulaması görmemiş Hacı Kemalettin Camisi, Tezkreci Osman Efendi Camisi, Kandilli Camisi’nin “müdahale öncelik sırası 1”, Kara Mehmet Kethüda Camisi ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi “müdahale öncelik sırası 2” olarak değerlendirilerek “kapsamlı restorasyon” uygulaması bağlamında değerlendirilmiştir. Bu camilerin koruma sorunları doğrultusunda restorasyon uygulamalarında gerçekleştirilmesi önerilen müdahaleler belirlenmiştir. Bu yapıların estetik ve tarihi değerlerini korumak amacıyla gerçekleştirilecek uygulamaların Venedik Tüzüğü’nde [84] belirtildiği üzere güvenilir kaynaklara dayanarak, özgün malzeme ile gerçekleştirilmesi ve yapılacak eklemelerin günün etkilerini taşıması gerekmektedir. Özel mülkiyete geçen vakıf eserlerin yeniden vakıf mülkiyetine kazandırılmasını öngören kamulaştırma işlemleri, çevre düzenleme ve aydınlatma çalışmalarının da kapsamlı restorasyon uygulamalarıyla eşzamanlı yürütülmesi gereken en önemli müdahalelerdendir. Bu bağlamda Venedik Tüzüğü’nde değinilen anıtın çevresiyle birlikte korunması ve Nara Özgünlük Belgesinde kapsamı belirtilen özgün niteliğine zarar verecek müdahalelerin engellenmesi ilkelerinin de gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Yapıların aslına uygun, özgün malzeme ve kaliteli işçilik ile restore edilmesinin ardından ikinci çözüm önerisi olarak “Düzenli Denetim” ilkesiyle 6 aylık periyotlarla KUDEB tarafından denetlenmesi öngörülmüştür. Denetimler sonucu oluşturulan raporların koruma kurullarına iletilmesi neticesinde “Yapı Tespit Defterleri” nin oluşturulması hedeflenmektedir. Böylelikle yapı sürekli gözetim altında olacak ve meydana gelen her bozulma kayıt altına alınmış olacaktır.

Düzenli denetimler sonucu oluşturulan raporlarla kayıt altına alınan sorunlara haftalık, 3 aylık, 1 yıllık, 5 - 10 yıllık periyodik düzende gerçekleştirilecek bir bakım - onarım ile gerekli görülmesi halinde azami 20 yıllık süreçte yeniden kapsamlı restorasyonunu öngören ve korumanın sürekliliğini sağlayan bir döngü tasarlanmıştır. Bu döngü ile Washington Tüzüğü’nde de yer alan sürekli bakım ilkesinin yerine getirilmesiyle kentsel alanların korunmasında proaktif bir yol izlenmiş olacaktır.

Korumanın sürekliliği döngüsünde sorumluluk sahibi Koruma Kurulları, Vakıflar Genel Müdürlüğü/Özel Vakıflar, Belediyelerin Kudeb bürolarının yanı sıra, sürece gönüllü olarak destek sağlayacak ve aksaklıkların tespitinde pozitif rol üstlenecek yardım kuruluşlarının kurulması ve din görevlilerinin eğitimi önerilmektedir.

Sonuç olarak 18. yüzyıldan günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş tarihi niteliği, estetik değeri ve belge değeri taşıması bakımından koruması gerekli tescilli anıt eserlerimiz olan teze konu 10 caminin mimari özellikleri incelenmiş ve mevcut koruma sorunları tespit edilmiştir. İncelenen 10 camiden 8'inin hayırsever, 2'sinin (Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi ve Emirgan Camisi) dönemin padişahı tarafından yaptırılmış olması; o dönemde kamu yapılarının yapımında devlet desteğinin çok sağlanamadığının bir göstergesidir. Tespit edilen camiler(selatin camiler olan Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camisi ve Emirgan Camisi hariç) yapıldıkları döneme hakim olan lüks ve ihtişam anlayışı ile çok bağdaşmayan mütevazi yapılardır. Vakıf sistemi ile oluşturulan bu kamu yapılarının bakım, onarım ve giderleri her caminin kendi vakfına bırakılmıştır. Zamanla özel vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanması ile birlikte akarlardan elde edilen gelirlerin tek bir havuzda toplanması sağlanmıştır. Vakıf sisteminin Osmanlı dönemindeki gibi etkin şekilde sürdürülememesi, yeterli ödeneğin oluşturulamaması gibi etkenlerle yapılar bakımsız kalmış ve pek çok deformasyon meydana gelmiştir.

Yaklaşık 250 yıldır varlığını sürdüren teze konu camilerde zamanın yıpratıcı etkisinin yanı sıra iç ve dış etkenlerle meydana gelen bozulmalar her yapıda analiz edilmiştir. Tespit edilen bu sorunların kaynakları irdelenmiş ve "koruyarak yaşatmak" ilkesinden yola çıkılarak her camiye özgü çözüm önerileri geliştirilmiştir. Yapının kendi özgün fonksiyonunu sürdürürken, aynı zamanda düzenli bakım ve korumanın da gerçekleşmesini sağlayarak gelecek nesillere taşınması ve korumanın sürekliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Kültürel mirasın yaşatılması, geçmişin izlerinin gelecekte de aranabilmesine olanak tanınması ve nesiller boyu süregelen bir değer olarak mevcudiyetini devam ettiren bu eserlerin korunma sürecine katkı sağlamak bu tezin temel hedefini oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

[1] Kurtaran, U., Karlofça Antlaşması ile Neden Gerileme Dönemi Başlatılır?, https://www.beyaztarih.com/osmanli-tarihi/karlofca-antlasmasi-ile-neden-gerileme-donemi-baslatilir, 01.02.2019.

[2] Arel, A., (1975). Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

[3] Kuban, D., (2007). Osmanlı Mimarisi, Yem Yayın, İstanbul.

[4] Batur, A., (1985).“Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı”, Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 4: 1038-1067.

[5] Bakır, B., (2003). Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul’da Etkileri, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

[6] İstanbul Büyükşehir Belediyesi Dijital Arşivi.

[7] 3 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.

[8] 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.

[9] Kayalı, K., (1985). “Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri ve Ordu”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 5 : 1250-1258.

[10] Cezar, M., (1995). Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi, 1. Cilt, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul.

[11] Ayvansarayi H. E., Efendi A. S., ve Efendi S. B. (2001). Hadikatü’l Cevami, Yay. Haz. A.N. Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul.

[12] Ergin, Ş., (2010).Emirgan Cami Tarihçesi ve Emirgan Tarihi, 3. Baskı, Altınoluk Yayın Sanayi A.Ş, İstanbul.

[13] Ahunbay, Z., (1996), Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yem Yayın, İstanbul.

[14] İstanbul Rumeli Ciheti Haritaları Cilt 1 ve Cilt 2, Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü Dijital Arşivi.

[15] İstanbul Anadolu Ciheti Haritaları Cilt 1 ve Cilt 2, Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü Dijital Arşivi.

[16] Pervititch Haritaları, Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi.

[17] Çelebi, R., (1994). "Emirgan" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 4: 408-410

[18] Şehsuvaroğlu, H., (1986). Boğaziçi'ne Dair. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

[19] İnciciyan, P.G, (1956), 18. Asırda İstanbul, Çev., H.R. Andreasyan, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

[20] Denel, S., (1982). Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara.

[21] İncicyan, G.V., (2000), Boğaziçi Sayfiyeleri, Çev., O. Duru, Eren Yayıncılık, İstanbul.

[22] Ayverdi, S., (1966), Boğaziçi'nde Tarih, İstanbul.

[23] Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, https://www.turkedebiyati.org/yirmisekiz-celebi-mehmet-efendi/ 10.01.2018.

[24] Üsküdar Belediyesi, Abdurrahman Ağa Camii, https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/camiler/8/abdurrahman-aga-camii-pasalimani-camii/ 07.04. 2019.

[25] Kuban, D., (1998), Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yem Yayın, İstanbul.

[26] Kuban, D., (2000), İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul, Türk Tarih Vakfı, İstanbul.

[27] Salman, Y., (2004), Boğaziçi Tarihi Sit Alanlarının Yok Olma Süreci ve Kalan Sınırları Değerlerin Korunma Olasılıkları, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[28] Yergün, U., (2001), Batılılaşma Dönemi Mimarisinde Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Y.T.Ü, İstanbul.

[29] Süsleme Sanatı, "Rumi", "Palmet" http://osmanlicadersnotlari.blogspot.com/2009/06/susleme-sanati-hazirlayanlar-dursun.html , 04 Ağustos 2018.

[30] Osmanlı Gerileme Dönemi, http://www.tarihsinifi.com/1221/osmanli-devleti-gerileme-donemi.html, 05.01.2019.

[31] Üsküdar Yeni Valide Cami, http://www.avundukmimarlik.com.tr , 10.04.2019

[32] Aysu, Ç., (1994). "Emirgan" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 3:168-170.

[33] Lale devri, https://islamansiklopedisi.org.tr/lale-devri, 02.02.2018

[34] Baraz, M.R.H., (1994).Beylerbeyi, Cilt 1, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:16, İstanbul.

[35] (1996), A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:31, İstanbul.

[36] Artan, T., (1994). "Boğaziçi" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,2 : 281-296.

[37] Göncüoğlu, S.F, (2016). Osmanlı İstanbul'unun İlk Yapıları Hisarlar ve Mahalleleri, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1.Basım, İstanbul.

[38] İşli, H.N. ve Büyükseçgin, İ., (2017). Osmanlı Devri İstanbul Camileri, 1-2-3. Cilt, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1.Basım, İstanbul.

[39] Atasoy, M.C., (1982). Kandilli'de Tarih, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

[40] Boğaziçi Camileri, http://www.mustafacambaz.com/categories.php?cat_id=374, 04.01.2018.

[41] Rukiye Bostan Güner'e ait fotoğraf arşivi.

[42] Rumeli Hisarı Mahallesi, https://www.facebook.com/groups/rumelihisari.mahallesi/

[43] Mantran, R., (1996). 17 ve 18. Yüzyıllarda İstanbul, Dünya Kenti İstanbul-Habitat II, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 38-47.

[44] Konyalı, İ.H., (1977). Âbideleri ve Kitâbeleri ile Üsküdar Tarihi, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1: 176-177

[45] Selimiye Kışlası, https://islamansiklopedisi.org.tr/selimiye-kislasi, 02.02.2018.

[46] Koçu, R.E., (1958). "Abdürrahmanağa Cami" İstanbul Ansiklopedisi, Tan Matbaası, İstanbul 1:156-157.

[47] Batur, S., (1994). "Beylerbeyi Cami" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,2: 203-205

[48] Peynircioğlu, H., (1981). "İstanbul'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Camilerin Temelleri." 1. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi,

[49] Dişören, N.E. (1994). "Hamam Cami" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 3: 536

[50] Taşçıoğlu, T. ve Özgen, Z.T. (1994). "Kuruçeşme" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 5:130-132

[51] Emirgan I. Abdülhamit Çeşmesi, http://osmanlica.net, 12.09.2018

[52] Taşçıoğlu, T. ve Özgen, Z.T. (1994). "Kuruçeşme" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 5:130-132

[53] Camiler, http://www.degisti.com/index.php/archives, 10.01.2019.

[54] Emirgan çeşmesi, http://www.suvakfi.org.tr/cesme/abdulhamid-han-i-cesmesi-h-1197-m-1782/1668/, 12.09.2018.

[55] Kaptanı-Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami, http://www.degisti.com/index.php/archives/12744 , 15.02.2019

[56] Kaptanı-Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi http://www.suvakfi.org.tr/cesme/kaptan-i-derya-sadrazama-cezayirli-gazi-hasan-pasa-cesmesi-h-1191-m-1782-cerrah-mahmud-efendi-cesmesi/1679/ , 15.02.2019.

[57] Bülbül, A.H., (2011). "Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii", Restorasyon Yıllığı Dergisi, 2.

[58] İncicyan, G. V., (2000), Boğaziçi Sayfiyeleri, Çev., O. Duru, Eren Yayıncık . İstanbul.

[59] Artan, T. (1994). "Kentin Gelişmesi" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

[60] Kara Mehmet Kethüda Cami, https://www.sariyertimes.com/ 20.04.2019

[61] Haritalar, https://www.google.com.tr/maps/ 21.05.2018

[62] Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, http://www.eskiistanbul.net/ ,03.04.2018.

[63] Aysu, Ç. "Büyükdere" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2: 359-361

[64] Koçu, R.E., (1958). "Çengelköyü Kulebağçesi Camii" İstanbul Ansiklopedisi, Tan Matbaası, İstanbul 7: 3835-3836.

[65] Çelebi, R. (1994). "Kuleli Bahçe Cami" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 5: 117

[66] Aysu, Ç. "Çengelköy" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2: 485-486

[67] Melling, A. I., (1819), Voyage Pittoresque Du Constantinople Et De Rives Du Bosphore, haz.MM. Treuttel ve Würtz, Paris.

[68] Sarıyer Camileri, www.envanter.gov.tr , 04.03.2018

[69] Çağlayan Kasrı, https://islamansiklopedisi.org.tr/caglayan-kasri , 05.04.2019

[70] Kuleli Askeri Lisesi, https://www.oguztopoglu.com/2014/02/osmanl-donemi-kuleli-askeri-lisesi.html, 05.05.2019.

[71] İstanbul Haritaları Coğrafi Bilgi Sistemi, gis.ibb.gov.tr.

[72] Beylerbeyi Cami, http://www.antikalar.com/amadeo-preziosi , 28.01.2018.

[73] Galatasaray Adası, http://www.kurekrehberi.com/haber/tarihten-bir-yaprak galatasaray-adasi/2206 , 10.11.2018.

[74] Tezkireci Osman Efendi Cami, http://www.artnet.com/artists/hikmet-onat/tezkereci-osman-efendi-cami-kuru, 09.01.2019

[75] Hacı Kemalettin Cami, www.immimarlık.com, 12.02.2019

[76] Rumeli Hisarı, Fikri Aktan'a fotoğraf, wow.turkey.com, 12.02.2019

[77] Deprem Bölgeleri Haritaları, https://istanbulakdm.csb.gov.tr/istanbul-deprem-bolgeleri-dagilimi-haritasi-i-3712 , 13.02.2019.

[78] Akın, T. (1994). “Paşalimanı Cami” Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,6: 230

[79] Boğaziçi, https://islamansiklopedisi.org.tr/bogazici, 24.11.2017.

[80] Beylerbeyi Sahili, http://www.teraziler.org/?page_id=50, 02.05.2018.

[81] Selçuklu Yıldızı, http://www.rehbername.com, 12.12.2018.

[82] Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri,http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTRtr05929310015369122 60.pdf, 03.05.2019

[83] Nara Özgünlük Belgesi, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTRtr0756646001536913861.pdf, 03.05.2019

[84] Venedik Tüzüğü, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTRtr0243603001536681730.pdf, 03.05.2019

EK-A

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ	ENVANTER NO
	1

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	SARIYER	PAFTA	7	ADA	74	PARSEL	6

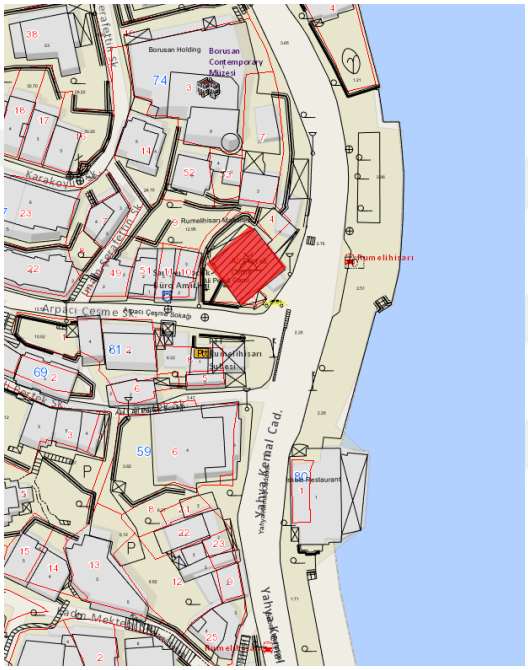
ADRES	RUMELİ HİSARI MAHALLESİ, YAHYA KEMAL CADDESİ, NO:2

ADI		MİMARI	-	YAPIM TARİHİ	1712
ALİ PERTEK CAMİSİ		YAPTIRAN	DENİZCİ ALİ BEY	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

GENEL TANIM	YÜKSEK SUBASMAN + ZEMİN + 1 KAT (ASMA KAT)

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A	X	A	X	A	X	A	X
	B	Orta	B		B		B		B	
	C	Fena	C		C		C		C	

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR		SEYREK	X	YOĞUN	

PLAN	MERKEZİ TEK MEKANLI HARİM, SUNDURMA ÖRTÜLÜ SON CEMAAT YERİ

CEPHE	MOLOZ TAŞ ÖRGÜLÜ CEPHELER

MALZEME	MOLOZ TAŞ DUVARLAR KİREMİT ÇATI TUĞLA ÖRGÜLÜ MİNARE

YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR YIĞMA

BOZULMA DURUMU	YAPIDA YAKIN ZAMANDA RESTORASYON UYGULAMASI GERÇEKLEŞTİĞİNDEN ÖNEMLİ DERECEDE BOZULMASI YOKTUR

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	X	ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	X	MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	
				AZ DEĞİŞMİŞ			GEREKLİ	
	TESCİLSİZ			BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ			GEREKLİ DEĞİL	X

HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ

ENVANTER NO
2

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	ÜSKÜDAR	PAFTA	147	ADA	842	PARSEL	1

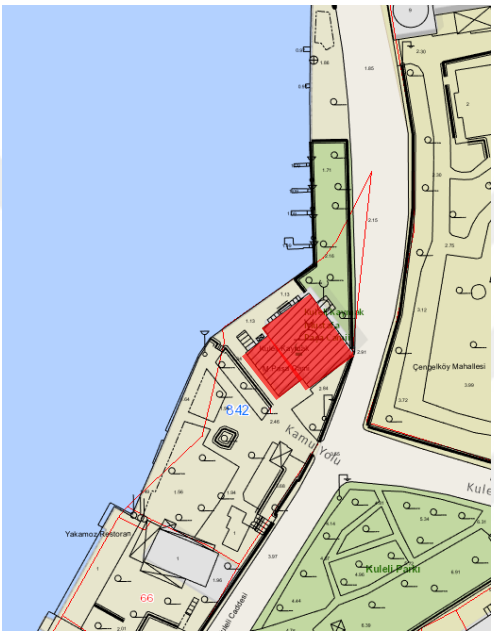
ADRES	ÇENGELKÖY MAHALLLESİ, KULELİ CADDESİ

ADI		MİMARI	-	YAPIM TARİHİ	1720
KULELİ KAYMAK MUSTAFA PAŞA CAMİSİ		YAPTIRAN	NİŞANCI MUSTAFA PAŞA	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

GENEL TANIM	BODRUM + ZEMİN + 1. KAT

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A		A		A		A	
	B	Orta	B		B	X	B	X	B	X
	C	Fena	C	X	C		C		C	

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR	X*	SEYREK		YOĞUN	

PLAN	DİKDÖRTGEN PLANLI HARİM VE SON CEMAAT YERİ VE BUNLARA BİTİŞİK NİZAMLI HÜNKAR KASRINDAN OLUŞUR.

CEPHE	SIVALI YÜZEYLER (HARİM) AHŞAP KAPLAMA (HÜNKAR KASRI VE SON CEMAAT YERİ) ALMAŞIK DUVAR (MİNARE)

MALZEME	KESME TAŞ, TUĞLA, AHŞAP, MERMER, KURŞUN

YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR YIĞMA HARİM AHŞAP KARKAS HÜNKAR KASRI VE SON CEMAAT YERİ

BOZULMA DURUMU	HÜNKAR KASRI LOJMAN OLARAK KULLANILDIĞINDAN PLAN DÜZENİNDE ÖNEMLİ BOZULMALAR OLMUŞTUR. CEPHE AHŞAP KAPLAMALARI VE AHŞAP STRÜKTÜRDE ÇÜRÜME, KOPMA VE KURT YENİKLERİ TESPİT EDİLMİŞTİR.

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	X
	TESCİLSİZ	

ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	X
	AZ DEĞİŞMİŞ	
	BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ	

MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	
	GEREKLİ	
	GEREKLİ DEĞİL	X*

NOT	*YAPIDA RESTORASYON UYGULAMALARI DEVAM ETTİĞİNDEN, KULLANILAMAMAKTADIR.

HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ

ENVANTER NO
3

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	BEŞİKTAŞ	PAFTA	5	ADA	365	PARSEL	1

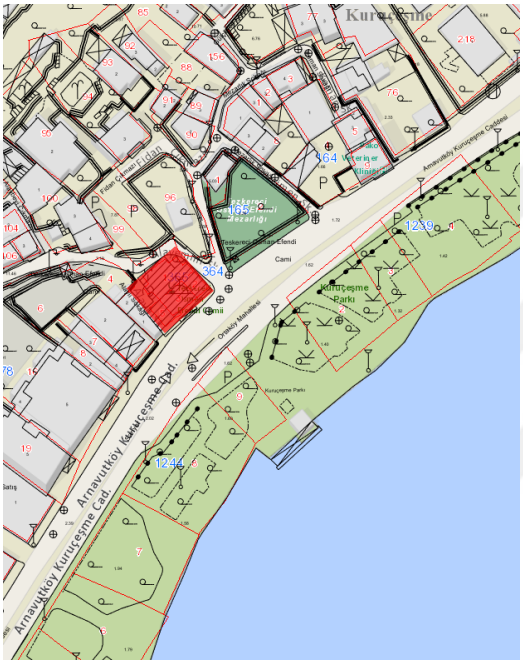
ADRES	KURUÇEŞME MAHALLESİ, KURUÇEŞME CADDESİ

ADI		MİMARI	-	YAPIM TARİHİ	1740
TEZKERECİ OSMAN EFENDİ CAMİSİ		YAPTIRAN	TEZKİRECİ OSMAN EFENDİ	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

GENEL TANIM	ZEMİN KATTA DÜKKANLAR / ÇEŞME ÜZERİNDE 2 KATLI CAMİ

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A		A		A		A	
	B	Orta	B	x	B		B		B	x
	C	Fena	C		C	x	C	x	C	

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR		SEYREK	x	YOĞUN	

PLAN	YAPININ ZEMİN KATINDA DÜKKANLAR VE ÇEŞME YER ALIR. BUNLARIN ÜZERİNDE DİKDÖRTGEN PLANLI HARİM VE 2 KATLI SON CEMAAT YERİ KONUMLANDIRILMIŞTIR.
CEPHE	3 KAT YÜKSEKLİĞİNDE SIVALI CEPHE
MALZEME	AHŞAP TAŞIYICI ELEMANLAR KİREMİT ÖRTÜLÜ ÇATI
YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR ZEMİN KAT HIMIŞ DOLGULU AHŞAP KARKAS ANA MEKANLAR
BOZULMA DURUMU	YAPININ DÜKKAN CEPHELERİ ÖZGÜNLÜĞÜNÜ KAYBETMİŞTİR. STATİK SORUNLAR, KİRLİLİK VE MALZEME KAYBI TESPİT EDİLMİŞTİR.

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	x	ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	x	MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	x
	TESCİLSİZ			AZ DEĞİŞMİŞ			GEREKLİ	
				BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ			GEREKLİ DEĞİL	

HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ	ENVANTER NO
	4

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	SARIYER	PAFTA	3	ADA	71	PARSEL	3-4-5-6-7-8-9-10

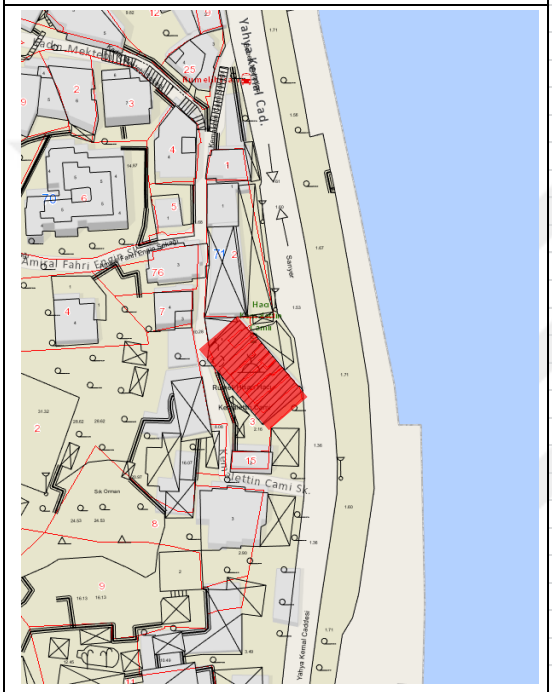
ADRES	RUMELİ HİSARI MAHALLESİ, YAHYA KEMAL CADDESİ

ADI		MİMARI	-	YAPIM TARİHİ	1746
HACI KEMALETTİN CAMİSİ		YAPTIRAN	1.HACI KEMALETTİN 2. I.MAHMUT	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜD. + ŞAHIS MÜLK. + MALİYE HAZ.

GENEL TANIM	ZEMİN KATTAKİ DÜKKANLAR ÜZERİNDE 2 KAT YÜKSEKLİĞİNDE CAMİ

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A		A		A		A	
	B	Orta	B		B		B		B	
	C	Fena	C	X	C	X	C	X	C	X

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR		SEYREK	X	YOĞUN	

PLAN	DİKDÖRTGEN PLANLI HARİM VE 2 KATLI SON CEMAAT YERİ

CEPHE	ALMAŞIK ÖRGÜLÜ KUZEYDOĞU CEPHESİ, SIVALI CEPHELER

MALZEME	TAŞ VE TUĞLA DUVARLAR, MERMER KAPLAMA HÜNKAR MAHFİLİ KİREMİT ÖRTÜLÜ ÇATI

YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR YIĞMA

BOZULMA DURUMU	YAPIDA ESKİME, RUTUBET, PARÇA KAYBI VE ÇATLAKLAR TESPİT EDİLMİŞTİR. KUZEYDOĞU CEPHESİNDEKİ MUHDES ELEMANLAR YAPININ ÖZGÜN NİTELİĞİNE ZARAR VERMEKTEDİR.

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	X	ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	X	MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	X
	TESCİLSİZ			AZ DEĞİŞMİŞ			GEREKLİ	
				BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ			GEREKLİ DEĞİL	

HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ	ENVANTER NO
	5

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	ÜSKÜDAR	PAFTA	173	ADA	931	PARSEL	15

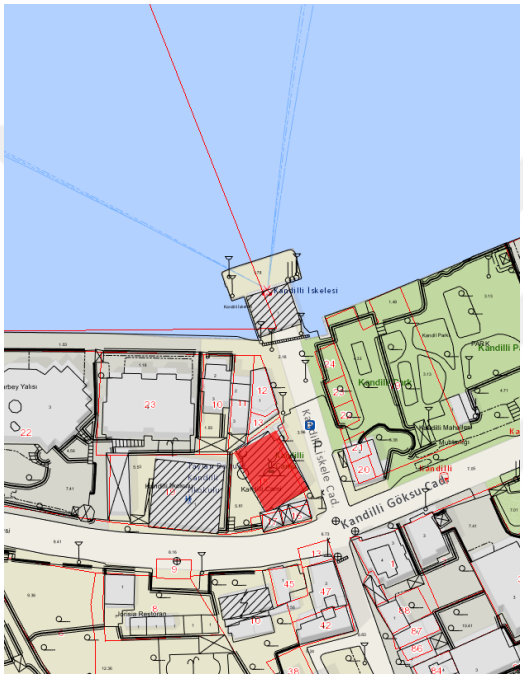
ADRES	KANDİLLİ MAHALLESİ, KANDİLLİ İSKELE CADDESİ

ADI		MİMARI	-	YAPIM TARİHİ	1752
KANDİLLİ CAMİSİ		YAPTIRAN	I. MAHMUT	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

GENEL TANIM	BODRUM KAT + ZEMİN KAT+ 1. KAT

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A		A		A		A	
	B	Orta	B	X	B	X	B		B	
	C	Fena	C		C		C	X	C	X

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR		SEYREK	X	YOĞUN	

PLAN	MERKEZİ TEK MEKANLI HARİM, 2 KATLI SON CEMAAT YERİ

CEPHE	BODRUM KAT ÜZERİNDE YÜKSELEN, 2 KAT YÜKSEKLİĞİNDE, SIVALI, GENİŞ SAÇAKLI CEPHELER

MALZEME	KAGİR DUVARLAR KİREMİT ÖRTÜLÜ AHŞAP KIRMA ÇATI

YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR YIĞMA

BOZULMA DURUMU	YAPI İÇ MEKANINDA ÇATI VE MİNAREDEN GELEN SULAR ETKİSİYLE RUTUBET VE KALEMİŞLERİNDE BOZULMA MEYDANA GELMİŞ, CAMİ ÇOK BAKIMSIZ KALMIŞTIR.

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	X	ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN		MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	X
	TESCİLSİZ			AZ DEĞİŞMİŞ	X		GEREKLİ	
				BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ			GEREKLİ DEĞİL	

HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ

ENVANTER NO
6

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	ÜSKÜDAR	PAFTA	-	ADA	1310	PARSEL	76

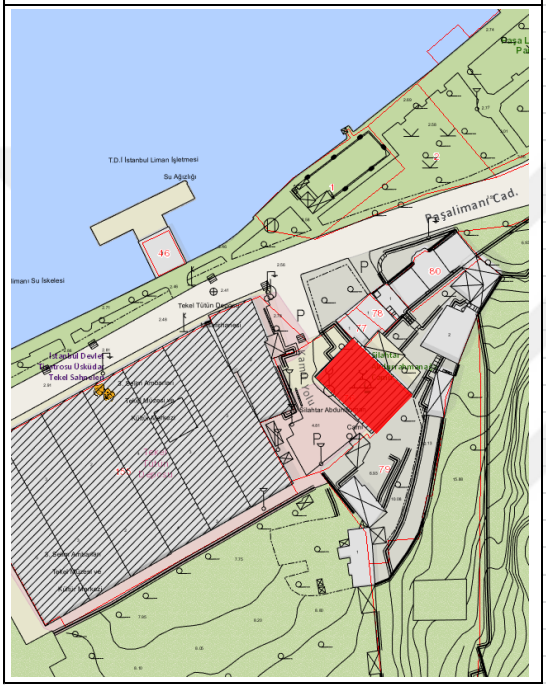
ADRES	SULTANTEPE MAHALLESİ, PAŞALİMANI CADDESİ, NO:70

ADI		MİMARI	-	YAPIM TARİHİ	1766
SİLAHTAR ABDURRAHMAN AĞA CAMİSİ		YAPTIRAN	ABDURRAHMAN AĞA (SİLAHTAR)	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

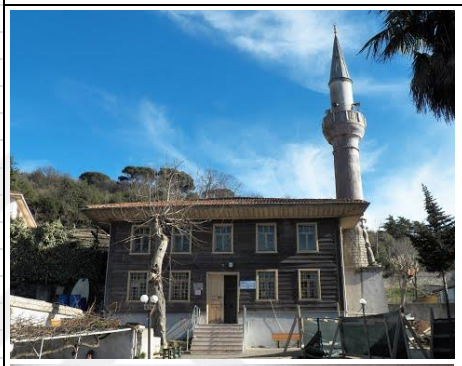
GENEL TANIM	BODRUM + ASMA KATLI 1 YÜKSEK KAT

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A		A		A		A	
	B	Orta	B		B	X	B		B	X
	C	Fena	C	X	C		C	X	C	

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR	X*	SEYREK		YOĞUN	

PLAN	DİKDÖRTGEN PLANLI HARİM VE SON CEMAAT YERİNDEN OLUŞUR.

CEPHE	SIVALI YÜZEYLER (HARİM VE MİNARE) AHŞAP KAPLAMA (SON CEMAAT YERİ)

MALZEME	MOLOZ TAŞ (DUVARLAR) AHŞAP (DOĞRAMA VE DÖŞEMELER)

YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR YIĞMA (HARİM), AHŞAP KARKAS (SON CEMAAT YERİ)

BOZULMA DURUMU	YAPININ MOLOZ TAŞ YIĞMA DUVARLARI BAĞLAYICILIĞINI KAYBETMİŞTİR AHŞAP ELEMANLARDA RUTUBET VE ÇÜRÜME

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	X	ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	X	MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	
	TESCİLSİZ			AZ DEĞİŞMİŞ			GEREKLİ	
				BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ			GEREKLİ DEĞİL	X*

NOT	*YAPIDA RESTORASYON UYGULAMALARI DEVAM ETTİĞİNDEN, YAPI KULLANILAMAMAKTADIR.

HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ	ENVANTER NO
	7

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	ÜSKÜDAR	PAFTA	125	ADA	766	PARSEL	4

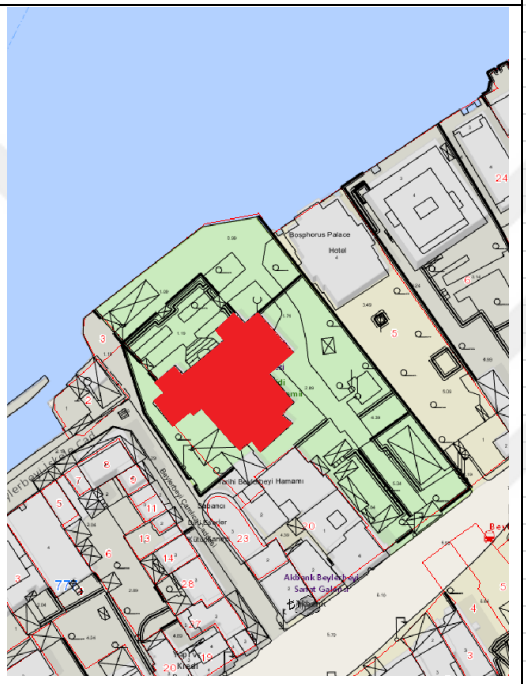
ADRES	BEYLERBEYİ MAHALLESİ, YALIBOYU CADDESİ

ADI	MİMARI	M. TAHİR AĞA	YAPIM TARİHİ	1778
BEYLERBEYİ HAMİD-İ EVVEL CAMİSİ	YAPTIRAN	I. ABDÜLHAMİT	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

GENEL TANIM	SUBASMAN ÜZERİNDE YÜKSELTİLMİŞ, ZEMİN + 1.KAT VE 2 TROMPLU KUBBE

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A	X	A	X	A	X	A	X
	B	Orta	B		B		B		B	
	C	Fena	C		C		C		C	

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR		SEYREK		YOĞUN	X

PLAN	MERKEZİ PLANLI HARİM, DİKDÖRTGEN FORMLU SON CEMAAT YERİ VE 1. KAT SEVİYESİNDE KADINLAR MAHFİLİ İLEBİRLEŞEN HÜNKAR KASRINDAN OLUŞUR.
CEPHE	KESME TAŞ ÖRGÜLÜ CEPHELER
MALZEME	KESME TAŞ DUVARLAR MERMER KAPLAMA AVLU DUVARLARI KURŞUN ÜST ÖRTÜ
YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR YIĞMA
BOZULMA DURUMU	YAPIDA YAKIN ZAMANDA RESTORASYON UYGULAMASI GERÇEKLEŞTİĞİNDEN ÖNEMLİ DERECEDE BOZULMASI YOKTUR

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	X
	TESCİLSİZ	

ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	X
	AZ DEĞİŞMİŞ	
	BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ	

MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	
	GEREKLİ	
	GEREKLİ DEĞİL	X

HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ	ENVANTER NO
	8

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	SARIYER	PAFTA	-	ADA	88	PARSEL	5

ADRES	EMİRGAN MAHALLESİ, SAKIP SABANCI CADDESİ

ADI		MİMARI	-	YAPIM TARİHİ	1782
EMİRGAN CAMİSİ		YAPTIRAN	I.ABDÜLHAMİT II. MAHMUT	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

GENEL TANIM	

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A	X	A	X	A	X	A	X
	B	Orta	B		B		B		B	
	C	Fena	C		C		C		C	

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR		SEYREK		YOĞUN	X

PLAN	DİKDÖRTGEN PLANLI HARİM VE SON CEMAAT YERİNE KUZEYDOĞU YÖNÜNDE BİRLEŞEN HÜNKAR KASRINDAN OLUŞUR.

CEPHE	KESME TAŞ, SIVALI VE AHŞAP KAPLAMALI YÜZEYLERDEN OLUŞUR.

MALZEME	KESME TAŞ VE AHŞAP DUVARLAR AHŞAP TAVAN VE DÖŞEMELER KİREMİT ÇATI

YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR YIĞMA HARİM AHŞAP KARKAS HÜNKAR KASRI

BOZULMA DURUMU	YAPIDA YAKIN ZAMANDA RESTORASYON UYGULAMASI GERÇEKLEŞTİĞİNDEN ÖNEMLİ DERECEDE BOZULMASI YOKTUR

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	X	ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	X	MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	
	TESCİLSİZ			AZ DEĞİŞMİŞ			GEREKLİ	
				BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ			GEREKLİ DEĞİL	X

HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ

ENVANTER NO
9

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	SARIYER	PAFTA	95	ADA	538	PARSEL	13

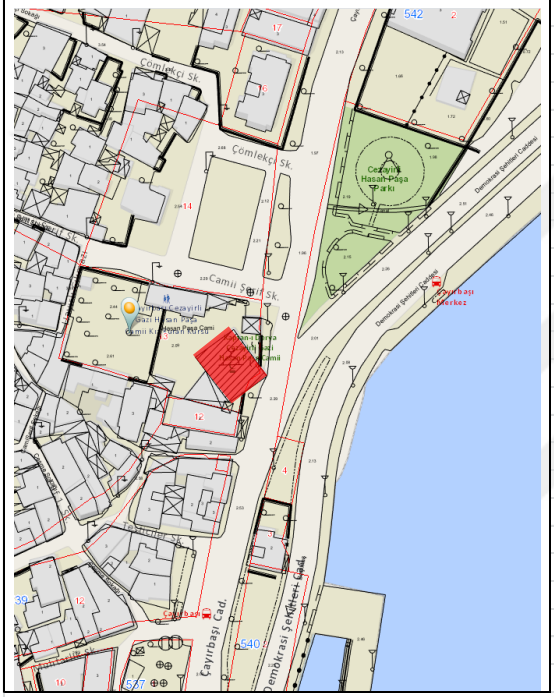
ADRES	ÇAYIRBAŞI MAHALLESİ, ÇAYIRBAŞI CADDESİ, NO: 23

ADI	MİMARI	-	YAPIM TARİHİ	1782
K. CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA CAMİSİ	YAPTIRAN	1.CERRAH MAHMUT EF. 2.K.C.G. HASAN PAŞA	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

GENEL TANIM	ZEMİN + 1. KAT (ASMA KAT)

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A		A		A		A	X
	B	Orta	B		B		B	X	B	
	C	Fena	C	X	C	X	C		C	

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR		SEYREK		YOĞUN	X

PLAN	MERKEZİ TEK MEKANLI HARİM MUHDES EKLER (KADINLAR MAHFİLİ VE SON CEMAAT YERİ)

CEPHE	2 KATLI CEPHE, MARSİYA KİREMİTLİ KIRMA ÇATI

MALZEME	MOLOZ TAŞ DUVARLAR KİREMİT ÇATI

YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR YIĞMA

BOZULMA DURUMU	YAPI PEK ÇOK MUHDES EK YAPIMINDAN DOLAYI ÖZGÜNLÜĞÜNÜ YİTİRMİŞTİR.

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	X
	TESCİLSİZ	

ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	
	AZ DEĞİŞMİŞ	
	BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ	X

MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	X
	GEREKLİ	
	GEREKLİ DEĞİL	

HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

18. YÜZYIL İSTANBUL BOĞAZİÇİ KIYI CAMİLERİ ENVANTERİ	ENVANTER NO
	10

İLİ	İSTANBUL	İLÇESİ	SARIYER	PAFTA	-	ADA	556	PARSEL	9

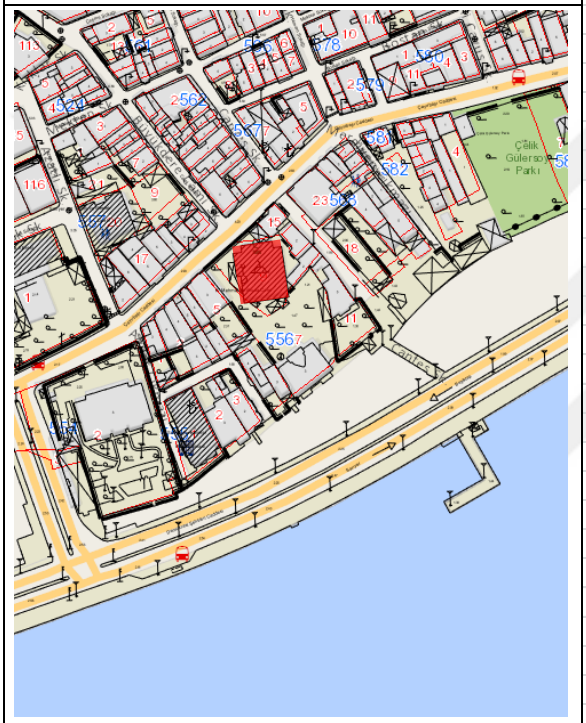
ADRES	BÜYÜKDERE MAHALLESİ, ÇAYIRBAŞI CADDESİ, NO: 90

ADI		MİMARI	-	YAPIM TARİHİ	1785
KARA MEHMET KETHÜDA CAMİSİ		YAPTIRAN	MEHMET AĞA	MÜLK SAHİBİ	VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

GENEL TANIM	ZEMİN KAT, 1. KAT, ÇATI ARASI KATI

DEĞERLENDİRME			PLAN DÜZENİ		CEPHE DÜZENİ		TAŞIYICI SİSTEM		ÜST ÖRTÜ	
Koruma Durumu	A	İyi	A		A		A		A	x
	B	Orta	B		B		B	x	B	
	C	Fena	C	x	C	x	C		C	

HARİTA

FOTOĞRAF

KULLANIM DURUMU	KULLANILMIYOR		SEYREK		YOĞUN	X

PLAN	FARKLI BOYUTLARDA İKİ DİKDÖRTGEN KÜTLENİN BİRLEŞMESİYLE OLUŞAN HARİM VE 2 MUHDES KATTAN OLUŞUR

CEPHE	TÜM CEPHE MUHDES SIVA VE BOYA İLE KAPLANMIŞTIR.

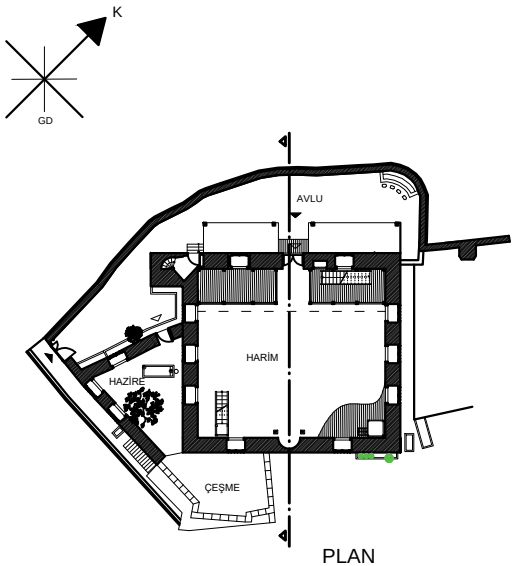
MALZEME	KESME TAŞ MUHDES BETONARME VE ÇELİK ELEMANLAR

YAPIM TEKNİĞİ	KAGİR YIĞMA BETONARME SİSTEM

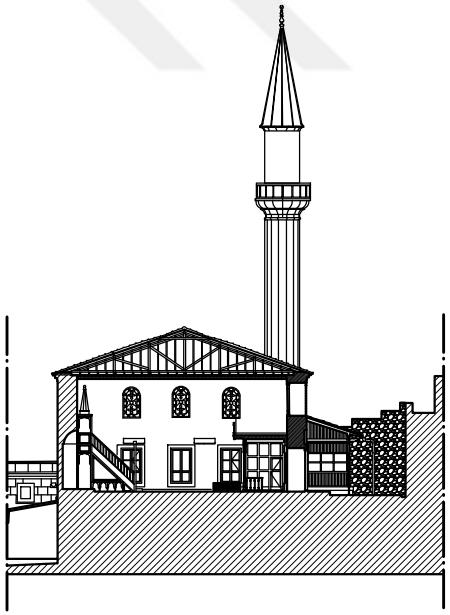
BOZULMA DURUMU	YAPININ ÖZGÜN ELEMANLARININ ÇOĞU MUHDES ELEMANLARLA DEĞİŞTİRİLMİŞTİR

TESCİL DURUMU	TESCİLLİ	X	ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN		MÜDAHALE İHTİYACI (RESTORASYON)	ACİL	X
	TESCİLSİZ			AZ DEĞİŞMİŞ			GEREKLİ	
				BÜYÜK ORANDA DEĞİŞTİRİLMİŞ	X		GEREKLİ DEĞİL	

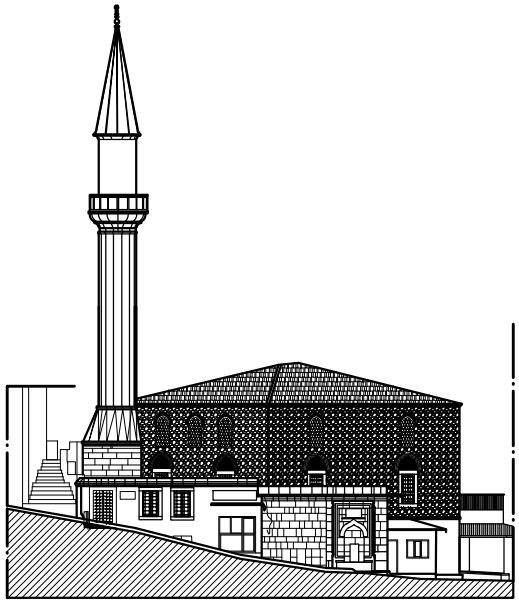
HAZIRLAYAN	Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

PLAN

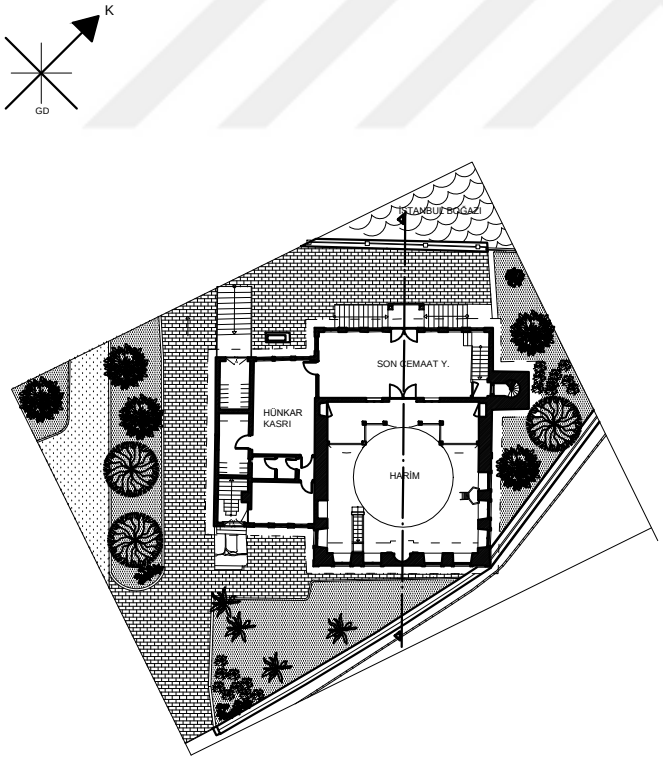
KESİT

GÜNEYBATI - GÜNEYDOĞU CEPHESİ

5 4 3 2 1 0 5 10 15 m

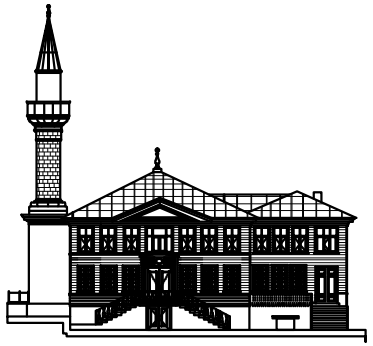
SARIYER	ALİ PERTEK CAMİSİ	Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

PLAN

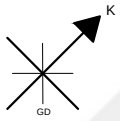
KESİT

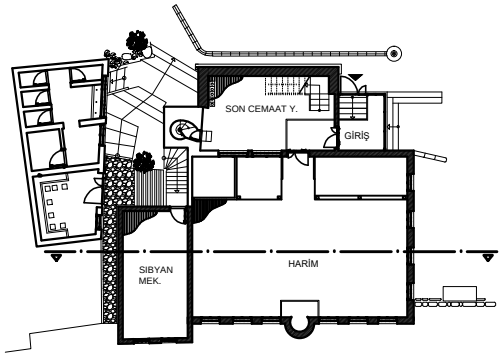

KUZEYBATI CEPHESİ

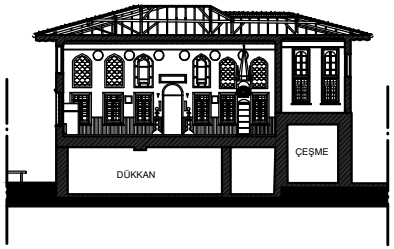
5 4 3 2 1 0 5 10 15 m

ÜSKÜDAR | KULELİ KAYMAK MUSTAFA PAŞA CAMİSİ | Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

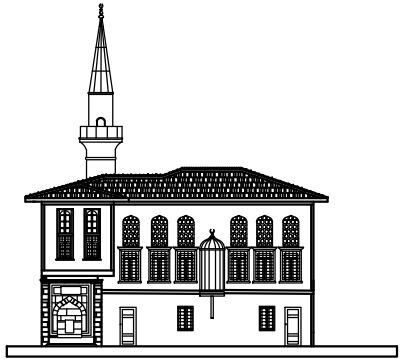

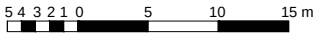

PLAN

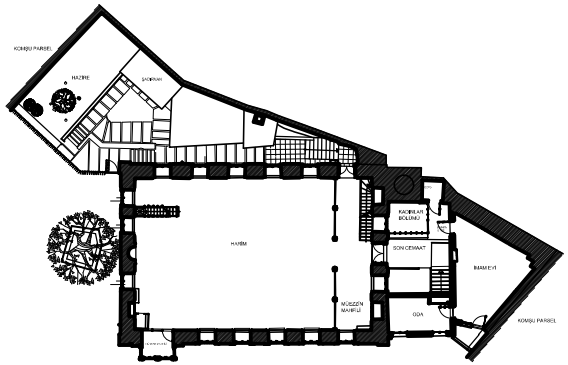

KESİT

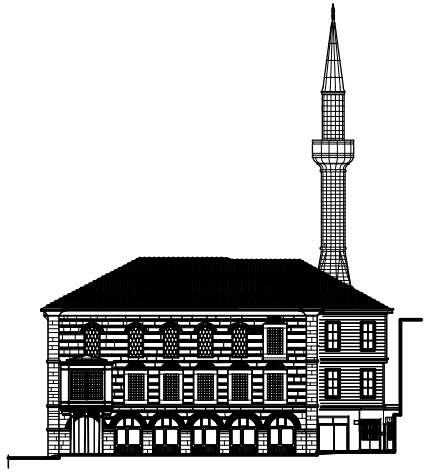

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

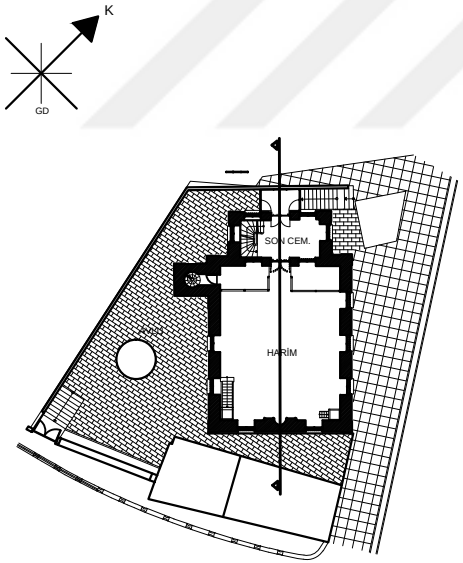

PLAN

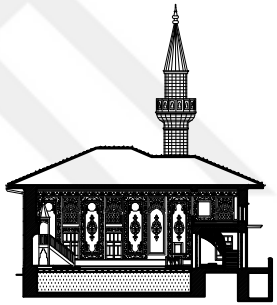
KUZEYDOĞU CEPHESİ

5 4 3 2 1 0 5 10 15 m

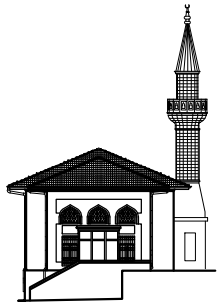
SARIYER	HACI KEMALETTİN CAMİSİ	Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

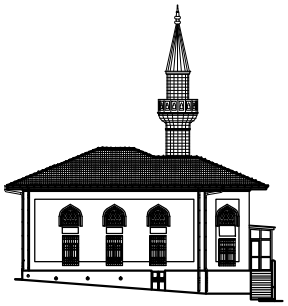

PLAN

KESİT

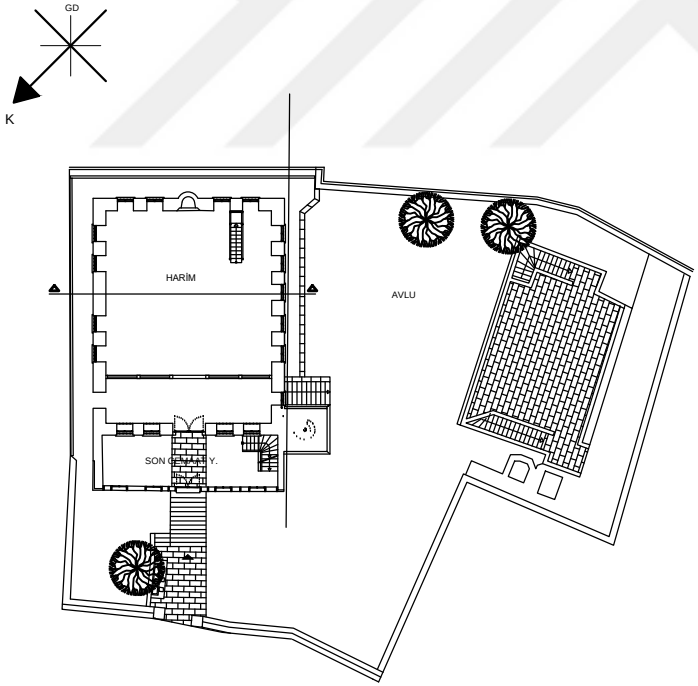
KUZEYBATI CEPHESİ

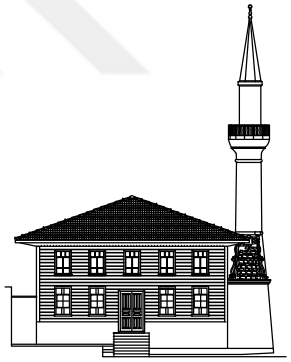
KUZEYDOĞU CEPHESİ

5 4 3 2 1 0 5 10 15 m

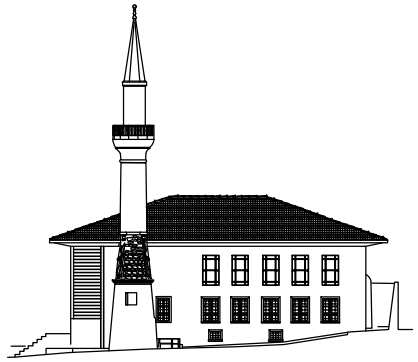
ÜSKÜDAR	KANDİLLİ CAMİSİ	Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

PLAN

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

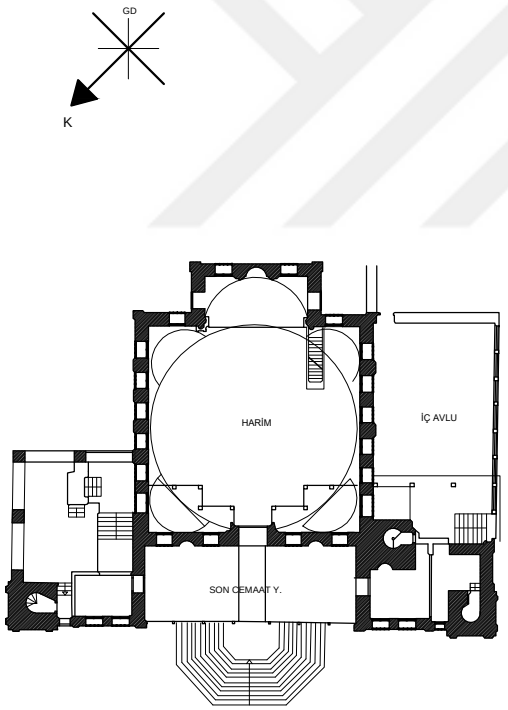
GÜNEYBATI CEPHESİ

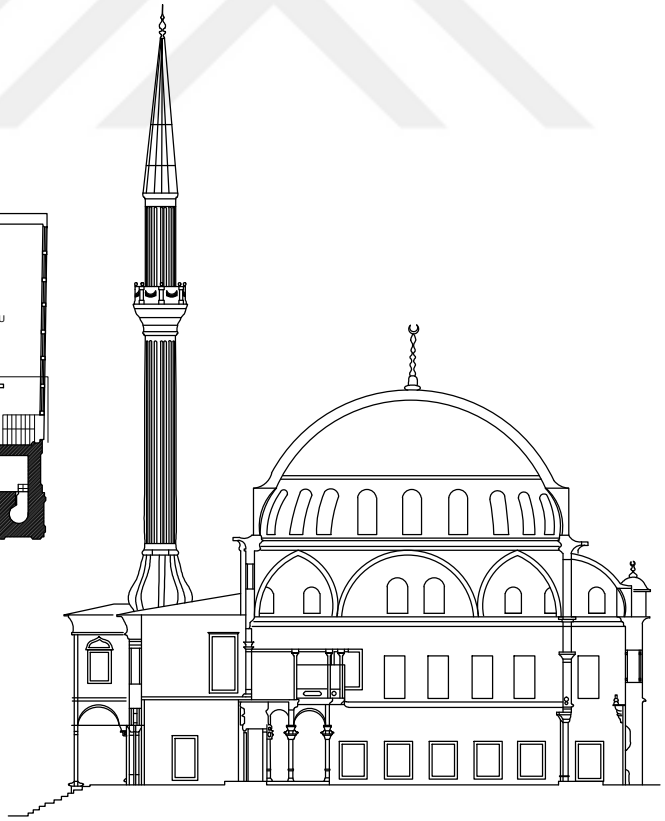
KESİT

5 4 3 2 1 0 5 10 15 m

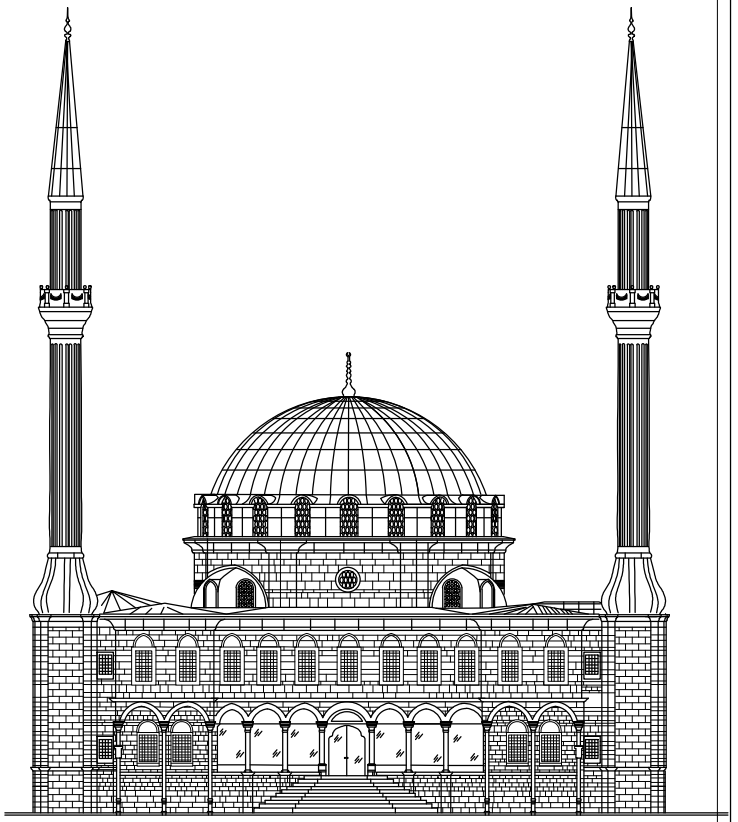
ÜSKÜDAR	SİLAHTAR ABDURRAHMAN AĞA CAMİSİ	Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

PLAN

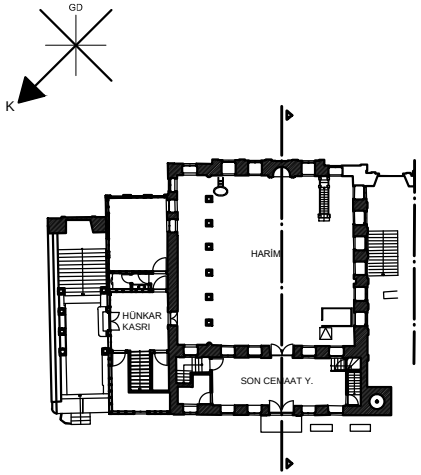
KESİT

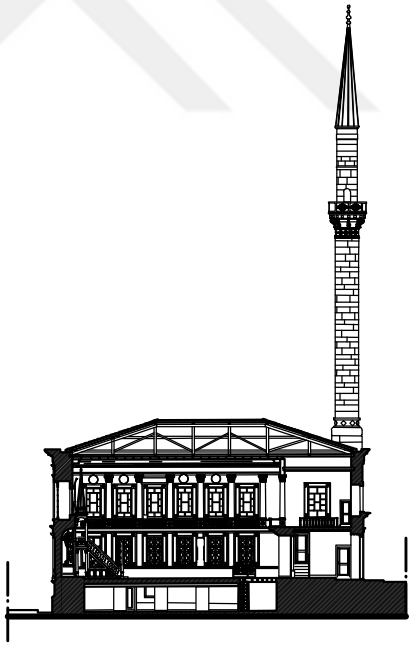
GÜNEYDOĞU CEPHESİ

5 4 3 2 1 0 5 10 15 m

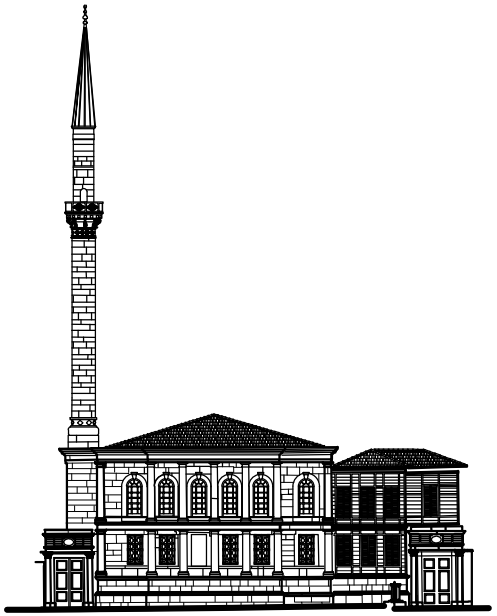
ÜSKÜDAR	BEYLERBEYİ HAMİD - İ EVVELCAMİSİ	Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

PLAN

KESİT

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

5 4 3 2 1 0 5 10 15 m

SARIYER | EMİRGAN CAMİSİ | Hazırlayan: Mimar Rukiye BOSTAN GÜNER

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Rukiye BOSTAN GÜNER

Doğum Tarihi ve Yeri : Kocaeli - 1991

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : rukiyebostan41@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	**Alan**	**Okul/Üniversite**	**Mezuniyet Yılı**
Lisans	Mimarlık	Balıkesir Üniversitesi	2014
Lise	Fen Bilimleri	24 Kasım Anadolu Lisesi	2009

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	**Firma/Kurum**	**Görevi**
2017- Devam Ediyor	İBB Bimtaş	Mimar
2014-2015	Derince Belediyesi	Mimar

YAYINLARI

Bildiri

1. Bostan, R. ve Çelebioğlu, B., (2019). “18. Yüzyıl Boğaziçi Kıyı Şeridi Camilerinin Koruma Sorunları ve Hacı Kemalettin Cami”, 1. Mimarlık ve Şehircilik Sempozyumu, 28-29 Mart 2019, İstanbul.